REVISTA
FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL VII 1 AUGUST 1940 Nr. 8

T. ARGHEZI	Transcrieri pentru abecedar	243
ERNST GÁMILLSCHEG	Despre originea Românilor	251
N. I. HERESCU	Pro molli viola	272
GEORGETA CANCICOV	Minte crudă	274
	Naive	277
ȘTEFAN NENIȚESCU	Proverbe	286
GH. BRĂESCU	Margot (X)	297
AL. T. STAMATIAD	Eșarfe de mătase	313
GHERGHINESCU VANIA	Nesațiu	319
CONST. VIRGIL GHEORGHIU	Uneori, seara	323
TEODOR SCARLAT	Anotimp	324
NICOLAE PETRESCU	Religia primitivilor	326
EUGEN ANGELESCU	O doctrină prea curând uitată	360
EMIL GULIAN	Glosse pe motive poești	370

COMENTARII CRITICE

PERPESSICIUS	Jurnal de lector (Comunicarea d-lui N. Iorga, III)	389
G. CĂLINESCU	Mici jocuri de istorie literară	395
POMPILIU CONSTANTINESCU	Notă la estetica arghezianâ	407
ȘERBAN CIOCULESCU	Aspecte epice contemporane	418

CRONICI

„REFLEXIILE" LUI ALBERT THIBAUDET de *Ion Biberi*; ALAIN, DISCIPOLUL FILOSOFILOR de *Corin Evgeniu Grosu*; F. T. MARINETTI de *V. Huzum*; „PROBLEMELE SANITARE ALE POPULAȚIEI RURALE DIN ROMÂNIA" de *Mircea Vuian*

REVISTA REVISTELOR

STRĂINE ȘI ROMÂNEȘTI

Iulie — Ștefan Ludwig Roth — Românii și Ungurii — Problema sociologiei — Amintirile literare ale lui René de Weck — Biblioteca orașelor — Centenarul „Daciei Literare" — Costache Conachi și limba germană — Muzeul de Antropologie — Cercetările Părintelui C. Mătase — Expoziția Theodor Pallady — Amintiri de la Ecole Normale — Peter Neagoe — Poveștile lui Creangă — „Capul de Rățoi"

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 30 LEI

REVISTA FUNDAŢIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ ŞI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECŢIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEŞTI, D. GUSTI, E. RACOVIŢĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor şef:
CAMIL PETRESCU

Redactor:
RADU CIOCULESCU

REDACŢIA
BUCUREŞTI III
39, BULEVARDUL LASCĂR CATARGI, 39
TELEFON 2-40-70

ADMINISTRAŢIA
CENTRALA EDITURILOR FUNDAŢIILOR REGALE
20, STRADA LIPSCANI, 20
TELEFON 4-92-57

ABONAMENTUL ANUAL LEI 360
PENTRU INSTITUŢII ŞI ÎNTREPRINDERI PARTICULARE LEI 1.500
EXEMPLARUL 30 LEI

CONT CEC POSTAL NR. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ŞI ACHITA PRIN ORICE OFICIU POSTAL DIN ŢARĂ

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL AL FUNDAŢIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA
FUNDAŢIILOR REGALE

ANUL VII, Nr. 8, AUGUST 1940

BUCUREŞTI
FUNDAŢIA PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ „REGELE CAROL II"
39, Bulevardul Lascar Catargi, 39
1940

TRANSCRIERI PENTRU ABECEDAR

JEAN DE LA FONTAINE

BROASCA ŞI VACA

Broasca mică şi zevzeacă
A zărit păscând o vacă
Şi, uimită de mirare
Că o vede-atât de mare
S'a 'ntrebat cum a făcut
Gogeamite de-a crescut.
— „Ştiu eu bine, zise, las'că.
„Parcă vaca nu-i tot broască !
„M'am gândit şi am aflat :
„S'a silit şi s'a umflat.
„Eu mă jur, pe cinstea mea,
„Să mă fac taman cât ea.
„O ajung, ba o şi'ntrec.
„De n'o fi cum vreau, mă'nnec."

Aşezată 'n patru labe
Intre tinere şi babe,
A'ntrebat dacă 'mprejur
Este loc şi mal destul,
De nu-i cerul prea aproape
Cum sticleşte dintre ape,

Să nu-l ia, Doamne ferește,
In spinare când va crește.
Broaștele s'au adunat.
Stau turcește, ca la sfat,
Ca niște călugărițe
In scurteicile pestrițe.
Unele c'un ghem în poală
Impletesc ciorapi de școală
Pentru dracii de brotaci,
Și cămăși cu patru craci.
Altele, din cârd mai mari,
Și-au fost pus și ochelari.
Văduve evlavioase
Au ieșit câte cinci, șase
Ca să vadă, că se spune,
Cum se face o minune.
Ședeau rânduri, ca la teatru,
Vreo trei sute sau vreo patru,
Roată, strânse'n depărtare,
Broaște mici cu broasca mare
Cu mânuși până la coate.
Numai trântorii broscoi
Ațipeau culcați pe spate'n
Leagăne de mâluri moi.

Broasca iar se lăuda :
— „In curând mă veți vedea
„Lată 'n piept cât o saltea.
„In pășunea verde, grasă,
„Voi fi eu cea mai frumoasă.
„Nu mai vreau din zmârc să cânt
„Și-mi fac case pe pământ.
„Dar mă leg să nu mă las :
„Le clădesc cu turn și ceas.
„Și pe toate-o să vă 'mbuib :

„O să vă trimit la cuib
„Fel de fel de bunătăţi,
„Să vă lingeţi pe mustăţi..
„Brânză proaspătă de vaci
„Cu smântână şi colaci.
„Dimineaţa, pe la şapte,
„Vă trimit cafea cu lapte.

„Sunteţi gata ? Eu sunt gata."
E'n picioare toată ceata.

Din rărunchi şi subsuori
S'a umflat de zeci de ori.
— „Am ajuns-o?.. da?.. surată?"...
— „Nu. Mai umflă-te o dată."
— „E destul ?" iar a'ntrebat,
După ce s'a mai umflat.
— „Dragă, vai de maica mea,
„Nu mai te'ncăpăţâna",
Zise sora ceealaltă, —
„Stai frumos şi las'o baltă."
— „Nici măcar nu se cunoaşte",
A mai spus un pâlc de broaşte,
Gospodine cu simţire.
— „Ba mai fac o opintire."

Şi când iar s'a opintit
Broasca şubredă şi mică
S'a umflat şi a pleznit
Şi s'a spart ca o băşică.

*

Nu putea, copiii mei,
Să rămâie 'n pielea ei?

MUSCA ŞI CALEAŞCA

Pe la dealul jumătate
Caii frânţi de greutate
Şi caleaşca s'au oprit.
Drumu-i greu şi povârnit.
Surugiu-i cbosit,
Biciul nu e de folos.

Călătorii se dau jos,
Ca să facă mai uşoară
Cu opt pântece-o povară
Ce crescuse
Cu dăsagi şi catrafuse.
Lumea, popa şi-o nevastă
Stau acum în praf şi-adastă
Să urce droaga la coastă.
O arşiţă de cuptor
Arde vlaga tuturor
Şi de sete,
Limba 'n dinţi, ca un scaiete,
Se răscoace şi se uscă.

Dar s'a şi ivit o muscă.
— „Roiul meu juca la soare"
Zise „strâns la o gustare.
„Şi văzând câtă v'aţi dat
„Multă bătaie de cap,
„Mi-am zis că ar fi păcat

„Să nu viu şi să vă scap
„De sudori şi de căldură
„Şi din mare 'ncurcătură.
„Hai cu mâinile, cu gura
„Să urnim din loc trăsura.
„Puneţi umărul odată
„Câte doi şi trei la roată.
„Nimeni să nu stea din muncă
„Până ce nu dau poruncă."

— „Eu te-aş întreba ceva"
Zise unul, careva,
„Ce rost ai Domnia-ta ?"

Zise musca : „Mică tare
„Aşa soi de înfruntare,
„Când cu-atâta bunătate
„Imi iau drept de 'ntâietate.
„Pântecoşi ca nişte ploşti
„Voi şedeaţi buzaţi şi proşti.
„N'aveţi cine să vă 'nveţe.
„Eu vă dau ghies şi poveţe
„Şi în loc să mulţumiţi
„Iată ce fel mă primiţi.
„Să nu mă apuce mila,
„Că fac binele cu sila."

Musca trage rotogoale,
Bâzâie şi dă târcoale.
Nimeni nu o mai întreabă
Ce şi cum se află 'n treabă.

Musca 'n coada calului
Iese 'n vârful dealului.

Când caleaşca fuse sus
Musca zise : „Ce v'am spus ?

„N'ajungeaţi voi fără mine
„Niciodată 'n deal cu bine."

Popa zise: „Se prea poate
„Musca să aibă dreptate.
„A voit s'ajungă ea
„Fin'că zborul n'o ţinea
„Ca să se ridice sus
„Şi-a ştiut unde s'a pus.
„Totul este să 'nţelegi
„Locul care ţi-l alegi."

LUPUL ŞI MIELUL

Un miel gingaş, pe placul Dumitale,
Se adăpa la râul imaşului, de vale,
Sorbindu-i apa limpede şi rece,
Când iată şi flămândul lup că trece.

Rămâne 'n loc, se uită strâmb, nu ştie
S'aleagă ce fel de filosofie,
Căci gândurile îl împing şi-l rod
Să-i caute în papură, lui, nod.

— „Nu-i de ajuns să-ţi fie sete,
„Ca tu să-mi turburi apa, măi băiete",
Răcni din susul apei fiara.
Aşa începe căpcăunul, cu ocara,
Şi-i trebuiesc, de ochii lumii, mainainte
De-a 'nfulica, susţineri şi cuvinte.

— „Doamne, răspunde mielul, să nu 'ncapă
„Atâta supărare pentru apă.
„Măria Ta e'n deal, eu sunt la vale.
„Cer judecata Prea Luminăţiei Tale
„De s'ar putea să fie cum ai spus,
„Că turbur apa eu, de jos în sus."

— „O turburi zic ! De altfel am aflat,
„Acum un an că m'ai şi înjurat",
Zbieră călăul, încruntat la el.

— „Anul trecut nici n'am fost miel,
„Nu mă născusem, nu eram."
— „Atuncea frate-tău !" — „Nici n'am".
— „Să taci ! Din neamul vostru careva,
„S'a 'ncumetat a mă 'njura.
„Nu ştiu anume cine-a fost tâlharul,
„Tu, oaia, baciul, câinele, măgarul,
„Tot una mi-e şi ceasul este bun.
„Eu trebuie neapărat să mă răzbun."

Şi fără altă vorbă-l şi înşfacă
Şi duce 'n codru mielul şi-l dezbracă.

T. ARGHEZI

DESPRE ORIGINEA ROMÂNILOR [1])

Umanistul, născut şi răposat în Toscana, *Poggio Bracciolini* scria la răspântia dintre veacul al 14-lea şi al 15-lea : „In părţile Sarmaţilor de sus, se află o colonie, care, cum se spune, ar fi fost lăsată acolo de Impăratul Traian. Aşezată între atâtea popoare barbare, ea a păstrat multe cuvinte latine, care au fost însemnate de Italienii umblaţi în acele părţi. Aşa oamenii spun acolo: oculum, digitum, manum, paucus şi multe altele de acestea. Aceste cuvinte arată că acei oameni descind din colonişti, pe care Romanii i-au lăsat acolo şi că în această colonie se vorbise latineşte."

Prin aceste cuvinte a fost rostită, cu 500 de ani înainte, pentru întâia dată, vederea că Daco-românii, adecă Românii, trăitori în Regatul de azi al României, ai fostelor Principate ale Moldovei şi Munteniei şi ai părţilor româneşti din fostul Regat maghiar, continuă fără întrerupere pe vechii colonişti ai Impăratului Traian. Faptul că ştirea despre fiinţa unui popor latin a fost adusă în Apus de Italieni, nu e un joc al întâmplării. Negustorii genovezi răzbătuseră încă cu două sute de ani înainte de Poggio Bracciolini până în Marea Neagră şi-şi întemeiaseră acolo schelele. La începutul veacului al 14-lea, familia Angevinilor din Neapole fusese chemată pe tronul Ungariei şi adusese cu sine, întâi la curtea din Buda, numeroşi negustori italieni şi aceştia, la fel, au ajuns în contact cu voivodatele româneşti ale Moldo-

---

[1]) Studiul de faţă reprezintă traducerea comunicării *Über din Herkunft der Rumänen,* făcută Academiei de Ştiinţe a Prusiei şi tipărită în *Jahrbuch der Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin,* 1940.

vei și Munteniei, care stătea atunci sub suzeranitatea maghiară. Papalitatea se interesa, în deosebi în veacul al XIV-lea, de Principatele românești, în care dorea să-și întindă autoritatea prin întemeierea de arhiepiscopate catolice. Cu toate elementele neromane pătrunse în limba românească, nu-i putea scăpa unui Italian înrudirea propriei lui limbi cu româna, dacă confrunta românescul *ochiu, pâne* cu *occhio, pane* și altele din limba lui proprie.

Ideea, care apare la început atât de firească, a autohtoniei Românilor pe locurile lor actuale de așezare, a fost clătinată din temelii în anul 1871, când Robert Rössler și-a publicat studiile sale despre Români. După acesta, originea Românilor este de căutat în Turcia, Macedonia, Iliria, Moesia, Sciția și numai acolo nu, unde îi întâlnim de fapt pe Români : pe pământul vechii Dacii. De atunci încolo cearta despre originea Românilor nu s'a mai liniștit. Problema istorică a devenit problemă politică, ceea ce n'a înlesnit cunoașterea adevărului. Pe când cercetătorii români stărue, cu puține excepții, în afirmarea autohtoniei conaționalilor lor pe teritoriul de azi al României, cercetătorii maghiari reprezintă implacabil opinia contrară, iar cercetătorii francezi (*F. Lot)* și savanții germani (*Stadtmüller*) adoptă tot mai mult vederea că patria originară a Românilor se găsește la Sud de Dunăre, adică în afara hotarelor statului românesc de azi[1]).

Motivele care sunt invocate în sprijinul acestei vederi au, fără îndoială, mare greutate. In decurs de 1000 de ani, așa susțin protivnicii continuității românești, izvoarele istorice nu pomenesc despre Români pe teritoriul Daciei vechi. Această provincie a fost evacuată în anul 271 la porunca împăratului roman Aurelian și de abia în veacul al XIII-lea documentele îi pomenesc din nou pe Români, în legătură cu țara lor de azi. Dimpotrivă, la Sud de Dunăre, o populație românească e menționată încă cu trei veacuri mai înainte. Protivnicii continuității

[1]) Pentru justificarea afirmațiilor din text și pentru indicațiile bibliografice, trimit la lucrarea mea asupra Originii Românilor, care va apărea în curând.

românești afirmă, mai departe, că pe întreaga arie a Dacoromâniei nu s'a păstrat nici un singur nume de localitate și nici o toponimie în forma în care am trebui să ne așteptăm la aceasta, în cazul autohtoniei Românilor. In rândul al treilea, în Dacia s'au așezat după plecarea administrației romane Goții, care au fost stăpânii țării dela 271 până la 575. In Ardeal, a domnit, apoi, dela 453 până la 566, ramura de Germani răsăriteni a Gepizilor și urme ale ambelor acestor popoare germanice se găsesc pe teritoriul Daciei până în veacul al IX-lea.

Dacă, deci, Românii ar fi locuit toată vremea în așezările lor de azi, atunci, așa afirmă adversarii vederii autohtoniei românești, ar trebui să găsim la ei resturi linguistice ale stăpânilor și vecinilor lor germanici, după cum se găsesc în limba franceză numeroase cuvinte de proveniență francă, în Italia, vizigotă și longobardă, în Franța meridională și pe Peninsula iberică, vizigotă. In Daco-română, dimpotrivă, nu poate fi dovedit nici un termen vechi german. Acestor trei argumente negative li se mai adaugă un altul pozitiv. Structura limbii române arată o atât de strânsă înrudire cu albaneza, încât ambele limbi nu pot să se fi format decât în vecinătate nemijlocită. De vreme ce însă nimic nu arată că Albanezii ar fi trăit vreodată la Nord de Dunăre, această atingere trebue să fi avut loc la Sud de fluviu.

Toate aceste argumente au fost dezbătute decenii deaîndul în toate sensurile, fără să fi fost cu putință de a se ajunge la unanimitate. Tema mea de aci nu este să arăt că tăcerea istoriei nu este atât de absolută, cum o înfățișează protivnicii continuității române, că numele de localități vechi romane nu lipsesc cu totul ; că se găsesc și în limba română împrumuturi lexice din germana veche. Numai argumentul al patrulea, cel pozitiv, nu poate fi dat laoparte cu ușurință ; motiv pentru care și cercetătorii români stau pe poziția că limba românească s'a format, măcar în parte, pe un teritoriu, unde populația romanică și albaneză se învecinau, și anume în vechiul teritoriu de graniță între Sârbi și Bulgari, în valea Timocului. Cunoștințele noi nu pot fi însă atinse numai prin corectarea vederilor

vechi. Nu putem spera să scoatem problema autohtoniei Românilor din sfera certurilor științifice și neștiințifice și să ajungem, astfel, cu un pas mai aproape de adevăr, decât cu ajutorul unei metode noi și folosind materialuri noi.

Dispunem acum de un astfel de material nou în volumul întâi, apărut de curând, al Atlasului linguistic român, care îngăduie pentru întâia dată cuprinderea repartiției geografice a unei părți considerabile a lexicului român. S'a constatat, până acum, în numeroase rânduri, că, spre deosebire de ceea ce găsim în limbile neolatine ale Apusului, româna este puțin diferențiată dialectal. In distribuția lexicului, se distinge totuși în oarecare măsură o arie dialectală din Sud-Est de o arie dialectală a Nord-Vestului. O astfel de diferențiere a lexicului poate fi, e drept, de dată recentă, în care caz nu interesează în problema originii Românilor. Dacă însă un astfel de dualism lexicologic poate fi urmărit până în vremea Romanilor, atunci acest fapt linguistic primește relevanță istorică. A deosebi ceea ce e vechi de ceea ce e nou, cere în fiecare caz în parte o analiză migăloasă. Cu prilejul acesta nu urmăresc decât să înfățișez câteva cărămizi mici, puțin însemnate, dacă le privim în de ele, care, dacă sunt bine încheiate, aduc lumină nouă în bezna trecutului.

Harta întâi arată grafic o serie a acestor isozone caracteristice pentru regiunea de Sud-Est a limbii dacoromâne. Aci, de pildă, locul denumirii latine *ren* a fost luat de derivatul cu funcțiune diminutivă *reniculus*, care a devenit azi *rinichiu*, pe când, în restul teritoriului linguistic dacoromân, persistă o altă derivare din aceeași rădăcină, *renunculus*, azi *rărunchiu*. Această coexistență a lui *reniculus* și *renunculus* datează încă din epoca latină. *Reniculus* spuneau Romanii în Gasconia, în Sardinia și în partea de Miază-Zi a Imperiului roman de Răsărit. *Renunculus* era forma, folosită de Francezii de Nord, a Romanilor de pe culmile Alpilor, în Rhetia și Noricum, și în sfârșit — pentru că același tip poate fi întâlnit și pe teritoriul linguistic daco-român, în afara Munteniei, — și a unei părți a strămoșilor Românilor. Incă din această primă considerație, rezultă că po-

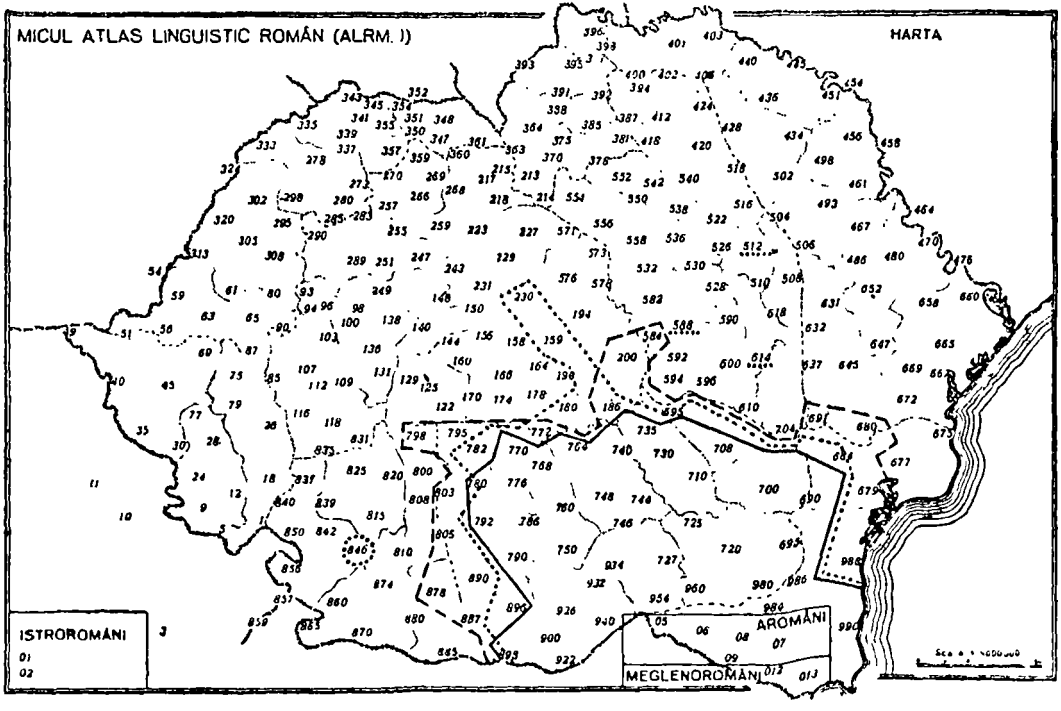

Harta I. ▪▪▪ *neg* ; ▪▪▪▪▪ *rinichiu* ; ▬▬▬ *genuclu*.

pulaţia românească trebue să fi provenit cel puţin din două ţinuturi-matcă : dintr'unul care se găsea la Miază-Zi şi stabilca legătura cu Românii din Sudul Dunării, şi dintr'altul, care se găsea la Miază-Noapte înlăuntrul teritoriului *renunculus*, sau care a fost cel puţin separat în spaţiu de întâiul ţinut matcă, dacă întreaga populaţie care foloseşte pe *renunculus* ar proveni dintr'o imigraţie.

Tipul *renunculus* pentru *ren* arată că comunitatea linguistică ce folosea acest cuvânt poseda în *-unculus* un sufix viu şi adaptabil. Cine spune în dialectul său „*Maderl*" în loc de „*Mädchen*" spune şi „*Bacherl*" în loc de „*Bächlein*" şi „*Buberl*" în loc de „*Bübchen*", etc. ; pentru el *-erl* este un sufix viu şi într'una adaptabil ; *-chen,-lein* nu-i sunt cunoscute decât ca forme literare. Putem deduce pur teoretic, că oamenii, care spuneau *renunculus*, cunoşteau şi alte derivate *-unculum*, care nu erau întrebuinţate la grupul celalt de înaintaşi ai Românilor. Ceea ce se şi întâmplă. Acolo unde domină *renunculus*, se spunea şi *manunculus* pentru *manuculus*, *mănunchiu* în româna de azi, şi pentru *genunchiu* se rostea, în locul altminteri foarte răspânditului *genuculum*, forma *genunculum*, *gerunchiu* românesc, alături de *genunchiu* şi altele. Regiunea-nucleu din Nord-Vest arată, în genere, alte deprinderi linguistice pe tărâmul derivărilor. Pe harta I o linie de graniţă masivă încadrează aria, pe care pentru *neg* dăinueşte latinescul *naevus*, în timp ce restul teritoriului linguistic dacoromân foloseşte în acest scop o derivare terminată în *-ellus*.

Şi în cazul altor termeni prezentaţi pe harta II, se vădeşte acelaşi dualism lexicologic al teritoriului linguistic dacoromân. Liniile de graniţă dintre cele două arii împrejmuesc şi în privinţa acestui al doilea grup, nu numai Muntenia, ca în cele trei cartografieri de pe harta I, ci trec din Răsăritul Bucovinei spre Sud-Vest, până la vechea frontieră dintre Ungaria şi Ţara Românească, graniţa dintre Banat şi Oltenia. Fără a insista asupra amănuntelor, menţionez în treacăt că, spre Răsărit de această linie de graniţă, se spune, pentru a denumi spinarea, latinescul *spinale*, la apus *spathae*, la Răsărit pentru tâmple

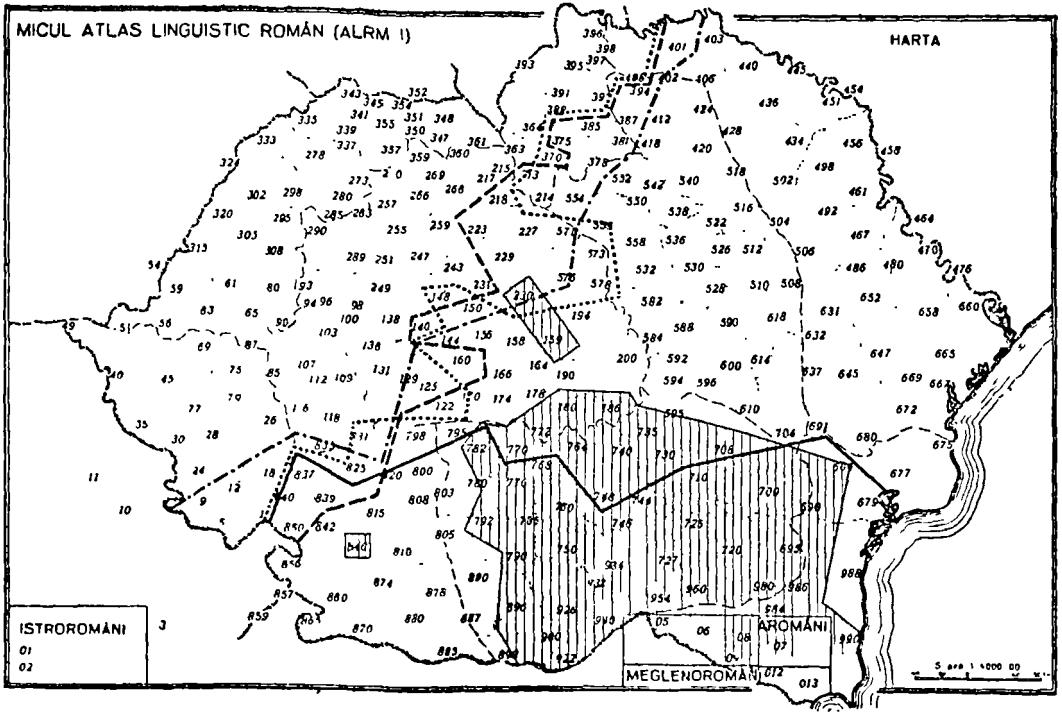

Harta II. ||||| Aria lui *reniculus*; ——— graniţa dintre *album oculi* şi *albities*; —•—• graniţa dintre *spinare* „spate" şi *spinare* „coloana vertebrală"; ••••• graniţa dintre *templa* şi *oculus ille orbus*; — — — graniţa dintre *cătilin* şi *incet*.

templa, la Apus *oculus ille orbus*, adecă în sensul propriu „ochiul cel orb", la Răsărit *(in)quietus* pentru încet, la Apus o derivare din *lenis*, „blând". Dacă comparăm între ele hărțile I și II este bătător la ochi, că, în cadrul teritoriului linguistic coherent românesc, își stau, față în față, două subdiviziuni, care nu s'au atins decât într'un loc în sudvestul Ardealului. Mai spre Miază-Zi, Oltenia deține o poziție intermediară, spre Nord-Est Moldova și Basarabia. Ni se impune astfel părerea că din spre cele două teritorii cu așezări vechi, populația s'a tot apropiat, până ce s'a întâlnit în zonele intermediare și a umplut, la urmă, întreg spațiul despărțitor.

Dar nici întinderea întreagă a teritoriului dialectal dela Nord-Vest, unde se spune azi de pildă *oculus ille orbus*, în loc de *templa*, nu este loc de veche așezare română. Căci, în multe părți ale întregii acestei arii, găsim, sub suprafața românească de azi, elemente slave sau maghiare. Peste substratul latin, se așează întâi un strat linguistic sau două de origine neromanică, până ce în sfârșit româna acoperă întreaga suprafață. Astfel geografia linguistică devine geologie linguistică.

Folosirea toponimiei în vederea lămuririi unor procese preistorice n'are nevoie de justificări teoretice. Oriunde nu s'a produs o discontinuitate culturală, numele de localități și de locuri se transmit dela un grup linguistic și de colonizare la celalt. Popoarele pier, iar numele dăinuesc. Dacă, deci, aci pe pământul României, apar nume slave, iar numirile folosite în antichitate s'au pierdut, aproape fără excepție, aceasta dovedește că, prin imigrarea Slavilor, cultura romano-slavă a fost nimicită aproape în întregime. De vreme ce, însă, numele perioadei slave dăinuesc la rândul lor, — au fost deci primite de Români, — urmează, mai departe, că expansiunea română n'a reprezentat o cesură culturală, ci, dimpotrivă, că ambele popoare s'au contopit organic.

Intâia imigrare slavă pe teritoriul Daciei vechi pare a se fi produs în cursul veacului al VI-lea. Intinderea ei în partea de Apus a teritoriului linguistic daco-român o învederează un tip de nume de localități, care derivă dela anume concepții

juridice proprii vechilor Slavi. In Intregul Banat, în Oltenia şi în Sudul Ardealului putem întâlni nume de localităţi, care sună *Ohaba* sau *Ohabiţa*. Acest termen însemna, la început, la Slavi, o gospodărie ereditară scutită de dări. Numele persistă, deşi semnificaţia lui a devenit de mult neînţeleasă. E posibil, fără îndoială, şi de sigur, e şi probabil, că printre Slavii, la care se găsea instituţia juridică a ohabei, să se fi găsit aşezări de populaţii romanice, ca minoritate, care linguistic nu devine manifestă. Insă faptul nu poate fi dovedit [1]).

Dar şi *cuvintele împrumutate* ale unei limbi au o mare valoare lămuritoare. Fac abstracţie de cuvintele împrumutate de ordin pur literar, care sunt importate întâi de toate pentru cunoaşterea culturii spirituale a unui popor. Dar şi în rândul termenilor împrumutaţi fără intermediul literaturii, care trec dela un popor la altul, trebuie să distingem două grupe. Intâia grupă o alcătuesc cuvintele zise „cuvinte de împrumut necesar". Astfel de cuvinte le găsim totdeauna acolo unde influenţează o cultură străină superioară sau unde o cultură sau administraţie străină e impusă cu sila şi nu îngăduesc nici o deducţie cu privire la aşezarea mai veche sau mai recentă a popoarelor, ce au ajuns în contact în decursul istoriei lor. Astfel nu se poate trage, din denumirile româneşti ale rânduielii de stat medievale de origine slavă, concluzia că Slavii reprezintă în România de azi un substrat etnic, tot aşa cum din faptul acesta nu se poate demonstra nici contrariul. Altminteri se întâmplă, însă, cu exprimările vieţii sufleteşti, ale afectului, sau cu expresiile micii gospodării, care n'au valoare de circulaţie dincolo de familie. Astfel de termeni nu pătrund dintr'o limbă într'alta sub presiunea unei pături etnice suprapuse cu autoritate. Ele rămân limitate la comunitatea linguistică căreia îi aparţin şi acolo unde două popoare convieţuiesc. Deci, dacă vom întâlni cuvinte împrumutate şi din această categorie într'o anumită

---

[1]) Interpretarea termenului *Ohaba* după Dragomir (*Dacoromania*, I, 149). Substantivul acesta, nepăstrat în vreuna din limbile slave, derivă din paleoslavul *ohabiti* „abţinere".

limbă, putem trage concluziunea că ele provin dela o populație desnaționalizată, dela un substrat etnic.

Astfel, de pildă, Daco-româna dispune de doi termeni pentru denumirea suspinatului : *a suspina*, care este de origine latină, și *a ofta*, de origine slavă. Nu subsistă nici o necesitate de a împrumuta un alt cuvânt pentru aceeași reprezentare. Totuși graiul Banatului, adică al regiunii în care am constatat, cu ajutorul faptului că intervin nume în *Ohaba*, un substrat vechi slav, și-a însușit pentru a suspina sârbescul *suskati*, a șopti, sub forma a *șușcăi*. Procesul acesta nu are înțeles decât dacă presupunem că o populație sârbă, în al cărei lexic exista *susk* pentru denumirea suspinatului, a păstrat această expresie fonică și expresivă, când pentru rest a primit româna ca limbă de comunicație. De aci, decurge deci concluzia că peste populațiile vechi slave, dela care provin numele în *Ohaba*, s'a suprapus o pătură slavă recentă de nuanță sârbească pronunțată. Din nou însă, trebue să adăugăm, dintru început, că încă înainte de imigrarea celei de a treia pături de populație a acelor Romani cărora trebue să le fie atribuită romanizarea definitivă a regiunii, se poate să fi trăit ca minoritare, printre Slavi, alte populații romanice.

Din teritoriul, pe care se folosește azi, de pildă, *oculus ille orbus* pentru „tâmplă" trebuesc scoase, deci, părți însemnate ca regiuni cu substrat străin, înainte să putem răzbi până la sâmburele propriu zis al ariei dialectale românești de Nord-Vest. Așa întâi Maramureșul și Nordul *Sătmarului*. Ceea ce reprezintă în Sudul teritoriului linguistic daco-român Slavii meridionali, reprezintă la Nord, începând din veacul al XII-lea Rutenii (Ucrainienii). Făcând abstracție de Moldova și de Basarabia al căror substrat ucrainian este necontestat, acești reprezentanți ai Slavilor de Nord au înaintat departe spre Miază-Zi și Apusul României Mari de azi. Ei sunt numiți de Unguri „Oroszi", de Români „Ruși", iar de Germanii din Ardeal „Reussen". Astfel de așezări de maloruși sunt de pildă *Orosfaia* în județul Cluj, *Rusciorii*, în vechime *Villa Ruthenica*, în părțile Sibiului,

Rusu-de-Jos în județul Someș, etc. [1]). Aceste promontorii sudice ale Rutenilor au fost totdeauna frânturi etnice neînsemnate în mijlocul populațiilor romane, bulgare sau maghiare; nu pot fi socotiți deci nici ca populația cea mai veche, așezată aci după epoca romană. Totuși Ruteana este încă și azi limba de comunicatie a unei minorități, de 12 la sută, din populația totală, în județul Maramureș și aci se poate vădi cu ajutorul cuvintelor de împrumut rutene în Româna regională, că Româna s'a întins de fapt în dauna Rutenei în epoci recente. Astfel aci se folosește în locul lui *gust*, provenit din latină și de o răspândire generală, *cușăiesc*, împrumutat din ruteană; în loc de *cuvônt* = *conventum*, slavul *besiadă;* pentru a „frământa", exprimat de Românii regiunii dialectale de Nord-Vest prin *subigere*, acești Ruteni românizați folosesc *povălui* din *povaliti* etc.

Intrebarea cine, Românii sau Ungurii, pot ridica în Ardeal și Banat pretenții de prioritate ne conduce pe terenul politicii. O astfel de pretenție, e drept, n'are decât valoare sentimentală, căci altminteri România fostă sub stăpânire maghiară ar trebui împărțită între Sârbi, Bulgari, Ruteni, Germani și Români, presupunând că popoare germanice n'ar anunța drepturi de prioritate la succesiunea Goților și Gepizilor și că Roma, ca mamă a Daciei, și Turcii, ca rudele cele mai apropiate ale Pecenegilor și Cumanilor, n'ar ridica pretenții la succesiune. Oricum, nu fiecare cuvânt împrumutat din Maghiară, care trăește azi în limba Românilor din Ardeal poate fi socotit drept dovadă a unui substrat etnic maghiar. Căci în părțile României Mari, ce au aparținut Ungariei, Maghiara a fost limba administrației și a culturii superioare. Dacă deci pentru „bolnav", ungurescul *beteag* este termenul folosit aproape exclusiv în Româna din Ardeal, faptul se explică prin aceea că medicii erau formați la universități maghiare, în limba maghiară. In schimb, putem evidenția un substrat maghiar, acolo unde expresii maghiare apar în interiorul teritoriului linguistic român în forma unor insule

[1]) Indicațiile despre aria așezărilor rutene în România de Apus provin din *Drăganu*, Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimici și a onomasticei, Buc. 1933.

lexicale. Acesta e cazul în Ardealul de Răsărit, în regiunea Secuilor maghiari, care mai constituesc majoritatea și acum în județele Ciuc, Trei Scaune, Odorhei și în Sudul județului Mureș. Aci, de pildă, expresiile pentru „murdărie" și „murdar" sunt de origine maghiară și la populația română, și anume *mocsok, mocskos* etc. Sau pentru „urdoare" se folosește ungurescul *cipa*. Nu trebue scăpat din vedere că avem de aface cu cuvinte care n'au câtuși de puțin valoare de circulație și care n'au ajuns dela Unguri la Români, pe calea învățării limbii.

Și *Nordul Banatului* este o regiune cu substrat maghiar. Aci populația maghiară la origine a avut pentru denumirea gleznei un termen *csuklou*, în timp ce Românii așezați în aceleași regiuni foloseau latinescul *nod(us)*. La desnaționalizarea acestei populații maghiare a fost adoptat, termenul nou *nodu*, dar s'a păstrat terminația vechiului *csuklou*. Astfel rădăcina termenului *nodău*, folosit acum acolo, este românească, iar terminația o rămășiță a vechiului substrat etnic.

Deosebit de aceste două regiuni, cândva, după toată probabilitatea, de substrat pur maghiar sau maghiaro-slav, mai trăește din loc în loc la Nord-Vest, o minoritate maghiară de 30-40%. Aci au pătruns în maghiară și numeroase cuvinte împrumutate din limba românească ceea ce pare a arăta că aci n'au fost numai românizate elemente etnice străine, ci că au fost maghiarizate și sate românești. Aci numai linguistica singură nu îngădue stabilirea priorității unuia din cele două popoare. Probabil că ambele au pătruns concomitent în regiune, așezările lor întrepătrunzându-se.

Am pomenit până acum de două ori așezările paleoslave din veacul al VII-lea, a căror arie maximă indică numirile în *Ohaba*. O parte a acestor coloni paleoslavi s'a deplasat mai târziu spre Sud, o altă parte a rămas la Nord de Dunăre. Acest substrat paleoslav iese la iveală încă și acum în chip de cuvinte de împrumut în județul Huniedoara, la Sud-Vestul Transilvaniei. Nu e o întâmplare că Slavii aceștia rămași, s'au așezat tocmai în luncile fertile ale văilor dealungul Mureșului, de pildă, unde se găsesc încă din vremuri preistorice unul din

centrele culturale ale Transilvaniei de mai târziu. Cuceritorii au luat în stăpânire partea rodnică, cultivată deja, a țării, împingând în munți populația autohtonă.

Toate aceste regiuni cu substrat neroman trebuesc date la o parte, când urmează să fie desghiocată regiunea matcă, centrul de expansiune al Românimii din cadrul regiunii dialectale de Nord-Vest.

Ceea ce rămâne este evidențiat pe harta III prin nuanța cea mai închisă. Este regiunea Munților Apuseni, a dealurilor din Apusul Transilvaniei, ținutul accidentat, de pe coastele apusene ale cărora izvorăsc cele trei Crișuri și ale cărui ramificații răsăritene sunt udate de Arieș și de Ampoiu. Este regiunea auriferă dela Abrud și Zlatna.

Dacă aceste rezultate, stabilite exclusiv pe baza unor raționamente de geografie și de geologie linguistică, sunt întemeiate, atunci dacă într'adevăr în acești munți, care ating 2000 metri, s'a păstrat o populație romană veche, atunci trebue să găsim și alte dovezi pentru autohtonia Românilor ardeleni. Într'adevăr, acestea se și găsesc peste tot, de îndată ce regiunea, despre care e vorba, e bine delimitată. Unul din aceste argumente ne conduce pe tărâmul evoluției fonetice.

Pentru „debil", „lipsit de putere" și pentru „descărnat" Româna și-a însușit termenul slav *slab*, încă din epoca paleoromână, căci cuvântul se găsește și la Românii trăitori la Miazăzi de Dunăre, care s'au despărțit pe la anul 1000 de rudeniile lor dela Nord. Insă pe o arie compactă, care înglobează în întregime regiunea-matcă dela Nord-Vest, delimitată mai sus, și care o depășește chiar în spre Apus, cuvântul nu se pronunță *slab, ci sklab* (s'a interpus între *s* inițial și *l* următor un *k)*. La fel acolo se pronunță pentru cuvintele *sloată, sloi, slovă, slugă* etc. *skloată, skloi, sklovă, sklugă* etc. Inlocuirea lui *sl* prin *skl* se produce fără excepție, cu rigoarea unei legi naturale.

O astfel de constatare, la început, pare a fi lipsită de orice importanță și, prin urmare, nespecialistul va putea pricepe cu greu cum pot reține astfel de observații atenția unor cercuri serioase. De fapt, cuprinsul *material* al observației nici nu are

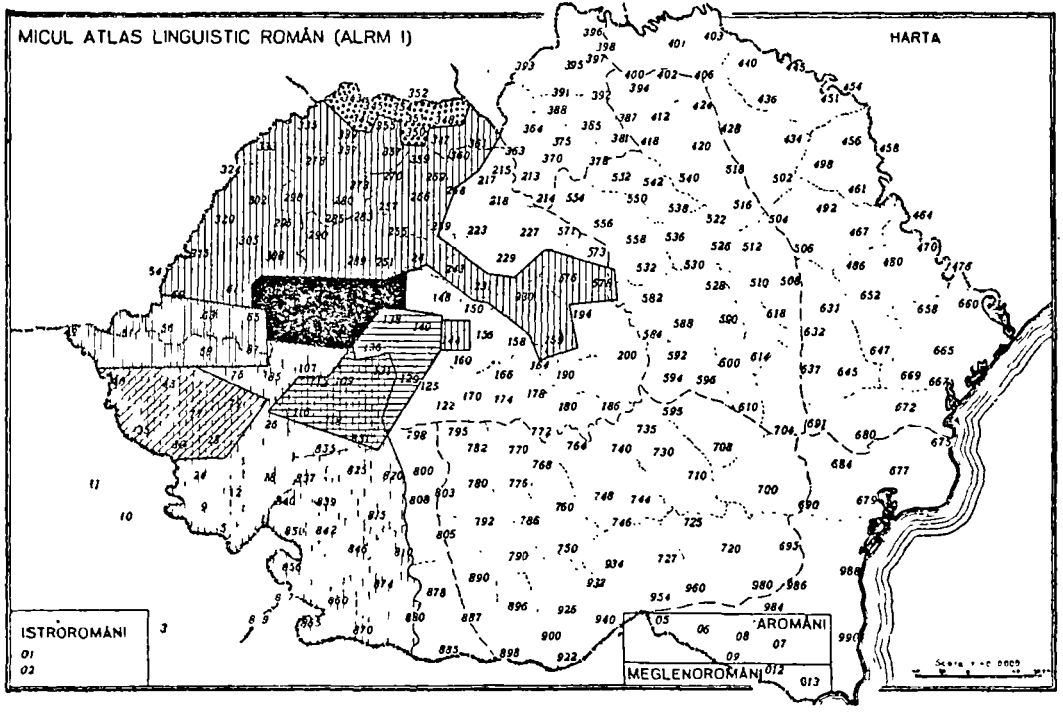

Harta III. ⁘ Nume în Ohaba; //// domeniul substratului sârb; ≡ domeniul substratului vechi-slav; ⣿ domeniul substratului rutean; |||| domeniul substratului și al influenței ungare; ■ regiunea-nucleu românească de Nord-Vest.

importanță științifică. Aceasta ea o primește de abia când întrevedem în dosul formulelor fonetice, omul care vorbește. O schimbare de sunet, cum este cea dela *sl* la *skl*, nu-și are rădăcina în tendințele de evoluție ale Românei. Ea nu poate fi redusă nici la influența substratului slav sau maghiar, căci în Maghiară grupul de sunete *skl* lipsește cu totul, iar faptul că schimbarea nu este nici slavă, îl atestă chiar cuvântul *slab* cu grupul *sl* păstrat, în schimb, introducerea unui *k* în grupul împrumutat sau nou format *sl* este pe linia evoluției latine vulgare și a limbilor romanice. Astfel, în latina vulgară, *insula* a devenit prin *isla, iskla* și când mai târziu din limbile germanice *sl* a pătruns în limbile romanice în cuvinte ca *slaihts, slimb, slitjan*, grupul de sunete *sl*, care lipsea în sistemul fonetic latin a devenit pronunțabil prin inserarea unui *k*. [1]). Intrucât, deci, azi se pronunță acolo pentru *slab* din Româna comună *sklab(u)*, fonetica veche latină irupe în această pronunțare cu aceeași forță, ca în veacul al V-lea pe pământul Franței meridionale și al Italiei de Nord. Aci, în Munții Apuseni, se află, deci, patria originară a unor expresii ca *renunculus* pentru *reniculus* dela Miază-Zi; numai aci dăinuește înăuntrul Romanei de răsărit *zoccus* „opincă" atât de răspândit în Romana de Apus. Aci la *Ampeium* se găsesc dovezi pentru folosirea cuvântului *luna* încă în antichitate, cum arată o inscripție, în înțelesul de douăsprezecime a anului, pe care îl prezintă numai daco-romanicul *lună*. Mai la Sud, *luna*, și *mensis* este și în românește tot atât de separat ca în Romana de Apus.

Și numele de locuri și de fluvii din această regiune atestă autohtonia Românilor. Vă aduceți aminte că lipsa tradiției latine pe tărâmul toponimiei a fost invocată ca un argument de căpetenie contra ipotezei continuității române. Acest argument este adevărat, în genere, pe pământul daco-român, nu însă aci. In centrul ținutului accidentat al Munților Apuseni se găsește orașul *Abrud*, un nume care derivă din latinescul *Abruttum*,

[1]) Și greaca a efectuat la *sl* străin acest adaus de sunet. Dar temeiurile pentru a implica un substrat grec în interpretarea faptelor din regiunea auriferă a Transilvaniei, sau acțiunea unui substrat grec lipsesc.

Abrittum cunoscut din documente și care va fi însemnat la origine „aur", ca și numele *Zlatnei*, ce se găsește la Miază-Zi de el. Numele acesta nu poate să fi ajuns la Români prin mijlocire slavă, maghiară sau turco-tatară. *Ampeium* nu mai denumește o localitate ce se găsise la Sud de *Abruttum*, dar a fost receptat de Unguri, în veacul al XI-lea, în forma *Ampei(u)*, care arată o evoluție pur romană, ca denumire a râului, lângă care se aflase orașul *Ampeium*, dăinuind și azi în limba maghiară sub înfățișarea *Ompoly*. O evoluție latină neîntreruptă mai arată numele celor trei *Crișuri*. Numele se leagă nemijlocit de *Grisia*, *Grissia* și altele similare, păstrate din Antichitate. Și orașul *Turda*, de pe coasta răsăriteană a regiunii-matcă dela Nord-Vest, a fost interpretat de S. Pușcariu (Dacoromania 4, 1353) într'un mod convingător, ca dovadă pentru autohtonia Românilor din Transilvania. Numele dace de orașe cuprindeau adeseori, ca parte a doua, *dava*, care poate fi tradus prin „oraș întărit". Orașul Turda însă este străbătut de râul numit *Tur*. Așa cum de pildă cetatea care a fost clădită pe Salzach a fost numită Salzachburg, Salzburg, așa se chema orașul așezat pe Tur *Turidava*. Numai în limba română un astfel de *Turidava*, nepăstrat ca atare în inscripții, dar care mai poate fi descoperit cândva, putea deveni *Turda*, de vreme ce din toate limbile ce s'au întâlnit aci, numai Româna suprimă *-v-* intervocalic.

Cum am avut prilejul să sugerez, întreg teritoriul linguistic daco-român este presărat cu nume de localități slave, semn al puternicei interpenetrații slave, care a început în veacul al VI-lea și a durat tot cursul întâielor secole ale Evului Mediu. In veacul al IX-lea urmează descălecarea ungurească, întâi în șes, iar din veacul al XI-lea și în Transilvania. Și această acțiune de colonizare maghiară a adus numeroase nume noi în regiune. Astfel, de pildă, din 230 de localități din raza Văii Arieșului și Ampoiului, dintre care cea din urmă se găsește în ținutul-matcă de Nord-Vest, numai 87, ca la aproape o treime, sunt întemeiate de Români, față de 110 de origine maghiară și de 32 de origine paleoslavă. Cu totul altul este raportul reciproc dintre numele de munți.

Dintre acestea 13 sunt românești, numai 4 ungurești, pe când denumirile slave de munți lipsesc cu totul, vezi Weigand, Balkan-Archiv I, 31 și 34 urm. Aceasta se explică nu printr'o aversiune a Slavilor de a se așeza pe culmile munților, căci peste tot aiurea putem constata și prin denumirile de dealuri prezența Slavilor. Dacă tocmai în regiunea delimitată aci numele de dealuri nu sunt slave, faptul se explică prin împrejurarea că aceste vârfuri au rămas totdeauna în raza populației romanice, în timp ce luncile roditoare din văi au fost ocupate de cuceritorii slavi.

Cu aceste rezultate ale istoriei linguistice concordă și indicațiile sărăcăcioase ce pot fi scoase din istorie. Așa numitul notar anonim al regelui maghiar Bela (al II-lea sau al III-lea), care, chiar dacă însemnările lui nu pot trece drept mărturii istorice necontestate a folosit totuși tradiții vechi, relatează, că pe vremea descălecatului maghiar, în „Terrae Ultrasilvanae", după Drăganu, în ambele văi ale Someșului, ar fi stapânit un anume *Gelou*, de origine un „Blacus", adecă un Român, în a cărui țară conviețuiau *Blasij* et *Sclavi*, după terminologia vremii, adecă „Romani" și „Bulgari". Numele curios de *Gelou* Drăganu îl pune în legătură cu numele localității *Gilău*, ce se află pe coasta de Nord a regiunii-matcă studiate de noi, la Sud-Vest de Cluj. Prin urmare, în vremea descălecatului maghiar, Românii coborîseră de pe culmile Munților Apuseni în lunca văilor și au întemeiat un fel de organizare de stat primitivă, care, e drept, n'a putut face față incursiunii maghiare. Oricât ar fi de contestată această dovadă în favoarea prioritătii Românilor în Transilvania de Apus de diferiții cercetători, ea se găsește în deplină concordanță cu rezultatele cercetării linguistice.

Am pătruns astfel pas cu pas până la sâmburele Românimii de Nord-Vest, în patria originară dacă nu a tuturor Românilor, totuși în cea a Românilor ardeleni. Spre a vedea clar, ar trebui să umblăm același drum anevoios spre miezul regiunii *reniculus*, ca să răzbim și aci la sâmbure. Ingăduiți-mi să anticipez rezultatul acesteilalte cercetări : Un alt ținut-matcă pur

românesc se găsea încă în veacul al VII-lea, adecă în timpul imigrării bulgare în Balcani, pe ambele maluri ale Dunării de Jos. Anume între Giurgiu şi Cernavodă; apoi la Nord, în şesul dintre Dâmboviţa şi Argeş, a pulsat, cum arată arheologia, în epoca dintre 400 şi 600, o relativ puternică viaţă culturală, care, nu putea avea aci decât un caracter roman.

Un al treilea ţinut-matcă românesc a fost slavizat în cursul Evului Mediu. Este regiunea ce se găseşte între Sârbi şi Bulgari, la Sud de Dunăre în prelungirea Banatului şi a Olteniei. Istoria tace şi despre acest centru românesc ; cercetarea linguistică însă nu poate păstra nici o îndoială despre fiinţarea lui. Ficcare dintre aceste trei ţinuturi-matcă romanice dela începutul Evului Mediu ar fi pierit în furtunile dela sfârşitul epocii năvălirilor, dacă ar fi rămas izolat. Putem stabili aceasta din soarta unei alte frânturi etnice romanice, care, în dealurile dela Apus de Balaton a înfruntat vremea năvălirii Hunilor, Gepizilor, Longobarzilor şi a Slavilor până cel puţin la anul 900. Lăsat pe seama propriilor sale forţe, acest promontoriu al romanităţii a pierit ca şi Romanii izolaţi de la Salzburg şi din Austria de Sus, sau Galoromanii izolaţi dela Răsărit de Rin.

S'a spus că e un miracol al istoriei că Romanii dela Miază-Noapte de Dunăre, nu numai că şi-au păstrat în decursul năvălirilor de popoare, timp de 1500 ani, neamul, ci au avut, deosebit de aceasta, şi forţa de a-şi asimila o serie impunătoare de alte neamuri. Ne pare, într'adevăr, o minune să vedem că o minoritate etnică, cu liturghie slavă şi a cărei formă de stat este slavă, se impune peste tot şi înmănunchiază, până la urmă, o duzină de neamuri deosebite, sub aceeaşi limbă, într'un singur popor. Această enigmă poate fi deslegată, pornind dela o reflecţie de istorie linguistică, în aparenţă neînsemnată. Am văzut că locuitorii romanici ai munţilor din Apusul Transilvaniei au folosit, în loc de forma *slab* a românei comune, forma *sklab* şi că în trecerea de la *sl* la *skl* un vechi substrat roman s'a ridicat din nou la suprafaţă. Dela cine, însă, au sau şi-au însuşit aceste populaţii romanice pe *slab,* care e redat incomplet

prin *sklab* ? Fără îndoială că nu dela Slavi, care își aveau încă așezările în luncile văilor, căci lipsea orice rațiune pentru aceasta. Și populațiile romanice din Franța și Italia și-au păstrat expresiile lor pentru „debil, descărnat, lipsit de putere" și celelalte nu și le-au înlocuit prin expresiile echivalente francone sau gotice. Cuvintele împrumutate nu sunt însușite arbitrar; fiecare împrumut de cuvinte se datorește unui proces linguistic sau cultural. Dacă, deci, termenul slav *slab* a fost întâi romanizat sub forma *slabbu* în vechea română, faptul nu se datorește populațiilor romanice, care trăiau într'unul sau mai multe din ținuturile-matcă pomenite, ci Slavilor care și-au romanizat propria lor limbă. Dar și o astfel de romanizare trebuia să aibă o pricină specială, căci în genere o majoritate etnică nu-și părăsește limba de dragul unei minorități, lipsită de superioritate culturală și politică.

Dacă deci Slavii și-au prevăzut propriul lor *slab*, în Muntenia sau poate chiar mai devreme la Miază-Zi de Dunăre, în ținutul Timocului, cu o terminație română, poate pentru că acest slab avea valori emotive sau afective, ce lipseau lui *debilis* sau *flebilis* de origine romană. Lucrul acesta s'a întâmplat pentrucă limba romanică era limba generală de înțelegere, limba cu cea mai multă putere de circulație, la care se recurgea atunci când reprezentanții feluritelor neamuri, adunate pe pământul României Răsăritene, voiau să se înțeleagă. Această Κοινή romană dela Răsărit, această română arhaică, *este deci forma întinerită a așa numitei latine vulgare*, care cu veacuri înainte unificase, abstracție făcând de deosebiri dialectale abia sensibile, întregul și imensul teritoriu roman din Occident.

O astfel de limbă de circulație a fost indispensabilă în Europa de Răsărit dela începutul Evului Mediu. N'avem decât să ne dăm seama de amestecul etnic din ținutul Albei Iulii, aflat în ținutul-matcă dela Nord-Vest, la anul 1100, adecă în vremea penetrației maghiare în Ardeal. Se găseau acolo întâi populațiile romanice în munți, din a căror limbă provin denumirile *Criș, Ampeiu;* apoi Slavii care își aveau așezările la *Bálgrad* (Alba Iulia), *Târnava*, etc.; Pecenegii care au pătruns

în Bihor la 1068, au fost bătuți la 1085 de regele maghiar, dar au rămas în parte în țară, după cum arată nume de localități ca *Bessenyew* în județul Târnava-Mică; Cumanii, rudele cele mai apropiate ale Turcilor și Pecenegilor, care au pătruns și ei în Ungaria la 1071 și ale căror așezări le mărturisesc nume de localități în județele Arad, Bihor, Făgăraș, Huniedoara și Alba (Drăganu pag. 513, 528). Dar și denumirea „Slavi" este numai un nume colectiv. Trăiau numai în județul Huniedoara, după mărturia numelor de localități, Ruteni, Bulgari, Sârbi, Slovaci și pe lângă ei poate și resturi ale vechilor Slavi, imigrați în veacul al VII-lea (Drăganu 278 și urm.). Un astfel de amestec etnic se produse și în veacurile anterioare, de când Romanii părăsiseră Dacia. El a dominat la fel, oriunde mai târziu a ajuns să stăpânească limba română. In zona de trecere între Muntenia și Oltenia, în județul Olt de azi, găsim, astfel, în Evul Mediu, pe lângă Slavii imigrați de mult și locuitorii veniți din Ungaria (Ungureni), Tătari care s'au așezat aci la 1250. Cu două veacuri mai înainte, ținutul era stăpânit de Cumani. Dintre Slavii noi găsim Bulgari și Sârbi, pe aceștia mai ales în părțile de Apus ale Munteniei. Din toate aceste popoare numai Germanii și Ungurii au putut să-și păstreze odată cu limba și neamul.

Nu este un joc al întâmplării că tocmai Romano-româna a devenit limba de circulație între toate aceste neamuri. Deși Roma a renunțat la 271 la stăpânirea provinciei Dacia și cu toate că, în urma separării Imperiului de Răsărit, Balcanii au ajuns sub influența spirituală a Bizanțului, Latina a rămas totuși limba de stat generală până la începutul veacului al VII-lea. Această limbă de stat și-au însușit-o și au folosit-o, în veacurile VI și VII, Slavii imigrați, dându-i însă înfățișarea ei nouă. *Româna este deci latina vulgară adaptată viziunii linguistice și formei exterioare a limbii Slavilor.* Dacă deci, ca să revenim asupra începutului reflecțiilor noastre, păstorii și plugarii retrași în munții de la Apus de valea Mureșului au redat termenii generali români *slabu* prin *sklabu*, *slănină* prin *sklănină*, aceasta reprezintă *irupția la suprafață a vechiului substrat ro-*

manic cu prilejul însuşirii limbii de circulaţie romano-slave. Pe aceasta au putut-o învăţa mai uşor decât limba maghiară sau slavă, de vreme ce nu era decât o variantă a propriei lor limbi. Dar şi pentru Slavi era mai lesnicios să se folosească de Română decât de orice altă limbă în concurenţă, pentru că Româna primise prin răsplămădirea seculară de către buze slave, atâtea elemente slave, încât puntea dela limba proprie la limba de circulaţie nu lipsea mai niciodată. După acestea ajung repede la concluzii.

Continuitatea Românilor în Regatul de azi e, deci, mai puţin o continuitate de rasă cât una a spiritului. Populaţiile romanice, ce trăiau în vechile ţinuturi de baştină, au devenit pilaştrii unei mari clădiri, ai cărei pereţi laterali au fost umpluţi cu neamuri de altă provenienţă. Forţa, ce leagă întreaga clădire, este limba de circulaţie comună. Ultimul pas a fost făcut când această limbă de circulaţie a devenit limba din casă şi la acele popoare, care nu erau de origine romană. Astfel limba, care păstrează, transmiţând şi continuând, spiritul Romei, a făcut din feluritele neamuri, fii noi ai Romei.

ERNST GAMILLSCHEG

PRO MOLLI VIOLA

Să te respir, divină violetă,
In seara despletită pe Hymet,
Să simt cum mierea ta secretă
Ca pe-o albină mă pătrunde 'ncet,

Şi să pornesc apoi, înnobilat,
Pe legănarea mărilor Egee,
E-un vis de mult în mine mângăiat,
Un vis ispititor ca o femeie.

In ţara marmorelor milenare,
Care-au ghicit zeiţele din stei,
— Zăpezi ce râd şi nu se tem de soare —
De tine se vor umple ochii mei,

Pe tine nările prin vânt te-aşteaptă
Să mergi până 'n inima inimii,
O, floare crudă şi 'nţeleaptă,
A marmorii logodnică de-o zi !

Olimpul nu mai vrea să se deschidă,
Ecoul basmelor s'a depărtat,
Doar tu reînfloreşti neîncetat,
Să parfumezi un sân de Cariatidă.

Cenuşa ce 'ntro zi o să coboare
Din trecătoarele statui eterne,
Pe tine nu se va aşterne,
Eternă violetă trecătoare...

N. I. HERESCU

MINTE CRUDĂ

Copiii săreau, jucându-se pe morminte.

Fereastra mea dădea pe o vale și o luncă, unde era un cimitir sărac. Mormintele erau puhave și țuguiate, cum sunt colivele nevoiașilor, la sate, presărate cu zahăr.

Râsul copiilor, în aerul de ger, limpezea dimineața.

Lazăr și Ioachim încălecau crucile de lemn galbene și negricioase, repezindu-se ca și cum ar fi încălecat un cal prins pe șes. Erau doi pui de oameni cu mintea crudă încă. Nu aveau decât șase și opt ani.

Iaochim, mai vârstnic, se juca fără poftă. Era bolnav de gâlci și legat la gât cu un ciorap de lână. Călcâiul ciorapului îi atârna pe piept. Pantalonii erau rupți la amândoi și coatele sumănașelor cârpite. Căciulile, de lână neagră, se rosese. Acum, mereu le azvârleau pe morminte, unde poposeau vrăbiile pe cruci, doar o lovi pe vre-una amorțită.

— Mă, Lazăre ! dacă o prind, o frig și o mănânc numai eu. Măi, zău, măi !...

Dar vrăbiile, cu picioruşele reci ca țurțurii de ghiață, zburau nepăsătoare. Un stol s'a ridicat de pe un tufiș de măceș, care crescuse pe mormântul boierului de pe văi, făcând cu aripile huetul unei stofe pe care o rupi în două. Apoi, iar s'a ascuns în gardul stufos, de ghimpi, al cimitirului.

— I-i-i-i... au zburat, ale dracului !

Erau mâhniți băieții.

Nu le mai ajungea copiilor ziua de joacă. Cimitirul era împărăția lor. Acolo culegeau ei primii toporași, viorele, ghiocei... iar vara se cățărau în prunii sălbatici.

Mieii pasc, pe când copiii se joacă în clopotnița bisericii, prinzând puii de bufniță, curățindu-i de păduchi și spunând, în timp ce-i sărută pe ciocușorul cârn :

— Frumoși sunt !... Măi, măi... ca puii de mâță... Nu ?!... Măi... Ioachime, măi !...

Au ieșit două fetișcane, copile și ele. Erau îmbrăcate cu sumanele cafenii ale mamelor lor și îmbrobodite ca nevestele, iarna, cu casânci negre legate până peste gură.

— Lazăre ! Nu auzi, Lazăre ? Te cheamă mămuca să te ungă părintele cu Sfântul Mir. Mă !... nu vrei s'auzi ? Vino, măi ! că te bate !... zău așa !...

Lazăr și Ioachim nici nu răspundeau Varvarei.

Acum, aruncau căciulile pe fiecare mormânt, ca să împrăștie zăpada și să facă un semn negru pe fiecare.

Pe tot cimitirul era întinsă o prostire de ninsoare, nu groasă, că era de joacă încă. Soarele tot mai încălzea și cerul și pământul.

— Ioachime, n'auzi ? Lazăre ! Iese lumea din biserică !

Varvara și Carolina se luase la joacă cu băieții. Au mai venit și alți copii. Fiecare avea, pe frunte, un semn mic de untdelemn. Copiii ieșiseră cu aceeași veselie, din biserică, ca și cum ar fi zbughit-o din clasă, în recreație.

— Mă ! Aici e casa mea... Tu o ai mai încolo...

— Nu, măi ! Aista-i grajdiu ! Nu vezi, măi ?! Netotule !

Luaseră o nuia de liliac din dosul bisericii și măzgăleau, în zăpadă, case, pe muchea mormintelor.

In țipetele jocului lor, ciripitul vrăbiilor dovedea văzduhul. Câteodată, clopotele — cel mare și cel mic — dăngăneau.

Două femei, cu preotul și dascălul cântau, țineau toți mâna pe marginea unui colac mare, împodobit cu lumânările gălbui, aprinse, strâmbate de vânt, săltându-l deasupra unui mormânt proaspăt. Numai o bătaie de clopot huia acum, împrăștiindu-se departe, peste dealuri.

Omătul de pe acoperișul bisericii se topea în uluce și picura ca ploaia din streașină.

Două gângănii, ca greerii de negre, se suiau, amorțite, pe pereții bisericii, chinuindu-și lăbuțele.

Le-a înșelat vremea.

Lazăr și Ioachim le-au dat jos, cu un bețișor.

Cucuvaele se umflau în pene, bucurându-se că auzeau glasul băieților.

Dar, azi, Lazăr și Ioachim n'au mai avut timp să urce scara clopotniții.

— Unde sunteți ? Mânca-v'ar norocul, — striga Rebeica.

Ei au fost duși la vale, în sat, de urechi.

Mieluțelul lui Lazăr fugea după ei. Îi așteptase în drum. Un ciorap a rămas in cărarea satului. Alunecase de pe gâtul lui Ioachim.

NAIVE.....

Era o zi... ploua cu soare... ca o joacă era... lumea nu se ferea şi stătea pe stradă, ridicându-şi faţa spre cer s'o ploaie. Nu-mi găseam gândurile, numai desnădejde în mine şi umblam pe drum să-mi isprăvesc ziua, ca pe o cale părăsită, pe care o vezi pentru întâia oară. Aşa îmi pare adeseori, că am murit de mult. De ce azi, când văd drumul, gardul, biserica aceasta, pentru întâia dată şi totuşi ştiu că nu-i întâia dată? Curtea bisericii o cunosc, desigur este o curte de mânăstire. In fundul grădinii cresc smochini, porumb, halandala, pe bucăţi de lan, chipurile. Un cireş timpuriu, roş aproape. Nu se văd nici frunzele, atâtea cireşe sunt. Cărări acoperite cu iarbă, urzici în jurul bisericii, ca la ţară... Stă la uşa bisericii, lângă un trandafir, sprijinit de un proţap, o păpuşe legată în vârf, cu o fustă pepită, bluza albă, cu mânecile umflate, părul blond tare şi fardată rău. Foarte urîtă e! Nu ţi-i îndemână să te uiţi la ea. Găini, cu un cucoş pitic şi pui, scurmă straturile de ceapă şi usturoi. Cândva am mai umblat eu prin această cărare şi m'am suit odată pe cerdacul acestei mânăstiri. La ferestre erau perdele curate, albe, la două geamuri. Mai încolo era ceva nedesluşit. Din ce în ce mi se părea că mai văzusem locul şi mă apuca o lene, dar şi o obişnuinţă de ani mulţi, de a mă călăuzi sigur. Şi m'a mirat să văd sub şopron o maică bătrână. Avea zbârcituri adânci între frunte şi nas, stătea pe un scaun de lemn grosolan, cu coatele pe masă, curăţind, nepăsătoare, ridichi roşii, netezindu-le cu un cuţit subţiat de ani şi tocilar. Ridichea o încresta în patru părţi, lăsându-i frunza cea mai mică, şi apoi o zvârlea într'o strachină cu apă. Inchidea aproape ochii, curăţind. Se uita la ridichi cu gestul atent, cum te uiţi la un ac în care vrei să treci aţa.

Lângă un jilț mic de copil, stătea o fetiță cu chip de maimuță, părul tăiat, sărac, dar curat îmbrăcată. Îi atârna la piciorul stâng, în jos de genunchi, pantalonul de flanelă albastru deschis. Fetița împletea bosumflată o horboțică groasă. Se vede că stătea cu frică lângă maică și că nu lucra de bună voie.

Sub șopronul de vară era o întreagă gospodărie. Scânduri, una peste alta și pe deasupra o plită spartă ; câteva mușcate roșii legate cu bucăți de petică stăteau pe deasupra plitei.

— „Au petrecut greu iarna asta — spune maica — și le-am scos ca să le înveselesc... Să vedeți că peste o lună nu le mai recunoașteți. Am să vă dau pui din ele..."

Maica spunea astea fără să se uite la mine, parcă jignită că m'a simțit uitându-mă cu un râs spre florile ei. O gură de beci era deschisă, ca să se aerisească. Se vedea pe trepte o damigeană, legată la gură cu tot felul de cârpe.

Mi-a răspuns iar maica, jignită :

— „Acolo e cuibul de oțet.... Nimeni n'are oțet ca mine"... trântind iarăși cu zgomot o ridiche în strachina cu apă.

Intr'o odaie cu ușa deschisă se auzea vorbărae de muieri.

— „Nu, soro, nu am spus așa. Apoi, crede-mă pe mine, că doară când i-am numărat ouăle, am spus că-s numai opt de câscă. Apoi, vezi ?!..."

Se zăreau pe pereții odăii, atârnând, două tăvi vechi, de făcut prăjituri.

In fine, maica a ridicat fața spre mine, făcând ochii mici ca de șopârlă.

„Cum și de ce am ajuns, azi, la mânăstirea asta, nu știu", mi-am zis eu.

Maica iar și-a aplecat fața spre ridichi.

Deodată, în curtea mânăstirii am văzut pe Marin, o cunoștință bună a mea. Mort de mult !... Fusese om bogat odată. Acum prășea mazăre, în curtea mânăstirii... Avea haine cafenii și un chip obosit, dar nu era îmbătrânit, cu toate că au trecut ani. A rămas cum era atunci când murise.

Suflarea mi se oprise o clipă. Numai amintirea mea îl recunoscuse. Cui să spovedesc nebunia gândurilor mele ?... Marin a trecut prin fața noastră de mai multe ori, fără să se în-

toarcă către noi ; își freca fruntea mereu, părea că-l doare capul. El când a murit se împușcase în cap. Acum era parcă rușinat de noi.

— Ei, cum să-ți spun ? Domnișoară, doamnă ?

— Ei, măicuță, atât de tânără par ?

— Apoi, să-ți spun drept, cu fărdureala asta nu mai pot ști nimic !

Și iar trânteşte o ridiche în apă.

— Nu, măicuță, sunt doamnă.

— Da, adevărat, văd că ai verighetă. *Mă rog* ce dorești ?

Vorbea foarte înțepat.

— Apoi, măicuță, am trecut pe aici și nu știu cum, am pus mâna ușor pe poartă, s'a deschis...

— Poarta asta trebue s'o mai dreg, că prea ușor se deschide și mâine, poimâine, știu eu cu cine mă mai pomenesc în curte?

— Da ce, măicuță, crezi că aș putea să-ți fac vre-un rău ?

— *Mă rog, mă rog,* oamenii nu-i mai poți cunoaște în zilele noastre.

— Vezi, măicuță, mata ești supărată pe mine, iar mie-mi pare bine să mai pot sta de vorbă cu mata.

— *Mă rog,* dar până acuma numai dumneata ai vorbit. Am spus eu vre-o vorbă ? Și, *mă rog,* ce bucurie poate să fie pentru dumneata să vorbești cu o maică bătrână ? — spune ea, aproape răstit.

— Veronico, adu un scaun...

Veronica era fetița, care se vedea că abia aștepta să scape de sub paza măicuței.

— A cui e păpușa asta frumoasă din protap ?

Veronica nu mi-a răspuns, ci maica :

— E a fetei. Ca să nu o strice, o țin de frumusețe, în grădină. I-am dat-o de acum un an. Duminica se duce la plimbare prin grădină, cu ea.

M'am așezat pe scaunul adus de Veronica, târîndu-l după ea.

— Dar ce ? Nu se joacă deloc cu păpușa ?

— „Ce să se joace ? Să facă treabă ! De acuma nu-i mai pot cumpăra alta. S'o aibă pentru mai târziu...

— „Veronica e ucenică, măicuță ?"

— „Nu ! O cresc eu".

— „Veronico", se răstea maica, tot curățind ridichile și amenințând-o cu cuțitul. „Veronico ! uită-te bine la mine !... Dacă ai să mai bați vre-odată broaștele, să știi că te închid în biserică !"

— „Da cum bate broaștele, măicuță ?"

— „Apoi, uite, are o vărguță și plesnește broaștele care țopăe, spre seară, pe pietrele din jurul bisericii. Le alege pe cele mai mari și buboase ; spune că sună a gol".

Veronica, în timpul acesta, dispăruse.

— „Ce-ai vrea, măicuță, să faci din Veronica ?"

— „Ce-o vrea Dumnezeu, cucoană... moșiroiu... știu eu ce?"

— „Of, măicuță, ce să-ți spun ? Mie tare mi-i frică de moarte. Da matale nu ți-i frică ?

— „Uite la ea ! Nici n'o cunosc și mă'ntreabă prăpăduri"...

— „Nu, da vezi, măicuță, așa mi-i sufletul greu"...

— Și dacă mi-i frică, la ce-mi folosește ? Tot mor !... Atunci ?!"...

— „Măicuță, ia'n spune mata, sufletul rămâne ?"

— „*Dar cine ești,* să vorbești așa păcate ? Uite, și găina asta s'o întrebi, — răspunse ea arătându-mi-o tot cu cuțitul, — știe că sufletul rămâne !" „Sigur că rămâne !" repetă maica și mai apăsat. „Numai putregaiul aista de oase și carne rămâne în pământ. Noi, vezi, tot cu gândul să-l hrănim ca să aibă viermii ce mânca".

Vorbind, își pișca brațele ca să-mi arate carnea ..

— „In loc să ne îngrijim de sufletul nostru, tot la mâncare ne gândim. Uite, acum curăț ridichi, în loc să mă duc în biserică și să mă rog".

— „Ei, măicuță, îl plictisim pe Dumnezeu cu atâtea rugăciuni".

— „*Taci,* că nu știi ce spui !" și își trase comănacul, cu ciudă, mai pe frunte. „Dumnezeu ne dă atâtea bunătăți", și-mi arată ridichile, cu degetele ude și pline de verdeața lipită pe ele. „Toate bunătățile sunt la îndemâna noastră".

— „Diseară ce mănânci, măicuță ?“

Înțepată iar, răspunse :

— „Cel mai bun bucătar e foamea, să știi dela mine !“...

— „Nu, da spune-mi !“

— „Ți-am spus !“...

— „Ei, măicuță, asta e răspuns ?! Hai să vorbim politică, atunci“.

— „Vorbește dumneata, că eu nu știu carte. Și apoi dacă oi vorbi, mare lucru ai învăța dela mine ?“

— „Bine, măicuță, dar cum Dumnezeu, așa bun, dă război ?“

— „Taci !“ îmi strigă ea ascuțit rău, întinzând gâtul spre mine. „Nu ți-e rușine să vorbești de Dumnezeu și să-l judeci ?“ Doar văd că ești în toată firea ! Apoi, noi ce suntem alta ? Niște răi ! Atunci de ce sunt săraci și bogați ?“

— „Ei, să-ți răspund eu... Fiindcă Dumnezeu și Maica Domnului vor să vadă dacă bogatul e în stare să deie săracului și să aibă milă, dar bogații cred că au să plece pe lumea cealaltă cu averea lor. Mata nu vezi câți zgârciți sunt ? O viață strâng și nu se îndură să moară ca să nu lase banul la altul ; zgârcenia amară, asta e pedeapsa pe care li-o dă Dumnezeu ! Ce veselie au ei în viață ? Numai chinul gândului să se lăcomească și să nu creadă pe cel sărac... Asta e viață ?“

— „Ei, dar dumneata dai săracilor ?“

— „Puțin, măicuță, pe ici pe colo, nu de ajuns în tot cazul. Mă gândesc la ei numai când am o bucurie, și atunci sunt în stare să dau tot ce am“.

— „Ei, vezi, vezi !“...

— „Dar norocul meu, măicuță, este că bărbatul meu dă mult, și în zilele de supărare și de bucurie. El a fost sărac și știe ce e nevoia și umilința ; ghicește sufletul omului și ce greu e să ceri, și atunci dă înainte, ca să nu aibă nenorocitul nevoie să ceară“.

— „Ei, asta-i mult, mult... Atunci să știi că și Dumnezeu va avea totdeauna grija lui și a dumitale, — spunea ea nepăsătoare. *Mă rog*, dacă zici că ți-e bărbat, caută să faci ca el“.

— „Ei, dar eu nu am, tot el îmi dă".

— „Din ce-ți dă... Mai lasă rochiile și deșertăciunile"...

— „Ei, da mata ești bună și iaca crești un copil... asta e mult dacă o faci din toată inima, îi cumperi păpuși... te mulțumești să stai în sărăcia asta"....

— „Sărăcie ! Sărăcie ? Nu vezi că aicea e rai ? Că am de toate lângă biserică ? Sărăcie ?! Mai poți vedea într'un oraș mare vreo grădină cu de toate ca asta ? Uite, poftim, cireșe coapte !"

Dar când s'a uitat spre cireș, Veronica era pe craca cea mai înaltă, mâncând fără grijă.

— „Dă-te jos, diavole !"

— „Apoi, măicuță, aici suntem în curtea lui Dumnezeu, ce-s vorbele aistea ?"

— „Nu zău, că dracii aiștia te fac să faci păcate ! Zău că nu mai sunt copii ! Zău așa !"...

— „Da ce, măicuță, doar nu ai vrea să te sui mata în cireș ?"

La vorbele mele maica n'a vrut să-mi răspundă, dar, trântindu-mi o privire veninoasă, a zis catre fată :

— „Dă-te jos, blestemato !"... Apoi, către mine : „Vezi, dacă facem vorbă degeaba ?! Așa-i că alții își bat joc, că nici coapte nu sunt încă".

— „Parcă dac'ar fi coapte, mata n'ai fi ocărît-o ?"

— „Te-ai dat jos, prăpădit-o ?!"

— „Ei, măicuță, e copil, las'o !... Fii bună"...

— „Ți-am spus că sunt rea ! *Intâi spune-mi cine ești ?*"

— „Ei, măicuță, curiozitate nu trebue să fie dacă ești Omul Domnului ! Trebue să fii cu bună voie pentru oricine. Ce-ți pasă cine sunt și pentru ce să-mi cunoști numele ? La catolici te spovedești după gratii și nu vede preotul fața pocăitului !"

— „Ei, mare lucru ! Mai bine să-i vadă fața și să-l rușineze !"...

— „Vai, măicuță, să fiu eu răutăcioasă mai merge, dar mata, care ești toată ziua cu Dumnezeu ?!"

— „Cine ți-a spus că sunt toată ziua cu Dumnezeu ?"

— „Păi nu eşti în pridvorul mânăstirii ? Unde te întorci, biserica e în faţa matale"...

Căutam în buzunar cutia cu ţigări.

— „Măicuţă, fumezi ?"

— „Aoleu ! Nu ţi-i ruşine să fumezi?"

— „De ce ?"

— „Păi, e mare păcat !"...

— „Cum, şi asta e păcat ?"

— „Intâi e rău pentru sănătate", şi-mi bătea cu degetul ca la şcoală. „Trebue să ai coşul pieptului ca ursoaica mea de ne gru. Când îmbătrâneşti, începi să tuşeşti şi *iaca !*"...

— „Ei, măicuţă, când îmbătrâneşti, ferească Dumnezeu, ţi se întâmplă şi mai rău... decât să tuşeşti".

— „*Mă rog,* amândouă, şi tuşit şi la ce te gândeşti dumneata !... Insă mă mir că o doamnă aşa luxoasă şi dată cu apă de colon poate vorbi asemenea bazaconii !"...

Maica era din ce în ce mai scandalizată de mine.

— „De, măicuţă, dacă aşa ne-a făcut Dumnezeu"...

— „Ţi-am spus să laşi pe Dumnezeu, să nu-l judeci, că să ştii, te priveşte, dar eu nu o să fac astfel de păcate, şi îmi face rău să aud pe altul. *Iaca !*"...

— „Măicuţă, să nu te superi, dar eu pot să jur acuma că mata ai păcătuit mai mult decât mine în vorbăria asta !"...

— „N'aş crede !" mi-a răspuns, trăgându-şi buzele în spre urechi.

Terminase cu ridichile şi le clăti în două ape. Apoi a curăţit masa cu mâna, scoţând apă cu o căniţă dintr'o căldare pe care o avea lângă ea. Şi turnând pe masă să o spele, aduna cu mucheia mânei coji de ridichi, ce cădeau într'o strachină goala, pe care o ţinea la marginea mesei. Pe urmă şi-a dat seama că nu e frumos şi a luat dintr'un cui spălătorul, zdrenţuit şi aproape putred, ştergând masa de udeală.

Ca să nu mă uit la ea ce face, a pornit vorba :

— „Invaţă-te dela mine şi nu mai judeca pe Domnul".

— „Ei, măicuţă, dar nu suntem aşa de răi. Suntem mai mult buni decât răi. Să mai aibă Dumnezeu milă şi răbdare cu noi.

Dar suntem în stare să facem lucruri bune și din toată inima, fapte din tot sufletul, nu fapte de poruncă numai !... Ce ? Vrei să faci din noi toți sfinți ?! Cred că atunci nu ar mai putea să ne sufere Dumnezeu. Doară ne-a dat creer și inimă ca să judecăm și să simțim"...

— „Păi, sigur că ne-a dat un crier... ca să ne pedepsească".

— „Ei, măicuță ! Păcat ! Nu mai pricep nimic. Atunci mata zici că lui Dumnezeu Sfântul îi plac numai idioții !... Poate mata zici că și nebunii !"...

— „*Te rog să taci !* Nicidecum ! N'am spus asta !

— „Ei, măicuță, am crezut că judeci cu inimă, că, tocmai fiindcă nu știi carte, ești cu sufletul mai curat"...

— „Dar, la ce să-mi folosească mie învățătura, că uite, dumneata, cu carte, judeci anapoda".

— „Vezi, măicuță, am crezut că venind la mata, am să mă liniștesc. Plec însă mai amărîtă de cum am venit".

— „D'apoi, cum să vorbesc altminteri, *dacă nu știu cine ești !*"...

— „Cum ? Dac'ai ști că sunt bogată ai fi bună ?! Măicuță, păcat !... zău păcat !... Te-aș ruga să vii să mă vezi"...

— „Cum să viu, dacă nu știu cine ești ? Nu mă duc eu la alții !... hei !"...

— „Măicuță, o maică trebue să se ducă la oricine, fără să cerceteze".

— *Iaca ! Eu nu mă duc !...*

In timpul acesta a venit găina cu pui.

— „Mănânci câteodată din ei ?

— „Nu ! Că am boală de stomac, de supărare că aveam două găini ouătoare și când, a doua zi, m'am dus la coteț să iau ouăle, îmi furase găinile. Vai ! am zis cu durere, ce milă mi-e de acela care a putut fura dela o biată maică !"

— „Nu ți-a fost ciudă ? Nu ai înjurat în gând ?!"

— „Ei, și dacă făceam cum ai spus dumneata, tot nu le-aș fi găsit și apoi mai păcătuiam și către Domnul !"

— „Măicuță, darul Domnului este când păcătosul „dărue-ște" fără să-și dea seama. Dar dacă te gândești de dimineață

până'n seară „să dai" cu gândul că are să-i placă Domnului, pe când gândului matale îi pare rău, degeaba, atunci, măicuță ! Iată, măicuță, las câțiva gologani, să-i spui părintelui din partea mea să se roage pentru pace"...

— „Asta se roagă el fără să-l plătești. Pentru sufletul dumitale să se roage, da ! Spune-mi numele dumitale de botez măcar !"

— „Lasă, măicuță, scriu eu pe hârtie, cum să se roage părintele : „Roagă-te, părinte, pentru mârșăvenia noastră și a omenirii întregi !"

— „Apăi, nu așa, spune frumos".

— „Ei, dar mândru smochin mai ai măicuță !"

— „Da, pentru că iarna îl învelesc cu pământ. Mă coastă cincizeci de lei să-l acopăr și cincizeci de lei ca să-l descopăr".

— „Tare eftin, măicuță, ca să pară așa tinerel în fiecare primăvară ! Ei, măicuță, tot nu-mi spui ce mănânci diseară ?"

— „Cel mai bun bucătar este foamea, ți-am mai spus !"...

— „Grozav îți mai plac vorbele aistea !"...

— „Tot nu vrai să-mi spui cine ești ?"

— „Nu ! pentru dragul matale, fiindcă dacă ți-aș spune ar fi fost păcatul matale și mai mare !"...

— „Dar cine ești ? Doamne ! Parcă te-am mai văzut eu !"

— „Poate pe cealaltă lume !"

— „*Iaca*, acum îmi vine'n minte că te-am mai văzut, fiindcă vorbele aistea le-am mai auzit !"...

Poarta era deschisă. Petrecând gardul în drum, am întors capul și am văzut-o pe măicuță spunând Veronicăi, care avea pe pieptul rochiței doi sâmburi uscați de cireșe :

— „Dumneata ți-ai luat porția pe deseară. Salata de ridichi o mănânc eu !"

Măicuța a intrat în casă, vorbind către ea însăși :

— „Unde am mai văzut-o, Doamne ? !... *Iaca !* n'am eu dreptate că cine are crier e degeaba ? Era aproape de mine și crierul meu mi-o arăta în mintea mea așa de departe !... Învățată cum o fi, tot nu poate ști și afla mai mult decât noi... Imi pare rău că a plecat și nu știu măcar cum o chiamă...!"

GEORGETA CANCICOV

PROVERBE

I

Cuminţi, de vicleime brâncă,
Proverbe ! noaptea zi pârăşte,
Pe şoim aripa îl târăşte,
Veninul scorpia şi-l mănâncă.

Nisip conglomerat în stâncă,
De'mpestriţări o groază ! dricul,
Doar voi vă contemplaţi, buricul
Pământului, aceleaşi încă.

Dar, bonzilor de patronale
Surâsuri, totul pe-a sa limbă
De ce aţi spus demult că piere ?

Obida — o, tradiţionale
Clăcaşe'mprumutate ! plimbă
Oţetul prefăcut în miere.

II

Iar altele-s
Adiţionale:

Toate vulpile
I a blănar ajung.
Toate culmile
Bolta o împung.

Drumul cel mai scurt
Este cel mai lung.
Darul este furt
Lipsei care-i strung.

Mămăliga e
Slana să ți-o ungi.
Un ban singur e
Pentru multe pungi.

Cât răzbești dormind,
Somnul ți-l alungi.
Lași, fágăduind,
Sufletului dungi.

Cată : să servești
Fără să te ștergi. *)
Să nu trândăvești
Pasului, când mergi.

Nu sunt ca să-i bați
Mugurii pe vergi.
Mai puțini turbați
Cai sunt, decât cergi.

Poți să lenevești
Când ce face ai.

*) Deviza e : SERVIR
SANS S'EFFACER.
(Un elixir.
Să vindece ? De ce ?

Ruruieni pliveşti,
Sec să crească pai.

Stelele se storc,
Să visezi de rai.
Grapele întorc
Ceea ce nu ai.

Ce poți să măsori
Ți-este nimerit.
Nu sunt închisori
De întinerit.

Tinerețe duci
Vârstei în petit.
Este cuib de cuci
Anul profețit.

Rost e şi ce-i prost *),
Zorile, ce-au fost,
Ştii la asfințit.
Sărbătoarea-i post.

Ştii să spui ce spui ?
Cine-i ras, nu-i spân.
Jupâneasa nu-i
Fată de jupân.

Bun şi credincios
Il vei ține pân' —
Incă de folos —
Câinele-i stăpân.

*) *Variantă :* Nu sunt lei
Câte cuşti.
Puştii-i vrei
Pat de puşti.

Arborele gros,
Cel mai scorburos.
Pruncul uricios
Strâns este la sân.

Când ţi-l întrerupi,
Zborul îl călești.
De-ai urlat cu lupi,
Oaie ştii că eşti.

Ornic ! nu astupi
Vremea, ticăeşti :
Clipa 'n ceasuri stupi,
Trântor, cicăleşti.

N'are cum trăda
Un linguşitor.
Greu e a prăda
Ce-i amăgitor.-

Dram la fel din har,
Nu de'ncăpător,
E'n orice pahar,
Must, cât e dator.

Câte le păstrezi,
Toate-s puse'n cui ;
In pastramă vezi
Faţa dorului;

Insă'n el, ca preţ,
Inima ţi-o pui ;
Cumperi cu dispreţ
Ce-i al nimănui.

Altora vorbind,
Adevăr îți spui *).
Luna, se știrbind,
Plină-i cerului.

Capul înțelept,
Tigvă-i în uluci.
Simțământul drept
E ciaun de tuci.

Toate-s nedreptăți,
Câte nu le-apuci.
Veșnicia-i să-ți
Premenești papuci.

Paralel ferim
Cele ce-am trăit.
Zice : aferim !
Răul înrăit.

Care gudurat
Nu e mârâit ?
Care treierat,
Fără hârâit ?

Draci și sfinți călări
Intru gol se nasc.
Crinul de'nșelări
Vitele nu-l pasc.

Orice 'nsemânțări
Cad, planează, sar.

*) *Comentar :* Dacă nu 'nțelegi,
Ce să fac să-ți plac ?
Cei ce tac sunt blegi :
id. plus. Pit, pit, pitpalac !

Care-s icusar.
Sunt amenințări

*)

Calul a fost mânz,
Nu și armăsar.
E al firii prânz
De nefiri samsar.

Ție hărțuit,
Vieții 'nmănușat,
Loc înlănțuit,
Timp descătușat,

Multe ca să'nveți,
Uită ce-ai aflat :
Viața-i câte vieți,
Vieții s'au surpat.

III

EPITAF
săpat

Broasca n'a crăpat,
Ci s'a desumflat ;
Când s'a desumflat
Boul a crăpat.

---

*) *Spațiile, ca și consecuția strofelor, sunt simbolice. Conform specialiștilor cotați, ele înseamnă :*

Iepurii 'n curechi
Nu dau din urechi.

NOCTURNĂ BUCUREŞTEANĂ.

Innăbuşe odaia, dureros,
Destrămător luminilor aprinse ;
De vultur pleşuvit sunt leşuri prinse
In lustrul din tavan crăpat şi ros.

Iar jos, neliniştită, asudată,
Căldura zbate dorul ei mieros,
Tâmpit, leşuitor de fioros
In pânza de gândire descordată.

Ferestrele ! — Cu negrul răcoros
Prea multe stele năpădesc. Să treacă,
Aştepţi un tropot lent de roţi şi lanţuri.

Se-apropie sonor pe străzi cu şanţuri
Hasnale hurducate şi te'nneacă,
Deodată, tot norocul puturos.

SONET.

Falenă, frontieră de noapte,
colorile tale
pline cu ale frumuseților șoapte
ca niște basme orientale,

De'ntunericul verii 'n solstiții răscoapte
opace vitralii mintale,
răsucită cale de nervuri în șapte
printre ochiuri de lapte de digitale,

Labirint viitor de trecute sărutări,
pe mărgărint, ca pielița de-alună,
ascuns în catifea de împrumuturi,

Scuturi și fluturi
cristalizări de taină pe un pântec de lună
în ale viersului ciuturi.

ANATOMIA MELANCOLIEI

Când Şahul obosit era de săbii,
De basme şi de capete pe buturi,
De sarbădul şerbet al câtor luturi
Avea'n harem, uita de danţ şi tăbii.

Uita de vânători cu şoimi şi scuturi,
De bidivii, de tolbe, de corăbii,
Şi'n parcuri moi se desfăta cu vrăbii
Deprinse-anume să vâneze fluturi.

Auzul aiurează a poveste,
Cu vânătă mireasmă de betunii.
O prispă care strigă: „Ulii! Ulii!"

Prin dedemult rechiamă, lungă veste,
Copilăria, auind, lăstunii
Şi porumbeii din sineala hulii.

PUSTIIRE

Ce mulţi sunt lupii sufletului azi !
Doar stele urlă rupt în întuneric,
Răspunderi cari 'nrăutăţesc numeric
Seninătăţi în bice de nomazi.

Ai gândului sunt arşi înalţii brazi,
Şi-a spart încrederea cristalul sferic,
Mărunţele fantasme îşi desferic
Poiana spuzei mari în care cazi.

Sleind, lunari, au cotropit lichenii
Dumbrava unui cântec nou menit
Să-i fie domn ca'n iesle premenit.

O lume 'ntreagă-i streaşină dughenii
In care hârbuind a'ncremenit
Motreasa Raiului şi a Gheenii.

NU !

Nu, vremea noastră râde de iubire,
Se strâmbă chiar Parnasul la Erato,
Desinvoltura 'n drâmbă a furat-o
Caricatura care însăşi bir e.

Iar birul mimic, blondă tremurato !
Vârtelniţă de toropire, sbir e :
Robire modei întru desrobire
Din dulcea pătimire-a măsurat-o.

Aceasta 'n omenire. Ostracisme
Mai crude celelalte Pireide
Lansează'n barbarisme de-aticisme.

Că'n cisme-i vremea, nu e în zaimfe ;
De-ar fi s'o spun, politicele ide
Ar codoşli chiar umbra unei nimfe.

ŞTEFAN NENIŢESCU

MARGOT

X

Când a sosit în gară, Vladimir o aştepta pe peron, îi ajută să coboare, îi sărută mâinile, împreunate în pumnii lui şi atrăgând-o pasionat îi şopti, privind-o în ochi, ruşinat :

— Pardon.

— De ce ?

— Sunt umilit de uşurinţa cu care ţi-am destăinuit încurcăturile mele.

— Taci.

— Imi pare rău că te-am pus pe drumuri, că te-am îndemnat să cauţi banii. Ţi-a fost greu ?

— Citeşte in ochii mei... Ai văzut ?

— Ce ?

— Cât te iubesc ?

— Mersi, dar nu înţeleg să fim legaţi de interese materiale....

Se plimbau încetişor, îmbrăţişaţi, pe cheiul ce se golise de călători, urmăriţi, docil, de hamalul care-i purta geamantanul.

— De ce vorbeşti aşa ? N'ai încredere în mine ?

— Sunt boier.

— Şi mama a fost nobilă. Noi boierii, — reluă Margot, cu o ironie de care nu-şi dădu seama şi pe care prinţul se feri să o sublinieze, — nu putem fi bănuiţi.

— Atunci primesc, — zise el, scuturându-i mâinile, — ca dela un prieten, dar numai cu titlu de împrumut.

— Apropo, de unde cunoşti pe ofiţerul care te-a salutat cu atâta insistenţă când scoborai din vagon ?

— Nu l-am observat.
— A trecut pe lângă noi.
— Te vedeam numai pe tine. Vre-o cunoştinţă.
— Ai multe ?
— Gelos ?
— Pardon, nu mi-ai acordat încă dreptul.
— Urîciosule.
— Hai să mergem, am rămas numai noi.
— Nu vrei să mai stăm ?
— O să fie mai bine acasă. Trebue să fii obosit. Am pregătit o sticlă de şampanie. E rândul meu să te întreb : ţi-e foame ?
— Am luat masa în vagon.
— Ooo ! După ce mi-ai anunţat sosirea ?
— De urît, iartă-mă.
— In orice caz, un pahar de şampanie...
— Nu.
— Chiar dacă te rog ?
— Te iubesc, nu insista. La Veneţia ţi-am spus.
— De ce aşa departe, când fericirea e atât de aproape ?
— E drăguţ ce-mi spui, dar lasă-mă să-mi pregătesc eu singură capitularea.
— Cochetărie ?
— Capriciu, dacă vrei. Oare mai găsim trăsură ?
— Sunt cu maşina... O să-mi dai voie să te conduc.
— Nu.
— Se poate ?
— Mă tem.
— Răutăcioaso. Când ne vedem ?
— Mâine.
— Unde ?
— Telefonează şi vino de mă ia.

Prinţul plăti hamalul, ca se urcă în trăsură, se despărţiră schimbând bezele.

Apropiindu-se de casă, Margot constată, nu fără surprindere, că ferestrele erau luminate. Bănui că are musafiri. Profiriţa o aştepta somnoroasă.

— Cine a venit ?

— Conaşul Bébé.

— Când ?

— Doar ce-a intrat.

Bébé o întâmpină la scară.

— Nu ţi-i ruşine, acum vii ?

— Ce bine îmi pare c'ai venit... Ai mâncat ?

— Nu mi-e foame. Hai în oraş.

— Sunt obosită. Profiriţo, pregăteşte-mi o baie caldă... Cum nu înţelegeţi voi bărbaţii unele lucruri ! Nu vezi în ce hal sunt ?

— Străluceşti de fericire.

— Nu râde de mine.

— Nu râd, te compătimesc. Amorul prosteşte fiinţa.

— Ai iubit ? întrebă Margot ironic.

— Pe tine.

— Minţi.

— Te-am iubit în noaptea plină de stele, la Fierbinţi, când ne-am pus la pândă. Ţii minte ?

— Şi eu te-am iubit.

— Nu cred.

— Ai fost amorul meu de fată. Corespundeai logodnicului pe care, fecioare, îl purtăm în suflet.

— Vai ! nu mi-am închipuit...

— Nu bate mătănii. Eram menită să fiu băiat. Am luat drept prima iubire — mărturisi ea cu amărăciune — o camaraderie pornită din năzdrăvănii făcute împreună. Erai curajos, îndemânatic...

— Şi mai târziu ?

— Te-aş fi iubit, provincial, din deprindere. Dar te-ai despărţit de mine cu atâta uşurinţă...

— Cu uşurinţa cu care m'ai uitat.

— Nu regret aventura. Mi-a rămas în minte ca o melodie, cunoscută, care îţi răscoleşte firea când o auzi venind de departe...

— Poetă ?

— Oricine iubeşte e poet... Nu, lasă-mă.

— Margot !..

— Fii cuminte. Vreau să te păstrez, să rămâi o floare ascunsă în romanul scurt, captivant, pe care l-am citit, lacomă, câteva ceasuri.

— Sunt romane pe care le recitești cu plăcere.

— Știu, dar nu mai cred în ele.

— Dezamăgită ?

— Sufăr.

— Iubești ?

— Da.

— Polonezul.

— De unde știi ?

— V'am zărit în gară.

— Așa, frate, tu erai ofițerul care m'a salutat ?

— Eu.

— Il cunoști ?

— O, ho ?

— De ce n'ai venit ? I-ar fi făcut plăcere

— Ca să nu vă deranjez.

— Mafaldo ! ai bănuit așa repede ?

— Nu era greu, dar crede-mă, nu face.

— Il cunoști bine ?

— E un stricat.

— Sau poate...

— Invidie ? Nu sunt cu totul dezinteresat. E un ticălos din lumea mare.

— Nu te grăbi să-l judeci.

— Nestatornic...

— Bărbat.

— Ai să-l cunoști.

— N'am să regret.

— Il iubești așa de mult ?

— Da. Il doresc în tot momentul, nu m'aș mai despărți...

— Ce-ai găsit la el ?

— Ce n'am găsit la ceilalți.

— Jucăm enigme ?

— Deloc. La fiecare dată descopăr ceva nou în el, o privire, un gest, un zâmbet îl face mai atrăgător... Şi gureş... de nu ţi se mai urăşte. Spiritual...

— Altceva ?

— Nu-ţi ajunge ?

— Sită nouă. Amanţii sunt ca servitoarele... La început au toate calităţile.

— Uiţi...

— Pardon, eu nu ţi-am ascuns nimic.

— Asta nu creează privilegii.

— Iartă-mă, ai dreptate. Cu deasila nu poţi face bine.

— Mulţumesc pentru intenţie. E uşuratec şi poate — vezi mai păstrez o iluzie — are să mă înşele. Am să fiu roasă de gelozie, dar cu mângâierea că nici o femeie nu l-a iubit ca mine.

— Proasto ! are să-ţi mănânce gologanii, ultimii.

— Ştiu ce mă aşteaptă. S'a jurat, mi-a promis orice. Nu l-am crezut. Citeam în ochii lui viclenia felinului care îşi învăluie prada într'un mănunchi de raze fosforescente. Şi totuşi îl priveam cu recunoştinţă ca pe un chirurg abil, care te rechiamă la viaţă, prin suferinţă.

— Neroadă eşti.

— Iubesc. M'aş duce după el ca ţiganca, însărcinată, cu foalele la spinare. după meşterul care merge slobod, fudul, cu mâinile la spate.

— Şi Nicuşor.

Margot înclină capul ruşinată. O lacrimă străluci, prinsă o clipă în gene şi se rostogoli lunecând printre sâni, în poală.

— Fatalitatea şi Emil l-au înstrăinat de mine. E singurul punct negru în trecutul meu. Cu toate astea, numai Dumnezeu ştie cu câtă sinceritate m'am căsătorit, sperând un cămin fericit.

— Atunci mărită-te cu el.

— Nu, m'am fript o dată, îmi ajunge, păstrez libertatea de a zice : stop ! fără a mai destăinui, judecătorilor, dezamăgirile mele. Cred că nici lui nu i-ar conveni să poarte zgarda.

— Te-ai robit.

— De bună voie, răsplătită îndeajuns că sunt lângă el, chiar dacă ar iubi pe alta.

Bébé nu știa ce să mai spună. O cunoscuse altfel. Totul era străin, neospitalier în jurul lui. Mobila nouă, cumpărată de Marcu nu se potrivea cu cea de nuc sculptată, fără moarte, lăsată moștenire de bătrâni. Pianul cu coadă, cărțile cu slove cirilice, rânduite pe tomuri, ceasul care suna orele prevestindu-le cu un horcăit de bolnav ce trage să moară, îl întristară. Simțea că Margot este pierdută

— Ascultă, ma chère, reculege-te. Ești deprimată. In locul tău m'aș duce undeva să mă odihnesc în liniște.

— Unde ? Cu cine ?

— Vino la noi la Fierbinți.

— Aici vroiai să ajungi ?

— Te pierzi, ascultă-mă.

— Ce vrei, sunt îndrăgostită. Nu mi s'a mai întâmplat.

— Ți-ai pierdut capul. Vino lângă mine...

— Astâmpără-te, nu fi copil... Ți-ar conveni să mă gândesc la el cu ochii în ochii tăi ?

Pași repezi, uși deschise în grabă, amestec de voci speriate, salvează vanitatea lui Bébé.

— Cine ? Ce este, Profiriță ?

— Îi e rău lui conu Jenică, răspunse speriată femeia.

— Ce are ?

— O căzut gios și i s'o umflat ochii.

— Ei cum ?

Dar Profiriția se feri să intre în amănunte și schimbă vorba.

— I-a vin' numai de vezi mata.

Se repeziră zăpăciți de veste.

Jenică Stolnici zăcea desmățat, cu ochi sticloși, cu spume la gură. Un scaun răsturnat, un pat nepremenit, o sticlă goală, rezumau romanul campionului ieșean la toate categoriile de chefuri.

Familia, înștiințată telegrafic, se adună puțină. René, căpitan cuminții, frumușel, bată-l pustia, încremenise privind indulgent, compătimitor, fața neagră, uscată, strânsă ca un stârv de broască, a tatălui său, sfârșit în mizeria pe care n'o ascundea, în-

deajuns, uniforma de prefect de poliție — omagiu suprem — cu care fusese învesmântat mortul. Lângă el, Isabella, singură — domnul Popescu ajuns director, era ocupat cu examenele de corijență — voinică, îndesată, sănătoasă. Intristată convenabil, îndoliată cuviincios, cu gândul la copii, la bărbat, la gospodărie, ca femeia luată dela treabă. Bébé, care se învârtea în jurul lui Margot binevoitor, serviabil și Margot, în doliu mare, cu văl ce o acoperea toată, cu ochi negri, cu mânuși negre, ștergând lăcrămi reținute cu batistă îndoliată.

Celelalte rude, conu Alecu Donici, prietenii familiei, coana Raluca, Georges Agopian — baron de Covory — și-au exprimat durerea telegrafic.

Profirița a scăldat mortul, povestind la toți, cum „a căzut din chicioare, Doamne ferește ! când îl dezbrăcam", celebrând cu gesturi și lacrimi stoarse, galantomia boierului.

Margot făcu lucrurile convenabil : anunț mortuar, cu „pierderea ireparabilă a scumpului nostru tată, unchi, văr, etc." portal îndoliat cu monogram princiar, dric cu cai înzorzonați, muzică militară, cor, cupeuri — delicată atențiune — puse gratuit la dispoziția participanților. Coșciugul era acoperit de flori, printre care ieșea în relief, o roată covârșitoare — crizanteme japoneze — purtând pe panglici de mătase albă, mențiunea anonimă „à notre cher mort" care acceleră bătăile inimei lui Margot.

Discret, Vladimir a asistat pierdut în mulțime, numai la prohod, oficiat cum cerea rangul defunctului, la „Domnița Bălașa".

Cortegiul a străbătut, aproape neobservat, stradele Capitalei, cu tot tămbălăul stârnit de cor și fanfară.

In fața mormântului, ceremonia a fost scurtă. Se termină cu un număr surpriză : doi lăutari aduși de către un chefliu, prieten de pahare, se vede, al răposatului, scârțâiră, în surdină, cu oftări prelungite de jale.

Dacă 'n douăzeci di toamneee
Feerie...

stârnind zâmbete indulgente, înduioşând familia şi cunoscuţii, convinşi o clipă de zădărnicia lumii.

Acasă, după un simulacru de praznic servit de „Maison Capşa" cu tacâmurile — argintărie şi cristale — rămase dela duduca Marghioliţa, familia se destrămă pentru totdeauna.

A doua zi, după dejun, Margot întrebă amical pe Bébé, sorbind cafeaua, în salon :

— Ia spune drept, drept : unde l-ai cunoscut pe Vladimir ?

— În străinătate. Credincios principiului „il faut que jeunesse se passe" tataia m'a trimes la Paris, să-mi ard aripile la focul întreţinut de vestale în localuri de perdiţie. L-am cunocut în Cartierul Latin. Mi-a plăcut pentrucă era îndrăzneţ ca orice străin în Franţa. Francezii au o slăbiciune pentru Ruşi, pe care, dealtfel, au plătit-o scump, fără să se înveţe minte.

— Ce făcea la Paris ?

— Ce făceam şi eu, nimic. Ne îmbrăcam, ne plimbam, petreceam. El juca, juca ori ce ; pocker, şi table, bacara şi la curse. Mai târziu a tocat câteva milioane, cumpărând martingale sigure.

— Nu înţeleg.

— Sisteme, legi de joc, studiate de pătimaşi sau de escroci, care urmau să-l îmbogăţească fără greş. Ambiţionează să răstoarne banca...

— Da. Cam aruncă banii pe fereastră; dar am să-l muştruluesc, afirmă Margot cu seriozitate, altfel se pierde şi e păcat de el.

Bébé înţelesese cât îl iubeşte sau mai degrabă dorinţa naturală pe care o luăm drept iubire, dela facerea lumei.

— Tu jucai ?

— Şah şi biliard. Am intrat după el în sala de joc la Monte Carlo. L-am împrumutat cu cinci sute de lei. A pontat cincizeci, apoi o sută, două sute cincizeci, a câştigat, n'a retras nimic, a câştigat din nou, a lăsat în plin şi a pierdut tot. Trăia cu o franceză, o actriţă. Era atât de pătimaş, încât nu se sfia să joace, ce agonisea biata femeie, vânzându-se cu arta pe care o învăţase în conservator. Incolo, bun băiat. Poliglot, profită de orice ocazie, vorbeşte verzi şi uscate, contrariind pe oricine

cu o ignoranță enciclopedică. A călătorit mult. Umanitarist ca orice slav, vrea ca toată lumea să câștige, el mai mult ca oricine. Când e curățat meditează crime și e generos cu oricine, când are bani.

— Taci. Sufăr, nu vezi? de ce-mi spui?

— Ca să deschizi ochii, bine. Repet, ai să rămâi pe drumuri.

— Cu el.

— Sau cu reprosul că ai fost o proastă... Parcă a sunat cineva.

— El.

— Ies pe din dos...

— Nu stai?

— După cele ce ți-am spus... Mai bine că nu m'a recunoscut.

— Era noapte. La revedere.

— Adio.

Profirița gătită cu șorț alb, mic desfășurat ca un drapel de parlamentar deschise ușa musafirului, privindu-l sfruntat, urîtă cât trebuia ca să fie frumușică.

Dar prințul n'o bagă în seamă, îi lăsă pălăria, bastonul, pardesiul, pe care femeia le primi ca pe niște odăjdii, și-l pofti în salon, anunțând stilată: „Domnul prinț Vladimir!" ca o subretă de comedie.

Prințul se opri și el teatral, pentru a-și stăpâni, parcă bătăile inimii, în pragul salonului. Apoi făcu un pas, doi și Margot întâmpinându-l, se îmbrățișară frenetic.

— De ce ai întârziat?

— Taci! și o lăsă fără glas, sărutând-o cu buze arzătoare.

— Mă iubești?

— Taci! șopti el, nu turbura această clipă divină.

Vorbind drept, prințului îi înțepenise mâna, căuta un sfârșit onorabil, un colț de canapea, un fotoliu, în care s'o așeze, să cadă, după toate regulile artei, la picioarele ei.

— Dar tu mă iubești?

— Mult.

— Hai, să ședem. Cât de mult?

— Chéri, chéri, oh mon chéri...

— Când plecăm ?

Dar prezentând tava cu dulceață, Profiriţa — femeie — simți o plăcere diabolică să turbure fericirea stăpânei.

— Cafele fac ?

— Lasă-ne, să nu mai vii până nu te chem.

— Când plecăm ? reluă prințul.

— Când vrei tu.

— Nu e un răspuns.

— Mi-e frică.

— Plecăm máine seară cu simplonul, ne oprim câteva zile la Paris ..

— La Veneţia, suspină Margot.

— Şi pe urmă la Monte-Carlo.

— Mi-e frică.

— N'ai încredere în mine ?

— Dacă pierzi ?

— Ai să fii mascota mea.

— Cine e fericit în amor...

— E fericit şi la joc. Plecăm ?

— Mi-e frică, repetă Margot.

Prințul făcu un gest de nerăbdare care nu scăpă lui Margot. Intr'o clipă îl simți străin şi se revoltă.

Prințul se ridică, aprinse o ţigare, încadrându-se în fereastra deschisă ca un sfânt în ramă, cu părul aurit de văpaia soarelui de toamnă.

— Te-ai supărat ?

— Eşti hotărîtă sau nu ? Sunt două săptămâni de când mă porţi cu vorba. Dacă în trei zile...

Margot se răzvrăti din nou. Se credea iubită. Orgoliul ei nu admitea ultimatum.

— Şi dacă peste trei zile nu pot pleca ?

Prințul întinsese prea mult coarda.

— Eram sigur. Aşa îmi trebue. Când n'ai bani... izbucni el, căzând descurajat, cu capul în mâini, pe canapea.

— Chéri !

— Nu te îngriji. Aştept, pentrucă te iubesc.

— Spui drept ?

— Altul, în locul meu...

— O, mon chéri...

Prinţul Vladimir, rus din Polonia sau polonez rusificat, moştenise o dată cu titlul şi păcatele strămoşilor, rezumate în deviza : „vinul, jocul şi femeile".

Ducea o viaţă ocupată de trândav. Practica sporturile, toate sporturile, sporturile nobile : spada, calul, puşca, sportul de salon, dansul şi flirtul, în fine, sportul nopţilor pierdute : taverne (cls. III) şi tripouri (idem). Îşi plimbase desfrâul, dela Nissa la Petersburg şi retur, trecând, din braţele damei de pică, în cele albe, moi ale damei de cupă (cupa şi crupa) pe axa Petersburg-Nissa. Nu-l interesau decât cancanurile din lumea deochiată, rezultatul curselor, veşnic deficitare şi deplasările bogătaşilor exotici, onoraţi de cunoştinţa lui, justă compensaţie acordată, de Providenţă, fiilor risipitori.

Prinţul era lefter, curăţat ca o gâscă de Crăciun. Rude influente, prinţul Malacof, în special, îi adăpostiră demnitatea şovăitoare, la legaţia poloneză, situaţie care îi asigura, patul, masa şi ţigările de foi. Atât. Restul îl câştiga uşor trecând, invitat pe capete, din salon în salon, dela poker la chemin de fer, îmbrăcat ca un englez de adopţiune sau brazilian milionar.

Dar aşa cum se prezenta, era ceeace ne-am obişnuit să numim un gentleman, personaj cu trecut misterios, cu prezent surâzător, cu viitor problematic, despre care vorbeşte cronica mondenă, fericit când plătea datorii vechi, ca să poată contracta altele noi.

După ce tocase două moşteniri — dela mama şi mama mare, — dama de pică se îmblânzise, iar cele de cupă, atrase de sfidarea lui, îl alintau consolatoare, delicate, indulgente, cum ştiu să fie femeile care iubesc stricaţi de rasă.

— Ai pierdut tot ? Ţine, joacă cu norocul meu.

Şi se aşezau lângă el, animate de plăcerea de a se jertfi.

*

O vreme, câteva secole, militarii — de preferinţă cu pinteni — aveau cota cea mai ridicată în inima femeilor. Azi, diplomaţii le-au luat locul. Ca şi presa, legaţia duce la toate. Moş-

tenitoarele de azi visează cel puțin un secretar de legație, cu care să-și cheltuiască anii și zestrea, în cele cinci continente. Incorigibilă, femeia poartă în fire nostalgia amorului unic.

Margot avea minte și suflet de copil. In reveriile ei, rare, aranjase o vilă pe malul mării sau pe coastă de munte, scăldată în flori și soare de unde să încredințeze ecoului măcar o strofă din poezia amorului. Dar simțea că nu stăpânea mintea nici inima lui Vladimir. La fiecare întâlnire părea altul. Ingâmfat ca orice slav, ca majoritatea bărbaților de altfel, nu-l mai interesa femeia care îl așteaptă iubitoare, ci femeile expeditive, înțelegătoare.

Își promitea să-l rețină, dar să întreba cu cc. In amor recunoștea, era victima senzualității sale. Gospodăria ? Prăjiturile? Ciorapii împletiți la gura sobei ? erau lucruri pe care nu le cunoștea. Le căpătase fără osteneală și nu l-ar fi interesat pe el, pasăre călătoare, cum nu-l interesa de altfel, nimic din jurul lui. Avea momente când îl ura. Dar cum se apropia de ea un val de căldură îi cuprindea mijlocul moleșind-o de dorinți animalice Nu se întreba ce va fi mai târziu. Il iubea. Il privea cu ochi pătimași îmbrobodită de vocea lui vicleană ca de un cântec de leagăn, gata de jertfă ca puiul de găină care se uită stupid în ochii bucătarului ce se pregătește să-l taie. Se lega de el prin indiferența lui. Când îl vedea uita tot, discuta veselă, nimicuri de toate zilele. Plecau la braț, el cu gândurile împrăștiate, ea cochetând amoroasă, îmbrăcată după ultimul jurnal, cu sâni bogați, manierată. Vorbea franțuzește întorcând trecătorii.

Dar acasă Margot se simțea tristă. Destăinuirile lui Bébé o impresionaseră mai mult decât ar fi crezut. Intrezărea primejdia ce o amenința, pe care o compara cu suferințele ei trecute, atenuate de vreme înregistrate deapururi în sufletul ei. Inchipuită, reducea viața sentimentală la cea mai simplă expresie. Credea că fiecare bărbat o curtează, că privirea lui e o întrebare la care trebue să răspundă. Jazul o electriza. Dansa cu trup și suflet, cu ochi strălucitori, promițătoare. Evoca amanții: Emil, Bébé, Kneazul, Joustinian-Joujou, surprinsă de numărul lor, întrebându-se curioasă cu care din ei avea să se asemene

Vladimir, dorind ființă nouă excepțională, constatând cu groază că bărbații sunt egoiști, mincinoși. Descurajată se ofilea ca o floare în seră. Devenise nervoasă, tresărea la oricе zgomot, se ridica amețită, gata să cadă în gol sau rămânea ceasuri întregi dusă pe gânduri, implorând îndurerată chipul viitorului său amant. Hotărîtâ să-și asigure existența ar fi vrut să-și împartă venitul în rate lunare pe care să le încaseze de la stat ca pe o rentă viageră.

Nehotărîtă, întârzia plecarea lor în străinătate, pretextând obligațiuni de doliu sperând să-l cumințească.

Dar priceput să alarmeze un suflet de femeie Vladimir rări vizitele, înlocuindu-le cu convorbiri la telefon, rare, întrerupte brutal, pretîndea el, de cerințele serviciului.

Era în luna lui Decembrie. Se înserase. Margot privea în stradă, ferestrele luminate gătite cu jucării de Crăciun. Gândul îi fugi la Nicușor, îi socoti anii promițându-și să-i trimeată un cal mare de lemn și un tren electric și podidind-o lăcrămile, simțindu-se părăsită se trânti îmbrăcată pe canapea și adormi pe întuneric acoperită cu un palton de astrakan.

Dar se trezi, pe întuneric, ametită. Visase urît. Prințul se aruncase înaintea simplonului. Ea vroia să alerge în ajutorul lui. Ingrozită, nu se putea urni din loc, privea cum se sfârșește, zvârcolindu-se, exclamând: „tu m'ai întârziat", aruncându-i în ochi un joc de cărți, care se împrăștiară ca niște foi moarte.

Indurerată, sună precipitat, nesfârșit pe Profirița care nu era acasă. Margot nu stete la îndoială. Se îmbrăcă zăpăcită și plecă în căutarea prințului la „Clubul Franco-Român".

— Pe cine căutați dumneavoastră.

— Pe prințul Vladimir Lecinski.

— Poftiți așteptați, să văd dacă a venit... formulă care lăsa eventual, o portiță de scăpare.

Prințul apăru, frumos, luminat în plin de becuri ce ardeau în salonul de recepție.

— Toi ? Vous ?

— Partons.

— Chérie, comme je vous aime.

Margot nu răspunse nimic, strânsă lângă el, fericită că-l găsește în viață.

— Când avem tren ?

— Mâine dimineață la nouă.

— Tocmai bine am timp să-mi fac bagajul.

— Te conduc ?

— Nu. Te aștept mâine. Luăm dejunul în tren... Ador.

A doua zi Margot se urcă în tren cu voal de amazonă — lepădase doliul — cu binoclu în bandulieră. Sta dreaptă la fereastră. Trenul porni, deslipindu-se ușor, fără zgomot, îndepărtând pe Margot, fără regret de capitală, unde se simțea străină.

Nu găsiră loc în Wagon-Lits. Călătoreau într'un compartiment rezervat de clasa I. Simplonul, tixit de lume, străini cu ochelari ce fumau fără răgaz țigări de foi, vorbind gutural, luneca fantomatic, sub cer noros, printre câmpii despuiate, ocolind dealuri la întrecere cu parii de telegraf. Prin fereastra deschisă, năvălea aer cald, muște și miros de cărbuni.

Dejunară în vagonul restaurant, mâncări capricioase, ridichi de lună, șuncă, bere, brânzeturi tari. Gările se succedau de aceeași formă, culoare, cu călători ce păreau aceeași.

La Buda-Pesta, făcându-se loc, trecură în wagon-lits, hotărîți, de comun acord, să nu se oprească nicăeri, să stea la Paris trei zile, să se repauzeze, să ridice fondurile dela „Credit Lyonnais" și să plece imediat apoi, la Veneția, prin Monte-Carlo.

Spre seară, Margot se culcă obosită, adormi îmbrăcată înaintea lui Vladimir, greșală de tactică feminină : e așa de urît să fii surprinsă cu gura căscată, de cel care ți-e drag, când nu ai șaisprezece ani și toți dinții !

Trecând din capitală în capitală, fără să coboare din tren, se odihniră puțin la Paris, de unde plecară în aceeași zi, seara, și dimineața se treziră la Monte-Carlo.

Monte-Carlo ! Obsesia grecilor, paradisul englezilor, visul slavilor, al îmbogățiților internaționali.

La opt dimineața, Vladimir, îmbrăcat în haine deschise cadrilate, porunci, două ciocolate și intră în camera lui Margot care se încăpățâna să aștepte fericirea la Veneția. O hrăni sin-

gur dându-i să muşte din cozonac, prezentându-i linguriţa, ştergând-o la gură ca pe un copil.

Rătăciră ici colo cu plimbarea obligatorie în trăsură afară din oraş.

In sfârşit ceasurile publice, bine potrivite marcară ceasul nouă, ora ponţilor.

Inarmaţi cu cărţi de intrare, Margot în rochie decoltată, impresionată de solemnitatea cazinoului, la braţ cu Vladimir în şmoking, pătrunseră în sala de jocuri.

Margot, nu văzu, deodată, decât o mare de mese verzi de toate formele, de toate mărimile, asaltate de jucători, pe patru cinci rânduri.

Prevăzător, cunoscând procedeele, însărcinase un jucător decavat să-i reţină un loc, dăruindu-i două sute de franci să-şi încerce norocul până la sosirea lui.

Luând loc la masă, pontă, o mie de franci pe culoarea neagră. câştigă, lăsând în plin de patru ori, trecu pe roş, bătu de trei ori.

Juca, sărind, cu inspiraţie fericită de la o culoare la alta, câştigând ce vroia spre bucuria lui Margot convinsă că banii ei îi poartă noroc.

Galeria, jucători modeşti sau decavaţi iremediabili, îl privea cu simpatia acordată îndrăzneţilor.

Din nefericire, Vladimir asigurat de muniţiuni risipea gloanţele, continuând să joace dezordonat, sfidând norocul. Se încăpăţână să joace pe negru — culoarea ochilor lui Margot — cu toate că, jucători ponderaţi, îi arătau, cu însemnări punctate, ţinute la curent, că roşul predomină situaţia. Juca negru şi culoarea roşie ieşi de şaptesprezece ori.

Sfătuit să joace roşu, ieşi negru. Se întoarse la negru cu aceeaşi nefericită inspiraţie. Margot nu ştia ce face. Aci îl vedea cu o grămadă de poli şi plăci dinainte, aci fără nici un gologan. Discretă, se ridică să privească la alte mese, uluită de spectacol, de averile ce se risipeau pe mese, impresionată, de sunetul aurului, trezită de vocea crupierilor care anunţau numărul şi culoarea câştigătoare :

— *Trente trois... rouge, impair et manque...* trăgând cu grebla banii pagubaşilor, plătind câştigurile, aruncând fără greş,

după un calcul rapid, în minte, poli și plăcile de valoare cu dexteritatea jonglerilor chinezi.

Margot asculta înmărmurită exclamările de bucurie, vaerul de decepție al lumii desperechiate, străini, strâns legați, de aceeași patimă și speranță.

Era o căldură înăbușitoare cu toate ventilatoarele electrice, care se învârteau, neobosite, cu zumzet de albine. Sala se pronată cu tablouri de preț și mai așa.

Și bila se învârtea mereu...

Faites vos jeux !...

Vladimir palid, se ridică dela masă clătinându-se. Pierduse o sută de mii de franci, trupele din linia întâia cum le numea el. Impărțise capitalul, trei sute de mii de franci, banii lui Margot, militărește, ca la asalt, în trupe de atac, de susținere și de rezervă.

Ca o soră de caritate Margot îi tamponă fața cu batista și plecară, ea satisfăcută de privirile invidioase cu care o petrecură femeile vopsite, la dispoziția pontilor alintați de noroc, el așteptând minuni dela o martingală nouă.

GH. BRĂESCU

EŞARFE DE MATASE

TRADUCERI DIN POEZIA JAPONEZĂ

PORTOCALUL

Ştiu că nu mă iubeşti,
Dar portocalu 'n floare
Din faţa casei mele,
Nu te 'ndeamnă oare
Să vii să-l priveşti ?

SPERJURUL

Uitată de dânsul,
Nu mă gândesc la mine ;
Dar cât e de plâns omul
Care — cu inima ușoară —
Și-a călcat jurământul !

IUBIREA

Cine oare a fost acela
Care — întâiul — a dat Iubirii
Acest nume ?
„Agonie“ e singurul cuvânt
Care i se potriveşte !

ATÂTEA FLORI

In câmpia 'nflorită,
Ca să culeg viorele
Am ieşit, dar
Atâtea flori îşi încrucişau zborul
C'am rătăcit drumul !

AŞTEPTARE

Numai fiindcă mi-a spus :
„Am să mă 'ntorc îndată",
Am aşteptat-o de-atunci,
Zile şi nopţi
Nesfârşite de lungi !

ULTIMA ZI

Dacă-i va fi prea greu
In viitorul depărtat
Să-şi amintească de mine,
Aş voi ca ziua de astăzi
Să-mi fie ultima zi !

AL. T. STAMATIAD

NESAŢIU

Trupul tău cu frăgezimi de petală
Şi misterios ca o poveste,
Rând pe rând, pentru mine este
Trup de curtezană şi vestală.

Fragedă, aromată şi tare,
Ca o cireaşe pietroasă,
Carnea lui veninoasă
O doresc fără încetare.

Ca o primăvară, ca un vin,
Trupul tău vrăjeşte şi îmbată ;
Nu mă voi sătura niciodată
De otrava dulcelui chin.

Ca o zare 'nsorită, ca un drum,
Trupul tău e un crâmpei de infinit;
In ochii şi'n sufletul meu fericit
Uneori e spirală de fum.

HORA

Furtunoasă, pătimaşe,
Ca o inimă aprinsă sub zăpadă de
cămaşe,
Hora urcă şi coboară
Scări sonore de vioară ;
Brâu de fete şi feciori,
Prinşi pe după subsuori,
Se desface când şi când
Şi se 'nşirue crescând —
Lungă coadă de balaur
(Numai solzi de flori şi aur)
Ce se zbate ne'ncetat
Până după scăpătat.

Hora poartă 'n ritm vioi
Unde repezi de şuvoi,
Ori în potolit elan
Unduiri de vânt pe lan;
Patimi şi izbânzi de neam.
Rând pe rând văzutu-le-am
Şi'n zvâcniri un legământ,
Către cer, către pământ.

FRAGMENTE DINTR'UN RECITAL DE PIAN

Lui Dinu Lipatti

Melodia se deşteaptă ca un vânt
Adormit printre clopoţei de flori ;
E ca într'un revărsat de zori
O îmbrăţişare de cer şi pământ.

*

Ultima stea, aruncându-se de sus,
In apa viorie a infinitului,
Împrăştie 'n văzduh stropii ciripitului
Şi-un stol de păsări ca un havuz.

*

Murmură pădurea şi apele,
Basmele îşi grăbesc sfârşitul,
Clocoteşte surd infinitul
Peste care zarea îşi tremură pleoapele...

*

Înfiorat, pământul oftează ;
Sufletul lumii trece în zbor...
...Fulguiri sonore — notele, uşor,
Din cer coboară pe o rază.

Şi mâinile fâlfâe pe clape,
Ca nişte păsări ciudate
Zburând peste eternitate.

TIMPUL

Timpul trece cu paşi de pisică,
Umilindu-ne pe fiecare,
Cu un răspuns, cu o întrebare,
Numai pe jumătate 'nţelese — de frică.

Atotputernic şi veşnic,
Peste lume când lunecă lin,
Intre vânturi viaţa liniştită puţin,
E ca o lumină într'un sfeşnic.

Uneori cu voce de taină şi ger
Infioară hecisnicul lut
Tot mai de nerecunoscut
Şi'n care sufletul se simte stingher.

In sfârşit, ca o revărsare de ape,
Timpul tălăzueşte şi înneacă ;
Macină steiuri de piatră seacă
Sufletul din carceră să-l scape.

GHERGHINESCU VANIA

UNEORI, SEARA...

Uneori, seara, mi se făcea dor de cai
(O, privirile lor calde ca un pahar de ceai !...)
Mi se făcea dor de trifoiul cu rouă şi crud.
(Şuerul coasei, ca zborul rândunicii, şi-acum îl aud.)

Acolo, noaptea, luna bătea cu zăpadă 'n fereastră.
Nucul se troienea în nămeţi ca o sanie-albastră.
Iată, văd plopul înalt cât un haiduc, la poartă :
(Lacrima mea picură şi azi pe ceardac odată cu frunza lui moartă)

Tu n'ai priceput însă dece se aburesc privirile uneori
Când scriu pe cer — ca elevii de şcoală primară — şirurile de cocori...
Inimă întunecată ca aripa lăstunului muiată 'n cafea :
Ce dracu ! iar lunecă pe geană, fierbinte, o stea...

CONST.-VIRGIL GHEORGHIU

ANOTIMP

Tot mai aproape-i unda răcoarei nerâvnite
Şi'n suflet doar ecoul amintitor de tine.
Cum ziua-şi lasă ceaţa să umble pe coline,
Te caut prin amurguri de ierburi ofilite.

Peste păduri, cocorii trag zări învineţite...

Lumina blândă-a toamnei, ca un balsam, uşoară—
S'aşterne pe tristeţea tăcutelor zăvoaie...
Svonesc în crânguri aripi de adieri şi ploaie,
Dar nu ştiu : frunza pleacă, sau inima mea zboară ?

HAR

Te-am căutat, cucernică văpaie,
Să îngenunchi umil şi să te sorb,
Dar m'a'nşelat căldura din gunoaie
Şi-am rătăcit pe lângă tine orb.

Alunecând în bezna mea fierbinte,
Firava-ţi stea se'ntuneca pe drum,
Cu toate înţelesurile-i sfinte
Pentru fantoma ceasului de-acum,

Şi nu ştiam că'n suflet, ca 'ntr'o cupă —
Te voi purta odată, spumegând,
Că focul tău din vreme-o să mă rupă
Şi-o să m'arunce 'ntre minuni, visând.

TEODOR SCARLAT

RELIGIA PRIMITIVILOR

1. *Elementele religiei primitivilor.* 2. *Cultul morților.* 3 *Vechimea și universalitatea înhumării.* 4. *Morminte și ceremonii funerare.* 5. *Cultul naturii.* 6. *Animism și fetișism.* 7. *Zeii omenești.* 8. *Credințe despre suflet.* 9. *Superstiții și victime omenești.* 10. *Noțiunea de Dumnezeu.* 11. *Culturi, preoți, sacrificii.* 12. *Concluzie.*

1. Este un fapt cunoscut că și cele mai înapoiate popoare au o religie. Evident, termenul „religie" trebue luat într'un sens mai larg, ca însemnând : *a)* Observarea unor practici și rituri privind slăvirea și rugăciunea față de una sau mai multe divinități, cu scopul de a obține favoarea lor ; și *b)* existența unor forme exterioare, ca sacrificii, altar, servicii, preot, ceremonii. Ambele categorii de elemente se întâlnesc și la așa numiții „primitivi" sau „sălbateci" de azi, chiar dacă ele sunt amestecate cu superstiții și au un caracter magic mai pronunțat. In religiile popoarelor cele mai înaintate intră aceleași elemente, cu toate schimbările aduse de interpretarea teologică. Superstiții și motive magice supraviețuesc și în asemenea religii. Astfel deosebirea între primitiv și civilizat se dovedește și în această privință a fi numai de grad.

In cea mai elementară formă de religie — cultul morților — apare simțământul de respect și grija de a observa anumite practice după norme, care reprezintă începutul complexului ritual și de care se leagă până la urmă orice manifestare religioasă. Cu drept cuvânt, începutul religiei a fost căutat în acest cult, iar nu în animism, care pare să fie un fenomen ulterior în evoluția omenirii. Mai întâi oamenii au adorat morții. I-au adorat, fie din teamă, fie dintr'un sentiment de recunoș-

tință pentru părinții și conducătorii lor. Dovada despre vechimea acestui cult stă în universalitatea lui, atât la popoarele civilizate cât și la popoarele înapoiate, din toate timpurile și locurile.

Din cultul morților s'a dezvoltat cultul zeilor. Adorarea strămoșilor și, în deosebi, a celor iluștri, a dat naștere unor ființe supreme, pe care omul a început să le venereze din același sentiment de teamă și recunoștință. Această evoluție se desprinde clar din concepțiile religioase ale celor mai simple grupuri de oameni de azi. Așa, un șef viteaz de trib devine zeul unui râu sau al unui munte și e păstrat în amintirea generațiilor viitoare. Transformarea dela om la zeu are loc, cum vom vedea, la cele mai multe popoare primitive. Același fenomen se întâlnea la popoarele civilizate din antichitate. Zeii lor luau naștere din oameni cu însușiri excepționale, datorită cărora erau considerați de esență divină. Se știe că faraonii Egiptului erau priviți ca zei, după cum omul care a descoperit calendarul și a stabilit exact când se revărsa Nilul, inventând în același timp cultura cerealelor, a devenit o ființă divină în ochii semenilor lui.

Din acest punct de vedere, religia primitivilor de azi prezintă o mulțime de fapte, prin care putem urmări de aproape procesul celei mai importante instituții create de om. Chiar dacă multe dintre grupurile acestor popoare posedă noțiuni și ceremonii religioase, care au depășit stadiul inițial, ideile fundamentale au supraviețuit. In ele s'a păstrat trecutul, pe care-l regăsim și în religiile evoluate, oricare ar fi forma și dogma lor. Căci, încă o dată, religia înseamnă până la urmă practica unor credințe și rituri izvorîte din necesitatea adâncă a omului de a-și închipui una sau mai multe ființe supreme, care să-i călăuzească destinul.

2. Se știe că astăzi mai sunt triburi sălbatece, care nu au zei, dar care au în schimb un cult al morților. Funcția socială a unui asemenea cult la primitivi în genere este cunoscută. Intreaga lor viață se adaptează la credința că strămoșii sunt originea și izvorul de inspirație a tot ce fac și gândesc. In conștiința lor apar totdeauna strămoșii. De aceea obiceiurile și tradițiile

cu privire la viața lor trebuesc păstrate cu sfințenie. Atitudinea refractară a primitivilor față de orice inovație, care vine din afară și în contradicție cu propriul lor trecut, este determinată de același cult. Se poate spune că această privire înapoi le ține loc de simț istoric, care le lipsește cu desăvârșire, făcându-i să persevereze în amintirea trecutului și să-și dea seama într'o oarecare măsură despre ceea ce datoresc înaintașilor. Triburile din Polinesia au anumite zile când se adună pentru a învăța din gura preoților și bătrânilor genealogia și faptele eroice ale strămoșilor. Cele mai multe mituri și cântece cuprind asemenea subiecte. La Australieni, această legătură e atât de strânsă, încât ceremoniile fiecărui clan totemic se ocupă cu strămoșii. Una din cele mai importante ceremonii ale lor, inițierea tinerilor, constă din însușirea tradițiilor.

Se pare că omul a început să creadă în supraviețuirea după moarte, încă dela primele manifestări ale vieții sale conștiente, sau în momentul când s'a desprins din animalitate. Se înțelege că nu poate fi vorba de o doctrină închegată în jurul acestei concepții. Numai faptele cunoscute o indică și o motivează. Dar înainte de a expune diferitele rituri pe care le observă primitivii față de morți, e necesar a ne lămuri procesul psihologic, pe baza căruia s'a născut și s'a întreținut cultul.

In primul rând, trebue să ținem seama că primitivii sau sălbatecii nu au în genere noțiunea morții naturale. Trăind într'o comunitate restrânsă și în condiții, în care oamenii mor mai mult din cauza accidentelor, ei cred că existența lor e întreruptă pentru a fi transformată în alta. Desființarea cu desăvârșire a existenței nu poate fi admisă de ei, morțile la care ei sunt martori fiind de obicei determinate de vre-o agresiune în război, de ferocitatea animalelor din jurul lor, de accidente de vânătoare, de foame sau de unele fenomene ale naturii (trăznet, inundații, frig). Iar dacă nici una din aceste cauze nu e vizibilă, atunci moartea e atribuită vrăjitoriei. Karl von den Steinen povestește cum la tribul Bakairi din Brazilia Centrală, propoziția „fiecare om trebue să moară" era contestată, ei admițând numai că oamenii „pot" să moară. Căci în mintea acestor primitivi

nu intra caracterul necesar al morţii [1]) Triburile din Australia cred că orice moarte, care n'a fost determinată de vre-un accident sau de vre-o luptă, este rezultatul magiei [2]).

Mai relevăm alte exemple caracteristice în această privinţă. Tribul Kagoro din Nigeria de Nord refuză de asemenea să creadă în moartea naturală. Orice caz de moarte e datorit unei cauze magice. Boala este explicată prin ieşirea sufletului din corp pe timpul somnului, sau prin lovire din partea unui răuvoitor al suferindului [3]). Indienii din Noile Hebride cred că a fost un timp când oamenii nu mureau, ci numai îşi schimbau pielea ca şerpii şi crabii [4]). Melanesienii de asemenea cred cà oamenii nu mor din cauze naturale, ci numai în război şi de efectele magiei [5]). Despre Tasmanieni, astăzi dispăruţi cu desăvârşire, se spune că aveau obiceiul să-şi aducă bolnavii lângà un cadavru ca astfel mortul să poată veni noaptea să scoată spiritele rele care au cauzat boala [6]). Cu asemenea concepţii, primitivii îşi închipue uşor că moartea nu e un sfârşit, ci numai o transformare. Mortul va trăi mai departe şi de aceea memoria lui trebue cultivată.

In al doilea rând, intervine sentimentul fricei. Mortul trăind mai departe poate face rău sau bine. El trebue menajat prin toate mijloacele. Altfel el ar putea să se răzbune. Spiritele morţilor pot face bine, dar, în general, ei sunt priviţi mai mult ca răufăcători. In această teamă intră uneori şi repulsiunea fizică faţă de mort. In sfârşit, mai este aprehensiunea că mortul ar

---

1) Apud Heinrich Cunow, *Ursprung der Religion und des Gottesglaubens* (5-te Aufl. Berlin, 1924), p. 21.

2) Baldwin Spencer and F. J Gillen, *Across Australia* (London, 1912), vol. II, p. 292.

3) J. G. Frazer, *The Belief in Immortality and the Worship of the Dead* (London, 1913), vol. I, p. 49.

4) *Ibid.*, p. 71.

5) George Brown, *Melanesians and Polynesians* (London, 1910), p. 176.

6) Edward B. Tylor, *Primitive Culture* (2nd ed. London, 1873) ,vol. II, p. 144 şi p. 126. Cf. L. Lévy-Bruhl, *Les Fonctions mentales dans les sociétés inférieures* (8-e éd. Paris, 1928), p. 322 şi Capitaine H. Detzner, *Moeurs et Coutumes des Papous* (Paris, 1935), p. 125.

putea să se scoale aevea, să răspândească molimi și să determine cele mai mari nenorociri asupra comunității [1]).

Triburile din Fiji zeifică pe morții lor. Puterea spiritelor e măsurată după importanța socială, pe care au avut-o dispăruții în viață. Spiritul unui șef este cel mai temut, fiind presupus a exercita aceeași putere și după moarte. De aceea lui se cuvine cea mai mare atenție în observarea cultului [2]). Cultul morților este întreținut, prin urmare, mai ales de teama că ar putea să se întoarcă printre cei vii, sub o formă sau alta, și să facă rău. In orice caz, cea mai mare grije este observată față de morți. Modul cum sunt venerați variază, dar atitudinea mentală și sentimentală în practicarea cultului este aceeași la toți primitivii.

O formă simplă de a dispune de cadavru pentru acest scop este a-l păstra în casă, împreună cu cei vii, și a-l îngriji zilnic ca și cum ar trăi mai departe. Astfel în Noua Guiană o femeie a păstrat corpul bărbatului ei în colibă până s'a uscat singur, sărutându-l și oferindu-i hrană. Un asemenea caz a fost întâlnit și printre sălbatecii din alte părți [3]). Obiceiul vechilor Greci și Romani, de a avea un altar al morților chiar în casa locuită de familie, era de sigur o formă evoluată a aceleiași practice, care se mai întâlnește la unii primitivi de azi. Aceasta se confirmă prin faptul că la multe triburi africane mai înaintate se practică un cult al spiritului protector al căminului, care amintește pe zeii *lares* ai vechilor Latini. In casa comună de rugăciuni, la triburile din Gabon, un foc arde neîncetat în jurul

---

1) L. Lévy-Bruhl, *L'Expérience mystique et les Symboles chez les Primitifs* (Paris, 1938), p 140 și p. 164.

2) H. Visscher, *Religion und soziales Leben bei den Naturvölkern*, Bd. II (Bonn, 1911), p. 201 urm. Unii primitivi îi înfățișează pe strămoși în statui de lemn sau piatră, în care părțile genitale apar exagerate. Templele din Noua Guiană sunt cunoscute prin asemenea imagini, care sunt presupuse a reprezenta pe strămoși ca dăruitorii vieții *(Ibid.*, p. 268 urm. și p. 272). Aceeași concepție se întâlnește la Polinesieni și la Negrii africani. Exibițiunea părților genitale are însă și scopul de a îndepărta spiritele rele. Căci în credința unor primitivi asemenea spirite se înspăimântă de rușine la vederea lor *(Ibid.*, p. 274 urm.).

3) Vezi în deosebi Grant Allen, *The Evolution of the Idea of God* (London, 1931), p. 34.

unei capele, unde sunt expuse statui aşezate pe oasele strămoşilor [1]).

O altă formă de a dispune de cadavru este aceea de a-l aşeza pe un arbore şi a-l lăsa să fie ciugulit de păsări, pentru ca apoi oasele să fie păstrate de familie sau îngropate în preajma locuinţei. Această practică se întâlneşte la triburile din Australia, printre Dyakii din Borneo, etc. Unii primitivi îl expun pe un fel de schelă rudimentară, cum se întâmplă la Polinesieni şi Melanesieni. La alţii, mai înapoiaţi, văduvele sunt văzute purtând atârnate de gât craniile soţilor decedaţi [2]). In tribul australian Binbinga mortul este tăiat de oamenii aparţinând celeilalte părţi a tribului (clanul opus), fript şi mâncat (numai de bărbaţi). Oasele sunt apoi învelite în scoarţă de copac şi duse de fratele mamei la locuinţa fratelui mortului [3]).

Vechimea cultului morţilor se reflectă şi în continuitatea pe care o arată un asemenea cult în cursul istoriei. Supravieţuirea lui până azi în cele mai evoluate forme de religie nu poate fi ignorată. Se ştie că marea majoritate a locaşurilor de rugăciune ale creştinilor sunt ridicate în jurul mormântului unui sfânt. Moaştele sfântului formează obiectul principal de veneraţie, atât la catolici cât şi la ortodocşi. „Hramul" unei biserici e de multe ori legat de existenţa unor asemenea rămăşiţe sau, în lipsa lor, de amintirea unui sfânt, care serveşte drept simbol al cultului. Mohamedanismul însuşi este o religie a morţilor, încurajând pelerinajele la mormintele morţilor. Nu mai vorbim de Chinezi, care au legi speciale pentru protecţia mormintelor, şi al căror cult pentru morţi formează cel mai important element în religia lor [4]).

Cultul morţilor se dovedeşte astfel a fi cea mai veche şi universală formă de religie. Il întâlnim, cum am văzut, dela cele

---

1) A. Le Roy, *La Religion des Primitifs* (5-e éd. Paris, 1925) p. 290 urm.

2) Grant Allen, *op. cit.*, p. 36.

3) B. Spencer and F. J. Gillen, *The Northern Tribes of Central Australia* (London, 1914), p. 548 urm.

4) Vezi în această privinţă : J. J. M. De Groot, *The Religious System of China* (Leyden 1892), vol. III, p. 868 urm.

mai înapoiate până la cele mai înaintate popoare. Cu drept cuvânt Grant Allen îl consideră „protoplasma religiei" [1]).

3. Se pare că îngroparea a fost practicată de om din cele mai vechi timpuri, după unii autori încă din epoca neolitică. S'au găsit urme de morminte în peșteri, care aparțineau chiar epocei paleolitice. Poziția scheletelor găsite în asemenea locuri este caracteristică. Mortul e culcat pe o parte și cu picioarele chircite. Două interpretări au fost date acestui fapt: atitudinea ar reprezenta pe om în somn, fiindcă moartea, încă din acele timpuri, era considerată ca un somn; omul fiind născut din „Marea Mamă", a cărei imagine se întâlnește în peșteri, trebue redat ei în poziția pe care o avea înainte de naștere [2]).

Și astăzi îngroparea este cea mai răspândită formă de a dispune de morți. Expunerea morților, ca în cazurile menționate mai sus, arderea lor (la vechii Mexicani, la cele mai multe popoare din India și la unii primitivi de azi) sau aruncarea lor în vre-o apă (ca la unii Polinesieni) sunt cazuri mai rare și de origine relativ recentă. Se știe că în vechea Grecie, ca și în Etruria și Latium, cremația a fost precedată de îngropare.

Cum a luat acest mod de a dispune de rămășițele mortului, atât de vechi și universal, este o întrebare la care în deosebi J. G. Frazer și Grant Allen au căutat să răspundă. Acești autori au arătat că îngroparea a fost determinată în primul rând de teama pe care o au oamenii față de spiritul mortului, care ar putea să se întoarcă printre cei vii și să facă rău. O asemenea interpretare este plausibilă și explică anumite deprinderi și practice ale primitivilor de azi. Am văzut cum aceștia se tem de morți sau cât de mare este uneori aversiunea lor de a se atinge de ei. In tribul Damara, cadavrul e cusut într'o piele de bou și îngropat. Familia și amicii, care asistă la ceremonie, sar asupra mormântului pentru a opri pe mort de a se scula. La tribul Tupis din America, membrele cadavrului sunt legate ca să nu poată să se ridice și astfel să importuneze pe cei vii. Precauția în această privință poate merge și mai departe. Uneori cadavrul e

---

1) *Op. cit.*, p. 308.

2) W. J. Perry, *The Origin of Magic and Religion* (London, 1823), p. 46.

ţintuit de sicriu sau i se rupe şira spinării, ba chiar e tăiat în bucăţi înainte de a fi îngropat. Alteori mormântul e închis cu un gard înalt pentru ca mortul să nu sară peste el [1]). In insula Ducele de York din Pacific, mortul e de obicei aruncat în mare. De picioare îi sunt legate pietre mari pentru a ţine cadavrul în poziţie erectă, dar şi pentru ca să nu revină la suprafaţă [2]). In Fiji, înainte de stăpânirea Englezilor, îngroparea de viu a bolnavilor incurabili şi a bătrânilor era deseori practicată. Alteori, asemenea invalizi erau ucişi prin strangulare [3]). Teama şi repulsiunea de a atinge un mort îi fac pe Eschimoşi să îmbrace pe bolnavii nevindecabili cu hainele înmormântării, cu mult înainte de a se produce desnodământul [4]).

Asupra îngropării mai dăm următoarele exemple caracteristice. La tribul Arunta din Centrul Australiei mortul e îngropat şezând şi cu faţa spre locuinţa sa. O adâncitură e făcută pe o parte a mormântului cu scopul ca spiritul să poată vizita corpul [5]). Obiceiul de a se aşeza cadavrul pe un arbore înainte de a fi îngropat oasele, nu se întâlneşte la Arunta, ci numai la triburile vecine din nord (Unmatjera şi Kaitish) [6]). Indienii din California ard coliba mortului, iar lucrurile lui sunt distruse. Insuşi numele mortului nu trebue pomenit, căci tot ce aminteşte de el produce teamă de spiritul lui [7]). In Noua Guiană, indigenii trăesc într'o continuă spaimă de spiritele morţilor. Aceeaşi teamă chinueşte viaţa triburilor din Polinesia. Casele lor sunt împodobite cu figuri sculptate în lemn, reprezentând monştri cu gura deschisă şi limba scoasă, menite să sperie spiritele [8]). La cele mai multe triburi din Congo, şeful e îngropat în propria sa casă, care mai târziu e părăsită. Morţii comuni sunt îngropaţi

1) Grant Allen, *The Evolution of the Idea of God*, p. 40.

2) George Brown, *Melanesians and Polynesians*, p. 386.

3) *Ibid.*, p. 392.

4) Fridtjof Nansen, *Eskimoleben* (Berlin, 1921), p. 114.

5) B. Spencer and F. J. Gillen, *The Northern Tribes of Central Australia*, p. 506.

6) *Ibid.*, p. 511.

7) A. C. Kroeber, *The Religion of the Indians of California*, in *American Archeology and Ethnology* (Publ. Univ. of California, Berkeley 1907) p. 322.

8) H. Visscher, *op. cit.*, Bd. II, p. 200.

în morminte izolate, aşezate în apropierea satului, sau în cimitire acoperite de tufişuri [1]).

Din toate aceste exemple, se vede că primitivii de azi, ca şi aceia din timpurile preistorice, practică îngroparea pentru a evita ca mortul să se întoarcă printre cei vii. Teama de spiritul morţilor a dat naştere în acelaşi timp diferitelor ceremonii şi sacrificii, care sunt observate în memoria dispăruţilor, nu atât dintr'un simţământ de recunoştinţă, cât din aprehensiunea că mortul ar putea oricând să intervină efectiv în viaţa rudelor şi să le facă rău.

Arderea morţilor apărea, cum am pomenit, mai târziu, şi într'un stadiu mai înaintat de civilizaţie. Această practică modifică, la grupurile care o adoptau, concepţia despre spirite. In adevăr, prin actul cremaţiei spiritul devine material. Dispariţia corpului îi conferă această calitate. Doctrina reînvierii corpului e înlocuită cu aceea a nemuririi sufletului. Iar cu timpul sufletul e conceput ca fiind de esenţă divină. Unii primitivi cred că sufletul se înalţă la cer prin fumul produs de arderea cadavrului. Australienii văd în stelele din Calea Laptelui „drumul sufletelor" [2]). Totuşi, la unii primitivi de azi (de ex. Toda), care ard morţii, spiritul e privit tot ca ceva material şi capabil de a reveni printre cei vii. De aici superstiţiile şi frica pe care aceştia o au faţă de spiritul morţilor.

Unii autori au văzut în actul îngropării însuşi începutul agriculturii. Primitivii în starea cea mai înapoiată (vânători-nomazi) sapă şi întorc pământul şi astăzi numai cu o asemenea ocazie. In acest mod, pământul e vânturat şi curăţat de buruieni, devenind în acelaşi timp fertil. Obiceiul de a pune în groapa mortului şi ceva seminţe de cereale a făcut să încolţească asemenea plante. Evident, toată această muncă de agricultor a fost făcută la început în mod inconştient de urmările ei practice, dar cu timpul oamenii vor fi constatat cum răsar cerealele pe morminte şi astfel vor fi trecut la cultivarea sistematică a lor [3]).

---

1) A. Le Roy, *La Religion des Primitifs*, p. 189.

2) A. Bastian, *Der Menschheitsgedanke durch Raum und Zeit* (Berlin 1901), Bd. II, p. 201

3) Allen, *op. cit.*, p. 195 urm.

4. Un fapt trebue reţinut, când considerăm cultul morţilor în forma lui cea mai rudimentară. Un asemenea cult ţine loc de zei. Strămoşii sau dispăruţii iluştri sunt veneraţi ca şi cum ar fi nişte divinităţi. Mormintele lor formează locul de rugăciune şi concentrare religioasă. Aici sunt oferite hrană şi flori din partea rudelor. Mormântul e însemnat de obicei cu un par de lemn înfipt în pământ, care ne lasă a întrevedea începutul idolilor. Lemnul era înlocuit mai târziu cu piatra, în care monument funerar unii autori au văzut geneza cultului phallic [1]). Tot aşa, când mortul e aşezat în vre-o boltă sau chiar lăsat în coliba pe care a locuit-o, cum e cazul cu Veda din Ceylon, putem bănui începutul templului. Locaşul e împodobit cu picturi, un fel de frescă rudimentară, cum se întâlneşte la Buhsmenii din Africa de Sud. Hotentoţii părăsesc coliba în care a locuit mortul, transformând-o în templu de rugăciune, unde sunt aduse ofrandele şi au loc ceremoniile. Coliba e părăsită nu numai din cauza oroarei ce au primitivii de tot ce aparţine mortului, dar şi pentru a o lăsa spiritului să o locuiască, ca la Yakuţii din Siberia şi triburile din Calabar [2]). La Indienii Zuni, mortul e presupus a se învârti în jurul satului timp de patru nopţi după deces. In tot acest timp poarta casei lui e lăsată deschisă pentru ca spiritul să poată intra şi ieşi după plac [3]). La triburile din Noua Guiană, mortul e îngropat tot în coliba pe care a locuit-o. Uneori se ridică alta alături de locuinţă, unde rudele se adună şi femeile îl bocesc. Acest din urmă amănunt aminteşte până la un punct riturile practicate în onoarea lui Adonis şi Osiris, sau mai târziu aşa numitele „*dirges*" la Romani, un obicei care supravieţuia şi la înmormântarea creştinilor.

Ceremoniile funerare se prelungesc uneori timp de mai multe luni, cum e la tribul Toda. Mortul e ars, cu care ocazie are loc

---

1) „Piatra erectă", observă Grant Allen *(Ibid.,* p. 74), „nu poate să nu fi fost şi fără îndoială că deseori a fost în stadii mai târzii, identificată cu un phallus".

2) Edward B. Tylor, *Primitive Culture,* vol. II, p. 26.

3) M. C. Stevenson, *The Zuni Indians,* Bureau of American Ethnology, Report XXIII (Washington, 1904), p. 307.

o ceremonie. După un interval variabil, o a doua ceremonie este practicată în legătură cu unele obiecte rămase dela mort. In sfârşit, a treia ceremonie este săvârşită când aceste rămăşiţe sunt arse şi cenuşa îngropată înainte de revărsatul zorilor [1]). La Melanesieni, îngroparea se face a doua zi după încetarea din viaţă, de obicei într'un stufiş nu departe de sat. Rudele şi amicii plâng în jurul mortului, iar femei sunt plătite să-l bocească [2]).

La cele mai multe populaţii africane, cadavrul e spălat, stomacul şi intestinele golite, gura şi ochii sunt închişi, iar obrazul e uneori văpsit. Mortul e apoi îngropat în poziţia unui copil în pântecele mamei, ca şi cum ar fi aşezat pentru a doua naştere [3]).

La mormântul unui bărbat se aşează arcul, săgeţile, bâta şi sulița defunctului, dar toate rupte, pentru a evita furtul lor. Iar la mormântul unei femei sunt legate de un par instrumentele de bucătărie folosite în viaţă. Aceste obiceiuri se întâlnesc cu deosebire la triburile din Noua Guiană şi pretutindeni în Polinesia [4]).

Memoria morţilor e întreţinută de primitivi, pe lângă păstrarea rămăşiţelor, şi prin reprezentări materiale ca imagini de lemn şi monumente. Indigenii din Noua Zeelandă privesc asemenea idoli ca fiinţe însufleţite, aşezându-i în locuinţe şi vorbindu-le ca şi cum ar conţine însuşi spiritul dispăruţilor. Unii Negri din Africa aşează imaginile pe mormânt. Triburile din Java le îmbracă în hainele mortului [5]).

Necesitatea de a reprezenta spiritele morţilor printr'un obiect material apare şi în credinţa pe care o au primitivii că unii arbori întruchipează asemenea spirite. Mulţi Indieni americani sunt convinşi că sunt fii ai arborilor, chiar atunci când nu aparţin unui clan ce are ca totem un arbore. In Africa de Sud, indigenii venerează câte un arbore mare, dansând în jurul lui şi aducându-i sacrificii. De aici credinţa foarte răspândită că sunt arbori sacri care nu trebue să fie tăiaţi. De altfel, o asemenea

---

1) W. H. R. Rivers, *The Todas* (London, 1906), p. 337.
2) R. H. Codrington. *The Melanesians* (Oxford, 1891), p. 267.
3) A. Le Roy, *La Religion des Primitifs*, p. 149 urm.
4) Grant Allen, *op. cit.*, p. 88.
5) Allen *Ibid.*, p. 91 urm.

credință se întâlnea și la vechii Egipteni, care venerau în deosebi salcâmul. In monumentele lor se vede cum răsare din sarcofag un asemenea arbore.

5. Toți primitivii au un cult al naturii. care corespunde aceluiași sentiment religios ca și cultul morților. Venerea fenomenelor naturii este susținută de credința că asemenea fenomene sunt conștiente și înzestrate cu facultatea sau puterea și voința de a face bine și rău. In alte cuvinte, fenomenele naturii sunt presupuse a fi stăpânite de aceleași pasiuni ca și ființele omenești, cu deosebirea numai că posedă puteri supraomenești în a face bine și mai ales răul. De aici teama ce le inspiră primitivilor și grija acestora de a le obține favoarea prin diferite mijloace.

Printre triburile din Africa de Vest, cultul cerului pare a fi mai răspândit. Totuși, la unele din ele se întâlnește cultul pământului și al pădurii ca fiind mai important [1]). Tribul Guros de lângă Coasta de Fildeș venerează pământul ca pe o mare divinitate, care controlează legea morală a oamenilor [2]). De un deosebit cult se bucură zeul ploii sau zeul apei. Triburile africane Dinka și Dumara consideră un asemenea zeu ca pe cel mai important. De asemenea, la vechii Peruviani și Azteci, zeul ploii era privit cu aceeași veneratie [3]).

In ciuda unei afirmații, generalizată, dar necontrolată, cultul soarelui este mai puțin răspândit. Bastian și Tylor observaseră aceasta mai de mult, iar cercetări recente au confirmat că primitivii se închină soarelui mai puțin decât s'a crezut de unii observatori superficiali din secolul al XVIII-lea. Astfel, în Africa, deși soarele forma unul din cele mai importante elemente în religia vechilor Egipteni, se întâlnește foarte rar ca obiect de cult printre Negri. Aceeași lipsă se observă și la indigenii din Australia, Polinesia, Melanesia și Micronesia. Se pare că un asemenea cult e legat de o civilizație mai înaintată. De aceea el exista

---

1) J. G. Frazer, *The Worship of Nature* (London, 1926), vol. I, p. 90 și p. 396 urm.

2) *Ibid.*, p. 408.

3) Tylor, *Primitive Culture*, Vol. II, p. 259.

la Indienii din Mexico și Peru, pe timpul cuceririi spaniole [1]). La triburile Natchez din America de Nord, soarele forma obiectul principal în religia lor. In fiecare dimineață, șeful lor aducea soarelui o rugăciune, iar preoții aveau grije ca focul din templele ridicate în onoarea astrului să nu se stingă niciodată [2]). De asemenea, același cult se întâlnește în religia unor triburi din India, în deosebi la acelea de origine dravidiană [3]). In sfârșit, se știe că soarele formează obiect de cult în Japonia și Indochina.

Elementele naturii erau venerate cu deosebire de triburile de Indieni Irochezi din America de Nord, deși acești primitivi mai credeau și în „Marele Spirit", într'un spirit „rău" și alte spirite [4]). Pământul, aerul, apa și mai ales focul intră în religia tuturor Indienilor americani. Se pare că focul a fost cel mai vechi cult religios al acestor primitivi [5]). De altfel și la vechii Ariani era practicat același cult. Anumite fenomene ale naturii, ca trăsnetul, vânturile, formează de asemenea obiect de cult la Indienii americani, la Polinesieni și la Negrii africani [6]). Pentru triburile din Vancouver, tunetul reprezintă vuetul unei păsări puternice, iar fulgerul limba ei [7]).

Un alt cult răspândit este acela al plantelor și arborilor. In Guiana Franceză și în Senegambia, fiecare sat își are arborele cu spirite. Tot așa, Indienii americani, vechii Mexicani și Peruviani, aveau arbori sfinți, ca și vechii Germani. La triburile unde arborele nu e venerat, se așează un stâlp în mijlocul satului [8]). Credința în spiritele sau demonii arborilor se întâlne-

---

1) Frazer, *op. cit.*, p. 441 urm.

2) William Robertson, *The History of America* (London, 1777), vol I, p. 385 urm.

3) Frazer, *op. cit.*, p. 611.

4) Lewis H. Morgan, *Ancient Society* (New York, 1877) p. 115.

5) Zelia Nutall, *The fundamental principles of old and new world civilizations*, în *Archelogical and ethnological papers of the Peab ody Museum*, vol. II (Cambridge, Mass. 1901), p. 58.

6) Tylor, *op. cit.*, p. 266 urm.

7) Ch Letourneau, *L'Evolution religieuse dans les diverses races humaines* (Paris, 1892), p. 181.

8) Visscher, *op. cit.*, Bd. I, p. 216 urm.

şte la triburile Mintira din Peninsula Malay. Dayakii din Borneo păzesc cu sfinţenie ca anumiţi arbori să nu fie tăiaţi, căci spiritele lor s'ar putea răzbuna cumplit [1]).

Animalele formează de asemenea un obiect de veneraţie. Herbert Spencer observă cu drept cuvânt că acest cult derivă de fapt din cultul strămoşilor. Transformarea oamenilor în animale şi a acestora în oameni este o idee răspândită la primitivi [2]). Pe lângă păsări, şerpi şi broaşte ţestoase, este ursul, care se bucură de o veneraţie deosebită. Se ştie că Ostiakii din Siberia jură pe urs, pe care-l consideră a-tot-ştiutor. La tribul de Indieni americani Algonquin, ursul era venerat alături de lup, ren, broască ţestoasă, şoarece, etc., căci fiecare clan din acest trib îşi avea animalul sacru, totemul său, căruia se închina. Aceeaşi deosebire este observată la clanurile Bechuanilor din Africa de Sud, fiecare având un animal, fie crocodilul, fie peştele, fie leul. Se înţelege că asemenea animale nu trebue să fie mâncate şi nici omorîte [3]). Se ştie că la Hinduşi, orice animal e considerat mai mult sau mai puţin sacru, formând un obiect de veneraţie [4]).

6. Religia primitivilor a fost uneori redusă la animism şi fetişism. Formele, prin care se exteriorizează în cele mai multe cazuri sentimentul religios al acestor popoare au determinat o asemenea caracterizare. Până la ce punct se poate vorbi de o astfel de simplificare, rămâne să se vadă mai departe. Ceea ce trebue relevat aici este faptul că viaţa religioasă a popoarelor înapoiate, în liniile ei generale, cuprinde elemente animiste şi fetişiste.

Prin animism se înţelege în genere acel mod de a privi lumea, prin care principiul vieţii, simţit de om, este extins la toate fenomenele exterioare persoanei lui. Tylor îl definea ca

---

[1]) Tylor, *Prim. Cult.*, vol. II. p. 215.

[2]) *The Principles of Sociology* (3rd ed., London 1906), vol. I, p. 418 urm.

[3]) Tylor, *op. cit.*, p. 231 şi p. 234 urm.; cf. Leo Frobenius, *Kulturgeschichte Afrikas* (Wien, 1933), p. 87.

[4]) Cf. Monier Williams, *Religious Thought and Life in India* (London, 1883), p. 317.

exprimând „doctrina spiritelor în genere" [1]). Animismul cuprinde în sine spiritismul, adică acea mișcare liberă a spiritelor în toate părțile universului. Primitivii simt pulsul vieții ca aparținând întregii lumi. La această relație organică, în care ei se consideră a sta față de natura înconjurătoare, se rezumă de fapt concepția animistă.

Intrebarea, dacă animismul poate fi considerat ca o religie sau ca o filosofie nu a găsit până acum un răspuns definitiv. O religie a naturii însuflețite poate fi trecută mai degrabă în domeniul speculației filosofice. Dar o asemenea interpretare nu corespunde faptelor, pe care le constatăm în modul de a simți și gândi al primitivilor. Lumea spiritelor este pentru ei nu atât o explicare cât o realitate, față de care se simt obligați să țină seamă cu întreaga lor ființă. Iar faptul că ei se roagă spiritelor, pe care le presupun a mișuna în jurul lor, dovedește că animismul e mai mult o atitudine religioasă decât o concepție filosofică.

Un exemplu ne va lămuri mai bine asupra înțelesului, pe care-l are animismul în viața primitivilor. In Africa Centrală britanică, indigenii au în fiecare sat câte un arbore, căruia se roagă și-i aduc sacrificii. Tot aici vine preotul să-și facă serviciul [2]). Fără îndoială că în această dependență, în care Negrii se simt a sta față de spirite, se reflectă un sentiment religios. Spiritul din arbore poate face bine sau rău. Aceasta îl interesează pe primitiv, iar nu faptul că arborele face parte integrantă din natură. In alte cuvinte, sentimentul religios are un obiectiv concret. Primitivii nu cunosc venerația și cultul spiritelor cu dezinteresare. Ei se roagă și evocă spiritele pentru anumite trebuințe și socoteli egoiste. De altfel același motiv se întâlnește și în rugăciunile popoarelor civilizate. Cine se roagă, cere sau dorește ceva. Singura deosebire este că la primitivi o asemenea preocupare este mai direct mărturisită. In orice caz, animismul are un caracter religios, servind același scop ca și religiile evoluate : satisfacerea trebuinței de a crede în ființe superioare și a face apel la ajutorul lor.

---

1) *Primitive Culture*, vol. II, p. 109.

2) Visscher, *op. cit.*, Bd. I, p. 202.

Fetişismul [1]) se întâlneşte cu deosebire la Negrii africani şi la Polinesieni. Tylor reducea fetişismul la doctrina spiritelor încorporate, care exercită o influenţă prin anumite obiecte materiale, — o doctrină care se apropie de idolatrie [2]). Spiritele se încuibează în cozi sau piei de pisică sălbatecă, în coarne de antilopă, în oase de animale şi oameni, în deosebi în bucăţi de craniu, dinţi şi ghiare. De asemenea spiritele pot să locuiască în bucăţele de pânză, în beţe, pietre şi orice obiect material, cu singura condiţie ca toate acestea să fi trecut înainte prin mâinile preotului, care singur e în stare să aducă spiritul în ele [3]). Ceva mai mult, capacitatea şi efectele unui fetiş atârnă de modul cum a fost preparat de preot, care de obicei este vraciu şi medic în acelaşi timp. Astfel, dacă fetişul e destinat să aducă unui om putere, atunci e necesar să intre în compoziţia lui bucăţele de unghii, păr şi chiar o picătură de sânge dela persoana asupra căreia se urmăreşte a se exercita puterea. Fetişele pot fi făcute pentru orice scop, să apere de boală, de spiritele rele, de duşmani, etc. Ele pot lua orice înfăţişare şi pot fi confecţionate din orice material. Mai sunt fetişe care joacă rolul de protectori ai unei familii sau ai unui sat. Asemenea fetişe sunt de obicei înfăţişate în forma unui bărbat, a unei femei sau a unui uriaş şi sunt făcute din lemn [4]).

Cum am spus, în Polinesia fetişismul e tot atât de răspândit ca şi în Africa. Triburile Maori din Noua Zeelandă cred că spiritele mişună prin aer ca ţânţarii şi că influenţa lor rea nu poate fi stăpânită decât prin vrăjitorie. Imagini omeneşti sculptate în lemn servesc pentru alungarea spiritelor, dar şi pentru scopuri mai precise, ca oprirea muncitorilor de a fugi dela lucru, apărarea proprietăţii de hoţi, etc. [5]).

Şi printre Indienii din Amreica, fetişişmul era răspândit. Triburile Dakota luau o piatră rotunjită, o văpseau şi apoi, adre-

---

1) Dela cuvântul portughez *feitiço*, derivat din cuvântul latinesc *facticius*.
2) *Primitive Culture*, Vol. II, p. 144.
3) Visscher, *op. cit.*, Bd. I, p. 230 urm.
4) Visscher, *op. cit.*, Bd. I, p. 232 şi p. 236 urm.
5) *Ibid.*, p. 244.

sându-se ei ca unui spirit al strămoșilor, se rugau să-i păzească de primejdii. In Insulele din Indiile de Vest, trei pietre servesc indigenilor ca obiecte de rugăciune, anume : una pentru belșugul recoltei, alta pentru ușurarea nașterilor la femei și alta pentru a aduce ploaie sau soare la timp. Indienii din Brazilia așează un par în pământ, aducându-i jertfe pentru a potoli dușmănia demonilor [1]). Cultul pietrelor se întâlnește aproape la toți primitivii de azi. Un asemenea cult dăinuia printre popoarele creștine din Evul Mediu. Biserica din acea epocă interzicea formal practicarea acestui cult barbar. In alte forme (icoane, statui, obiecte sfinte), fetișismul supraviețuește până astăzi printre creștini, iar în laturea lui laică (mărțișoare, amintiri-reliquii, insigne) se regăsește abundent la toate popoarele civilizate.

7. Am amintit mai sus că zeii au luat naștere din persoane reale, din regi sau oameni, care s'au impus comunității, prin însușiri excepționale, și a căror amintire a fost păstrată mai departe după moartea lor. Pentru acest motiv, șefii triburilor primitive de azi, ca și aceia din cea mai îndepărtată antichitate, sunt priviți ca fiind de esență divină. Zeul-om supraviețuește, în adevăr, pretutindeni în triburile primitive, exercitându-și funcțiunile de șef sau rege pe baza naturii sale supraomenești. Dar o asemenea supremație implică și obligații precise din partea lui față de supuși. Aceștia așteaptă dela zeul-om minuni. El trebue să producă ploaie la timpul potrivit, pentru ca recolta să fie asigurată. Dacă șeful neglijează sau nu e în stare să îndeplinească o asemenea funcțiune, atunci supușii lui îl determină cu forța să se conforme dorinței lor. Așa, indigenii din Africa de Vest leagă pe șeful lor și-l duc la mormântul înaintașilor lui, crezând că astfel va reuși să schimbe vremea. Tot așa la triburile din Madagascar, regele e răspunzător personal de vre-o recoltă slabă sau de orice nenorocire care se abate asupra comunității. Când vremea e bună și recolta abundentă, supușii îl venerează și-i oferă daruri. Când însă se întâmplă contrariul, îl insultă și-l bat până se schimbă vremea. Asemenea obiceiuri se

---

[1]) Tylor, *Primitive Culture*, Vol. II, p. 161.

întâlneau în vechime la Sciţi şi la alte popoare barbare. Burgunzii îşi detronau regele, când se întâmpla ca recolta să fie insuficientă [1]).

In regiunea Malay, concepţia divinităţii regilor e cu deosebire răspândită la triburile indigene. Persoana regelui e sacră şi tot ce emană dela ea trebue respectat cu sfinţenie [2]). In Africa, la unele triburi încă neatinse de influenţe străine, se întâlnesc câte doi regi, unul religios şi altul politic. Cel dintâi e suprem, căci, prin puterea lui de a controla vremea, se bucură de cea mai mare autoritate [3]).

In alte cazuri, zeul-om plăteşte cu viaţa incapacitatea lui de a controla condiţiile atmosferice. Sunt triburi, unde şeful e ucis şi din alte motive, care indică o concepţie mai cuprinzătoare despre zeul-om. Raţionamentul primitivilor în această privinţă a fost interpretat pentru întâia oară de Frazer. Zeul-om reprezintă maximum de însuşiri perfecte ale omenirii. Ca atare, el trebue să fie totdeauna tânăr, sănătos, voinic şi frumos. Dacă ar fi lăsat să trăiască până la bătrâneţe şi să piară de moarte naturală, atunci lumea însăşi ar pieri sau ar degenera. In alte cuvinte, zeul-om nu trebue niciodată să fie atins de infirmităţile la care sunt supuşi oamenii de rând. De aceea, el trebue să fie ucis în plinătatea puterilor lui fizice, de obicei cam la vârsta de treizeci de ani. Căci spiritul, care sălăşlueşte în corpul lui tânăr, trebue să iasă tot tânăr şi astfel să poată intra într'alt reprezentant şi să ducă mai departe însuşirile divine. In acest înţeles, la triburile din Congo, când preotul suprem, considerat ca zeu, începe să îmbătrânească sau uneori numai arată primele simptome ale decadenţei (când îi cade primul dinte), este ucis cu o măciucă sau strangulat de tânărul ales să-i ia locul. Tot aşa când regele din Unyoro (Africa Centrală) se îmbolnăveşte sau începe să îmbătrânească, una din nevestele lui e forţată să-l omoare. Dalai Lama, marele şef al Buddhiştilor tibetani, este

---

1) Allen, *The Evolution of the Idea of God*, p. 104.

2) J. G. Frazer, *The Magic Art and the Evolution of Kings* (London, 1911), Vol I, p. 398.

3) J. G. Frazer, *Taboo and the Peril of the Soul* (3rd ed., London, 1911), p. 22.

din când în când omorît pentru a fi înlocuit de unul tânăr, cu scopul ca spiritul lui să poată imigra în alt corp şi în puterea facultăţilor [1]).

Un alt exemplu de sacrificiu uman, în persoana unui tânăr ales să servească rolul de zeu, îl întâlnim la vechii locuitori ai Mexicului. Aceştia obişnuiau să ia la întâmplare un captiv şi a-l desemna ca zeu sau idol. Inainte de a-l sacrifica, preoţii îi dădeau numele idolului, căruia urma să fie oferit, îmbrăcându-l cu aceleaşi podoabe şi făcându-l să semene cu el. Identitatea aceasta dura un an sau uneori mai puţin, în care timp comunitatea întreagă îl venera cu aceeaşi atenţie ca şi pe idolul sau zeul, pe care-l reprezenta. Când trecea pe stradă, poporul i se închina şi-i aducea bolnavi şi copii să-i binecuvinteze. El putea să mănânce, să bea şi să se distreze după plac. In schimb, era pretutindeni însoţit de zece sau doisprezece oameni pentru a-l împiedica să fugă. Când sosea sărbătoarea sacrificiului suprem, era ucis şi mâncat de credincioşi [2]). Mâncarea cadavrului este, de sigur, un act de canibalism sacramental, în care unii autori au văzut originea simbolului ritual de mai târziu al Bisericii Creştine, al pâinii şi vinului, ca reprezentând corpul şi sângele Mântuitorului. Nu ştiu până unde se poate vorbi de o asemenea apropiere, dar faptul că zeul e mâncat de credincioşi merită a fi reţinut ca motiv ce se întâlneşte simbolic în religia creştină.

Intr'o formă mai puţin ceremonioasă, dar care pare a avea tot un substrat religios, unele triburi americane obişnuesc să mănânce mortul. Consumarea cadavrului e încă practicată, nu de familie, ci de vecinii străini şi numai de bărbaţi, femeile şi copiii fiind excluşi dela un asemenea ospăţ. Alte ori, ca la unele

---

[1]) Allen, *op. cit.*, p. 166 urm. După acelaşi autor (p. 162), uciderea Căpitanului Cook, în secolul al XVIII-lea, de triburile din Tahiti, ar fi fost determinată de aceeaşi credinţă. Indigenii îl considerau ca pe un zeu şi voiau sa-i păstreze spiritul printre ei. Nu de mult (August 1939), ziarele anunţau moartea lui Dalai Lama şi ascensiunea unui băiat de vreo zece ani la postul suprem al Buddhiştilor.

[2]) Această ceremonie a fost descrisă în amănunte de William H Prescot, în cunoscuta sa operă *The Conquest of Mexico*, apărută în 1843 Vezi pasajul în noua ediţie (Oxford, 1915), vol. I, p. 46 urm.

triburi africane, cadavrele sunt expuse hienelor, care devin prin aceasta animale sacre [1]).

8. La cei mai mulţi primitivi de azi, credinţa în existenţa lumii spiritelor e atât de puternică, încât moartea nu e privită decât ca o trecere în altă lume. In Africa de Vest, când un şef de trib doreşte să comunice cu tatăl său decedat, ucide un sclav, după ce i-a încredinţat mesajul pe care să-l transmită. Un alt caz caracteristic în această privinţă este următorul. Un Khond, voind să fie răzbunat faţă de un duşman, a ucis pe mama sa, care singură îi sugerase aceasta cu scopul ca spiritul ei să terorizeze pe duşmanul fiului ei. In aceeaşi ordine de idei intră obiceiul cunoscut, care se întâlneşte la mulţi primitivi, ca la moartea unui om de seamă, soţiile, servitorii şi chiar prietenii lui să se sinucidă la înmormântare pentru a-l însoţi pe cealaltă lume [2]). Triburile din Melanesia cred că moartea nu e decât despărţirea sufletului de corp şi că, după moarte, sufletul continuă să existe ca o fiinţă conştientă [3]). Credinţa în nemurirea sufletului şi într'o existenţă pe altă lume se întâlnea de asemenea la Irochezii din America de Nord. Aceste triburi credeau că moartea nu e decât o călătorie dela pământ la cer. Această călătorie durează un an, pentru care motiv doliul dura acelaşi interval de timp. După un an nu mai e nevoie a plânge pe mort, căci el a ajuns într'o stare fericită. In timpuri mai recente, Irochezii reduceau termenul de doliu la zece zile, iar durata călătoriei sufletului era presupusă a fi numai trei zile [4]).

Drumul pe care-l apucă sufletul ca să ajungă în lumea cealaltă, locurile unde se aşează şi viaţa pe care o duce acolo, sunt preocupări ce apar în folklorul tuturor primitivilor. Indigenii din Fiji arată o anumită stâncă sau pădure, unde sufletele mor-

---

1) Le Roy, *La Religion des Primitifs*, p. 151.

2) Allen, *op. cit.*, p. 172. Acest obicei se practică uneori şi în Japonia la moartea Mikadoului.

3) J. G. Frazer, *The Belief in Inmortality and the Worship of the Dead*, Vol. I, p. 344.

4) Lewis H. Morgan, *Ancient Society* (New York, 1877), p. 115, şi de acelaşi: *League of the Ho-de-no-sau-nee, or Iroquois* (Rochester, 1851), p. 174 urm.

ților poposesc pentru a fi judecate de zei. Rudele și prietenii vin acolo în pelerinaj, cu credința că vor vedea spiritele și zeii Baperii din Africa de Sud se duc să se uite într'o anumită peșteră, de unde oamenii și animalele au venit pe lume și unde sufletele morților se întorc. Aceeași credință se întâlnea la vechii Azteci din Mexico [1]). Unii Australieni cred că spiritul mortului rătăcește câtva timp pe pământ și apoi se duce spre Vest, undeva pe mare și la asfințitul soarelui, anume în „insula sufletelor", unde se află locuința părinților lui. Dintr'o astfel de credință se desprind două idei pe care le întâlnim și la toți primitivii : ideea despre o insulă a morților și ideea că lumea sufletelor plecate se află în Vest, unde soarele apune. O legendă din Tonga spune că odată o barcă, reîntorcându-se din Fiji, a fost împinsă de furtună spre Bolutu, insula zeilor și sufletelor, situată în ocean la Nord-Vest de Tonga [2]).

Asemenea exemple arată clar că primitivii sunt convinși de existența celeilalte lumi. Așa se explică ușurința cu care-și dau viața. Convingerea e cu atât mai adâncă și mai generală cu cât grupul de oameni se află într'o stare mai înapoiată. Intre disprețul de viață și iubirea de viață pare a sta deosebirea între primitiv și civilizat.

Totuși ar fi greșit să ne închipuim că primitivii au o concepție metafizică despre nemurirea sufletului. O asemenea problemă nu-i interesează. Lumea cealaltă îi preocupă numai în măsura în care influențează direct dorințele și trebuințele lor zilnice. Căci primitivii atribue spiritelor o existență materială, cum am văzut, și o privesc prin prisma experienței lor personale. Aceasta e firesc la oameni, a căror gândire operează mai mult sub imperiul condițiilor fiziologice. Astfel, dacă ei cred în supraviețuirea sufletului, în schimb nu-și bat capul să se întrebe mai departe ce devine o asemenea stare. In acest înțeles, Fanii din Gabon repetă mereu, fiind oarecum conștienți de neputința de a pătrunde misterul, că „moartea e ca luna : cine a văzut cealaltă parte ?" [3]).

---

[1]) Tylor, *Primitive Culture*, Vol. II, p. 45.

[2]) *Ibid.*, p 62.

[3]) Le Roy, *La Religion des Primitifs*, p. 182.

9. Că spiritul unui mort poate servi de temelie la construcţia unei case, unui pod sau a unui templu, este o credinţă destul de răspândită printre primitivi. In Polinesia, o asemenea superstiţie se întâlneşte la toate triburile. Temple de rugăciune sunt ridicate de obicei pe corpul unei victime omeneşti. La tribul Dyak din Borneo se îngroapă o fată vie la fundaţia unei case. Se spune că în 1881, la repararea palatului din Ashanti, regele a sacrificat cincizeci de fete pentru ca sângele lor să fie amestecat cu materialul de construcţie. Până acum vreo două sute de ani, în Japonia se obişnuia ca un sclav să se ofere de bună voie a fi îngropat de viu la temelia unui zid.

Tylor interpreta asemenea obiceiuri ca servind să potolească demonul pământului. Autori mai noi însă, ca Frazer şi Baring Gould, văd în ele exemple de creare deliberată de zei protectori. Credinţa se întâlneşte şi la multe popoare civilizate, ca Italieni, Irlandezi, etc. După cum se ştie, la noi legenda Meşterului Manole, care-şi sacrifica nevasta la zidirea Mănăstirii dela Curtea de Argeş, corespunde aceleiaşi supertiţii, care mai supravieţueşte în parte şi astăzi. In multe locuri din ţara noastră se obişnueşte a se sacrifica o găină sau altă pasăre la temelia unei case, ceea ce reprezintă desigur un echivalent pentru victima umană de altădată [1]). Insăşi superstiţia cunoscută printre zidarii dela noi că e necesar să se ia umbra unei persoane la construcţia unei case, are aceeaşi semnificaţie. In antichitate, la Greci şi la Romani, se obişnuia ca fiecare casă şi oraş să-şi aibă spiritul protector, care să-i asigure soliditatea. Legendele abundă în această privinţă şi la popoarele civilizate de azi. Aşa, se spune că zidul din Copenhaga se surpa mereu pe măsură ce era construit, până ce o fetiţă a fost sacrificată. Tot aşa podul din Arta în Italia se prăbuşea până când meşterul îşi sacrifică propria soţie, ca în cazul Meşterului Manole [2]).

---

1) Autorul acestor rânduri a fost martor (August 1939), când la temelia unei case dintr'un oraş ardelean, zidarii aşezau un cap de pui de găină între primele cărămizi ale clădirii.

2) Allen, *The Evolution of the Idea of God*, p. 175. Identitatea între cele două legende ar indica originea italiană a legendei noastre.

In Corea, sufletele oamenilor decedați din cauza unei molimi sau pe vre-un drum, ca și acelea ale femeilor moarte din cauza unei nașteri, sunt presupuse a lua loc în arbori. Ofrandele sunt aduse sub acești arbori. O altă superstiție caracteristică e aceea care se întâlnește în China din cele mai îndepărtate timpuri, de a sădi câte un arbore pe mormânt, cu scopul ca sufletul mortului să fie întărit și astfel corpul să fie scăpat de putrezire [1]). In Insulele Solomon, un muribund obișnuește să-și strângă familia și să-i aducă la cunoștință în ce formă de animal sufletul său va transmigra. Familia va privi după moartea lui animalul respectiv cu veneratie. De obicei rechinii sunt presupuși a fi întruparea spiritelor morților, dar uneori și animalele mai puțin ofensive, ca păsări, fluturi, etc. [2]).

Un alt obicei răspândit este ungerea cadavrului, cu scopul de a-l trimite curat pe cealaltă lume. Triburile din Africa, America, din insulele Fiji și Tonga, după ce spală corpul mortului, îl ung cu grăsime și-l îmbracă. Același obicei se întâlnea în antichitate la Egipteni, Greci și Romani [3]). Papuanii ung cadavrele cu ulei, le acopăr cu frunze de palmieri și le atârnă în colibele lor. Văduvele sau rudele mortului sunt obligate să rămână pe lângă mort timp de trei săptămâni, întreținând și un foc în jurul lui [4]).

O superstiție curioasă este aceea a tribului australian Guanji, după care numai bărbații morți ar avea un spirit *(moidna)*, pe când femeile nu-l au. Acestea, când mor, nu mai lasă nici o urmă. După același trib, spiritul mortului se plimbă și vizitează pământul strămoșilor. Reîncarnarea lui are loc mai târziu, după ce au căzut ploile și au curățat complet oasele [5]).

---

[1]) Frazer, *The Magic Art and the Evolution of Kings*, Vol. II, p. 31.

[2]) Frazer, *Spirits of the Corn and of the Wild* (3rd *ed. London, 1912)*, Vol. II, p. 296 urm.

[3]) Ernest Crawley, *Oath. Curse and Blessing* (London, 1934), p. 68 urm. și p. 122.

[4]) Visscher, *Religion und soziales Leben bei den Naturvölkern*, Bd. I, p. 145.

[5]) Spencer and Gillen, *The Northern Tribes of Central Australia*, p. 546.

10. John Lubbock şi alţi autori au negat, în secolul trecut, că primitivii ar avea vre-o noţiune despre Dumnezeu. O asemenea opinie s'a dovedit însă numai în parte îndreptăţită. Deasupra cultului morţilor, al credinţei în spirite şi a formelor variate pe care le îmbracă animismul şi fetişismul, mulţi primitivi au noţiunea despre o fiinţă superioară, care planează dincolo de orice ritual şi orice superstiţie. Aceasta e cel puţin sigur cu privire la triburile de Negri din Africa şi la Indienii din America.

O îndoială apare, totuşi, cu privire la ceea ce s'ar putea numi „monoteismul" primitivilor. Este concepţia lor despre o fiinţă supremă aceeaşi ca la popoarele civilizate? Evident, mulţimea zeilor şi a spiritelor, în care ei cred, exclude o asemenea presupunere. Admiţând o divinitate deasupra celorlalte divinităţi, primitivii nu par să elimine concepţia politeistă. Ceva mai mult, la unii din ei, numele şi înţelesul pe care-l dau fiinţei supreme lasă a se întrevedea urmele unei influenţe din partea misionarilor creştini sau mahomedani. Aşa, la Irochezii din America de Nord, divinitatea supremă e numită *Neo* sau *Hawaneu,* care n'ar fi, cum arată Brinton, decât o corupţie a termenului *Dieu,* adoptat dela misionarii francezi [1]). Cu toate acestea, nu se poate tăgădui faptul că la cei mai mulţi primitivi se întâlneşte necesitatea de a se ridica un zeu deasupra celorlalţi şi a-i atribui funcţiuni supreme. O asemenea concepţie pare originală. Insuşi Tylor, care ridicase problema, recunoştea în această privinţă că nu poate fi vorba de o influenţă din afară, şi că o noţiune ca „Marele Spirit" al Indienilor americani trebue considerată ca o creaţie independentă [2]). Chiar atunci când fiinţa supremă nu e decât concentrarea tuturor însuşirilor superioare asupra unui strămoş ilustru sau asupra unui totem al tribului, noţiunea serveşte acelaşi scop. Aşa, zeul tribal pe care-l au Australienii, este de asemenea conceput ca o fiinţă suverană cu atribute de creator. Legătura lui cu credinţele totemice pare evidentă, fiindcă un astfel de zeu nu are o importanţă decât în ceremo-

---

1) Apud Tylor, *Primitive Culture,* Vol. II, p. 333.
2) *Ibid.,* p. 335.

niile de inițiere, adică în cel mai de seamă act dedicat cultului tribal [1]).

Bastian regăsea în unele noțiuni religioase ale primitivilor despre o ființă a-tot-cuprinzătoare (la Kareni, Bata, etc.) o paralelă la concepția panteistă din gândirea speculativă a popoarelor culte [2]). Oricât de exagerată ar apărea o asemenea apropiere, faptul nu poate fi ignorat că multe motive din religiile evoluate ale popoarelor înaintate se întâlnesc în concepțiile religioase ale primitivilor. Livingstone povestește cum, întrebând pe unii membri din tribul sud-african Bakwain, dacă au vre-o cunoștință despre Dumnezeu și lumea viitoare, primea răspunsul că fiecare avea asemenea concepții [3]).

Printre Nigriți și Bantul din Africa, Dumnezeu are un nume, care variază dela un trib la altul și uneori dela un sat la altul, dar al cărui înțeles este același. Ființa supremă e desemnată de obicei printr'un atribut, care înseamnă măreția și puterea ei. După cercetările lui A. Le Roy, care a trăit ca misionar mulți ani printre triburile din Africa, însușindu-și dialectele lor, se pare că noțiunea de Dumnezeu nu e influențată de magie, cum e cazul cu alte credințe. Dumnezeu nu e insultat, cum se întâmplă de atâtea ori cu idolii sau cu diferite spirite locale. Cel mult, indigenii se plâng și-l găsesc indiferent, când e secetă și când se abate vre-o nenorocire asupra comunității lor. Le Roy povestește următoarea întâmplare caracteristică, la care a fost martor: „Intr'o zi, la Bagamoyo, asistăm la plecarea pentru interior a unui european, agent la Zanzibar al unei case din Hamburg, care se ducea să cumpere fildeș la Tabora. Caravana, compusă din Nyamwezi, era gata să plece. Șeful hamalilor avu o invocare: „Dumnezeu să ne fie propice!" „Dumnezeu", reluă europeanul, care voia fără îndoială să pozeze pentru semeția sa și să se mărească în ochii oamenilor săi,

---

1) Emile Durkheim, *Les Formes élémentaires de la Vie religieuse* (2-e éd. Paris, 1925), p. 420.

2) *Der Menschheitsgedanke durch Raum und Zeit* (Berlin, 1901), Bd. I, p. 58 urm.

3) *Missionary Travels and Researches in South Africa* (London, 1857), p. 158.

„n'avem nevoie de el! Dumnezeul meu este banul şi puşca mea". Hamalii se uitară unii la alţii şi începură să se retragă" [1]).

Zuluşii cred în existenţa unei fiinţe, pe care o numesc *Unkulunkulu,* care înseamnă „Cel Bătrân-Bătrân, cel mai vechi om". In alte cuvinte, este primul om şi părintele omenirii [2]). Triburile din Madagascar, cu toate superstiţiile care abundă în concepţiile lor religoase, au noţiunea unui Dumnezeu suveran, autorul tuturor lucrurilor [3]).

Unii autori au văzut în noţiunea primitivilor despre o fiinţă unică şi supremă o culminare a concepţiilor animiste, susţinând că ar reprezenta pe şeful spiritelor O asemenea interpretare nu pare însă a fi valabilă în cazul Negrilor africani. In concepţia acestora, *„Mulungu"*, adică Dumnezeu, nu e nici cerul, nici soarele, nici luna, nici vântul, apa, pământul, etc., ci *altceva,* care stă deasupra manifestărilor materiale, chiar atunci când participă la ele sau le determină. Ceva mai mult, Dumnezeu nu e nici spirit în genere, nici spiritul unui ilustru mort, fiindcă e conceput ca anterior morţii. Se ştie că triburile Bantu nu sunt politeiste. Ele nu concep pe Dumnezeu ca „un şef al zeilor". Dar nici ca o personalitate supremă, abstrasă din mulţimea divinităţilor inferioare, nu trebue privită noţiunea de Dumnezeu în acest caz. Căci Negrii africani sunt incapabili de o asemenea speculaţie.

Evident, dacă Dumnezeu pentru Negri nu are nimic din elementele unui zeu suprem ce stă deasupra altor zei, ne putem întreba de unde au aceşti primitivi o asemenea concepţie? Le Roy se mărgineşte a o constata, adăogând că indigenii din Africa de Sud nu-şi pun întrebarea despre originea ideii de Dumnezeu. Tot ce se poate spune în această privinţă este faptul că, după ei, Dumnezeu participă pretutindeni la organizarea lumii,. De aici vin cele mai multe nume, pe care i le dau:

---

[1]) *La Religion des Primitifs,* p. 183.

[2]) J. G. Frazer, *Adonis, Attis, Osiris* (3rd. ed. London, 1914), Vol. II, p. 182.

[3]) Raoul Allier, *La Psychologie de la Conversation chez les Peuples Non-Civilisés,* Vol. I (Paris, 1925), p. 281.

„Creatorul, *(Katonda)*, „Acela care făurește", „Acela care conservă", „Acela care face bine", etc. Asemenea expresii indică necesitatea lor de a găsi o „cauză unică" a fenomenelor și bănuiala instinctivă că lumea trebue să aibă „un creator". Autorul citat vede aici baza, pe care se reazimă ideea de Dumnezeu la triburile Bantu, și neagă unei asemenea concepții orice substrat metafizic [1]). In schimb, Leo Frobenius vede în mitologia și concepțiile religioase ale Africanilor, nu numai un asemenea substrat, dar și o anumită *„Weltanschauung"* [2]).

In general se pare că Negrii africani cred că Dumnezeu, după creație, s'a retras într'un colț îndepărtat, lăsând lumea pradă spiritelor rele. De aici planarea lui deasupra contingențelor vieții. Numai în împrejurări excepționale, se face apel la mărinimia lui, cum fac de pildă triburile din Africa Portugheză, când îl invocă în caz de mare secetă. Lipsa lui Dumnezeu din preocupările obișnuite ale primitivilor ar explica, până la un punct, multiplele spirite și superstiții, care influențează, cum am văzut, cea mai mare parte a vieții lor religioase [3]).

O altă concepție despre Dumnezeu se întâlnește la Indienii americani. Reprezentările religioase ale acestor primitivi culminează în ideea despre „Marele Spirit", care ar cuprinde în sine manifestările celorlalte spirite. Aici s'ar putea vorbi despre o tendință spre unitate, simțită imanent, prin care lumea se reflectă în conștiința religioasă a omului. De unde urmează că, pentru triburile de Indieni, Marele Spirit posedă o mai mare însemnătate religioasă decât Dumnezeul triburilor africane [4]). Cu toate acestea, nu se poate susține că la primitivii americani, cu multiplele lor concepții magice, există o idee elaborată speculativ despre o ființă supremă. Insuși faptul că ei își înfățișează concret Marele Spirit, exclude o asemenea preocupare. Marele Sirit apare de cele mai multe ori în forma unei păsări. Fâlfâitul aripelor produce tunetul, clipirea ochilor dă naștere

---

[1]) *La Religion des Primitifs*, p. 190 urm. Cf. Visscher, *Religion und soziales Leben bei den Naturvölkern*, Bd. I, p. 172 urm.

[2]) *Kulturgeschichte Afrikas*, p. 64 și p. 78.

[3]) Visscher, *op. cit.*, Bd. I, p. 178.

[4]) *Ibid.*, p. 179 urm.

fulgerului şi ploii. Uneori pasărea aceasta divină e identificată cu un corb, căruia i se aduce un cult deosebit. Alteori Marele Spirit e presupus a fi incarnat într'un ţap, într'o broască ţestoasă, într'un castor sau şarpe, etc. Din aceste exemple se vede clar că o preocupare speculativă, susţinută de o trăire intensă, nu se întâlneşte nici în concepţia acestor primitivi.

11. Primitivii observă ca şi civilizaţii anumite reguli, prin care-şi exprimă credinţa şi se pun în legătură cu lumea invizibilă a divinităţii. Intre cultul religios propriu zis şi cultul pe care-l reclamă credinţele magice ale primitivilor, linia de demarcaţie e însă greu de stabilit. Aceste popoare înapoiate nu deosibesc între cele două culturi, chiar atunci când au anumite reguli pentru fiecare. De aceea interpretările care s'au dat unor asemenea manifestări trebuesc primite cu rezervă. In general, obiectul cultului religios la primitivi este acela care priveşte direct credinţele lor, anume : morţii, natura, spiritele şi fiinţa supremă sau Dumnezeu.

Primitivii consideră cultul religios în primul rând ca o chestiune de familie. Şeful familiei îl practică, fiindcă el e mai în măsură să întreţină relaţiile cu spiritele strămoşilor. El ştie ce reguli trebue să fie respectate la naşterea unui copil, la căsătoria unui membru al familiei sau la moartea unui apropiat. El este deasemenea acela care deţine secretele iniţierii şi ale tuturor ceremoniilor cerute de cult, îndeplinind în acelaşi timp şi funcţiunea de medic al casei. Căci ştiinţa lui faţă de membrii familiei e supremă în toate privinţele.

Alături de şeful familiei mai sunt preoţii şi vracii, care au în grija lor tainele cultului pentru întreaga comunitate. Ei veghează ca anumite tabuuri să fie observate cu stricteţă. Ei sunt de asemena medici, cunoscând leacuri pentru toate bolile. Căci funcţiunea de preot-vraci şi aceeea de medic se confundă de toţi primitivii.

Preotul e de cele mai multe ori un om posedat de spirite, un „inspirat", care poate prevedea viitorul. In insula Mangai din Sudul oceanului Pacific, preoţii sunt consideraţi ca „zei", pentrucă în ei ar sălăşlui însăşi voinţa zeilor. Inainte de a da oracolele, preoţii se îmbată şi în delir exprimă cuvinte, pe care

poporul le consideră ca „vocea divinității" [1]). Kafrii din Africa privesc pe epileptici ca „vizionari". La triburile din insulele Leti, Moa și Lakor din Pacific, nevropații sunt cu deosebire veneraţi [2]).

La unele triburi africane, ca la Warundi și la Wanyamwezi, preot și tămăduitor înseamnă „șef" și „bătrân". Una din funcțiile lui cele mai importante e să îndepărteze spiritele rele sau să le scoată din oamenii bolnavi. Autoritatea lui e mare și e întreținută și de modul cum apare în fața comunității. Astfel una din preocupările lui e să facă impresie, împodobindu-se cu diferite talismane (ghiare de animale, oase, piei), care-i dau o înfățișare neobișnuită [3]). Reputația lui crește, dacă poate prevedea viitorul, interpreta visurile și provoca ploaie. Mai ales în această din urmă capacitate, prestigiul său poate deveni atât de mare încât să-l impună comunității ca șef, cum am văzut mai sus. Căci în cele mai multe triburi, funcțiunea de șef politic se identifică sau se confundă cu aceea de șef religios, întocmai ca la vechile popoare civilizate (Egipteni, Evrei, etc.).

In sfârșit, mai există o categorie de preoți, anume aceia care fac parte din societățile secrete. Influența religioasă și socială a acestor asociații este considerabilă. Ele servesc scopul de a menține obiceiurile tribului și de a impune deciziile, pe care le iau în secret membrii lor. Cine nu se supune lor, este urmărît și executat fără cruțare. Se înțelege că ele exercită o tiranie asupra populației, căci sancțiunile în caz de cea mai mică abatere dela hotărîrile lor sunt totdeauna aspre [4]).

Cultul domestic este exercitat de obicei în casa familiei, dar uneori sunt construite anume colibe, în care se duc strămoșilor ofrande. In Uganda, de exemplu, asemenea locașuri sunt mai mari, fiind prevăzute și cu altare, unde sunt depuse banane și bere pentru sufletele morților. Pe Coasta occidentală a Africei,

---

[1]) J. G. Frazer, *The Magic Art and the Evolution of Kings*, Vol. I, p. 378.

[2]) Ernest Crawley. *The Mystic Rose* (London, 1932), p. 19. Cf. Visscher, *op. cit.*, Bd. I, p. 244 și Tylor, *Primitive Culture*, Vol. II, p. 128.

[3]) Le Roy, *op. cit.*, p. 278 urm.

[4]) *Ibid.*, p. 283. Africa de Vest prezintă cele mai tipice societăți secrete. Cf. Heinrich Schurtz, *Altersklassen und Männerbünde* (Berlin, 1902), p. 408.

cultul se materializează prin statui stranii, fără însă a reprezenta o anumită zeitate.

Semnificativ rămâne faptul că la nici un trib african Dumnezeu nu e înfăţişat printr'o imagine, deşi un cult pentru „Stăpânul Cerului şi Pământului" se întâlneşte pretutindeni. Un asemenea cult nu e însă legat de un locaş anumit, ci se exercită de obicei în aer liber, mai ales când are ca obiect o rugăciune pentru ploaie [1]).

Zile fixe sunt dedicate ceremoniilor religioase, deşi primitivii se roagă şi după împrejurări. De obicei, rugăciunile lor, mai mult cântate, exprimă o cerere sau o favoare în realizarea unei dorinţi imediate. De aceea caracterul rugăciunilor e în mare parte personal şi de circumstanţă. Se poate spune că la toţi primitivii rugăciunea şi jertfele aduse spiritelor sau divinităţilor emană dintr'o socoteală practică, urmărind un scop egoist. De altfel cele mai multe evocări, când se oferă mâncare sau când un animal e sacrificat, exprimă dorinţa ca şi spiritul la rândul său să fie tot atât de darnic [2]). Totuşi, sunt şi rugăciuni cu caracter general, consacrate de uz. Astfel, la tribul african Wanyika, când se naşte un copil, rugăciunea e o urare şi se exprimă prin cuvintele : „Dumnezeu să-l poată uita", ceea ce înseamnă o urare de viaţă lungă pentru noul născut. Triburile Bantu au imnuri religioase, pe care le cântă noaptea, dansând în sunetul diferitelor instrumente muzicale. Oamenii care participă la asemenea ceremonii sunt vopsiţi cu roşu pe faţă. Coloarea albă e rezervată ceremoniilor dedicate sufletelor morţilor, la înmormântare, dar şi la dansurile iniţierii, când participanţii se pudrează cu cretă, cu făină, uneori chiar cu pudră obţinută din oase de schelete omeneşti [3]).

In privinţa sacrificiilor, primitivii au anumite reguli şi concepţii, care-i fac să le observe cu sfinţenie. Şi aici motivul determinant este teama de spirite. Sunt mai multe categorii de

---

[1]) La Roy, *Ibid.*, p. 193 urm.

[2]) Cf. Heinrich Cunow, *Ursprung der Religion und des Gottesglaubens*, p. 40 urm.

[3]) Le Roy, *op. cit.*, p. 298 urm.

sacrificii, dar ele se pot reduce la două mai importante. In primul rând sunt sacrificii dedicate morţilor, în ziua de înmormântare sau la anumite zile de aniversare în memoria lor. Cu aceste ocazii, ofrandele constau în hrană şi haine, ţinându-se seamă de nevoile materiale, pe care le au morţii. Asemenea ofrande sunt însă expuse pe mormânt în stare „moartă", vasele care conţin mâncare fiind sparte, iar hainele rupte. In al doilea rând, vin sacrificiile adresate naturii sau spiritelor tutelare, care veghează în diferite împrejurări ale vieţii. Acestor spirite se oferă primele grâne ale recoltei sau cea dintâi victimă la vânat şi pescuit [1]).

Sacrificiile au fost explicate din mai multe puncte de vedere. După Tylor, ele ar fi fost la început un dar, pe care primitivii îl făceau fiinţelor supranaturale. Cu timpul se dezvoltau riturile, care înlocuiau darurile printr'un omagiu spiritualizat şi în care intră abnegaţia credinciosului [2]). Din punctul de vedere al concepţiei animaliste, sacrificiul înseamnă că sufletul sau lucrul oferit se transmite zeităţii. Partea materială e consumată numai de credincioşi. O asemenea discriminare este clară pentru Fijiani, Indienii americani şi alţii [3]). O altă explicare a sacrificiului o dădea Robertson Smith, care-l punea în legătură directă cu manifestarea totemică a clanului. Jertfele aduse totemului ar fi originea sacrificiului. Frazer adopta această vedere, completând-o cu sacrificiile din cultul agrar. Hubert şi Mauss, într'un studiu cunoscut, arată că o asemenea teorie pleacă dela un principiu ales arbitrar, fiindcă totemismul nu se întâlneşte la toţi primitivii [4]). Sacrificiul implică totdeauna o consacrare. Fiind un act religios, sacrificiul modifică starea persoanei care-l săvârşeşte, precum şi obiectele, pentru care victimele sunt consacrate. De unde urmează că sacrificiul e

---

1) *Ibid.*, p. 318 şi p. 320.

2) *Primitive Culture*, Vol. II, p. 376 urm. şi p. 386 urm.

3) *Ibid*, p. 389 urm.

4) *Essai sur la Nature et la Fonction du Sacrifice*, în volumul *Mélanges d'Histoire des Religions* (2-e éd. Paris, 1929), p. 15.

personal și obiectiv [1]). In orice caz, o explicare uniformă a sacrificiilor e greu de găsit. Primitivii pornesc și aici dela nevoi concrete și personale.

Ideile Negrilor africani despre viața viitoare, deși vagi și contradictorii, cuprind o concepție clară în privința obligației de a veghia la respectarea unor anumite obiceiuri și norme. Ceremoniile de înmormântare, de exemplu, sunt considerate ca fiind ordonate de zei și au, prin urmare, un caracter sacramental și hotărîtor pentru soarta oamenilor [2]).

La mulți primitivi dansul însoțește ceremoniile funerare. In 1879, congregația unei biserici creștine de Negri americani din Arkansas (Statele-Unite) a dansat timp de trei nopți în jurul pastorului ei mort, încercând prin aceasta să-l aducă în viață. Acest obicei pare a fi fost destul de răspândit la creștini în Evul Mediu. Episcopii conduceau atunci dansurile credincioșilor în biserică și la mormintele martirilor. Conciliul din 692 oprea această practică, fără însă a reuși. Liturghia la bisericile din Paris prevedea, sute de ani mai târziu : „le chanoine ballera au premier psaume". Și chiar până în secolul al XVIII-lea dansul era practicat de preoți în zilele sfinților la multe biserici din provinciile franceze. Se pare că și astăzi se mai întâlnește o asemenea practică printre țăranii din Spania și Irlanda [3]).

La Melanesieni, ospățurile funerare sau, cum zic acești primitivi, „a mânca moartea", joacă un rol important în comemorarea morților. Asemenea ospețe au loc după înmormântare, dar uneori încep și înainte [4]). Triburile de Indieni din America de Nord, Irochezii, observau anumite reguli cu privire la venerarea spiritului mortului. Astfel, lângă mort erau așezate văpsit și îmbrăcat cu îngrijire. Un foc era aprins noaptea asupra mormântului, pe timpul doliului, pentru a da posibilitate arcul, săgețile și pipa cu tutun, precum și alimentele necesare pentru călătoria sufletului în cer. Cadavrul de asemenea era

[1]) *Ibid.*, p. 9 și p. 15 urm.

[2]) Victor Cathrein, *Die Einheit des sittlichen Bewusstseins der Menschheit* (Freiburg i. B., 1914), Bd. I, p. 627.

[3]) Ernest Crawley, *The Mystic Rose*, p. 262.

[4]) R. Codrington, *The Melanesians* (Oxford, 1891), p 271.

spiritului să-şi prepare mâncarea [1]). Asemenea practice se întâlnesc la aproape toţi primitivii de azi.

12. Religia primitivilor se reduce, după datele expuse, la două culturi principale: cultul morţii şi cultul naturii. Ambele sunt bazate pe simţământul fricei şi al dependenţei. Divinităţile şi spiritele, cărora popoarele înapoiate se roagă şi le aduc sacrificii, au un caracter antropomorfic. Reprezentările lor religioase sunt inspirate din trebuinţe şi dorinţe omeneşti într'o măsură mai mare decât în cazul popoarelor înaintate în civilizaţie. Deosebirea e însă mai mult de grad decât de esenţă.

Sunt autori care au văzut, totuşi, o concepţie mai înaltă în religia şi manifestările religioase ale primitivilor. Nu ne vom referi la misionari cu convingeri fixate dinainte, ci la un etnolog şi cercetător pe teren, Leo Frobenius, ale cărui studii asupra culturii africane sunt cunoscute. El consideră pe Negri ca fiind pătrunşi de ritmul fiinţei, exprimat prin schimbarea perpetuă a vieţii, în care se dezvălue sensul şi misterul realităţii metafizice. Aşa, craniul tatălui mort n'ar fi păstrat ca fetiş sau mijloc de vrăjitorie, ci ar reprezenta un simbol al morţii. Pământul, arborele, leopardul, şarpele sau alte obiecte de cult n'ar fi concepute material. Ele ar fi forme de expresie despre ceva real, inexprimabil prin cuvinte, ci numai printr'o simţire pioasă [2]). O asemenea interpretare presupune însă o concepţie mult prea abstractă pentru a corespunde primitivilor, a căror gândire şi acţiune sunt determinate de motive mai concrete şi limitate în scop.

In adevăr, reprezentările religioase ale acestor popoare au un substrat personal, izvorînd din înseşi preocupările mentalităţii lor mistice. Frământaţi de credinţa în existenţa spiritelor, ei se tem de duşmănia acestora, căutând prin toate mijloacele să le capteze bunăvoinţa. Modul cum îşi înfăţişează ei spiritele, este caracteristic. După chipul şi asemănarea lor, spiritele au aceleaşi trebuinţi şi pasiuni ca şi oamenii. De aceea, pentru primitivi, religia apare numai în forme sensibile aşa cum

1) Lewis H. Morgan, *League of the Ho-de-no-sau-nee,* or Iroquois, p. 175.
2) *Kulturgeschichte Afrikas,* p. 248.

ei înţeleg viaţa şi natura, iar nu în lumina unei concepţii metafizice.

Punctul unde religia primitivilor se întâlneşte cu aceea a popoarelor înaintate în civilizaţie, este simţământul dependenţei. De altfel nu există religie şi manifestare religioasă, care să nu fie pătrunsă de un asemenea simţământ. Tot aşa, nemurirea sufletului, credinţa în cealaltă lume şi într'o fiinţă supremă, sunt puncte comune, cu deosebirea că aceste elemente, cum am văzut, apar la primitivi însoţite de un întreg complex de superstiţii magice. Şi aici deosebirea e numai de grad, căci şi în religiile civilizaţilor supravieţuiesc o parte din asemenea superstiţii.

Interpretarea obiectivă a religiei primitivilor ne dezvălue faptul că şi această instituţie e până la urmă în funcţie de viaţa socială şi de stadiul de evoluţie pe care-l arată o astfel de viaţă în timp şi spaţiu. Această legătură apare mai strânsă la primitivi, fiindcă în organizarea lor elementul religios participă într'o măsură mai largă decât la civilizaţi.

Intrebarea, dacă religia popoarelor înapoiate reprezintă însăşi forma elementară sub care apărea instituţia în omenire, interesează mai mult istoria religiilor decât studiul vieţii religioase a primitivilor. Unele urme preistorice găsite în peşteri şi faptul că manifestările religioase ale primitivilor de azi arată deosebiri între ele, indică o gradaţie dela simplu la complex. Ceea ce cunoaştem astăzi ca religie a primitivilor este de sigur un stadiu de asemenea evoluţie. Ipoteza după care religia, ca şi alte instituţii în viaţa acestor popoare, ar fi o supravieţuire degenerată a unor forme superioare, e mai puţin probabilă. Căci datele cunoscute asupra trecutului omenirii în genere şi a primitivilor în deosebi nu îndreptăţesc afirmaţia că un astfel de trecut ar fi fost superior.

NICOLAE PETRESCU

O DOCTRINA PREA CURÂND UITATĂ

O privire asupra titlului „*o doctrină prea curând uitată*" arată că eu însumi admit că doctrina, de care mă voi ocupa, trebuia să fie cândva uitată, dar socotesc că această uitare a venit prea de timpuriu.

De altfel această doctrină își pecetluește ea însăși soarta, deoarece se condamnă singură la uitare, dar, înainte de a fi fost uitată, avea dreptul la viață intensă până ajungea la maximum de perfecțiune.

Este vorba de *Teoria ondulațiunii universale* a unui mare gânditor român, prea puțin cunoscut de generațiile tinere, *Vasile Conta.*

*

Acei care au citit capitolul *Ritmul mișcării* din *Primele principii* ale lui *H. Spencer* au fost desigur impresionați de generalitatea constatării că toate mișcările perceptibile prezintă o ritmicitate neîndoielnică și care, de cele mai multe ori, este atât de evidentă, încât nu poate scăpa nici celei mai neatente observațiuni. Fenomenul ritmic este datorit întâlnirii a cel puțin doi factori cu acțiuni contrare. Nu este neapărat nevoie ca amândoi factorii să fie activi ; se poate ca unul dintre ei să fie pasiv, cum ar fi, de exemplu : inerția unui corp material, rezistența la mișcare, frecare, etc.

O adiere ușoară de vânt atinge o frunză, exercitând o presiune asupra ei, care tinde să o scoată din nemișcare. Frunza, din cauza inerției, se opune la această mișcare ; din întâlnirea acestor doi factori rezultă o mișcare ritmică a frunzei, în adierea de vânt.

Pe suprafaţa liniştită a unui lac cade o piatră ; aceasta produce o deplasare a suprafeţei apei, în punctul unde a căzut. Deplasarea suprafeţei întâmpină o rezistenţă din cauza coeziunii apei. Intâlnirea celor doi factori antagonişti — cantitatea de mişcare primită şi inerţia masei de apă — determină o mişcare ritmică a suprafeţei, care se transmite din aproape în aproape sub formă de unde concentrice.

Intâlnirea a doi factori cu efecte contrare se traduce printr'o variaţiune periodică şi, cum toate fenomenele naturale sunt de fapt rezultatul acţiunii a factori antagonişti, ele vor fi caracterizate printr'o periodicitate mai mult sau mai puţin evidentă.

Mişcarea astrelor pe orbite este datorită tot existenţei a doi factori antagonişti : atracţiunea din partea masei centrale şi forţa centrifugă.

Din considerarea acestor fenomene naturale, Spencer scoate concluzia că *toate mişcările sunt ritmice, pentrucă forţele sunt indestructibile şi permanente.*

Filozoful nostru Vasile Conta, ţinând seamă de fenomenele mecanice, care prezintă ritmicitate, dar luând în considerare şi fenomenele biologice, evoluţia speciilor, a indivizilor, a popoarelor, etc., generalizează teoria şi ajunge la o lege care conduce universul : *Toate formele sunt trecătoare şi de aceea ele parcurg o undă în existenţa lor.*

Dela mişcările astrelor în spaţiul fără de sfârşit, până la mişcarea unei frunze în bătaia vântului, dela evoluţia speciilor până la evoluţia raselor şi popoarelor, dela evoluţia unui animal până la transformările care se petrec zilnic în el, toate fenomenele prezintă o ondulaţiune evidentă. Fiecare fenomen, privit la o scară mare de observaţie, parcurge o undă în dezvoltarea lui şi este constituit dintr'o însumare de alte fenomene care, şi ele, la rândul lor, parcurg unde de un ordin superior în unda primului fenomen. Dacă, de exemplu, trecem dela specie la rase, apoi la indivizi, apoi la celule, etc., vom constata existenţa de unde de evoluţie, de ordin de mărime din ce în ce mai mic.

Toate fenomenele au un aspect ondulatoriu care, dacă nu se poate pune totdeauna în evidenţă, la scara noastră de obser-

vare, se poate învedera la o altă scară de observație, pe care o putem atinge, prelungind simțurile noastre cu aparate din ce în ce mai fine și perfecționate.

Chiar în cele mai intime sentimente, chiar în cele mai subtile emoțiuni, o analiză atentă distinge o evoluție ondulatorie, o periodicitate. In poezie, în muzică, în pictură, pentru desăvârșirea impresiunii estetice se respectă un anumit ritm, care trebue să fie conform cu ritmul intern al tuturor funcțiunilor noastre psihice și fiziologice. Intr'adevăr, sufletul nostru trece succesiv și ritmic prin stări de veselie și tristețe, iar corpul nostru de asemeni prin stări de activitate și oboseală, de veghe și de somn, etc. Funcțiunile principale fiziologice : circulația, respirația, etc., prezintă, de asemenea, ritmicitate.

Ritmul, periodicitatea și evoluția ondulatorie a noastră și a funcțiunilor noastre fiziologice imprimă spiritului nostru o structură specială. Conceptul de evoluție ondulatorie este atât de necesar inteligenței noastre pentru a înfățișa realitatea, încât s'ar putea susține că reprezintă chiar o particularitate de structură a cunoștinței noastre despre lume. Și într'adevăr, cel mai perfect mod de reprezentare a fenomenelor naturale și a universului are la bază conceptul de ondulațiune și este înfățișat de mecanica ondulatoric.

Teoria ondulațiunii universale, dedusă de Conta pe considerațiuni mecanice și biologice, este azi ridicată la rangul de doctrină generală. Studiul materiei și al relațiunilor dintre materie și energie au acumulat atâtea cunoștințe fizico-chimice, care vin toate în sprijinul teoriei ondulațiunii universale, încât se poate da azi acestei teorii o dezvoltare nebănuită de Conta, în momentul când a scris cartea sa.

Credem că facem un act de dreptate acestui mare gânditor al nostru, schițând, în linii cu totul generale, aspectul fizico-chimic al teoriei, care azi reprezintă cea mai vastă sinteză a cunoștinței noastre despre lume.

*

Suprafața unui cristal ni se pare, la primul examen, netedă, perfect uniformă. Nu putem distinge vre-o discontinuitate, nici cu cele mai bune microscoape. Dacă proiectăm asupra ei

un fascicol de raze X, constatăm că suprafaţa este discontinuă şi formată din reţele distincte, care produc o interferenţă a razelor X. Intre punctele materiale care produc difracţia razelor, se găsesc spaţii goale, ale căror dimensiuni se pot măsura cu ajutorul spectrelor obţinute. Acelaşi fenomen se poate realiza la o scară mai mare de observaţie, dacă, în loc de raze X, întrebuinţăm raze luminoase, iar, în locul cristalului, întrebuinţăm un geam de sticlă pe care am trasat, cu ajutorul unui diamant, o serie de drepte paralele. Lumina, trecând prin reţeaua desenată pe sticlă, suferă fenomenul de difracţie şi dă spectre luminoase.

Difracţia razelor nu se produce decât dacă lungimea lor de undă este de acelaşi ordin de mărime cu depărtarea dintre liniile reţelei. Intre cele două fenomene nu există o deosebire calitativă, ci numai una cantitativă : razele X au lungime de undă mai mică decât razele luminoase, după cum distanţele dintre punctele materiale sunt mai mici decât cele dintre liniile trasate pe sticlă.

Dacă am însemna, pe un sistem de axe coordonate, densitatea materiei în diferite puncte pe suprafaţă, calculată după spectrele X, în funcţiune de depărtare dela marginea cristalului, am obţine o linie ondulatorie ; maximele corespund punctelor materiale care formează reţeaua cristalină, iar minimele corespund la o densitate nulă, aceea a vidului dintre particolele materiale.

Nu numai variaţiunea densităţii, dar şi aceea a altor proprietăţi, examinate la o scară de observaţie de acelaşi ordin de mărime, este reprezentată prin curbe asemănătoare. Cu alte cuvinte, la un examen înaintat, constatăm o ondulaţiune, o periodicitate în spaţiu a proprietăţilor materiei.

Cercetările din ultimul timp au condus, pentru atomi şi molecule, la modele din ce în ce mai complicate şi de o structură din ce în ce mai fină. Dela modelele de odinioară, care reprezentau atomii ca sfere prevăzute cu mâini sau cu cârlige de care se prindeau mâinile sau cârligele altor atomi pentru a da naştere la molecule, am ajuns treptat-treptat la un model foarte complicat. Perfecţionarea metodelor de studiu şi mai ales per-

fecționarea metodelor de fracționare a materiei au arătat că ea este constituită din granule încărcate cu electricitate pozitivă și negativă. Atomul ar avea constituția unui sistem planetar: în mijlocul lui se găsește un nucleu încărcat cu electricitate pozitivă, în jurul căruia se mișcă, pe anumite orbite, electronii care sunt cantități de electricitate negativă fără suport material. Electronii sunt menținuți pe orbite de echilibrarea a doi factori: unul este atracțiunea electrică din partea sarcinei centrale și altul este forța centrifugă.

Acest model atomic reprezintă multe proprietăți ale materiei, între altele și periodicitatea proprietăților fizico-chimice ale elementelor în funcțiune de greutatea atomică. Dacă pe un sistem de coordonate, însemnăm pe o axă valoarea numerică a unei proprietăți (volumul atomic, valența, densitatea, punctul de topire, conductibilitatea electrică sau calorică, etc.), iar pe cealaltă axă, greutatea atomică, se obțin curbe ondulatorii, care prezintă din loc în loc maxime și minime bine marcate.

Periodicitatea aceasta a proprietăților fizico-chimice este reprezentată, în modelul atomic, prin periodicitatea aranjării electronilor în jurul sarcinei centrale:

Toate elementele cunoscute se pot grupa în câteva perioade; la începutul fiecărei perioade, începe să se formeze, în jurul atomului, un nou înveliș de electroni. Elementele dela sfârșitul perioadelor conțin, la exterior, o pătură electronică saturată complet, care nu mai poate nici primi, nici pierde electroni. Aceste elemente nu sunt capabile să dea combinațiuni. Aranjarea aceasta periodică a electronilor este rezultatul acțiunii reciproce a celor două feluri de sarcini electrice de semn contrar. Din acțiunea reciprocă a acestor doi factori, rezultă ritmicitatea proprietăților. Admitem, cu alte cuvinte, o periodicitate a aranjerii *în spațiu* a electronilor, care se manifestă prin oscilațiunea proprietăților.

Cercetările mai noi au făcut plauzibilă ipoteza că această periodicitate se poate realiza *în timp*, deoarece elementele chimice evoluează.

Pe pământ ajung o serie de radiațiuni extrem de pătrunzătoare, care s'au denumit *radiațiuni cosmice*, mult mai pătrun-

zătoare decât toate radiaţiunile pe care le putem realiza în laborator. La aceste radiaţiuni corespund cantităţi enorme de energie, de un ordin de mărime cu mult superior celor pe care le putem avea la îndemână pe pământ. Ipoteza cea mai plauzibilă este azi că aceste radiaţiuni vin din spaţiile interastrale şi sunt provocate de evoluţia elementelor chimice.

In nucleul elementelor chimice se găseşte, printre alţi constituenţi, şi nucleul de hidrogen ; s'ar părea deci că toate elementele sunt polimetri ai hidrogenului. Această ipoteză, emisă de *Prout* acum mai bine de 100 de ani, este confirmată azi prin numeroase rezultate experimentale. Greutatea atomică a elementelor nu este însă un multiplu al greutăţii atomice a hidrogenului, ci este ceva mai mică. S'ar părea că polimerizarea hidrogenului, pentru a da naştere altor elemente, se face cu pierdere de masă. După teoria relativităţii, la această pierdere de masă corespunde o cantitate de energie foarte mare.

In spaţiile interstelare se găsesc realizate condiţiunile optime (temperatura aproape de zero absolut şi presiunea extrem de redusă) pentru ca hidrogenul să se condenseze în elemente mai grele (heliu, oxigen, siliciu). Această condensare, făcându-se cu pierdere de masă, va da naştere la energie radiantă care se răspândeşte în univers. După o imagine plastică a lui *Millikan*, radiaţiunile cosmice sunt scâncetele care ne dau de veste că s'au născut noi elemente în spaţiile interastrale, în dauna hidrogenului.

In astre şi planete, materia anorganică suferă fenomenul de desintegrare : elementele grele se desfac în altele mai uşoare.

Şi lumea minerală parcurge, conform modelului lui *Conta*, o undă în evoluţia ei : curba ascendentă reprezintă formarea de nuclee atomice din ce în ce mai grele, în jurul cărora se formează straturi succesive de electroni cu aranjare periodică, iar curba descendentă reprezintă desintegrarea nucleelor grele, pentru a da naştere la elemente din ce în ce mai uşoare şi mai simple. Prima curbă reprezintă fenomene care se petrec în spaţiile interastrale şi în nebuloase, iar a doua fenomene ce se petrec în astre şi planete.

Pământul reprezintă o undă în porţiunea descendentă a evo-

luţiei anorganice, iar viaţa este o undă, de ordin superior, în unda evoluţiei planetei noastre. Speciile, rasele, popoarele, indivizii sunt unde de un alt ordin de mărime în unda evoluţiei materiei minerale.

Domeniul în care doctrina ondulatorie a atins maximum de perfecţiune este în reprezentarea relaţiunilor dintre energia luminoasă şi materie. Pentru a se reprezenta aceste relaţiuni, s'au imaginat, de-a-lungul secolelor, diferite modele care au evoluat mereu, căpătând şi ele o structură din ce în ce mai fină, pe măsură ce s'au perfecţionat şi afinat metodele de cercetare.

Newton, pentru a interpreta fenomenele luminoase, percepute la o scară mare de observaţie, cum ar fi de exemplu reflecţia luminii, refracţia, descompunerea luminii albe prin prisme etc. a imaginat următorul model : sursa luminoasă, emite corpuscule mici materiale, care traversează spaţiul şi care, întâlnind o suprafaţă, sunt în parte reflectate şi în parte absorbite de aceasta.

Când s'a descoperit însă că două raze de lumină, prin suprapunere, pot conduce la întuneric, ele stingându-se reciproc (fenomenul de interferenţă), modelul lui *Newton* a trebuit să fie părăsit, deoarece devenea insuficient pentru a reprezenta şi acest fenomen. S'a imaginat un alt model : raza de lumină este o formă de energie care se transmite în spaţiu printr'un mediu ipotetic, eterul, prin vibraţiuni transversale. Acest model dădea seama şi de fenomenul de interferenţă, deoarece permitea să se prevadă că două raze de lumină, între care există o anumită diferenţă de drum, se pot anihila reciproc, dând întuneric.

Modelul electromagnetic al lui *Maxwell,* după care raza luminoasă ar fi constituită din combinarea a două câmpuri, unul electric şi altul magnetic, reprezintă şi mai bine transmisiunea luminii prin spaţiu, dar nu a putut să dea seama de relaţiunile dintre lumină şi materie, de exemplu de emisiunea luminii de către materie prin încălzire, excitaţie electrică etc. *Lorentz* ţinând seama şi de experienţele care au dovedit că materia este constituită din particole electrice, imaginează un model care să dea seama şi de aceste fenomene.

Teoria ondulatorie a luminii devine insuficientă când s'a căutat să se exprime cantitativ spectrele luminoase ale elementelor ; *Planck* imaginează alt model care să înglobeze şi repartizarea cantitativă a energiei în spectru, admiţând că lumina are o structură oarecum granulară, în sensul că ea nu poate fi emisă sau absorbită decât discontinuu, prin unităţi întregi de o anumită valoare. *Quanta de lumină*, care s'a mai denumit şi *foton*, corespunde unei anumite cantităţi de energie radiantă, care depinde de lungimea de undă a razei de lumină. Lumea ştiinţifică se întoarce la o ipoteză oarecum comparabilă cu ipoteza corpusculară a lui *Newton*, dar între particolele materiale ale lui *Newton* şi quantele de energie ale lui *Planck* este o mare deosebire.

Dar în curând şi acest model, care a putut da seama de modul cum este repartizată energia în spectrul unui corp incandescent, s'a dovedit insuficient pentru a reprezenta cantitativ spectrul unui element, chiar al unui element simplu cum este hidrogenul.

Einstein, Bohr, Heisenberg, De Broglie, Schrödinger, etc., au ajuns la un alt model, care de data aceasta nu mai este un model mecanic, ci unul matematic. Caracterele esenţiale ale acestui model sunt următoarele :

Nu putem stabili dacă lumina este corpusculară sau ondulatorie. Ea apare când corpusculară, când ondulatorie, după scara de observaţie. Legătura între corpuscul şi undă este atât de strânsă, încât nu putem stabili totdeauna o distincţiune netă. Electronul poate să producă fenomene în care să se comporte, fie ca un corpuscul (deci materie), fie ca o undă (deci energie).

Acest model matematic nu poate avea o reprezentare materială în spaţiul nostru cu trei dimensiuni, deoarece se bazează pe mecanica relativistă ; totuşi s'ar putea da o imagine grosolană şi cu totul aproximativă în modul următor :

Un vapor spintecă apa unui lac liniştit. El se deplasează şi, din această cauză, determină o serie de unde care se răspândesc la suprafaţa apei. Mişcarea vaporului prezintă două aspecte, unul material, vaporul, care este de fapt un corpuscul, şi altul energetic, unda. Dacă examinăm mişcarea dela depărtare

mare, percepem numai aspectul material al fenomenului, *vaporul;* dacă însă ne apropiem mult, suntem de exemplu chiar pe vapor, percepem aspectul energetic al fenomenului, *unda.*

Mecanica ondulatorie conduce la un model matematic care descrie toate fenomenele luminoase cunoscute până azi, dând seama, în toate amănuntele, de rezultatele cantitative obținute în studiul spectrelor diferitelor substanțe.

Desigur că și acest model va deveni mai curând sau mai târziu insuficient, deoarece experiența se însărcinează totdeauna să ne dărâme, una câte una, toate creațiunile spiritului nostru. Dar din experiențe făcute cu aparate mai perfecționate, care vor permite observațiunea la o scară din ce în ce mai mică, spiritul omenesc va realiza alte creațiuni mai perfecte.

*

Nu am putut trata, în cadrul acestui articol, decât câteva din concepțiunile de azi, care se pot încadra în teoria ondulațiunii universale a lui *Conta.* Ținând seama de vasta sinteză a realității, care are la bază ipoteza unei ondulațiuni, suntem în drept să susținem că structura însăși a spiritului nostru imprimă modelelor realității acest caracter ondulatoriu.

Dar în formula „Toate formele sunt trecătoare și de aceea parcurg o undă în evoluția lor" se găsește pecetluită soarta însăși a teoriei pe care am vrut să o înviez un moment. Căci nu numai formele materiale au această soartă, nu numai speciile animale și vegetale, nu numai planetele, astrele și toată materia minerală au această soartă, ci și creațiunile spiritului nostru, gândirea noastră, ideile noastre.

„Ideile urmează, spune *Conta,* întocmai aceeași evoluțiune. Și în adevăr, să presupunem că timpul unui adevăr, oarecare a sosit pentru o națiune. Acest adevăr începe mai întâi să fie oarecum presimțit și întrevăzut de cugetătorii țării. Aceștia neavând o idee lămurită de ceea ce întrevăd, nu vorbesc obișnuit decât ca de un lucru ipotetic ; și în toate cazurile ei nu câștigă despre acel adevăr decât cunoștințe unilaterale și mai mult sau mai puțin eronate. Cu toate acestea, adevărul născând continuă drumul său : El ocupă din ce în ce mai mult spiritele ; el face să se nască la toată lumea îndoieli și trebu-

inţe mai mult sau mai puţin nehotărîte, pe când el însuşi devine din ce în ce mai lămurit ; până ce într'o zi el este cu totul înţeles de vre-un cugetător mare, îl desvoltă şi îl formulează definitiv. Acest cugetător este numit atunci inventatorul adevărului formulat de dânsul, şi căruia de ordinar îi dă numele său. Adevărul astfel formulat găseşte după aceea partizani din ce în ce mai numeroşi şi mai fanatici ; el câştigă şi exercitează o înrâurire din ce în ce mai mare asupra spiritelor ; până ce, trecând peste punctul său culminant, trebue să înceapă calea scoborîtoare a undei sale. Din momentul acesta partizanii săi părăsesc unul câte unul drapelul său, pentru a merge să se înşire sub drapelul unei alte idei mai tinere, mai la modă ; aceasta este reacţiunea. In sfârşit, adevărul îmbătrânit, după ce a pierdut cei de pe urmă apărători ai săi taxaţi de nătângi, încăpăţânaţi şi înapoiaţi, apoi merge să se piardă în uitare.

Aceasta este istoria tuturor sistemelor ştiinţifice, şi în genere a tuturor adevărurilor şi a tuturor aplicaţiunilor lor" (Teoria Ondulaţiunii Universale. Colecţia Şaraga, Iaşi, p. 36).

Decadenţa unor idei reprezintă naşterea altora, care vor parcurge şi ele o undă ascendentă pentru a decade în urmă.

După cum crepusculul pentru noi reprezintă, în acelaşi moment, o auroră pentru alte ţinuturi, tot astfel forme de gândire îmbătrânite decad, dar decadenţa lor nu este altceva decât începutul altor forme de gândire mai vaste şi mai adaptate cunoştinţelor noastre despre lume.

Acest destin nu face inutile ideile şi creaţiunile spiritului nostru : ele au dus prin veacuri, mereu aprinsă, torţa gândirii omeneşti, justificând truda şi suferinţa atâtor oameni pentru a ridica un colţ din vălul de mister ce acoperă universul.

Cu această trudă noi ne împlinim menirea pe care *Creatorul* ne-a dat-o : aceea de a pătrunde şi cunoaşte tot frumosul pe care EL l-a pus în lume.

Tot ce a fost născut, tot ce a fost creat, tot ce a fost făurit este trecător, parcurge o undă şi dispare. Unul singur este etern : acela care nu are nici început, nici sfârşit : „Creatorul".

E. ANGELESCU

GLOSSE PE MOTIVE POEŞTI

POSTFAŢĂ LA „POEMELE LUI EDGAR POE"

Sunt câteva motive, sau câteva serii de fapte şi peisaje asemănătoare, care revin de mai multe ori în operele lui Poe. Revenirile acestea se explică unele prin altele, aduc uneori indicaţii care se bănuesc biografice şi dau astfel — mai ales cele în proză — un şi mai mare interes, dacă nu o notă de mai mult omenesc, unor peisaje întâlnite în poeme, peisaje care pot părea ciudate neiniţiaţilor, datorită concentrării lor şi legilor specifice poezici cărora trebuesc să se supună acolo.

Aşa, de pildă, în bucata în proză intitulată *„Insula zânei"*, se regăsesc elemente din poemele *„Lacul"*, *„Tăcere"*, *„Valea neodihnei"* sau *„Ţară de vis"*, altele din aceasta din urmă întâlnindu-se şi în bucata în proză *„Amintirile domnului August Bedloe"*. E interesant de remarcat că în amândouă bucăţile în proză descrierea destul de asemănătoare a peisajelor e precedată de o arătare a mobilelor sufleteşti care îl împingeau pe povestitor să rătăcească prin acele peisaje curioase, tipic poveşti. E o căutare a singurătăţii absolute, o nevoie orgolioasă de a întâlni locuri nemaivăzute de nimeni niciodată, într'o ambianţă de idei *„pe care oamenii vulgari nu vor lipsi de a le numi fantastice"*, dar care lui i se păreau naturale ; *„şi interesul cu care am rătăcit prin mai mult de o vale adâncă şi sumbră, sau am contemplat* cerul *vre-unui lac limpede, a fost un interes mult mărit de gândul că rătăceam singur,*

contemplam singur“ [1])... *„Singurătatea părea absolut neatinsă. Nu puteam să mă împiedic de a crede că ierburile verzi şi stâncile sure pe care le străbăteam nu mai fuseseră niciodată călcate de picior omenesc“* [2]).

Urmează, în ambele bucăţi, descrierea peisajului. Ea e mai sumbră, mai ceţoasă, în *„Amintirile d-lui August Bedloe“* unde însă, după cum ni se spune, opiumul îşi produce asupra eroului (interesant amănunt biografic) *„efectul lui obişnuit, care e de a îmbrăca toată lumea exterioară cu o intensitate de interes“*, dând parcă el relief peisajului, care astfel capătă *„caracterul unei viziuni“*, cum se spune în *„Insula zânei“*, acolo însă datorită faptului asemănător că povestitorul se aşezase lângă un *„arbust mirositor“*. Urmează apoi toate caracterele obişnuite acestor peisaje poveşti. Ţara e foarte îndepărtată şi ascunsă. Peisajul e populat de văi, munţi, lacuri, ceaţă sau un soare cu lumină ciudată ; bate un vânt înfiorător, alteori e un calm perfect şi, totdeauna, e o tăcere în care *„o minunată cascadă, aur şi purpură“* cade *„în vale, fără intermitenţă şi fără zgomot“*. In *„Amintirile domnului August Bedloe“* peisajul pare populat şi de *„o rasă de oameni ciudaţi şi sălbateci care locueşte pădurile şi cavernele lui“*, oameni asemănători desigur Gulzilor din poeme.

O antiteză între două peisaje care ne sunt prezentate succesiv printr'o schimbare bruscă, în felul din poema *„Valea agitaţiei“*, găsim în *„Aventura fără seamăn a unui oarecare Hans Pfaal“* : *„Deodată ajungem în calme solitudini inundate de un soare de miez de zi şi în care se desfăşurau cât vezi cu ochii vaste câmpuri de maci şi de flori lungi, înălţate asemenea crinilor, toate tăcute şi nemişcate pe vecie. Apoi călătoream mult, mult timp şi pătrundeam într'un ţinut care nu era, întreg, decât un lac tenebros şi vag, străjuit de nori. Dar aceste imagini nu erau singurele care luau în stăpânire creerul meu. Uneori orori de o natură mai neagră, mai înspăimântătoare, se in-*

[1]) Insula zânei.
[2]) Amintirile domnului August Bedloe.

troduceau și spiritul meu zguduiau ultimele adâncimi ale sufletului, numai prin simpla ipoteză a posibilității lor".

Dar o consecvență mai mare, arată Poe în „*Ligeia*" unde, utilizând un element întâlnit tot în poema „*Valea agitației*", ne descrie încă o dată efectul neliniștitor al vântului, element atât de al lui și de care deci are atâta nevoie pentru producerea atmosferei proprii lui, încât, fiindcă acțiunea nu se petrece în plin aer ci într'o cameră, îl introduce și acolo artificial: „*Efectul fantasmagoric era cu mult sporit prin introducerea artificială a unui puternic curent de aer neîntrerupt în spatele tapetului, — care dădea totului o hidoasă și neliniștitoare animație*".

Se remarcă deci și la Poe, ca la toți marii poeți, obsesia acelorași motive, care caută să se adâncească în toată opera, în cât mai variate expresii, ceea ce nu este altceva decât veșnica luptă a creatorului pentru exprimarea cât mai perfectă a acelorași concepte fundamentale ale personalității lui proprii.

*

„*Ulalume*" este desigur una dintre poemele în care atmosfera specific poescă este cu deosebire și desăvârșit realizată, dar în același timp o poemă ciudată, târziu înțeleasă de cei care căutau cu orice preț în ea altceva decât poezia. Mai ales asupra unui punct s'au întrebat cu mai multă stăruință comentatorii și anume care este astrul ce, spre dimineață, apare poetului pornit în preumblare romantică alături de Psiche, care este acea „*stemă de diamante a Astarteei*" ce apare „*cu îndoitu-i corn — clară — din ceață*", pentru ca să reamintească poetului mormântul iubitei, pierdută pentru totdeauna. E cert că acest astru, deși cu „*îndoit corn*", nu poate fi luna, despre care se vorbește mai jos cu o strofă, sub numele de Diana.

Problema este rezolvată printr'o scrisoare trimisă lui Mallarmé de o contemporană a poetului, Sarah Helen Whitman, una dintre femeile pe care poetul le-a iubit și cu care a voit chiar să se căsătorească, ea însăși — se pare — o poetă remarcabilă. Iată un fragment din această scrisoare, publicată

de Mallarmé în anexele traducerii sale din Poe [1]), scrisoare care ne dezvălue și o pagină din viața marelui poet: „*Mărturisesc că nu am înțeles nici eu poema, cu toate că am fost captivată de decorul funebru și de vraja muzicii ei, înainte ca tema să-mi fi fost explicată de Poe: el a scris-o sau a conceput-o într'o noapte, la Fordham, în toamna care urmă morții soției sale Virginia; în apropierea casei sale era o alee de arbori mari pe care trecea ore întregi plimbându-se dela un capăt la altul, gândind la singurătatea lui mai presus de orice și întrebând viitorul dacă depărtările mai păstrau pentru el vre-o rază de nădejde sau de dragoste, în sinistra adâncime a umbrelor. Intr'una din aceste plimbări singuratice făcute în acel Octomvrie dezolat al celui mai imemorial an al său, miezul nopții trecuse de mult fără să bage de seamă, și cadranele stelelor începuseră să-și vorbească despre dimineață, când văzu urcându-se la orizontul răsăritean planeta Venus, steaua cu corn a speranței și a dragostei, și intrând în constelația Leului.*

Trecu vizuina Leului
Cu dragoste în luminoșii ei ochi.

Numai o clipă binecuvântată, sperând împotriva speranței, o salută în numele unei fericiri care ar mai fi putut fi: până ce bagă de seamă că planeta se ridică chiar deasupra mormântului Virginiei. Atunci împovărat de acea superstiție a remușcărilor care se pare că l-a vizitat totdeauna când gândurile se întorceau dela visurile unei fericiri la amintirea dragostei pierdute, strigă:

„Ah! ce demon m'a dus pe aceste locuri?".

Brusca schimbare a tonului, dela sfârșitul poemei, trecerea dela speranță la groază, dela o clipă de fericire la remușcările omului care nu credea că mai are îngăduința de a fi fericit, se întâlnește ca procedeu tehnic și desigur și ca mecanism sufletesc — după cum am arătat și mai sus — și în nuvela lui Poe intitulată „Morella", unde este legat de altfel de același motiv

1) *Les poèmes d'Edgar Poë*, traduits par Stéphane Mallarmé. N. R. F.

poesc al morţii iubitei, întâlnit în mai multe alte poeme şi nuvele.

*

Dintr'o scrisoare a lui Poe către Sarah Helen Whitman : *„Am apăsat pe buzele mele scrisoarea ta de mii şi mii de ori, dulcea mea Elenă, udând-o cu lacrimile bucuriei sau ale unei „divine desperări". Dar pentru mine care altădată lăudam, în faţa ta, „puterea cuvintelor", cât preţuesc acum nişte simple cuvinte ? Dacă aş crede în folosul rugilor adresate Domnului din cer, aş îngenunchia, da, aş îngenunchia umil în clipa aceasta, cea mai serioasă a vieţii mele, aş îngenunchia ca să-l implor pe el să-mi dea cuvinte, dar cuvinte care ar putea să-ţi arate, care m'ar putea face pe mnie în stare să dezgolesc în faţa ochilor tăi inima mea".*

Numai că *„puterea cuvintelor"* o mai cânta Poe în acelaşi timp (1848) şi în acelaşi fel, în poema adresată *„Mariei Luiza (Shew)"* :

Nu-i mult de când, cel ce versurile-acestea scrie,
Cuprins de trufia nebună a — intelectualităţii,
Credea în „puterea cuvintelor" — tăgăduind că vre-odată
S'ar mai putea naşte în mintea omenească, vre-un gând
Ce ar întrece enunţarea lui prin cuvinte !
Şi acum — ca o ironie a acestei fanfaronade —
Două cuvinte — doar două silabe străine —
Italieneşti după sunet — făcute a fi murmurate
Numai de îngeri când sub clar de lună visează
La „roua care brodează 'nghetate şiraguri de perle
Pe colina Hermonului" — porniră din inima lui
Gânduri până atunci negândite, ce sunt ca inima gândului,
Bogate şi mai divine, mai pătimaşe năluci
Decât...

Nu remarcăm faptul că poetul ar fi spus acelaşi lucru şi cu aceleaşi accente de sinceritate, la două femei deodată, dintr'un imbold tardiv de mahalagism literar, cu atât mai mult cu cât lucrul e foarte frecvent la Poe şi a fost remarcat în mai multe rânduri.

Voim totuşi să evidenţiem, încă o dată, că motivele utilizate de un poet au un oarecare caracter de permanenţă. Mai voim să exemplificăm părerea că, aşa cum nu există romane cu cheie (adică de acelea în care un erou să încarneze total sub nume schimbat o singură persoană), tot aşa nu există principial poeme scrise unei singure femei. Şi să elucidăm, cu această ocazie, o problemă care nu ni se pare limpezită la comentatorii lui Poe, şi anume că nici poema *„Elenei"* (*„Te-am văzut o dată — numai o dată — cu mulţi ani în urmă"*), pe care toţi comentatorii o consideră scrisă pentru Sarah Helen Whitman, nu i se potriveşte întocmai acesteia. Câteva rânduri ale poetei ne-au deschis calea îndoielilor, care se dovedesc întemeiate până la urmă. Iată ce spun: (Poe) *„părea că mă uneşte în mintea lui în mod straniu cu amintirea Elenei Stanard; îmi spunea adesea că de veacuri mă cunoştea şi mă iubea"*.

Misterul poemei e acum deslegat. Ea se adresează în acelaşi timp şi poate inconştient ambelor Elene, ba chiar celei din amintire mai mult decât celeilalte, potrivirea de nume uşurând şi mai mult aceasta. Retrăirea în amintire a momentelor de iubire este primul element de mare frumuseţe al poemei. Şi apoi numai aşa se explică acea întâlnire o singură dată şi într'o atmosferă serafică de mare puritate, în mijlocul unei grădini cu vegetaţie luxuriantă, cu Elena cântată, întâlnire de care vorbeşte Poe în poema lui începută cu versul citat mai sus, dar de care nici Elena Whitman nu-şi amintea, nici alţi cercetători (care voiau cu orice preţ s'o găsească întocmai ca în versuri) nu aveau nici o cunoştinţă. E în realitate amintirea primei întrevederi (care a făcut o adâncă impresie lui Poe în timpul copilăriei) cu mama unuia dintre colegii săi pe care Poe îl conducea dela şcoală, acea Jane sau Elena Stanard, care a murit foarte curând după eceea, dar care a fost prima şi poate cea mai puternică dragoste a poetului.

*

Puţine dintre poemele lui Edgar Poe sunt pasionante ca cea intitulată *„Tăcerea"*, care este în acelaşi timp una dintre cele mai dificile ale marelui poet. E o poemă prea abstractă, extrem

de greu de realizat sensibil dintr'odată și în care se reflectă o influență platoniciană destul de confuză. O sumară exegeză credem că este necesară, nu numai pentru elucidarea câtorva puncte rămase obscure — care pot proveni și dintr'un insuficient efort poetului de a le face asimilabile, el nefiind preocupat atât de un strict adevăr științific al raționamentului cât de un adevăr subiectiv și artistic — dar mai ales pentru concluzia la care vom ajunge și care ne arată tocmai o uimitoare consecvență a poetului cu el însuși.

Să redăm întâi textul poemei, într'o traducere literală, în proză, întrerupt însă de câteva comentarii care de altfel sunt tot atâtea întrebări. Iată-l. „*Sunt unele calități — lucruri incorporale, care au o dublă viață, făcută după un tip al acelei entități gemene* (și tot dublă) *care țâșnește din materie și din lumină — și se manifestă în solid și în umbră*". E vorba deci de o dualitate, dar până aici nu se vede clar consecvența și sensul dualității încercate și, din aceasta, pot ieși unele nedumeriri. In tot cazul, nu numai căile logice ne pot lămuri. Intre termenii celor două dualități : materie-lumină, solid-umbră, nu este vorba, cum s'ar putea crede, de o opoziție a materialului cu imaterialul, poate nici de o opoziție propriu zisă și în orice caz nici de relații asemănătoare întru totul. Și totuși, pentru buna înțelegere a celor ce vor urma, ne vedem siliți să hazardăm afirmațiunea că aici e vorba de o lume aparte în care lumina stă față de materie așa cum umbra stă față de solid. Desigur această „manifestare" a materiei numai sub formă de solid ne arată și ea specificitatea lumii de care vorbim, cu atât mai mult cu cât vom vedea mai departe că materia care nu e solidă pare să treacă de partea cealaltă a dualității. „*E o tăcere dublă* (această tăcere e desigur unul dintre lucrurile incorporale de care se vorbește la începutul poemei) — *mare și țărm — corp și suflet*". „Corp" este aici o calitate a unei entități incorporale... Iar dubla formă a acestei entități, a tăcerii de care se vorbește, este și ea deci integrată acelorași relații de mai sus. Insă dacă acest lucru nu e evident dela prima vedere, este pentrucă termenii relației a treia sunt intervertiți, probabil dintr'o necesitate muzicală a poemului. Dacă s'ar fi spus : „țărm

și mare", am fi distins ușor în această lume specială două serii. Prima e : materie, solid, țărm, corp — iar a doua : lumină, umbră, mare, suflet. Deci, în această lume, până și lucrurile incorporale, până și tăcerile, iau două forme : una mai apropiată de materie și cealaltă de imaterial, fără să putem afirma însă că e vorba de o opoziție între ele, ci numai de o aluzie poetică la această opoziție. Reținem deci că e vorba de două feluri de tăceri și continuăm. *„Una se află în locuri singuratice de curând acoperite cu iarbă nouă ; grații solemne, omenești amintiri și o știință plină de lacrimi o fac să nu producă spaimă ; numele ei e „Nimic altceva"* („No More") *Ea e Tăcerea trupului* (lucrurilor, celor cu trup) : *nu te teme de ea ! Ea n'are în ea însăși nici o putere drăcească, dar dacă un destin grabnic (destin prea timpuriu !) te aduce să întâlnești cumva umbra ei (elfă fără de nume, care cutreeră prin locuri singuratice pe unde n'a călcat picior de om), dă-ți sufletul în grija Domnului !"* Aici se sfârșește poema.

E vorba deci întâi de una dintre tăceri, cea a primei categorii. E tăcerea corpurilor, a lumii simțurilor noastre și poate a pitorescului, a acelei lumi pe care oamenii o împodobesc cu grații solemne, literaturizate, cu biete amintiri, cu o întreagă știință a lacrimilor, cu povești plângătoare. Această tăcere a corpurilor nu are însă în ea nimic înspăimântător, după cum se vede, pentrucă spaima din ea nu poate veni decât din ce i-am împrumutat noi, din solemnitatea pe care noi i-am acordat-o, din bietele noastre afecte, din bietele noastre amintiri, pe care Poe le pomenește cu destul dispreț, în tot cazul cu destulă ironie pentru oamenii care se vaită pentru atât de puțin lucru.

Numai umbra acestei tăceri este cea a adevăratei Spaime. Ea e tăcerea sufletelor. Deci, dacă o întâlnești, pregătește-te de moarte. E tăcerea lumii celeilalte, lumea în care n'a călcat niciodată picior de om viu, o lume dincolo de orice experiență, lumea morții.

Poe însă nu uită să sublinieze diferența dintre aceste două lumi nici în alte opere ale lui, întrebuințând pentru ele nume

diferite. Și tocmai aceasta voim să arătăm. Numele tăcerii corpurilor, al tăcerii lumii noastre este după cum am văzut „*No more!*". Iar numele tăcerii morții, al lumii în care sufletele tac, este (putem adăoga noi) „*Nevermore*" (Niciodată), celebrul refren din „*Corbul*". Și analogia devine mai interesantă dacă ne aducem aminte că primele șapte strofe ale „*Corbului*", afară de una, aveau refrenul „*nothing more*", identic ca înțeles cu „*no more*". El ține atât cât povestirea se mărginește a fixa cadrul concret în care se află povestitorul, adică sensațiile lui din lumea aceasta, pentru ca „*nevermore*" să apară atunci când vorba pasării îl face sau să o creadă o ființă supranaturală venită din altă lume, sol care ar putea să-i dea știre de iubita lui moartă Lenore, sau, în orice caz, îi amintește cu putere acea lume. Adică până în clipa când toată povestirea trece pe nesimțite dela planul tăcerii dela gura sobii a vieții de toate zilele, pe planul celeilalte tăceri, a sufletelor, a morții, cea al cărei nume e „*Niciodată*".

De altfel și în celelalte poeme ale lui Poe în care mai întâlnim pe „No more", el are tot înțelesul și e pus tot în cadrul în care a fost utilizat în poema de mai sus.

*

Poema „*Clopotele*" a fost scrisă de Poe în 1848, anul următor morții soției sale Virginia. Covârșit încă de această moarte la a cărei catastrofă se adăoga felul deosebit în care o vedea el (convins că trupurile mai supraviețuesc într'un fel și după moarte, se chinuesc și suferă în prada viermilor și intemperiilor), Poe trecuse printr'o perioadă de boală și mari turburări descrise în amănunțime de o mulțime de contemporani și în special de Maria-Luiza Shew, care povestește și scena următoare : Intrând într'o zi, foarte deprimat, la ea, poetul îi spuse : „*Maria-Luiza, trebue să scriu un poem, dar n'am nici o emoție, nici un sentiment, nici o inspirație*". Atunci ea îl servi cu ceai și îi dădu hârtie de scris, în sera pe ale cărei ferestre intrau sunetele clopotelor unei biserici vecine. Dar poetul spuse: „*Nu pot să sufăr zgomotul clopotelor astă seară. Nu pot să*

scriu. N'am subiect. Sunt sfârşit". Maria-Luiza luă atunci tocul şi scrise „*Clopotele*" *de E. A. Poe*" şi apoi, în chip de glumă, adăogă „*Clopote, mici clopote de-argint*"... Poe sfârşeşte strofa. Atunci ea scrie un alt vers : „*Grele clopote de fier*", pe care Poe îl continuă într'o nouă strofă. Şi astfel cele două strofe formară prima versiune, scurtă, a poemului, lângă titlul căruia Poe, transcriindu-l, adaogă „*de doamna M. L. Shew*", voind să arate poate prin aceasta nu numai recunoştinţă că îi fusese sugerat de ea, dar şi faptul că îl scrisese atât de maşinal încât nu-i aparţinea lui. După care, cum ne spune mai departe Maria-Luiza Shew, „*Fratele meu îl luă pe d. Poe în camera sa, unde dormi douăsprezece ore. Abia dacă putu să-şi mai amintească lucrul său din ajun, ceea ce arată cu prisosinţă că spiritul său era atins, aproape rătăcit, din cauza lipsei de hrană şi decepţiilor... In timp ce dormea îi luarăm pulsul şi constatarăm aceleaşi simptome pe care le mai observasem deseori. Chemai pe doctorul Francis : „Are o boală de inimă, spuse el, şi va muri tânăr..., mai ales dacă nu renunţă la uzajul stimulentelor*". *Il dusei cu trăsura la Fordham. Nu părea să-şi dea seama că fusese bolnav şi se mira că „Doamna Luiza*" *avea bunătatea să-l conducă acasă*".

Cele relatate mai sus vin în sprijinul teoriilor medicale, discutate de toţi comentatorii lui Poe, teorii care afirmă că atunci când se slăbesc prin boală facultăţile mintale ale omului, cea muzicală se uzează mai greu decât facultăţile logice. Ceea ce ar voi să spună că tot excesul de muzicalitate al poemelor lui Poe nu este atât expresia unui crez artistic, cât mai mult, încercarea disperată de a scrie încă, de a crea, a poetului, utilizarea celei mai puternice facultăţi de care mai dispunea atunci când nu mai era atât de stăpân pe celelalte.

Ori cum ar fi, valoarea artistică a „Clopotelor", cea mai muzicală poemă a lui Poe, ni se pare indiscutabilă, cu toată impresia pe care o ai la această poemă mai mult decât la celelalte că poetul dă uneori pasul simplei bucurii a muzicii pentru muzică. In legătură cu aceasta ne amintim de părerea ex-

primată de d. Vladimir Streinu, într'un articol [1]) care, împreună cu alte două anterioare [2]) constitue tot ce s'a scris la noi mai competent și mai complet despre Edgar Poe. Nu ni se pare însă că pretextul care i s'a dat poetului de Maria-Luiza Shew este suficient ca să spunem că nu a fost în acele clipe la Poe decât o *„ambiție imitativă"* și de asemenea nu ni se pare că în această poemă *„resursele de muzicalitate ale limbii engleze sunt folosite în așa măsură, că înecă orice altă intenție artistică, traducerea fiind de aceea categoric imposibilă"*. Din cele relatate mai sus, nu tragem concluzia că *„Poe a compus această poemă aproape în glumă"* cum spune tot d. Vladimir Streinu. Am crede mai degrabă că cele încă trei versiuni care au urmat și care au modificat poema până la a o aduce dela șaptesprezece versuri la forma actuală, arată, dimpotrivă, o stăruință artistică departe de jocul unei clipe, de altfel tragică, departe de *„ambiția imitativă"*, câtă va fi fost, a primei compuneri, făcută într'o stare de spirit excepțională. Pretextul dela care pornește scrierea unei poeme nu contează, cu atât mai mult cu cât, deși cea de care vorbim se resimte de un exces de muzicalizare, care într'adevăr nu are, luat în sine, mult de face cu creația artistică, ea mai conține și o stăruitoare preocupare de a da adâncime și a sublinia, prin efecte onomatopeice, puternice tablouri de fond. Diferența dintre prima versiune (cea scrisă în împrejurările relatate) și cea dată publicității e atât de mare, încât putem vorbi despre ele ca despre două poeme diferite. Sunetele celor patru părți ale poemei ultime nu vor să fie numai sunetele clopotelor de argint, de aur, de aramă sau de fier, ceea ce în definitiv e destul de discutabil dacă se poate realiza sau dacă a realizat Poe. Ele sunt însă cu siguranță sunetele purității iernii (sau veseliei copilăriei), sunetele clopotelor nupțiale într'o noapte de dragoste, ale pericolului, spaimei și incendiului, ale suferinței, trudei și mor-

---

1) Vladimir Streinu, *Poemele lui Edgar Poe în românește, în R. F. R.*, Mai 1938, reprodus în *Pagini de critică literară* (Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II").

2) Vladimir Streinu, *Tradiția conceptului modern de poezie, în R. F. R.*, Aprilie 1935, *Edgar Poe și scriitorii români, în R. F. R.*, Iunie 1935.

ții. Adică tot atâtea teme mari, general umane. care fac din poem o largă și cuprinzătoare viziune a lumii întregi, dar care, nu întâmplător, sunt tocmai temele cele mai obișnuite lui Edgar Poe și pe care poetul le înfățișează nu numai muzical, printr'o irațională înșiruire de sunete, de altfel fermecătoare, ci și cu ajutorul altor elemente destul de bogate. Ceea ce lasă loc — nu prin lipsă de precizie, ci prin bogăție — la mai multe interpretări. Așa de pildă se mai poate vedea în cele patru tablouri ale poemei cu totul altceva decât am văzut noi. Iată o părere expusă de d. Horia Stamatu într'un articol și anume că *„sub o aparentă virtuozitate* (formală) *Poe pune în această poezie... o temă foarte gravă, acea splendidă temă a vârstelor omenirii"*. Și ipoteza este destul de plauzibilă. *„Lumea primei strofe, a clopotelor de argint... este acea lume paradiziacă, lumea originară a omului ferit de muncă... Urmează cântecul cald de voluptoasă armonie a clopotelor de aur, muzica evocatoare a celuilalt rai, raiul închipuit al mitologiei attice, raiul lui Apollo, purtătorul lirei de aur, zeul fericirii absolute... Urmează clopotele de bronz, clopotele omului dintru început speriat și pierdut în sălbătecia pământului pe care trebuia să muncească... strigătul disperat al omului prometeic... în lupta pentru cucerirea și subjugarea elementelor... Urmează cântecul lugubru și mecanic de aspră și nemuzicală sonoritate al clopotelor de fier... pe care acest fiu adoptiv al Americii, uriașa uzină, le-a prorocit... Acești oameni ai clopotelor de fier nu mai sunt nici oameni nici bărbați... ci sunt „ghouls"... făpturi care și-au pierdut adevăratul chip al vârstei de argint"*.

In legătură deci cu cele expuse, poema nu ni se va părea nici intraductibilă, indiferent de reușita sau nereușita noastră, pentrucă în afară de valorile sonore tipice limbii originalului se găsesc în ea destule alte elemente poetice. Ea oferă însă, desigur, pentru traducător, mari dificultăți, cu toate că ciudățeniile și originalitatea ei le întovărășesc de bucurie.

*

La problemele pe care le-a pus în discuție apariția poemelor lui Edgar Poe în românește, aportul cel mai important l-a adus rezolvarea într'un mod magistral de către d. Vladimir

Streinu a unei probleme care nu fusese încă rezolvată în literatura românească și care nu privește numai pe Poe, ci mai ales traducerile în genere. Și anume a întrebării dacă poezia este traductibilă, întrebare la care d. Streinu a răspuns afirmativ. Găsim necesar să consemnăm, chiar mutilând-o prin rezumare, teoria criticului român, care se opune categoric și cu argumente valabile teoriei, ținută în cinste până acum de unii, a lui Benedetto Croce, rezumată de d. Vladimir Streinu astfel : *„Termenii problemei* (pusă de Croce) *sunt următorii : poezia nu poate fi tradusă pentrucă* (1) *traducătorul îi scade din cuprinsul propriu și* (2) *îi adaogă elemente ce țin de condiționalitatea lui istorică ; exprimarea încă o dată a originalului întocmai e constrânsă pentru aceasta să întrebuințeze aceleași cuvinte, adică să nu se mai producă"*. Este, cum spune d. Vladimir Streinu, o *„prejudecată mai ales a acelora care cercetează procesul creației poetice fără a-l fi experimentat vre-odată"*. Căci este știut pentru cei care l-au experimentat că *„niciodată poetul nu ajunge să pună în cuvinte, întreg freamătul de conștiință care îl stăpânește ; sunt, în momentul creației, intenți-uni, idei sau frumuseți care cad pe de lături de opera creată și nu cad ca netrebuincioase, cum se întâmplă cu așchiile de lemn sau cioburile de marmură din dalta sculptorului, ci rămân inexprimabile ca acel infim coeficient de aur în minereul spălat cu toate apele"*. Și; ceva mai mult, *„acest minus constitutiv al oricărei creații este secretul poeziei, care — dincolo de ceea ce comunică limpede, dispune de o bogăție numai sugerabilă"*. Or, ceea ce se întâmplă și nu se poate obiecta poeziei, nu se poate obiecta nici traducerii ei.

„Cât privește adaosul inevitabil, adaos de personalitate individuală și de condiționalitate istorică, după expresia lui Croce, dela traducător la opera tradusă, nici această întâmpinare nu ni se pare mai întemeiată", pentru că aceasta se întâmplă și la *„procesul de creație... Totdeauna s'a citit cu ochii unui anumit cititor și ai unei anumite epoci... Realizarea absolutului este o erezie nu numai pentru poeți, dar și pentru doctrina literară, care vrea să se întemeieze pe asemenea zădărnicie"*.

Așa încât d. Vladimir Streinu vede — dacă nu ne înșelăm — în jurul operei de artă un fel de aureolă formată din imponderabilele rămase neexprimate, ca și din posibilitățile creatoare ale cititorului sau traducătorului. Ele nu sunt străine de operă, ci sunt determinate de ea, fac într'un fel parte din ea, poartă pecetea ei sau a universului ei determinat, așa cum sateliții fac parte din universul planetei, totul, deși organizat în amănunt, văzându-se de departe ca o singură nebuloasă. Se poate spune că acest univers luat în totalitatea lui formează opera cea adevărată, care nu se rezumă numai la *„ceea ce comunică limpede"*. Așchiile rămase la creația originală, *„bogăția numai sugerabilă"*, pot fi resimțite și utilizate de traducător ca ceva de aceeași natură, care ar fi putut și la creator să dea, în locul altora, forma operei. E vorba deci, după părerea noastră, de un fel de schimb în care nu s'ar putea spune că opera este micșorată prin ceea ce a rămas neexprimat de autor și micșorată încă o dată prin ceea ce rămâne nexprimat traducătorului, pentrucă granița dintre exprimat și neexprimat nu este prea precisă, ele confundându-se într'un aproximativ care este esențial creației și deci și re-creației, adică traducerii, — în *„freamătul de conștiință"* al creatorului, luat în sens larg, (opera realizată, plus coeficientul inexprimabil), având un suficient loc de joc și ceea ce traducătorul scade pentru a pune altceva în loc din aceeași aureolă, ca și ceea ce traducătorul, ca interpret, adaogă din personalitatea lui sau din condiționalitatea istorică determinantă a interpretării, — această determinare fiind de fapt tot o alegere, în mod diferit după individ și după epocă, dar în definitiv o alegere din ceea ce opera în totalitatea ei oferă acestei alegeri.

In acest fel, dacă nu cumva am răstălmăcit-o, ajunge d. Vladimir Streinu la concluzia că poezia este traductibilă în toate elementele ei, afară de unul singur : estetica proprie a limbii din care se traduce, *„plăcerea specifică a familiarității pe care în fiecare om o trezește limba lui... corespondențele respective dintre înțeles și sunet, care s'au țesut organic între ele de veacuri"*, într'o anumită limbă, *„asociațiile subconștiente*

sau ecourile ce... vor fi formând trena fiecărui cuvânt rostit", adică valorile care li s'au dat cuvintelor prin evoluția literaturii respective. Toate celelalte *„dificultăți principale în problema traducerilor"* putând fi *„înfrânte prin talent"*.

*

Am fi voit să alcătuim un fel de sinteză, un rezumat organizat al celor scrise despre Edgar Poe la noi cu ocazia apariției traducerii poemelor lui [1]) și lucrul ar fi fost plin de învățăminte. Apropierea unor texte ale comentatorilor ar fi pus în discuție multe probleme interesante de o parte, iar de alta ar fi arătat o mulțime de prejudecăți și, în genere, nivelul, destul de ridicat de altfel, la care se găsește literatura românească sau mentalitatea literaților actuali, pentru a primi pe Edgar Poe.

Lucrul însă fiind destul de dificil și necesitând o întindere prea mare, am fost siliți să ne mărginim a arăta numai câteva aspecte ale acestor roade. Astfel, după contribuția, excepțional de interesantă nu numai prin cele arătate mai sus, a d-lui Vladimir Streinu, se situează în imediată vecinătate cea a d-lui Gh. Popescu [2]), al cărui nume deși nu-l mai întâlnisem în altă parte, se arată totuși a fi al unui matur gânditor, deosebit de competent în materie. Felul, răspicat spus, de a judeca o traducere nu din punctul de vedere al amănuntelor de limbă sau al unor șicane fără elocvență, ci din punctul de vedere al totalității ei și al redării atmosferei și suflului propriu al autorului tradus, precum și deosebita intuiție care îl duce nu numai la adâncirea lui Poe, dar și la înțelegerea totală a țelurilor ce ne propusesem, ne fac să afirmăm aceasta.

Dar ce voim să raportăm aici este o altă problemă, în care căile noastre diferă. D. Gh. Popescu găsește anume că traducătorul *„face efortul de a justifica în limitele argumentelor*

---

1) *Poemele lui Edgar Poe*, traduse din limba engleză în forma lor cu un studiu introductiv de Emil Gulian, (Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II").

2) Gh. Popescu, *Edgar Allan Poe*, în „Orizonturi", revistă de cultură a Asociației profesorilor secundari din Galați, Nr. 2, 1938.

sale... unele fapte de viaţă ale autorului" emiţând „*o judecată care echivalează cu o absolvire acordată gratuit, nu cu o înţelegere... procedeul de cercetare ştiinţifică*" fiind împins prea departe.

Intr'adevăr, în prefaţa făcută traducerii am relatat despre o ultimă fază a criticei poeşti, aceea reprezentată prin Lauvrière [1]) şi prin Marie Bonaparte [2]), care, respectiv, prin medicină sau psihanaliză, găsesc justificări — nu absolviri acordate gratuit — alcoolismului lui Poe, plaga întregii sale vieţi. Această atitudine luată de critică nu era, după cum am precizat în prefaţă, decât o reacţiune împotriva unei mentalităţi ţinute în cinste o vreme şi care considera alcoolismul lui Poe un lucru ruşinos şi o pată asupra operei şi vieţii lui, lucru care nu numai că nu putea fi „înţeles", dar despre care era mai bine nici să nu se pomenească deloc. Atitudinea ultimă luată de critică tindea deci să dovedească cel puţin că ceea ce era înainte considerat ca un păcat, era în realitate numai o boală. Era o explicaţie care desigur nu putea merge până în regiunile în care determinismul materie-spirit nu mai poate fi controlat, în care spiritul e liber şi adaogă — poate — acţiunile lui — motive care îi sunt proprii. In ce ne priveşte, am arătat în prefaţa noastră că nu boala, ci numai... geniul putea fi cauza unei opere ca cea a lui Poe şi ne-am unit dinainte cu d. Gh. Popescu spunând că o astfel de „*degenerescenţă*" şi „*nebunie*", fără altceva, fără o stranie luciditate şi putere ordonatoare, constructivă, nu putea crea opera de artă şi deci nu putea explica nici omul, nici opera lui.

Contribuţia d-lui Gh. Popescu este aceea de a arunca unele lumini asupra acestui „*altceva*" în viaţa marelui poet (de a arăta în genere că mecanismul sufletesc al lui Poe era mult mai complex decât s'ar crede), respingând metoda ştiinţifică şi

---

[1]) Emile Lauvrière, *L'étrange vie et les étranges amours d'Edgar Poe* şi *Le génie morbide d'Edgar Poe*, ambele la Desclée de Brouwer, Paris.

[2]) Marie Bonaparte, *Edgar Poe*, Les editions Denoël et Steele. Bibliothèque Psychanalytique, Paris.

utilizând o metodă intuitivă mai directă, dela suflet la suflet, în tot cazul de o mare frumusețe de atitudine: *„Nici pe departe nu a întrezărit adevărul cel care a afirmat cu aluzie la Poe : „dipsomanul este pentru beţiv ceea ce este cleptomanul faţă de hoţ". Cleptomania derivă dintr'o diformaţiune mentală minoră... Pe o anumită parte a conştiinţei cleptomanului se proectează o umbră... Cu Poe se întâmpla însă altceva. In conştiinţa lui era prea multă lumină. El bea ca să producă acolo întunerric. Aproape* voia *să bea. Era în tot cazul conştient de ceea ce face. Dar aceasta, s'ar putea obiecta, nu e deloc o scuză. Pentru cine ar gândi aşa, repet : Poe nu are nevoie de scuze. Vreau să-l înţeleg, nu să-l scuz. Vreau ca odată cu mine să-l înţeleagă şi alţii. Câţi vor putea. Ceilalţi nu mă interesează. In mod firesc dacă iau ca bază propoziţia „Poe voia să bea" se impune întrebarea : de ce ?... Răspunsul la această întrebare ne situiază dincolo de făgaşul legilor normale ale vieţii... Ceva trăia în el cu prea mare intensitate. Luciditatea lui — dacă tălmăcim prin aceasta puterea lui de gândire săgetând către intuirea posibilităţilor de finalitate ale fiinţei — ardea la incadescenţă... Dar, ca şi când nu ar fi fost deajuns aceasta, sensibilitatea cu posibilităţi de impresionare infinite a lui Poe mai era torturată şi de împrejurările defavorabile ale condiţiunilor de viaţă în care era silit să trăiască... Ceea ce a depins de dânsul Poe a făcut pentru a-şi alunga mizeria. Nu se poate spune că nu a muncit din răsputeri ca să-şi înfrângă destinul... conferenţiar, poet, nuvelist, critic, gazetar, de toate a fost. Totuşi... acest groaznic totuşi !... a trăit în mizerie pentrucă în America nu a avut unde schimba marea lui monetă sufletească spre a-şi lua de mâncare, spre a se îmbrăca. Şi nimeni nu i-a primit în gaj geniul spre a-i acorda credit. A umblat, printre oameni, singur ca într'un pustiu... Edgar Allan Poe nu a putut suporta mult timp durerea cunoaşterii... ca să-şi pună sufletul la adăpost de furtuni... Edgar Allan Poe a săvârşit crima de a refuza să mai simtă. A băut... Aşa cum spune Georges Roth... Poe era „nu prada unui viciu, ci* victima unui remediu, *care îi procura oarecare uşurare"... Mintea omului normal rezolvă firește*

altfel asemenea probleme... Oamenii din categoria lui Edgar Allan Poe se sinucid".

*

In legătură cu perseverenţa de care a dat totdeauna dovadă Poe, de a-şi remania motivele vechi până la o formă care să-l satisfacă total (*„Un pean*" transformat în *„Lenore*", *„Irene*" transformată în *„Somnoroasa*", etc.), redăm un citat din Lauvrière, dar nu pentru ceea ce vrea el să spună, ci pentru a ilustra o anumită mentalitate a criticei poeşti despre care am mai vorbit altădată şi mai ales pentru a ilustra ce face de obicei antipatic punctul de vedere al lui Lauvrière: *„Trebuia într'adevăr ca nenorocitului dezechilibrat să-i pară sfârşite pentru totdeauna, toate izvoarele de bucurie şi de viaţă, pentruca să se înverşuneze astfel să scoată capodopere din atât de nevrednice încercări*". (In paranteză fie zis, acele prime încercări nu erau nici ele nevrednice, iar insistenţa lui Poe de a le remania ni se pare nouă o trăsătură comună tuturor marilor creatori şi anume conştiinciozitatea artistică şi căutarea cât mai atentă a propriei personalităţi prin revenirea repetată, la aceleaşi motive, care sunt axele acelei personalităţi. Dar nu despre aceasta e vorba acum.)

Ceea ce supără în permanentă la Lauvrière este insistenţa lui de a vorbi de morbiditatea lui Poe şi de a-l numi dezechilibrat, cu toată admiraţia pe care o are pentru el, cu toate că-i dedică două volume importante.. Căci, într'adevăr, dacă Poe omul, din punctul de vedere al vieţii de toate zilele sau medical comun ar putea părea un dezechilibrat, nu se cade totuşi să nu punem pe primul plan artistul din el. Or, insistenţa de a numi dezechilibrat pe un mare artist (chiar din intenţia de a părea lipsit de prejudecăţi, de a arăta că asta în definitiv nu are importanţă sau de a lua poziţie împotriva criticei moraliste), este cel puţin deplasată, este cel puţin o notă falsă. E o poziţie câştigată pentru timpurile noastre aceea că opera de artă este, cum spuneam şi mai sus, înainte de toate o construcţie, o coordonare, rezultatul unei concentrări, de care un „dezechilibrat", în sensul de mai sus al cuvântului, nu e în stare.

Și totuși, cu privire la cei care imputau prostește poeziei lui Poe de a fi o emanație a bolii și a vițiului, când, în realitate, din răscoala lui adâncă, poetul aduce la suprafață elemente nedescoperite până la el — și de multe ori mult mai utile nouă, celor „normali" decât ceea ce vedem singuri, atât prin cunoașterea lor propriu zisă cât și prin frumusețea care le vehiculează — tot Lauvrière spune într'un fel pe care d. Gh. Popescu l-ar numi tot „scuze" și nu „înțelegere", dar într'un fel emoționant: *„Acest om nu e nici atât de culpabil, nici atât de periculos: e un bolnav într'adevăr; dar acest bolnav e un vizionar și un artist; răul său e, pentru cine știe să-l înțeleagă, tot atât de edificator cât și instructiv. Acest rău, care e o instabilitate nativă derivată din degenerescență, își duce victima în regiuni îndepărtate unde nici tu nici eu nu pătrundem; vouă care nu frecventați decât potecile bătute ale existenței comune, el, care nu le cunoaște, vă va descrie câteva hotare inaccesibile ale umanității bolnave. El vă va spune până la ce vertiginoase regiuni transfigurate poate să se rătăcească sufletul exaltat, el vă va spune până în ce nepătrunse prăpastii de groază poate să coboare sufletul deprimat".*

EMIL GULIAN

JURNAL DE LECTOR

Odată ordinea cronologică dezarticulată — cum văzurăm din cele câteva exemple, comentate în numărul trecut al revistei — calea unei ediţii, interesantă fără doar şi poate, dar de un caracter tot mai subiectiv, îşi schiţa largi zările şi d. N. Iorga, urmând ispitelor, le-a intuit şi formulat cu hotărîre. Inlăuntrul acestei incinte, de o structură compozită *(„tipărituri şi manuscript merg deci împreună")* a ordinii cronologice din proiectata ediţiune a Academiei Române, d. N. Iorga este de părere să se facă trei subîmpărţiri pentru cele trei categorii de poeme, câte se precizează dela 1870 înainte, de când adică „se poate vorbi de o fixare a lui Eminescu" : o categorie a poemelor narative, alta a poemelor de iubire şi o a treia a poemelor politice şi sociale. (In faptă, proiectul lasă loc chiar şi unei a patra subîmpărţiri: „puţinele poeme care n'au nici o legătură cu viaţa în care a trăit aşa de mult... pot veni la urmă").

Sugestia aceasta arhitecturată, d. N. Iorga o deţine, aşa cum şi mărturiseşte, dela întâiul editor al lui Eminescu : „dar, scrie d-sa, — şi în privinţa aceasta a dovedit bun simţ literar Maiorescu, nu totdeauna drept judecător al valorilor, de orice fel, — nu se pot pune una după alta bucăţi care nu ţin împreună" (pag. 23). Care nu ţin împreună — nu desigur sub raportul perfecţiunii, cât sub acela al înrudirii tematice, al atmosferei, al concepţiei. Şi recunoaşterea aceasta, pe care d. N. Iorga o aduce, nu pentru întâia dată, ediţiei lui Maiorescu nu poate decât să bucure, pe oricare dintre iubitorii adevărului. Un studiu închinat ediţiei lui Maiorescu, spiritului director care a prezidat la alcătuirea ei şi armonioasei ei realizări, nu cunoaştem până astăzi, cu toate că totul l-ar fi îndreptăţit. E adevărat că prestigiul de care s'a bucurat ediţia Maiorescu, din care au luat cunoştinţă şi s'au iniţiat generaţiile dintre 1883 şi 1889 care l-au sorbit şi impus conştiinţei obşteşti, a suplinit studiul

acesta, ceea ce nu înseamnă că mai ales astăzi, în perspectiva timpului, el nu s'ar cuveni întreprins. Concluziile la care s'ar ajunge n'ar fi lipsite de interes, oricât unele din ele ar trebui controlate de aproape și circumscrise, cu atenție. Să amintim, de pildă, că printre cei pătrunși de valoarea orânduirii poeziilor întâii ediții era însuși Maiorescu, așa cum am notat la locul său, în introducerea ediției noastre, să amintim după aceea că printre primii care au sezisat această orânduire a fost, încă din 1891, Pompiliu Eliade. Pornind dela constatarea că poezia *Se bate miezul nopții* se află așezată la mijlocul volumului, Pompiliu Eliade credea să poată distinge un tâlc mai adânc: întâia jumătate ar fi înfățișat pe Eminescu ca „poet al trecutului" în timp ce a doua ca „poet al morții". Cum spuneam, încă din introducerea amintită, cititorul poate verifica singur ce e adevărat și ce nu din acest soi de deducții arbitrare. E de ajuns, de pildă, să se observe că între poezia *Singurătate* cu care se deschide ediția Maiorescu și poezia *Peste vârfuri,* ce figurează a 47-a, aparținând amândouă erei veroniane, dela Iași, nu e nici o diferență ; că *Mortua est* figurează în prima parte a volumului, iar *S'a dus amorul* în cea de a doua ; că *Pe lângă plopii fără soț* este la n-rul 40, în timp ce *Oda în metru antic* la n-rul 13 ș. a. m. d. Astfel de verificări și altele nu vor trebui să lipsească din studiul închinat ediției lui Maiorescu. După cum va trebui să se proclame cu hotărîre în ce măsură și cu prețul nesocotirii oricărei cronologii, a izbutit el să realizeze una din cele mai organice, mai armonioase și mai convingătoare din colecțiile de poezii, tipărite cândva. De ce natură sunt performanțele acestea, se poate deduce și din considerarea câtorva date numai : volumul se deschide cu poezia *Singurătate* — grațios prolog (și polog) al unei lungi nopți de dragoste — și se închide, nu fără tâlc, cu poezia *Criticilor mei* — amândouă din aceeași vârstă a inimii și, cu mică aproximație, cam din același an, 1876. Urmărind să dea o imagine cât mai favorabilă a poeziei eminesciene, în cel mai dureros moment din viața poetului, Maiorescu a adumbrit cu discreție asperitățile întâielor poeme din „Convorbiri Literare" și a neutralizat accentele polemice ale altora, așezându-le ici și colo, printre compacte grupe omogene. Așa : *Venere și Madonă* figurează a 15-a și precede grupul celor 6 sonete (dela *Iubind în taină* la *S'a stins viața falnicei Veneții); Inger și Demon* a 29-a între *Lacul* și *Floare Albastră ; Împărat și proletar* a 39-a între *Povestea Codrului* și *Pe lângă plopii fără soț ; Doina* a 51-a între *Când amintirile* și cele 4 redacțiuni ale poeziei *Mai am un singur dor,* după

care vin la rând : *Epigonii,* (a doua în ordinea cronologică din debutul la „Convorbiri"), *Călin, Strigoii,* pentru ca volumul să se încheie cu grupul omogen, masiv şi culminant, atât sub raportul creaţiei, cât şi sub raportul cronologiei, al *Scrisorilor* şi *Luceafărului.* Că toate acestea nu sunt de fel întâmplătoare şi că impresia aceasta armonioasă e rezultatul unei chibzuite cumpăniri, la care au colaborat deopotrivă spiritul logic şi gustul cel mai nedesminţit, iată ce nu are nevoie să fie demonstrat. Dar că, adâncind problema, s'ar putea ajunge, prin confruntări de istorie literară şi presumţii fructuoase, la anumite interesante deducţii — iată ce este adevărat.

Altminteri, menţinând toate acele obiecţii, ce am formulat încă din numărul trecut, cu privire la primejdiile cronologiei dirijate, aşa cum o concepe d. N. Iorga, cată să spunem că sistematizarea materialului, că trichotomia proiectatei ediţiuni a Academiei Române nu are de ce să sperie, că ea, de fapt, duce mai departe, dimpreună cu toate amplificările, criteriile fundamentale ale ediţiei Maiorescu. Evident, lucrurile se înfăţişează astăzi cu mult mai greu ca acum 60 de ani. Dela cele 60 de poezii ale ediţiei întâi, opera poetică a lui Eminescu a sporit la câteva sute, cronologia, ale cărei cuceriri nu pot fi trecute cu vederea, a făcut progrese însemnate, iar faima lui Eminescu nu mai are nevoie, ca la 1883, de menajamentele protectoare, dictate de împrejurări. Astăzi, tot ce a ieşit din pana poetului e revendicat cu egală patimă de cercetători. Va veni o zi când poeziile *Familiei* nu vor mai fi aruncate, ca să nu sperie, la spatele ediţiilor, indiferent dacă sunt pline de stângăcii şi juvenile, sau opere de „virtuozitate", cum le numeşte în opoziţie cu secţiunea „Capodoperelor" şi cu aceea a „Operelor de talent", d. Mihail Dragomirescu, în ediţiunea d-sale. Şi fiindcă suntem aci să spunem, de pildă, că *Strigoii* e categorisită între „operele de talent" şi tipărită cu literă mai mică, în timp ce *Venere şi Madonă* e capodoperă şi figurează în ciclul „poeziilor de dragoste", pe când *Singurătate,* şi ea „capodoperă", este o „poezie intimă".

Mai la urma urmei, orice ediţie ar putea fi justificată. Chiar şi cea mai subiectivă, chiar şi cea mai arbitrară. Sunt editori ce se închipuiesc a fi nişte colecţionari, îndreptăţiţi să-şi mobileze, după bunul lor plac, şi să le eticheteze, după propria lor fantezie, piesele ce deţin, cu toate că nici piesele acestea nu sunt exclusiva lor proprietate şi nici ediţia lor una strict personală, cum ar fi de pildă o pinacotecă instalată în corpul caseî. Un astfel de editor nu va sta la gânduri să condamne toate încer-

cările dinaintea sa. De aceea nu este decât foarte explicabilă credința cu care d. Mihail Dragomirescu își începe prefața ediției sale: „toate edițiile lui Eminescu, scrie d-sa, apărute până acum sunt defectoase".

Departe de noi gândul de a sugera o cât de vagă apropiere între ediția d-lui Mihail Dragomirescu și aceea proiectată de d. N. Iorga. Trichotomiei fostului nostru dascăl de literatură și estetică (ce încă din primul an universitar și-a îndrumat studenții la manuscrisele lui Eminescu, care ar fi putut încă de pe atunci, să-și formeze o echipă de lucrători, dacă s'ar fi pătruns de necesitatea cercetărilor de arheologie literară, dar spre regretul nostru și spre paguba tuturora n'a cutezat-o), trichotomiei acesteia care a atârnat, ca o tricuspidă sabie a lui Damocles, peste capetele noastre studioase, d. N. Iorga îi opune o alta, de o judicioasă îndreptățire. In așteptarea realizării acestui proiect, să ne fie îngăduit a schița două-trei observațiuni în legătură, primele cu chiar temeiurile a două din subîmpărțirile anunate, ultima, pe tema expertizelor grafologice. Vorbind de elaborarea poemelor narative și afirmând, pe bună dreptate, că „toate pleacă dintr'o dezvoltare continuă și că-și au originile departe în trecut", d. N. Iorga socotește că alta e aceea a poemelor de dragoste: „și altceva sprintena, calda noutate, în legătură cu momentele succesive ale pasiunii, din poeziile de iubire". Că, din această pricină, deci: „indiferent de data apariției, capricioasă ori datorită amestecului, dela o vreme, a mânii străine a prietenilor, ele trebue să urmeze în a lor înfățișare însuși mersul patimei, dela îngânările timide la strigătele de triumf, dela acestea la sfâșierile despărțirii, etc., etc.". In primul rând, și pentru a porni dela un caz anume, vom observa că și majoritatea poemelor sale de dragoste, acele poeme de dragoste, de o circumstanță oarecum distilată, și de o contagioasă resonanță, s'au bucurat de o elaborare la fel de premeditată și deopotrivă de prelungită ca și a poemelor narative. Poemul *Atât de fragedă*, pe care Mite Kremnitz a putut să-l socoată al său, și despre a cărei impostură d. N. Iorga schițează o dreaptă și severă retușare, este fără îndoială un poem patent veronian. Căci nu numai în 1879, dar în toți anii de după aceea, căile inimii, pentru Eminescu, nu treceau decât prin Iași. Numai cât, geneza și filiația acestui poem este atât de complicată, atâtea ițe se țes și se destramă până se alege firul acesta de mătase dumnezeiască, încât cu greu s'ar putea reconstitui, în toate ale lui detalii, graficul acestui moment al pasiunii. O operație de felul acesteia ar echivala cu o tăiere a

nodului gordian şi ea nu ar fi cu putinţă decât dacă s'ar decide— să zicem că un decret ar cuteza-o — să se renunţe la distincţia dintre „antum" şi „postum". Ne-am apropia în felul acesta de ideea acelei ediţii învârstate, la care am visat şi noi şi pe care am amintit-o în treacăt în întâiul nostru articol. Singură ea ar îngădui constituirea acelei cronologii absolute, posibilă fără îndoială de vreme ce Eminescu după ea şi-a trăit viaţa. Ea ar pune însă alături de un sonet şi de un crâmpei de lied o poemă ca *Diamantul Nordului,* sau *Gemenii,* în care răsună pentru întâia oară acordurile *Scrisorii a IV-a* şi ale poemului *Atât de fragedă,* trecute puţin în urmă şi în dialogul de suavă poezie al poemului dramatic *Bogdan Dragoş.* Ţin, însă, împreună — pentru a folosi termenul d-lui N. Iorga — bucăţi de o atât de variată alcătuire ? Acceleaşi scrupule şi în privinţa celei de a treia subîmpărţiri, a poemelor politice şi sociale. D. N. Iorga le voieşte hotărît aparte, deşi „cu părerea de rău că admirabilele *Scrisori* nu pot fi puse în mijlocul chiar al prozei de studii şi articole de ziar care li este mediul firesc". Că *Scrisorile* se definitivează şi tipăresc în timpul ziaristicei dela „Timpul", iată ce este neîndoios. Dar că acest timp şi această trudă ar putea fi socotite şi „mediul (lor) firesc", iată ce nu mi se pare chiar atât de clar. Negreşit, *Scrisorile,* cu toate feluritele motive implicate — sau poate tocmai de aceea — alcătuiesc o unitate stringentă, ce nu se cuvine desmembrată, cum face spre pildă d. Mihail Dragomirescu, pentru care afară de I-a, care este filosofică, toate celelalte *Scrisori* sunt aşezate în categoria poeziilor sociale. Sunt însă, în *Scrisori,* atâtea elemente biografice, urcând până la anii Iaşilor şi mai înainte şi mai ales atâtea acorduri din marea lui pasiune, că cu greu s'ar *ţine împreună* cu atâtea din poeziile de certă inspiraţie socială şi politică. Disocierea elementelor alcătuitoare, presupunând că expertiza grafologică ar fi infailibilă [1]), ar duce în primul rând la dezagregarea unui plan atât de amplu, ca acela al d-lui N.

---

[1]) „...Grafologia trebue să-şi spuie cuvântul pentru o reaşezare a lor după criterii pe care numai specialişti ca d. H. Stahl le pot avea la îndemână" (p 24) scrie d. N. Iorga, referindu-se la acele manuscrise în care paginile au fost greşit legate şi s'ar cuveni, într'o bună zi, retopite. Problema grafiilor la Eminescu este pe cât de clară, tot pe atât şi de obscură. Câte ceva am schiţat şi noi în introducerea ediţiei noastre, fără să gândim că un atât vast subiect ar putea fi epuizat în câteva rânduri. Scrisul eminescian, în aspectele lui dificile evident, este atât de înşelător şi mistifică cu atâta mă-

Iorga, în care și cronologia și tematica se întrepătrund, așa de intim...

...Dar poate că, totuși, e încă prea devreme a ne îndoi de un proiect ca acesta, pe care d. N. Iorga îl schițează în atât de interesanta și de substanțiala d-sale comunicare academică. Mai mult ca în arhitectură chiar, edițiile se judecă după felul cum răspund planurilor, devizelor și caietelor de sarcini. In așteptarea acelui ceas al confruntărilor în spațiu, să mulțumim din nou d-lui N. Iorga pentru bunăvoința cu care a urmărit truda noastră, pentru câte confirmări și sugestii risipește cu amândouă brațele și, mai cu seamă, pentru verificarea ce ne-a pus la îndemână, a acelei convingeri, din care am și făcut temeiul ediției noastre, anume că Eminescu însuși, din felul cum și-a spălat, în primeniri succesive, aurul și din felul cum și-a dozat aliajele a indicat și spiritul și execuția oricărei ediții a operelor lui.

PERPESSICIUS

---

iestrie, încât fără o inițiere aprofundată rătăcește și pierde. E tocmai pricina multora din greșelile de filiație și cronologie ale lui Constantin Botez. D. H. Stahl este fără îndoială cel mai iscusit dintre experții noștri în grafologie și admirația noastră nu pregetă. Grafologia eminesciană mi se pare totuși că merită o cercetare de altă natură, oarecum interioară, nu numai de suprafață. Ideea unui curs de grafologie eminesciană, afectat școalei de arhivistică ar trebui să ispitească pe cei în drept. Un curs, negreșit, cu studenții catedrelor de literatură și care ar ține cel puțin 10 ani.

MICI JOCURI DE ISTORIE LITERARĂ

„DRĂCUȘORUL IMPELIȚAT"

In prefața la ed. III a *Vieții lui M. Eminescu* am atras atenția asupra cazului Eufrosina Popescu: G. Bogdan-Duică era de părere că poezia *La o artistă* e dedicată Eufrosinei Popescu-Marcolini. Cum prietenii lui Eminescu vorbeau de un „drăcușor împelițat" de 17 ani, numit Eufrosina Popescu, gândul oricui identifică pe tânăra Eufrosina cu d-na Marcolini. Chestiunea e cu totul secundară și, deși în fond lucrurile sunt ușor de urmărit, lăsăm altcuiva plăcerea de a lămuri problema, noi neavând deocamdată răgazul trebuitor, și anume dacă au fost *două* Eufrosine Popescu. Dacă n'a fost decât una, adică d-na Marcolini, atunci sau amintirea lui Stefanelli e șovăitoare sau Eminescu iubea un „drăcușor" cu totul matur. In *Literatorul*, II (1881) sem. 2, pp. 217-227 găsim o *Cronică* a lui Th. M. Stoenescu. „Ilustra tragediană" era bolnavă și ca să poată merge la băi și-ar fi pus mobilele la loterie. Stoenescu îi făcu o vizită în Strada Numa Pompiliu și după aceea un articol, care făcea aluzie la acordarea unei pensii. Artista îi pusese la îndemână câteva elemente și anume: un autograf al lui Rossini datat *Florența, 10 Octombrie 1852*, o poezie a unui colonel italian datată *Paris, 17 Iunie 1856*, fragmente de ziare străine din care se vede că în 1858 făcuse un turneu muzical în străinătate. Intr'adevăr d-na Marcolini fusese la început cântăreață. Stoenescu spune despre ea „cu toată povara anilor"... ceea ce ar fi profund jignitor de n'ar fi avut măcar 60 de ani în 1881. In *Literatorul*, I (1880) pp. 238-40, Pericles Păltineanu făcând cronica despre *Cele două orfeline* în care jucase Eufrosina la 22 Aprilie se folosește de expresia „veterana artistă". De altfel vârsta artistei se știe foarte bine. Frosa Vlasto (acesta îi e numele) se căsători în 1836 cu Polcovnicul T. Popescu. De

ar fi avut 16 ani atunci, era născută în 1820, deci avea cu 30 de ani mai mult decât Eminescu. In 1897 mai trăia la „adânci bătrâneți" (D. Ollănescu, Teatrul la Români II, 110-113).

„DAC'AȘ FI TRĂZNET..."

In *Literatorul*, IV (1883) pp. 152-53, Macedonschi din ce în ce mai iritat de atacurile adversarilor săi și de nedreptățile ce crede a i se face publică poezia *Ură:*

Dac'aș fi trăznet v'aș trăzni,
V'aș înneca dac'aș fi apă,
Și v'aș săpa mormânt adânc
Dac'aș fi sapă!

Dac'aș fi șireang v'aș spânzura,
Dac'aș fi spadă v'aș străpunge,
V'aș urmări dac'aș fi glonț,
Și v'aș ajunge!

Dar eu deși rămâi ce sunt
O voce-adâncă îmi murmură
Că sunt mai mult de cât orice,
Căci eu sunt *Ură*!

Asta aduce aminte numaidecât de celebrul sonet al lui Cecco Angiolieri:

S'i' fossi foco, arderei 'l mondo
S'i' fossi vento lo tempesterei;
S'i' fossi acqua, i'l'annegherei;
S'i' fossi Dio mandereil' en profondo,...

S'i' fossi morte, andarei da mio padre;
S'i' fossi vita fuggirei da lui:
Similimente faria da mi' madre.
Etc.

Impresia este că M. n'a inventat ideea, ci a dezvoltat un motiv ce-i era cunoscut. N'ar fi cu neputință să fi cunoscut chiar pe Angiolieri, în vre-o antologie, el care e un bun cunoscător al lui Dante.

O MAMĂ DE CINCI ANI

G. Bogdan-Duică fureteur pasionat face şi dese erori. Iată un specimen de erudiţie hazlie. Dintr'o scrisoare foarte contestabilă a lui Hugot [1]) publicată în Hurmuzachi (XVII, 197), B.-D. scoate că amândoi părinţii lui Eliade au murit la 1829. Din declaraţiile lui Eliade în prefaţa la *Infernul* lui Dante reţine că mama a murit în vârstă de 32 de ani. Numaidecât face calculul şi descoperă că ea se născuse la 1797. Insă Eliade e născut în 1802, şi mai erau încă alţi trei copii. Deci Eufrosina fusese mamă la cinci ani !

INRÂURIRI

In *Ist. lit. rom.* II, ed. 2, p. 403 d. N. Iorga afirmă că „de sigur" nunta Helgii din *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir „a inspirat pe Eminescu pentru fermecătoarea nuntă de zâne din *Călin*". Asta nu se poate ! *Călin* e din 1876, *Istoria ieroglifică* a apărut pentru întâia dată în 1883, când Eminescu îşi încheiase activitatea.

INTERPRETAREA UNUI VIS

Relativ la poezia *Visul* de I. Eliade Rădulescu, d. D. Popovici în ediţia sa (p. 569) zice : „Cu toată prolixitatea şi cu tot prozaismul unor momente, *Visul* aşează pe Heliade printre iniţiatorii poeziei filosofice româneşti şi constitue prima mărturie reliefată, în literatura cultă română, pe tema „viaţa este un vis".

Să ne permită d. Popovici să ne deosebim de d-sa şi să nu vedem aci nicio filosofie. Eliade mistifică pe cititor, afirmând că visul l-a auzit spus către tatăl său de un prieten care şi el îl avea dintr'un manuscris arăpesc. Voia în chipul acesta să se retracteze în caz de descoperire a tâlcului, fiindcă *Visul* nu e decât o nudă autobiografie. Metamorfozarea continuă a nălu-

[1]) Scrisoarea în chestiune, relevând svonuri, nu poate fi luată ca document absolut :

„...La peste continue de faire des progrès effrayants. Dans la longue rue appelée Ulitza Tergovisti, contenant plus d'une centaine de maisons. il n'y en a plus que onze non compromises. Des rues entières se trouvent sans habitants. On vient de renouveller au rédacteur du Journal Valaque, la défense de faire la moindre mention de la peste. Ce pauvre rédacteur vient de perdre en une semaine son père, sa mère, deux frères et une servante...".

cii nu reprezintă decât intrarea în scenă a mereu altor persoane. Desfășurarea este istorică. De altfel *Trecutul* (1830), *Dragele mele umbre* (1830), *Visul* (1836), *Ingratul* (1839) și alte câteva sunt autobiografice. Este interesant să scoatem din ele câteva date ale vieței intime. Incă înainte de 1828 Eliade a cunoscut pe Maria Alexandrescu, viitoarea lui soție. Tinerii își juraseră să se căsătorească, dar necazurile, „drumurile ghimpoase" îi împiedică. Insfârșit Eliade pleacă peste munți, deci la Sibiu, în 1828, să-și tipărească gramatica :

Munți ne desparte, zilele trec
Și n'au nici pace nici mângâere ;
Posomorîre duc și durere,
Grămadă relele se întrec

Numaidecât după întoarcerea la București se ține de cuvânt și face nunta :

Dar iată ceasul de însoțire
Și necălcatul meu jurământ :
Credință, dragoste, crezământ
Jur ție 'n sfânta noastră unire.

Și'ndată pacinicul Imeneu
Pe capul nostru mâna lui pune,
Și înțeleptele-i grîji și bune
Insânuește în pieptul meu.

Căsătoria s'a făcut neapărat în 1828, deoarece în 1830 Eliade era tată a doi copii, Virgil și Virgilia :

Numele „tată" de două ori
Coboară focul ce'n cer viază.
Ce p'a mea inimă văpăiaza
Ca doi puternici flăcărați sori.

Doi fii făloasa-mi mână mângâie
Și strâns la pieptul meu îi lipesc,
Cu ei în brațe cerul slăvesc
Și e plăcută la cer tămâie.

Curând în 1829 mor părinții, și după ei și Virgil :

Ah ! al meu sânge vă însoțește !
Virgil ! tu scumpe fiu ș'al meu dor !

Cam în această vreme, Eliade adăposti în casă pe Gr. Alexandrescu, trimiţându-l la şcoală, hrănindu-l, îmbrăcându-l, îngrijindu-l în vremea tifosului de care fu bolnav. Alexandrescu se arată „ingrat", încercând a desuni „două inimi calde". Eliade a fost toată viaţa un bănuitor şi un violent. Cine-i urmăreşte corespondenţa va intui numaidecât, cu toate supresiunile editorului, că deşi îşi iubea soţia, a trăit cu ea în mari discordii. Soţia era veşnic geloasă şi adversarii îi vârau în cap că Eliade întreţine relaţii cu felurite femei şi are copii ilegitimi. Asta când se aflau despărţiţi, el la Paris, ea la Chio. Mantaua albă şi învinuirile de infidelitate, acestea sunt cele două bârfeli care umplu pe Eliade de turbare. Insă dacă soţia era aşa de bănuelnică, se cade să presupunem că soţul se dovedise capabil de a fi suspectat. De obicei acuzaţiile împotriva poetului au o bună proporţie de adevăr. Fără a lua lucrul ca o literă de evanghelie, constatăm că Lăcusteanu, colonelul, (*Amintirile*... p. 136) afirmă că sublocotenentul Zalic dela 1848 era „fiu vitreg al lui Eliade", adică nelegitim, căci n'ar fi putut fi al Mariei [1]). La 1848 Eliade se înconjură de rudele lui, fraţii Racota (veri) şi N. şi C. Alexandrescu (cumnaţi) şi de acest Zalic, care după obiceiurile militare de pe atunci putea fi ofiţer la 20 de ani, fiind deci născut prin 1828. Să luăm *Visul* şi să-l citim la modul plan, fără nici o filosofie. Aflăm că Ilie Rădulescu a avut patru copii din care trei au murit înaintea lui Eliade :

> Trei fraţi ce avusesem părinţii mei perdură
> Şi rămăsesem singuri cu-al lor fierbinte dor,
> Trei fii creştea în mine tânăra lor căldură
> Şi le zâmbea în mine toată nădejdea lor.

Părinţii muriră :

> Ai mei mă părăsiră ; p'a mea copilărie
> Grijile dau năvală, nevoia cunoscui.

Evident, datele nu concordă exact. Noi am crede că părinţii

---

[1]) Oamenii dela 1848 ştiu că Zalic e rudă cu Eliad. Costache Halepliu vorbeşte de „officerul Zalic, consângine cu Eliade". Cfr. C. D. Aricescu, *Capii revoluţiunii române dela 1848*. Buc., 1866 I, p. 27.

au murit după căsătoria lui Eliade. Insă poetul nu face biografie curată, de date, ci una confesională :
Urmează căsătoria :

Dar un năluc urmează, și visu-și schimbă fața
Mă pomenii în drumu-mi tovarăș că aveam :
Pare că mă 'nsurasem ; și amara mea viață
Cu o ființă dragă părtași o îndulceam.

Deodată filosoficul ms. arăpesc ne vorbește de neînțelegeri casnice, foarte asemănătoare cu cele pe care le găsim în corespondență. Nevasta e geloasă, face soțului zile amare :

Imi imputa vini ce nu le aveam ;
Așteptam osândă l'orice faptă mare ;
Eram bănuit chiar când mă smeream ;
Ș'apoi împăcată era iertătoare...

Un chin, un iad, o muncă era a mea viață,
Demonul geloziei turbat mă sfâșia ;

Nașterea a doi copii (deci Virgil și Virgilia) îngădui un armistițiu sau măcar o consolare pentru soț :

Atunci eu lângă mine văzui două ființe
Nevinovate 'ntocmai așa precum eram,
Lor le era ocară a mele suferințe
Și la acea năpaste mai rău mă chinuiam.

Dar iată, unul (deci Virgil !) moare :

Dar fără veste-odată un trăsnet șerpuește ;
Răsăr și lângă mine văz mort unul din fii.

Ca să uite, bărbatul muncește (și în adevăr activitatea lui Eliade în această vreme este extraordinară) :

Voiam să-mi sparg veninul, să uit cele trecute ;
Munca îmi era dragă, ca uriaș munceam ;

Atunci apare o „iasmă îngrozitoare" asimilată în *Ingratul* cu „spăimâia-găligan" care a adus desunirea între soți :

Acea iasmă de groază, ființă infernală
Ce am văzut în visu-mi a tot mă ispiti
Ești tu...

Desigur că poetul putea să înţeleagă că Alexandrescu este *asemeni* iasmei, nu iasma însăşi. Totuşi cine citeşte portretul iasmei vede că e o caricatură a lui Alexandrescu cel feminin, slăbuţ, osos, făcând numaidecât roşaţă în obraz :

Ce spaimă de 'ntunerec ! ce iasmă îngrozitoare !
Viclean ascuns, fătarnic, împelitat Satan.
Un duh semeţ de vrajbă, turbat de răzbunare !
Şarpe îi era limba ! pe cinstea mea duşman ..

Parcă era femee... trăsuri amestecate
Se gâlcevea pe faţa-i de nevoiaş bărbat :
Lungă, lungă, subţire şi oase înşirate,
O sprintenă momâie forma grozavu-i stat.

Ochii îi erau negri ş'un foc în ei de sânge,
Subt ei un nas lung groaznic umfla fatale nări ;
Gura-i un iad de largă voia cochet a strânge ;
Scălâmba era 'n faţă-i, în trupu-i, în mişcări.

Galbenă şi uscată faţa-i cea lunguiaţă ;
Până la urechi buza-i d'ocară 'nveninată ;
Un rumen de strigoaică în veci se 'mprumuta.

Picioare de insectă ce foametea vesteşte ;
In veci nesăţioasă cu cinstea se hrăneşte
Dela străin şi rude, făr'a putea-o da.

De ce e învinuit „găliganul" ? Se exclude cu desăvârşire ideea adulterului. Nu avem nici un document, dar s'ar putea hazarda ipoteza că Gr. Alexandrescu era rudă cu Maria Alexandrescu, care poate era şi ea din Târgovişte. Aşa s'ar explica adăpostirea tânărului în casa lui Eliade, îngrijirile lui excesive. Iasma e vinovată de limbuţie (limbă de şarpe), de delaţiune. Ea spusese la lume taina ocrotitorului :

Spion faptelor mele ardea de răzbunare,
Şi 'n tribunalul lumii pârîş mă osândea !

Se întâmplă că şi femeia care-i ştia secretul (femeia cu care avea Eliade legături ?) să fie limbută :

Şa ştii că a ta taină e'n mână de femee !

Atunci bărbatul luă o hotărîre eroică. Să-și detăinuie povara, spre a se ușura :

Taina-mi nu mai fu taină, povara scuturai.
Pare că eram slobod, voii să-mi schimb viața

Dar nici asta nu folosi. Căzu atunci la mizantropie, („urîsem toată omenirea"), se gândi să se retragă în singurătate, deci să divorțeze, mai avea un copil (așa dar poezia e scrisă înainte de 1832) :

Vream să desfac cu lumea oricare legătură
Să fiu slobod în toate, să fiu numai al meu :
Dar mă ținea într'însa o gingașă făptură
Ce-mi răsfrângea în lume pe însuși Dumnezeu.

Ultimele strofe iau într'adevăr o întorsătură simbolică. Iasmei i se opune Serafimul și cele două ființe domină romantic o existență întreagă. Insă acestea sunt diversiuni.

Care era taina lui Eliade ? Istoricește, cu documente, n'o putem dezvălui. Ca un joc psihologic pe marginea textelor putem să bănuim următoarele : Inainte de a se căsători cu Maria, Eliade avusese legături cu o altă femeie și, dacă ce știu din gura lumii Lăcusteanu și Halepliu era adevărat, avea și un copil. Tinerei soții îi ascunse lucrul, dar „găliganul" limbă de șarpe bârfi, urmat chiar de femeia care deținea taina, posibil mama însăși a copilului. Urmă scandal, după care soțul infidel se hotărî să se mărturisească soției. Aceasta rămase cu suspiciuni toată viața și când Sarsailii dela Paris trimeteau știre că întreține și în capitala Franței femei cu care are copii, soția credea și suferea. Ceea ce făcu pe Eliade să nu mai stea la Paris. Prietenilor le scria sarcastic, făcând pe perversul, fiind vorba doar de cărți :

„Apoi aș aduce niște nimfe sau leliță tot una și una, fără de care, îți spui păcatul, nu pot trăi. „Lupul își mută părul, iar învățul nu"... Vom avea cu noi nu una sau două, ci un harem... Să ne punem acum la bătrânețe pe o orgie să se ducă vorba până la București, mai încornorată decât dela Paris la Chio".

Bogdan-Duică face și el o analiză a acestei poezii, însă complet falsă. Ideea legăturilor între Alexandrescu și Maria Eliade nu se sprijină pe nimic și de peste tot rezultă că soțul suferă de gelozia neîndreptățită a femeei, iar nu invers. De altminteri nevasta îi ascundea cismele ca să nu poată ieși din casă. Căci pen-

tru ce ar fi fost Eliade gelos pe o femeie cu doi copii în primii doi ani de căsnicie, căreia îi va mai da prilejul să mai facă alţi cinci copii ? Şi apoi (erudiţia lui B.-Duică !) al doilea copil era aproape sugar. O mamă cu un copil de vreo doi ani şi altul de vreo câteva luni cochetând cu un june de 18 ani ! Grotesc !

NUMELE „ELIAD".

S'a spus de către duşmani că Eliade s'a numit însuşi astfel, socotindu-se „fiul soarelui". El, cu drept cuvânt, s'a apărat afirmând că din numele tatălui, Ilie, profesorii dela şcoala grecească l-au numit aşa. Numele Eliad nu era izolat în acea vreme. Printre arestaţii la 1848 se află un Petre Eliad din Craiova, de profesie necunoscută (C. D. Aricescu, *Coresp. secr. şi acte ined. ale capilor rev. rom. dela 1848*, br. II, Buc., 1874). In *Noul Erotocrit* al lui Anton Pann, tom. II (Sibiu, 1837) printre numele prenumeranţilor găsim pe „Tudorache Iliad, ajutătorul la traducerea acestei Istorii". Era unul, se vede, care ştia bine greceşte.

„MELANCOLIA" LUI C. NEGRUZZI.

Vorbind de poezia *„Melancolia"* a lui C. Negruzzi, d. E. Lovinescu o socotea singură cu „un real sentiment poetic turnat într'o limbă aleasă şi potrivită cu fineţa cuprinsului". O credea „originală" cu toate că Bogdan-Duică se încearcă a dovedi că e imitată după *Ţinterimea unui sat* a lui Asachi, imitată şi ea, zice-se, după Jucovschi, care însă nu făcuse decât să traducă *Cimitirul de ţară* al lui Thomas Gray. Pentru literatura noastră de după 1800, metoda cea mai sigură de a afla sursa, căci aceşti bravi poeţi fură cu ingenuitate, este de a cerceta poezia curentă a secolului XVIII. *L'Amitié, la vérité, la mélancolie* sunt titluri banale în secolul XVIII occidental. Le întâlnim în literatura noastră de începuturi : *Prieteşugul, Adevărul, Melancolia.* Să ne oprim la ultimul. Doi poeţi francezi au cântat în deosebi melancolia, didactic: Delille, în *L'imagination* şi Legouvé în *La Mélancolie.* E greşit să se caute numai *un* izvor. Temele erau curente şi se tratau aproape fără deosebire de către toţi : ruinele, cimitirul din sat, viaţa câmpenească. Să deschidem pe Delille, cel mai citit poet în Occident şi la noi, împreună cu Voltaire :

O penchant plus flatteur, plus doux que la folie,
Bonheur des malheureux, tendre mélancolie,

Seamănă cu începutul lui Negruzzi :

O puternică plecare ce nu rabdă'npotrivire
Mă îndeamnă să cânt astăzi acea tânără simțire
Etc.

Insă nu e chiar Delille. Să vedem Legouvé. Din nefericire, n'avem la îndemână tot poemul. O parte din compunerea lui Negruzzi a fost cenzurată, oricum sunt la poetul român mai puține lucruri decât în Legouvé. Iată, spre a se face o idee, partea tratând despre cimitirul de țară dela poetul francez :

Où suis-je ? à mes regards un humble cimetière
Offre de l'homme éteint la demeure dernière.
Un cimetière aux champs, quel tableau ! quel trésor !
Là ne se montrent point l'airain, le marbre, l'or ;
Là ne s'élèvent point ces tombes fastueuses
Où dorment à grands frais les ombres orgueilleuses
De ces usurpateurs par la mort dévorés,
Et, jusque dans la mort, du peuple séparés.
On y trouve, fermés par des remparts agrestes,
Quelques pierres sans nom, quelques tombes modestes,
Le reste dans la poudre au hasard confondu.
Salut, cendre du pauvre ! Ah ! ce respect t'est dû..
Toi, chacun de tes jours fut un bienfait nouveau.
Courbé sur les sillons, de leurs trésors serviles
Ta sueur enrichit l'oisiveté des villes ;
Et, quand Mars des combats fit retentir le cri,
Tu défendis l'Etat après l'avoir nourri.
Enfin, chaque tombeau de cet enclos tranquille
Renferme un citoyen qui fut toujours utile.

Acum Negruzzi :

Unde sânt ? Unde mă aflu ? — Lâng'un jalnic ținterim .
Ce cucernică privire ! Ce icoan' înavuțită !
Câte gânduri mângâioase pentru o inimă rănită !
Ins'aice nu se vede nici un falnic mausoleu,
Care să învecinicească pomenirea vr'unui reu ;
Nu, nici marmură, nici aur, nici aramă se zăreşte,
Pe-a saracilor mormînte numai earbă verde creşte.

Te salut, locaș cucernic sermanului muncitor
Care a fost toată vieața statului folositor !
Te salut ! pentru că traiu-i pururea în asuprire,
De abia aice află o adâncă liniștire ;
Cu respect și duioșie mă închin astui mormânt...
Patriot a fost acesta de folos l-al seu pământ
Nu un trântor ce în vieață numai reu știu a face
Și din a țerii lui sânge să se 'ngrașe 'n bună pace.

Poetul în general se conduce după Legouvé și Delille, toate elementele fiind scoase de acolo. Fiindcă ne lipsește începutul din Legouvé nu putem urmări paralelismul strâns, pretutindeni.

BUDAI DELEANU ȘI BARETTI

In epistola închinătoare către Mitru Perea din *Țiganiada* (ed. Cardaș), Budai pretinde acestea despre autorul epopeii :

„Treizeci de ani au trecut drăguț Pereo de când eu fui silit a mă înstrăina de țara mea. De atunci încoace, deosebite țări am trăpădat ..

„Intâi invitându-mă zburătăția minții mele încă necoapte, când se începu războiul cel de pe urmă al Nemților cu Turcii, mă făcui volintir.

„Păciuindu-sá apoi lucrurile precum știi, fiindcă primisăm slujbă la Austrieci, fui trimis asupra Francezilor și supt Mantua căzui rob. Deacolo trimis fiind la Galia întru prinsoare îndelungată, dobândii prilej a învăța carte și mai multe limbi, procopsindu-mă mai vârtos la învățătura oștenească. In urmă primii slujbă la Francezi și purtându-mă bine, în scurtă vreme ajunsei căpitan.

„In urmă, cu oastea care fu trimisă la Egipt, m'aflai și cu....

„Fiind eu în Egipt mai la toate bătăliile de față s'a întâmplat pe mine o nenorocire · că trecând un glonț de tun aproape mi-a usucat un picior ș'am rămas *invalid*."

Nu e aici nimic autobiografic, ci o imitație după introducerea către cititori din *La frusta letteraria* a lui Baretti. Acolo Aristarco Scannabue, *invalid*, scrie pentru Petronio Zamlerlucco și este un astfel de aventurier :

„...quindici lustri già da esso vissuti ne passò dieci intieri sempre avvolgendosi come una fiamma per diverse regioni del mondo... Dopo che Aristarco ebbe spesa la miglior parte della sua travagliosa vita, or vibrando spuntone o sciabola per gli eserciti d'Europa e d'Asia, ora maneggiando la spada o moschetto sulle flotte inglesi e giapponesi,... se ne volle final-

mente tornare... E poi non poteva non accorgersi d'avere una gamba meno di quello che hanno gli altri uomini, poichè la sua gamba manca egli l'aveva veduta distaccarsi dal suo ginocchio, e cascar nell'Oceano vicino allo Stretto di Gibilterra, per la possente virtù di una palla bi cannone, che usci una mattina con troppa furia da un brigantino corsaro di Marocco".

G. CĂLINESCU

NOTĂ LA ESTETICA ARGHEZIANĂ

Impresia că poezia arghezianǎ este rezultatul unei mari, nesecate invenţii verbale au răspândit-o, deopotrivă, admiratorii şi detractorii scriitorului.

Atitudinea celor din urmă se explică mai simplu ; răsturnând obişnuinţe de prozodie şi limbaj, d. Tudor Arghezi era firesc să displacă, dela început până la sfârşit, conformiştilor. Revoluţia sa lexicală aducea cu sine şi o revoluţie în simţire, după un mare şi unanim recunoscut poet, ca Eminescu. Detractorii, în mod paradoxal, şi-au dat seama de această dublă răsturnare şi reacţiunea lor a fost consecventă ; au respins opera arghezianǎ, cum se spune didactic, în fond şi formă. Ca fond au socotit-o ori pornografică, ori anarhică, iar ca formă expresia cea mai strivitoare a dezmăţului verbal. Judecata lor negativă era şi semnul cel mai sigur că ne aflăm în faţa unui creator deplin, care a inovat în sensibilitate şi limbaj. Legile psihologiei literare colective şi oficiale sunt neschimbate ; aceeaşi primire a avut-o şi Eminescu la vremea lui ; detractori ca Anonimul din Blaj (canonicul Grama), ca Aron Densuşianu şi în parte Anghel Demetriescu, în ton diferit şi cu argumente variabile după formaţia fiecăruia, au făcut un proces paralel poeziei eminesciene. Tustrei au contestat conţinutul liricei lui Eminescu şi i-au deplorat inovaţiile de expresie, fiindcă au fost clătinaţi din obişnuinţele lor retorice şi scoşi din orizontul lor poetic.

Nu e nevoie să reactualizăm acum şi aci procesul anti-eminescianilor din veacul trecut ; dacă l-am amintit, e ca să stabilim că legea rezistenţei oficiale, în critică, e imuabilă şi că, ori de câte ori apare un poet cu un nou mesaj, el trebue să fie respins în structura şi expresia lui originală.

Nu vom relua, din acelaşi motiv, nici procesul făcut de o anume critică mult prea conformistă, liricii argheziene, în timpul nostru.

Ceea ce este mai ciudat, e fenomenul celălalt, al prețuitorilor, care s'au hotărît să socotească poezia d-lui Arghezi drept expresia unui „geniu verbal", cu exclusivitate sau în cea mai mare măsură. Și aci va trebui să procedăm oarecum documentar, ca să aflăm originile acestei judecăți unilaterale ale unei părți din critica pozitivă, a operei argheziene.

*

Orice creator aparține unei epoci de formație și deci unei ambianțe, unui moment istoric, de care cu greu se poate el însuși despărți și de care și mai greu îl despart glosatorii lui contemporani.

Se știe (și d. Șerban Cioculescu a arătat cel dintâi), că începuturile premature ale d-lui Arghezi s'au desprins din macedonskism și dintr'o anume perioadă a spiritului mobil care a fost poetul *Nopților* noastre. Macedonski a fost un liric care s'a căutat și care s'a format. Evoluția poeziei lui însumează un adevărat istoric al poeziei veacului trecut ; a pornit dela Heliade, Bolintineanu, Alecsandri, Depărățeanu și Mihail Zamfirescu, în naivele lui stihuri din *Prima verba*, a trecut prin romantismul francez, adică prin byronismul adaptat de Alfred de Musset, a poposit în parnasianism și a terminat prin a cocheta cu o anume aripă a simbolismului.

Debutul d-lui Arghezi (la vârsta de 16 ani) în revista *Liga Ortodoxă* a lui Macedonski, l-a găsit pe poetul *Florilor sacre* într'un moment când pontifia, din mijlocul cenaclului, în jurul formulei instrumentaliste ; din aplicațiile acestea, tânărul de atunci s'a ales cu preocuparea unei obsedante „estetici verbale" pe care, la rândul lui, a teorizat-o în diferite variante și în timpuri destul de spațiate.

Sunt îndeajuns de cunoscute textele de „artă poetică" ale d-lui Tudor Arghezi ; formulate în mici confesiuni publice, în proză, sau în unele poeme ce deschid culegerile sale de versuri, mai toate concordă în spiritul aceleiași „estetici verbale", pornită dintr'un izvor local, din teoriile lui Macedonski și vădind o clară repercusiune a unor anume preocupări ale poeților simboliști francezi.

In prezentarea volumului *Hore (Viața Românească,* Mai 1939) — d. Vladimir Streinu ne-a făcut serviciul să strângă laolaltă aceste dealtfel puține texte, apropiindu-le și de originea lor macedonskiană și de cea franceză, din care își trag substanța.

Este neîndoios că poetul *Cuvintelor potrivite* a folosit lecţia „esteticii verbale a lui Macedonski şi a simbolismului francez, dacă ne raportăm la epoca sa de formaţie şi că niciodată n'a încetat să socotească arta lirică drept o inovaţie în expresie, în ce priveşte laturea formală a poeziei. Dacă d. Arghezi n'a căzut în extravaganţele instrumentalismului, de care de altfel s'a scuturat repede, faptul se explică şi prin personalitatea sa poetică, cu mult de-asupra celei macedonskiene, dar şi prin structura sa de poet religios, prin intuiţiile sale lirice, atât de opuse cântăreţului *Nopţii de Mai.*

Nu spunem că d. Arghezi şi-ar fi modificat cumva concepţia sa de „estetică verbală", păstrată până la ultimul volum; dar paralel cu această concepţie, i-am spune formală, despre poezie, a afirmat şi o concepţie mistică a creaţiei literare, mai înainte de unele formulări din *Ce-ai cu mine, vântule ?* şi din *Hore.*

Mistica verbală arghezianǎ îşi are origini mai depărtate decât teoriile instrumentaliste macedonskiene şi decât sugestiile primite din simbolismul francez ; să nu uităm niciodată că poetul are o formaţie religioasă şi că Biblia este permanentul său izvor de inspiraţie, oricâte abateri ar manifesta, uneori, dela această matcă. Cultura beletristică a d-lui Arghezi s'a grefat pe structura sa de călugăr. Şi dacă există texte neîndoielnice care să confirme concepţia unei „estetici verbale" de origine poetică, vom afla altele care să ne pună în contact cu „mistica verbală" a profeţilor. Chiar în laturea aceasta, problema este cu mult mai complicată decât ar părea la prima vedere. Conştiinţa estetică şi conştiinţa mistică a scriitorului au mers mână 'n mână, înainte de cele mai caracterizate opere ale maturităţii sale, de poet creştin. Muzicalitatea exterioară a poeziei macedonskiene n'a putut să-i modifice structura parnasiană. D. Tudor Arghezi nu e un poet muzical ; lirica sa e plastică interioară, *viziune,* tradusă în plasticitatea figurativă a expresiei. Tipul său poetic face parte din „familia de spirite" a lui Victor Hugo şi a lui Rimbaud. Instinctul de meşteşugar al cuvântului, oricât ar fi format la „estetica verbală" simbolistă, depăşeşte mistica verbală a poeziei moderniste, aşa cum o cunoaştem prin instrumentalişti sau prin Mallarmé. Nicăeri d. Arghezi nu şi-a strangulat inspiraţia, nu şi-a mutilat viziunea lirică, de dragul de-a inventa un limbaj exclusiv al poeziei, cum a sfârşit mucenicul celui mai sublim şi absurd vis, care a fost autorul lui *Un Coup de Dés.* Intre preţioasele mărturii argheziene, sunt unele pe care critica le-a ocolit sau le-a

ignorat; mai stinghere decât cele privitoare la „arta poetică" divulgată atât de clar, ele sunt nu mai puțin semnificative. Astfel, într'o convorbire cu d. F. Aderca — d. Arghezi afirma: „Suntem contemporani cu Homer, cu Moisi, cu Evanghelistul Ioan și cu Anton Pann, cântărețul dela biserica Olari".

Dintr'odată suntem scoși din teoria „esteticii verbale", de izvor simbolist, și suntem puși pe un alt plan de discuție; arta este contemporană prin structurile înrudite ale creatorilor, dincolo de timpul istoric; poți fi poet român, trăind în vremea noastră, de iuți prefaceri formale ale lirismului, și totuși să te simți contemporan în spirit cu Moisi și Evanghelistul Ioan. D. Arghezi n'a făcut prea mult caz, niciodată, în public; de preferințele sale literare; mai mult chiar, n'a făcut caz de neliniștile sale din tinerețe, când s'a închis în chilie, ca să mediteze asupra lumii și a lui Dumnezeu. Prin activitatea sa de pamfletar, atât de răspândită și apreciată, prin violența satirică a *Icoanelor de lemn,* în care a evocat aspectul sumbru, infernal, al călugăriei, a dat impresia mai curând a unui inconformist decât a unui chimist. Numai ciclul *Psalmilor* ne-a pus în față pe căutătorul arzător, sfâșiat de îndoieli și obsedat de chipul Tatălui ceresc. Iar profetismul din *Testament* este vizibil mai mult în ton și expresie, decât în spirit; orgoliul poetului de-a fi schimbat

Sapa 'n condei și brazda 'n călimară

e mai puternic decât oricare altă stare de conștiință, iar mândria lui de-a fi

...ivit cuvinte potrivite

din graiul rudimentar al străbunilor, robi ai muncii pământului, este mai presus de orice altă considerație.

Dacă „arta poetică" din *Testament* nu depășește orgoliul romantic al creatorului, care-a scos din forța latentă a strămoșilor anonimi o energie spirituală, și dacă nu definește altceva decât „estetica verbală" manifestată în conștientele „cuvinte potrivite" — în poema liminară a volumului *Flori de mucigai,* poetul sugeră în mod negativ măcar, putința unei inspirații mistice, dincolo de meșteșugul scriitoricesc.

Ne avertizează deci că aceste poeme le-a

...scris cu unghia pe tencuială,
Pe un perete de firidă goală,
Pe întuneric, în singurătate,

Cu puterile neajutate
Nici de taurul, nici de leul, nici de vulturul
Care au lucrat împrejurul
Lui Luca, lui Marcu şi lui Ioan.

Dar mai departe ne spune :

Când mi s'a tocit unghia îngerească
Am lăsat-o să crească
Şi nu a mai crescut —
Sau nu o mai am cunoscut.

iar atunci

...m'am silit să scriu cu unghiile dela mâna stângă.

Apariţia figurată în „unghia îngerească" — este semnul sigur că poetul asociază la „estetica verbală" cunoscută şi un duh inspirat, un har mai presus de îndemânarea tehnică a scrisului.

În iniţialul *Cuvânt* dela *Stihuri de seară,* ideea de inspiraţie, superioară meşteşugului de „cuvinte potrivite", se accentuiază şi mai mult :

Farmece aş fi vrut să fac
Şi printr'o ureche de ac
Să strecor pe un fir de aţă
Micşorată, subţiată şi nepipăita viaţă
Până 'n mâna, cititorule, a dumitale.

Măcar câteva crâmpeie,
Măcar o ţandără de curcubee,
Măcar niţică scamă de zare,
Niţică nevinovăţie, niţică depărtare.

Aş fi vrut să culeg drojdii de rouă,
Intr'o cărticică nouă,
Parfumul umbrei şi cenuşa lui.
Nimicul nepipăit să-l caut vrui,
Acela care trăsare
Şi nu ştii de unde şi cum.

Am răscolit pulberi de fum.

Preocuparea de meşteşugul scrisului, obsesia „esteticii verbale" apare din ce în ce mai atenuată în poetica arghezianã ; poetul conjură cu „farmece" inspiraţia şi tinde să cuprindă i-

nefabilul creaţiei dumnezeeşti şi să-l transmită cititorului, alergând după „parfumul umbrei" şi după „nimicul nepipăit".

Ca să rămânem la culegerile de versuri ale d-lui Arghezi, să completăm concepţia mistică a inspiraţiei cu cele câteva indicaţii din *Hore.*

Voind să preamărească pe Dumnezeu şi creaţia lui, se 'ndeamnă umilit :

Sculele mele cântate
Pune-le 'n vatră pe foc.
Vreau un singur pai în loc
De unelte 'ncrucişate.

Poetul bucolic n'a renunţat totuşi la „estetica verbală" ; cine a citit *Hore* a recunoscut dintr'o dată expresia argheziană şi în simplitatea făcută a versului şi imaginii a reîntâlnit pe alcătuitorul de „cuvinte potrivite"; după cum în *Psalmi,* misticul era prezent, dincolo de arta formală, tot aşa în prosternarea faţă de Dumnezeu, pe care-l vede pretutindeni în natură, este şi în *Hore ;* deşi i se adresează sfios :

Voie dă-mi să spânzur graiul
Şi să-ţi mulţumesc cu naiul

cântecul lui este la fel de artistic modulat, ca şi în poemele în care părea preocupat numai de „estetica verbală".

Lirica argheziană este un univers moral destul de complicat şi, sub vorba de foc sau suavă care acoperă intuiţiile ei poetice, se desenează o structură de un mare dramatism interior şi se zbate un spirit religios, de accente profetice sau de preamăriri de psalmist.

*

Printre cei dintâi, d. M. Ralea a făcut observaţia asupra valorii de invenţie verbală a poeziei argheziene, la apariţia *Cuvintelor potrivite ;* articolul său, cules în volumul *Perspective,* insistă astfel asupra creaţiei verbale a poetului :

„Nu găsesc în contemporani aproape nimic din structura sa sufletească, din ideile, senzaţiile, felul de a vedea viaţa, din gustul său. Influenţa sa e covârşitoare însă în ce priveşte forma. Ascendentul său e de natură tehnică. D. Tudor Arghezi a produs o revelaţie în arta scrisului contemporan şi în proză şi în versuri.

Dacă aş fi bine înţeles, aş spune că importanţa (sa) covârşi-

toare e de *natură filologică* (sublinierea autorului). Altfel se scria înainte de d-sa şi altfel se scrie astăzi".

Observaţia a făcut ocol în publicistica noastră critică şi exploatată în felurite sensuri ; d. M. Ralea constată, cum se vede, şi o „structura sufletească" a poetului, fără s'o determine însă prea precis, sau o aproximează în „monahismul său aşa de autohton", cu intenţia clar vădită de a o integra în conceptul „specificului naţional", pentru a-i găsi aderenţele „cu pământul acesta lucrat de istoria noastră".

Constatarea e destul de ingenioasă, dar zvârlită aşa, spre sfârşitul articolului, pare mai mult un pretext de a dogmatiza decât strădania de-a zugrăvi structura spirituală a poetului, pe care-l socoate „cel mai mare poet al nostru dela Eminescu încoace".

Intr'o subtilă cercetare a infiltraţiilor baudelairiene în *Cuvinte potrivite,* d. Vladimir Streinu reduce structura poetului nostru la structura poetului francez, stabilind că primul ar fi numai un „inovator verbal", iar ultimul un „inovator în substanţă". Configurarea de „geniu verbal" a d-lui Tudor Arghezi abia de-aci porneşte, dându-se expresiei înţelesul de poet de a doua zonă, în dependenţă structurală, într'un fel de prelungire spirituală a lui Baudelaire. Nu ne vom opri la o dezbatere prea lungă, prea abătută dela scopul principal al gloselor noastre, care vor să fixeze mai de-aproape spiritul esteticii argheziene, valabil şi sub aspectul „esteticii verbale" şi al concepţiei mistice a inspiraţiei. Vom remarca numai că din constatarea d-lui Vladimir Streinu a pornit, extinzându-se la ultimele consecinţe, atitudinea negativă a d-lui Eugen Ionescu, care-a voit să reducă lirica arghezianã la virtuozitate retorică şi la anecdotism pitoresc, ca şi atitudinea d-lui N. Davidescu, care a dedus din „estetica verbală" a poetului, văzută ca o artă senzorială a cuvântului, caracterul de creaţie „minoră" al întregii opere argheziene.

Să ne întoarcem la obiectul notelor noastre şi să vedem cum „estetica verbală" e dublată şi în alte texte, de concepţia inspiraţiei ca har, identificând pe poet nu numai cu un abil meşteşugar de „cuvinte potrivite", ci cu însăşi esenţa mistică a creatorului.

In *Cartea cu jucării,* unde d. Tudor Arghezi foloseşte mitul liric şi parabola, aflăm exprimată şi concepţia inspiraţiei ca har, coborît tainic asupra poetului :

„Noaptea trecută a fost gălăgie de glasuri în bătătura noas-

tră, uncheșii Domnului neputând să judece la fel veghea unui cântăreț, găsit cu lampa aprinsă. Acesta își scrie noaptea, *cu urechia la cele negrăite*, stihurile cântate în auzul luminii. *Proorocul pământurilor înflorite a hotărît că el se roagă*, pe când preoții tărâmurilor sterpe au socotit că blestemă ; și s'au uitat și unii și alții cu nasurile turtite, prin greamul lui, ca să-și facă părerea cea mai adevărată, văzându-l cu ochii lor — și tot nu s'au înțeles. El sta răzimat în cot, *așteptând ca un nerod, să-i ia cineva, nezărit, mâna și să scrie cu mâna lui* — și scria o bucată de vreme și se oprea, și iar aștepta, *părând că vorbește cuiva și că aude vocea aceluia numai el.* Și proorocii s'au gâlcevit în mai multe limbi la fereastră, ca niște cărturari pământeni, care țin silit știința și închipuirea în grădina lor îngrădită, ca mărarul și ca leușteanul, până ce s'a putut apropia de perdeaua cântărețului un Evanghelist, *obicinuit să scrie cu vorbe șoptite.*

— Uitați-vă mai bine, zise Ion, Luca, Marcu sau Matei. Pe scaunul de lângă sobă stă cineva cu obrazul de aur, cu ochii de zmarald și ametist și mâna lui, așezată pe un genunchi, e însângerată. L-ați văzut ?

Intr'adevăr, cântărețul asculta la piciorul muntelui, în cătuna și în bordeiul lui, de Omul de Aur, în vreme ce adormeau și licuricii. In noaptea aceea el venise singur *din bolta bolților*, înaintea profeților lui..."

(Omul de aur)

Misteriosul „Om de Aur" pe care-l văd evangheliștii figurează pe Fiu, ca unul ce face parte din treimea inspiratoare, sub vraja căreia poetul își exercită harul lui creator. Iisus îl ajută „să scrie cu vorbe șoptite", așa cum i-a ajutat și pe cei patru Apostoli să scrie Noul Testament.

O astfel de concepție mistică a inspirației se deosebește de cunoscuta concepție romantică, mergând spre izvorul biblic; ea face din actul poetic un dicteu al duhului sfânt ; iar ideea despre creația literară, văzută ca un meșteșug de „cuvinte potrivite" — nu contrazice întru nimic perspectiva mistică a inspirației, căci se completează într'un fel de identitate a Poetului cu Dumnezeu, creatorul lumii.

D. Anghezi a împăcat singur ambele moduri ale creației, văzută ca un meșteșug și ca un instinct nevinovat, în chiar faptele creatoare ale Tatălui. Intr'o poemă din *Cartea cu jucării*, ni se evocă imaginea lui Dumnezeu creatorul, asemenea unui industrios meșter :

Dar Dumnezeu s'a pus
Să lucreze colo, sus
A luat o foarfecă odată
Şi hârtie neliniată.
A luat un ghem de sfoară
Şi i-a dat drumul afară,
Din cer în mare,
Şi scoase soarele cât o căldare.
A luat clei şi pap
Şi a făcut un crap.
Şi pe lângă clei
A luat o pungă cu scântei.
Şi făcu şi luna
Şi stelele, una şi una.
Căci uitasem, pasă-mi-te,
Nişte foarfeci ruginite
Şi nişte materiale,
Nişte mucavale,
Nişte cocă, nişte glomotoace,
Nişte praf uri, cu care Sfinţia Sa
n'avusese ce face.
Şi cam fără ca să vrea
Făcu omul după stea,
Făcu struguri pentru om,
Şi aşa, pom lângă pom,
Flori cu flori şi ape 'n ape
Totul gata fu aproape.
Dumnezeu făcu, Vasile,
Lumea toată 'n şase zile.
Şi după trei săptămâni
Se frecă pe mâini,
Mulţumit
Că a isprăvit.

(Facerea lumii)

Altădată, în volumul *Hore*, reluând tema creaţiunii divine, o prezintă sub faţa cealaltă, a creaţiei joc, născută dintr'un instinct sigur şi profund :

A vrut Dumnezeu să scrie
Şi nici nu era hârtie.
N'avea nici un fel de scule

Și nici litere destule.
C'un crâmpei de alfabet
Mergea scrisul foarte 'ncet.

N'aș vrea nici atât să-l supăr
Cât piperul de enupăr,
Dar o să vă spui ceva:
Nici carte nu prea știa.
Orișice învățăcel
Știe mult mai mult ca el;

El, care făcuse toate,
Nu avea certificate.
Câtu-i Dumnezeu de mare
N'avea trei clase primare.
La citit se 'mpiedică,
Nu știe-aritmetică.

Știe atât: numai să facă.
Ia o leacă, pune-o leacă.
Face oameni și lumină
Din puțin scuipat cu tină
Și dintr'un aluat mai lung
Scoate luna ca din strung.

(A. B. C.)

Nu vedem contradicție între concepția paralelă de *poeta faber* și poet inspirat de duhul sfânt și Dumnezeu meșter năzdrăvan, creator al lumii, și Dumnezeu creatorul suprem instinctiv. Lucrarea poetică are în estetica arghezianã două stadii distincte; una aparține inspiratului, duh revărsat din duhul divin, și alta meșteșugarului, care prin strădania „cuvintelor potrivite" își modelează inspirația, așa cum și Dumnezeu, în virtutea puterii lui creatoare, și-a modelat universul cu unelte ca și omenești, în cele șase zile ale facerii.

Identitatea Dumnezeu meșteșugar și creator și Poet meșteșugar și creator se 'mplinește în *Ce-ai cu mine, vântule?* — unde găsim în numeroase fragmente și poeme întregi alternanța aceasta, care pe plan literar se traduce în concepția „esteticii verbale" și a esteticii mistice, deopotrivă valabile, în mentalitatea arghezianã. De altfel, cine-și dă seama de formația și conformația religioasă a structurii poetului, în tot cuprinsul operei lui de vers și proză, nu se poate să nu accepte și concep-

ţiile asociate ale creaţiei meşteşug şi creaţiei inspiraţie. Teoriile simbolismului s'au grefat pe stratul originar al monahului, care l-a căutat pe Dumnezeu în singurătate şi în viaţă, după cum îl caută, îl simte şi-l trăeşte în actul creator poetic, semn el însuşi al misterioasei puteri a Creaţiunii.

Dacă izvoarele literare ale „esteticii verbale" sunt uşor de aflat, să nu uităm că izvorul Cuvântului mistic e în Biblie şi că însăşi estetica laică argheziană se aureolează de înţelesul ascuns din versetul evanghelistului Ioan :

„La început era Cuvântul şi Cuvântul era la Dumnezeu şi Dumnezeu era Cuvântul."

Şi d. Tudor Arghezi s'a mărturisit, cum ştim, contemporan în spirit cu Evanghelistul.

POMPILIU CONSTANTINESCU

ASPECTE EPICE CONTEMPORANE

1. Mihail Celarianu : *Diamant verde*, roman, Editura Cugetarea — Georgescu Delafras, 1940; 2. Mircea Eliade : *Secretul doctorului Honigberger*, Editura Socec & Co., Bucureşti, f. d. (1940).

Cariera epică a d-lui Mihail Celarianu, despre ale cărui două romane precedente nu ne-am crezut datori să referim până acum, ni s'a părut ocazională, ca un paradox repetat, în variante nesimilare, de un spirit cu totul neparadoxal. Această judecată ne îndeamnă să stăruim câtva, în preajma conceptului structural al operei de artă. Acest concept se leagă, de altfel, de o mai veche enunţare programatică, din anii trecuţi, provizoriu suspendată, de atunci încoace. Fără să pretindem, cu acest prilej, de a da o expunere metodică, vom înfăţişa o schemă teoretică. Experienţa critică duce la constatarea că fiecare scriitor cu o personalitate conturată, poate fi privit ca expresia unei organizări psihologice şi artistice diferenţiale. Despre ceilalţi, veleitari, cu opere dibuitoare şi în căutare de sine, se impune constatarea contrarie, că le lipseşte această organizare proprie. Aşa dar, aceştia din urmă sfârşesc prin a nu-şi obţine niciodată contururi individuale, vădindu-se felurit tributari, unuia sau mai multor scriitori. Nu ne interesează, în cadrul judecăţii de structură, decât acei câţiva scriitori, cu personalitate organic deosebită, care nu pot fi confundaţi între ei. Ceea ce constitue personalitatea unui scriitor este structura sa psihică nouă, realizată artistic. Mărginindu-ne deocamdată la enunţări axiomatice, fără susţineri exemplificate, vom mai stabili raportul necesar sau ocazional dintre scriitor şi operă. Când lucrarea artistică înfăţişează cât mai credincios structura intimă a creatorului, raportul dintre operă şi scriitor este necesar şi organic. Se întâmplă adesea să surprindem un astfel de hiatus între operă şi structura scriitorului, până la neidentificarea acestuia, dacă nu am fi preveniţi. Atunci ra-

portul dintre autor şi operă este ocazional, fortuit, anorganic. El decurge din nevoia de aventură a spiritului, din dorinţa de a se depăşi, de a ieşi din tiparele lui materiale, de a se realiza proteic. De bună seamă, structura artistică diferenţială este în ea însăşi o depăşire faţă de forţele inerte ale momentului literar, şi o depăşire care poartă într'însa potenţialul unei serii de depăşiri. Sensul structural al creaţiei, aşa cum credem, nu este static, ci dinamic, în devenire. De aceea nu s'ar putea ivi ambiţia de a delimita cu stricteţe structurile active, în plină evoluţie. Critica nu stăpâneşte decât eficacitatea liniilor indicatoare, când se găseşte înaintea unor asemenea structuri, dinamice şi prin aceasta chiar, variabile. Numai activităţile literare încheiate, fie prin moarte, fie prin secătuire, se supun unei fixări structurale, cu pretenţii de definitivat. Să ne întoarcem însă la raportul fortuit, dintre operă şi autor. Nevoia de aventură, de depăşire, de proteism, îmbogăţeşte numai spiritele într'adevăr creatoare; ea le prilejueşte uneori însă înfrângeri categorice, revelându-le că, oricât de liber ar fi spiritul, domeniul lui nu e niciodată nelimitat. Cu atât mai dureroase sunt trezirile de acest fel, la scriitorii de structură mai puţin fluentă, ale căror aventuri spirituale le scot în vileag limitele şi deficienţele. Astfel raportul anorganic dintre scriitor şi operă este rezultatul unei nepotriviri structurale de care autorul nu a fost conştient în tot timpul tentativei. Intr'adevăr, puţini sunt artiştii literari, plastici sau muzicali, care-şi cunosc structura şi mijloacele ei de realizare. Inseşi depăşirile nu sunt decât variaţii organice, ale unor structuri bogate, cu posibilităţi multiple. Sensul depăşirii se lămureşte faţă de creaţiile precedente, dar nu şi în raport cu natura organică a structurii, care nu poate fi infinit variabilă şi nelimitată.

Raportul dintre critică şi opera de artă este în funcţie de cunoaştere şi verificare a structurilor. Prin alte cuvinte, criticul e dator să deosebească, în seria de scrieri ale unui autor, acelea care îi exprimă structura, de celelalte care i-o contrazic sau i-o trădează. In prima eventualitate, rostul criticei este pozitiv, deoarece contribue să fixeze fizionomia structurală, adesea neconturată chiar în conştiinţa creatorului, şi totdeauna confuză în spiritul public. Când criticul e însă nevoit să scoată în lumină caracterul aventuros al unei opere, prin care însuşi scriitorul de valoare, câteodată, dovedeşte cât îşi este sieşi de nefamiliar, atunci convenim că funcţia sa este negativă. Numai că rezultatul final al acestei critice se vădeşte a fi pozitiv, deoarece înlăturarea anorganicului e o operaţie de corectitudine

intelectuală și de utilitate, de pe urma căreia profită însuși scriitorul, care-și irosește energia în asemenea întreprinderi, alături de sensul activității sale structurale (iar publicul e avertizat să nu se rătăcească pe urmele autorului dezorientat).

Desigur, spiritul de finețe interzice criticei de a impune cu habotnicie sensul unic, ca și cum un scriitor ar fi reductibil la o singură tendință temperamentală și obligat să se exprime în serie, invariabil. Sunt însă variante ca și invariante ale personalității, încadrabile uneia și aceleiași structuri, numai în aparență neîmpăcate.

Totul este ca această concepție structurală să nu se invertească într'o metodă critică unidimensională, care să reducă potențialul creatorului la o formulă necuprinzătoare și mutilantă. De altă parte, varietatea în compuneri nu trebue privită sub unghiul vițiat, astăzi la modă, al disponibilității. Este, cu toată *contradictio in adjecto,* un idol baconian, al cărui prestigiu nu-l suferă tribul, ci tocmai pretinși individualiști, care proclamă infinita disponibilitate a eului, la „experiențe" sau „trăiri" (Erlebnisse). Această eroare se repercutează în literatură, prin încercări de realizare, neconforme cu adevărata structură a scriitorului. Iluzionismul poate avea urmări strict individuale, în domeniul vieții (ca să nu spunem, al „trăirii", cuvânt de un cert umor involuntar), adică nesemnificative pentru experiența umană ; pe tărâmul artistic, consecințele sunt mai grave, deoarece avortează opere, ivite din eroarea autorilor, de a fi altul în fiecare din avatarele lor. Aci intervine rolul criticului cu judecăți de valoare structurale. Acesta distinge realizarea de sine a scriitorului, nu după criterii estetice generale, aplicabile tuturor scriitorilor, ci în raport cu propria alcătuire sufletească a fiecăruia.

După acest preambul prea lung, se cade să ne explicăm de ce nu am luat în considerare primele romane ale d-lui Mihail Celarianu. In cel dintâi, *Polca pe furate* (1933), alcătuit epistolar, cu o substanță omenească trivială, deși de un verism netăgăduit, în creionarea siluetelor de amorezi periferici, nu am recunoscut nimic din poetul stăpânit și discret, care se remarcase în *Drumul* (1928). Cartea nu putea avea altă semnificație decât aceea a unei distracții de autor, menită să nu se repete. Chiar dacă am fi fost dispuși să recunoaștem într'însa o reușită, calitatea ei nu ni s'a impus, iar caracterul ei de experiență ironică ni s'a părut neconsubstanțială poetului. Al doilea roman, *Femeia sângelui meu* (1935), suferind de grave insufi-

ficiențe în construcție, nu putea făgădui o carieră de romancier. De altă parte, intensitatea erotică a operei, de o neînchipuită impudoare, până la jignirea celei mai încercate îngăduințe, contrazicea de asemenea imaginea pură a poetului. In situațiile scabroase și promiscue, se mai învedera o naivă bruscare a acțiunii, mai neiertată poate decât chiar violentarea celui mai cutezător amoralism. Să admitem însă că din roman s'ar desprinde, cum afirmă d. E. Lovinescu, „un fel de frenezie impersonală, cosmică, de mare artă" ; dacă susținerea acestui erotism, esențial liric, ar fi întemeiată, am rămâne mai departe neîncrezători în impresia că „scenele cele mai îndrăznețe... sunt determinate de atâtea motivări psihologice și fatalități inexorabile, încât par firești" (*Istoria literaturii române contemporane,* 1900-1937). Din această îndoială, în necesitatea și motivarea psihologică a eroticei cumulative, am socotit și socotim *Femeia sângelui meu* o carte neizbutită, atât prin lipsa de tehnică, precum și prin arbitrarul situațiilor. Cât e de romantică, în sensul pejorativ al cuvântului, structura personajului care se tăvălește cu mama, fiica și mătușa fecioarei iubite cu sfințenie ! O asemenea alcătuire sufletească demoniacă ar fi cerut o mare putere creatoare, spre a o învesti cu nu știu ce tragism ; autorul n'a dat nimic mai mult decât notații lucide și experte de alcov, uneori brutal exasperate ; niciodată însă nu s'a apropiat de dramatismul pe care-l comporta pendularea între carnal și spiritual, între abjecție și puritate.

Este însă de remarcat că *Flori fără pace,* culegerea ulterioară (1938) de poezii, a confirmat într'un fel, sensualitatea din *Femeia sângelui meu,* atât de surprinzătoare la autorul suav al poemelor din *Drumul.* Sublimată, în lirismul ei pur, de anecdoticul infam din roman, frenezia erotică din *Flori fără pace* este tot atât de toridă, dar actualizată într'o bogată coloratură, pe un întins portativ sufletesc, care nu exclude smerenia și înălțarea mistică, ale lui Baudelaire.

Cine ar căuta să recompună structura autentică a d-lui Mihail Celarianu, ar putea socoti periferice notațiile șarjate din *Polca pe furate* și promiscuitatea erotică din *Femeia sângelui meu.*

In schimb, imaginea poetului contemplativ din *Drumul* s'ar cuveni retușată cu intensitatea erotică din *Femeia sângelui meu* și din *Flori fără pace,* ale cărei note delicate și sensibile ar întregi fizionomia primordială a poetului, după cum maladivul din noua culegere lirică s'ar conjuga mai nimerit cu anumite

semnificații ale romanului, câtuși de puțin „impersonale și cosmice", în frenezia lor.

Cu aceste lămuriri, ne menținem impresia că *Polca pe furate* și *Femeia sângelui meu* nu autorizau credința în posibilitățile epice ale d-lui Mihail Celarianu.

Iată însă că romanul recent, răsturnând prevederile sceptice, se înscrie ca o strălucită biruință în activitatea sa epică. *Diamant verde* e o carte strânsă și puternică, a unui romancier de acum înainte necontestabil. Tehnica, în care planurile se întretaie cu siguranță, este meșteșugită. Deși reductibil la o singură acțiune, romanul se amplifică prin alternarea incidentelor care-i conferă densitate. Dintre acestea, episodul anemic, al aventurii proiectate de un grup de liceeni, ni se pare de prisos, în economia romanului. La o reeditare, ar putea fi eliminat fără pagubă sau ar trebui adâncit, ca să-și realizeze semnificația dorită. Nu era însă deajuns situarea protagonistului, doctorul Octavian Peleș, între Magda, vechea lui iubită, și Viorica Stanian? Din cumpăna între obișnuință și pasiune, s'ar fi ales un proces psihologic așa fel generator de evenimente, încât să nu mai fi fost nevoie de aproximativa experimentare a adolescenței. Limitându-ne la această singură obiecție capitală, recunoaștem cărții o structură unitară, aproape desăvârșită. O altă întâmpinare privește dialogurile, cu deosebire dintre cele glumețe și familiare, dela începutul romanului, în care se străvede oarecare vulgaritate involuntară, — poate o rămășiță fatală a mânuirii limbajului periferic, în *Polca pe furate*. In genere, dialogul e mânuit cu mai puțină siguranță decât monologul interior sau monologul pasionat al declarației, de o putere neobișnuită. Cum însă insuficiența se descopere acolo unde și dificultatea este mai mică, suntem încredințați că modificările s'ar aduce cu cea mai mare ușurință, pentru a netezi asperitățile sâcâitoare.

Cum am da oare măsura de valoare a romanului, fără să ne împiedecăm de îndatorirea unei prezentări schematice? Octavian Peleș simte poate nevoia unei evadări din deprinderea sentimentală, când întâlnește privirea fascinantă a unei cochete cu ochi verzi. Invitat la ceai, e întâmpinat de d-na Stanian într'o „rochie de mătase verde strălucitoare, cu gâtul încolăcit de un colier italienesc verde". Bărbatul leagă destinul său de simbolismul straniu al culorii. De acum, s'a isprăvit cu liniștea lui. Peleș cade victima unei obsesii neînduplecate, trecând și printr'un șoc nervos, pricinuit de cea dintâi contrarietate. Posesiunea îi dă însă sensația înghețului și îl lecuește.

Viorica, verificându-şi cu acest prilej nedorit (deoarece era doar o cochetă, căreia-i plăcea flirtul, fără urmări), temperamentul rece şi inaptitudinea la fericire, se sinucide. Iar Peleş se întoarce la Magda, prietena devotată şi iubitoare.

Redus la această schemă, romanul ar părea destul de nesemnificativ. El îşi trage puterea din organizarea obsesivă a fascinaţiei pe care o exercită privirea de „diamant verde". Numai un talent de puterea aceluia a regretatului Gib I. Mihăescu ne deprinsese cu mânuirea magistrală a obsesiilor. N'am fi crezut că, prin mijloace diferite, altcineva i-ar putea duce arta mai departe. Imbinarea pasiunii cu elementul clinic, lucrarea dezechilibrului moral, dinamismul precipitat al evenimentelor, prin încordarea supremă a dorinţei, sunt tot atâtea elemente, comune artei lui Gib I. Mihăescu şi a d-lui Mihail Celarianu. Asemănarea se opreşte la liniile mari, deoarece eroul din *Diamant verde* nu împărtăşeşte cu voluntarul şi lucidul Mihail Aspru, din *Donna Alba,* decât violenţa pasiunii. Octavian Peleş nu cucereşte însă pe Viorica Stanian în urma unui asediu stăruitor, ci prin hazardul alunecării. D. Mihail Celarianu aduce ca un element nou şi hotărîtor, impresia poetică, obsedantă, căreia îi dă acea neobişnuită forţă de viaţă şi accelerarea dramatică a evenimentelor.

Climatul posesiunii, spre deosebire de antecedentele din *Femeia sângelui meu,* este de ordin sufletesc şi aduce o notă cu totul deosebită de sensualitatea cu care nu reuşise a ne împăca acel roman. El ne introduce în reversul moral al cochetăriei, printr'un sondaj psihologic din cele mai adânci. Nici un romancier român nu a vădit atâta forţă, în sugerarea frigidităţii morale (tema asemănătoare, până la un punct, în nuvela *Planetă moartă,* din *Junglă,* de d. Dan Petraşincu). Ceea ce altul sau însuşi autorul *Femeii sângelui meu,* ar fi încercat prin descrieri fiziologice, d. Mihail Celarianu a izbutit printr'o puternică atmosferă poetică.

Poetul a oferit romancierului intuiţia iniţială, verdele fascinant al privirii, precum şi intuiţia finală a sufletului femeiesc de ghiaţă, care nu poate realiza iubirea şi fericirea. Mai adesea colaborarea dintre poet şi romancier se înfăptueşte neorganic, pe planuri paralele, fără suprafeţe de contact. La d. Mihail Celarianu, intuiţia poetică adânceşte semnificaţiile sufleteşti.

La ntrebarea dacă poetul izbuteşte să construiască structuri omeneşti autonome, lipsite de subiectivism, ca romancierii puri, ce am putea răspunde ? Octavian Peleş, printr'o anumită tră-

sătură, poate să-i semene autorului. „Era o particularitate a spiritului lui de a gândi în colori și imagini". (pag. 74). Expertul erotolog, care zace și în acest erou, proiectat poate subiectiv, construește psihologia amoroasă a popoarelor.

„Tonul pasionalității de mijloc", a culorii crême, care predomină în staluri și loje, la reprezentația „Romanței", configurează psihologia compatrioatei noastre. „Romînca are adeseori plusul de frumusețe, și totdeauna minusul de temperatură" (pag. 38). Ei ! ce-are face... se găsesc compensații. „Unguroaica nu poate să se gătească în crême, ci numai în negru, în roșu sau în roșu cu negru. In al doilea rând, când se ridică cortina și sala rămâne în umbră, ea înșfacă de braț, ca într'un clește, pe soțul sau prietenul... sau chiar pe spectatorul necunoscut de alături. Dacă-i e soț, îl sărută chiar, fără nici o sfială. Poate îl ia de mână, fără mănușă, și din când în când, absolut fără voie (și în acest *fără voie* este toată „frumusețea iubirii)— se răsucește, în cutremur, pe scaun".

Cu oarecare trăsături comune, Octavian Peleș se desprinde însă de creatorul său, urmându-și propriul destin, de obsedat. Perfect conturată, ca o cochetă crudă, sadică, sigură pe sine când îl știe pe soțul ei aproape, slabă și temătoare, departe de el, este Viorica Stanian. Sinuciderea e oarecum neprevăzută, dar intră în ordinea gesturilor simbolice, nediscutabile, prin care individul își refuză destinul. Când i s'a destăinuit marei egoiste, după revelația frigidității ei, că nu va cunoaște nici odată fericirea, singura lichidare logică era curmarea vieții. Intr'un cadru afectuos și intim, se așează chipul Magdalenei și al bătrânei ei mame, care este poate figura ce se desprinde cu mai mult realism, din tot romanul.

Paralitica activă și iscoditoare, devotată copilei și nepotului, pare a fi smulsă realității, spre a-i fi restituită cu un relief superior. Dacă însă mama și fiica țin de viață cu evidență, prin virtuți realiste și etice totodată, perechea Octavian și Viorica (cu numele nesemnificativ), în conflictul tragic care se desfășură, participă la ordinea superioară a destinului, irațional în datele lui fundamentale.

Diamant verde e un roman poate menit deocamdată unui „succes de stimă", ca orice giuvaer nou, care solicită numai elita cunoscătorilor. Asemenea opere își fixează locul mai încet, dar cu sorți de trăinicie. Ne împlinim o plăcută datorie, semnalând-o ca una din cărțile care fixează un nume și o dată în analele noastre literare. Ea îndreptățește încrederea deplină în noua carieră de romancier a d-lui Mihail Celarianu. *Polca pe*

furate şi *Femeia sângelui meu* n'au fost decât preludiile eterogene ale unui foarte puternic talent de orhestraţie epică, dotat cu puterea de sugestie muzicală a unui poet.

*

In anii săi de tinereţe iconoclastă, când dărâma valorile literare consacrate şi denunţa inferioritatea literaturii, faţă de combustiunea spirituală şi experienţele de viaţă, d. Mircea Eliade ar fi fost foarte surprins dacă i s'ar fi prezis realizarea pe planul literar. Această prezicere ar fi avut darul să stârnească îndoieli chiar şi printre cititorii pasionaţi de orientarea metafizică şi ezoterică a strălucitului eseist. Cum s'ar fi împăcat curiozitatea intelectuală mobilă şi neliniştită a d-lui Mircea Eliade, evadată din preocupările culturale dela noi, cu o disciplină literară, limitativă ? De altă parte, cum s'ar fi acomodat un spirit frământat şi patetic, cu convenţiile pe care le comportă genul epic, în răspăr cu „autenticitatea" ? Se ştie doar că faptul moral originar nu poate fi transpus în povestire, fără anume renunţări şi concesii. D. Mircea Eliade s'a învederat însă destul de mlădios ca să nu stăruiască în dispreţul sub care acoperise literatura, într'o vreme când se voia disponibil pentru experienţe gratuite, şi tot atât de prest ca să se adapteze modului fictiv al romanului, spre a-i încorpora „experienţele" sale vitale şi intelectuale. De asemenea, nici unul dintre eseiştii generaţiei sale nu a dovedit atâta pasiune de a se exprima literar, după ce afirmase primatul vieţii şi al aventurii spirituale, asupra literaturii. Primele sale romane au un accent autobiografic şi o tensiune subiectivă, netăgăduite. Eliberată de acest lest, inspiraţia sa se obiectează în *Huliganii*, după ce prima parte a frescei din romanul generaţiei tinere, *Intoarcerea din rai*, ni-l înfăţişase pe autor, pulverizat în personajele sale. Deşi eram îndreptăţiţi să credem în statornicia unei îndrumări obiective, evoluţia ulterioară a romancierului s'a desfăşurat mereu pe linia câte unei preocupări sau construcţii cerebrale. Din temele universale ale folklorului, autorul a exploatat fantasticul cu luciditate, dar şi cu o dexteritate însuşită din lecturile englezeşti (*Domnişoara Cristina* şi *Şarpele*). Autorul foarte frumosului roman de dragoste *Maitreyi* (1933), situat exotic, şi-a pus din nou la încercare talentul de evocaţie pasională, în *Nuntă în cer* (1939). Fie că se mişcă cu dezinvoltură în plăsmuiri fantastice, fie că vehiculează misterul, fără a se sustrage realităţii, d. Mircea Eliade e un scriitor extrem de interesant,

pentru un motiv care simplifică toate nedumeririle : d-sa e un foarte bun povestitor, abil, cursiv, cuceritor.

Apărut în paginile acestei reviste, sub titlul *Tărâmul nevăzut, Secretul doctorului Honigberger* se citeşte cu plăcere sau chiar cu pasiune, până la ultima pagină. După ce a isprăvit lectura, cititorul are însă timpul să se desmeticească şi să recunoască geneza livrescă a povestirii. Nicăeri, poate, dela *Isabel şi apele diavolului* (1930), care a fost debutul epic al autorului, nu ne surprinde mai puternic capacitatea d-lui Mircea Eliade de a-şi deghiza lecturile, îmbrăcându-le în haina ficţiunii. De rândul acesta, cunoştinţele pe care le literaturizează, sunt chiar de specialitate, ale indianistului. Se ştie că romancierul a studiat religiile şi sistemele metafizice, dacă se poate spune, ale Indiei, că a publicat chiar o lucrare ştiinţifică despre *Yoga, essai sur les origines de la mystique indienne* (1936). Din curiozitate documentară, dacă nu şi dintr'o pasiune de proselit, a locuit şase luni (din Septemvrie 1930 în Martie 1931), în mânăstirile din Himalaya, unde a primit oarecare iniţiere dela numeroşii yogini, iscoditi. „Incercasem şi eu, cândva, afirmă d-sa în *Secretul doctorului Honigberger*, unele din experienţele în care stăruise doctorul cu atâta cerbicie, şi întâmpinasem aceleaşi greutăţi" (pag. 59). Mai mult, povestitorul se identifică cu indianistul, fără ocol : „De altfel, am dat unele lămuriri referitoare la asemenea practici în cartea mea despre Yoga, şi nu mai revin în povestirea de faţă" (pag. 76). Ba chiar, dacă ar fi să-l credem până la capăt, ar trebui să admitem că fostul yogin nu se dăduse în lături dela experienţa supremă, care constă în căutarea „tărâmului nevăzut", pe limba sanscrită, Shambala. „Căci în căutarea tărâmului nevăzut pornisem şi eu, cândva, hotărît să nu mă mai întorc în lume înainte de a-l cunoaşte. O rană veche pe care o credeam de mult vindecată, a început să sângere, amintindu-mi lunile acelea petrecute în Himalaya, foarte aproape de graniţa Tibetului, pe drumul sfânt al Bhadrinatului, întrebând din eremit în eremit dacă nu cumva au auzit de Shambala, dacă nu ştiu de cineva care să-i fi cunoscut taina. Şi cine ştie dacă, până la urmă, din coliba mea de pe malul stâng al Gangelui, din acel *kutiar* năpădit de junglă la care de mult nu mai mă gândesc decât ca la un paradis pierdut — cine ştie dacă nu mi-ar fi venit chiar de acolo deslegarea, şi n'aş fi izbutit, după ani de încercări şi pregătiri, să aflu drumul tărâmului nevăzut. Dar mi-a fost scris să nu-l pătrund niciodată, ci să-l port până la moarte în melancoliile mele..." (pag. 78-79).

Cum s'ar putea să ne împotrivim melancoliei profunde pe un ton atât de înalt din acest citat, ridicând o îndoială asupra propriilor experienţe de yogin, ale povestitorului ? Ferice însă de acela care a cunoscut paradisul pe pământ, fără a fi atins „tărâmul nevăzut", de esenţă atât de interpretabilă, întrucât nu se ştie dacă este o ţară greu accesibilă sau un „spaţiu calitativ deosebit de spaţiul profan".

Dar să vedem ce este „secretul" doctorului Honigberger. Povestitorul este chemat de familia unui doctor, cu nume Zerlendi dispărut de mulţi ani, fără urmă, ca să cerceteze biblioteca şi manuscrisele acestuia. In paranteză, doctorul fusese atras de practicele yogice, cercetând la rândul lui biografia unui vestit medic sas, doctorul Honigberger, orientalist, care ar fi vizitat mânăstirile din Himalaya şi ar fi trecut chiar în Thibet. D-na Zerlendi îi propune invitatului ei, să continue opera soţului dispărut, folosindu-se de materialul strâns. Fiica ei îi mai destăinueşte că alţi savanţi, chemaţi în acelaşi scop, dăduseră greş şi că mama ei urmăreşte, nemărturisit, să i se deslege taina dispariţiei soţului, pierit din casă ca din senin, fără să-şi fi făcut preparative de plecare. Mai norocos decât predecesorii săi, povestitorul descoperă un caiet, în care d-rul Zerlendi scrisese româneşte, dar cu caractere sanscrite, câteva însemnări de yogin. Aceste note nu dau, firește, nici o deslegare secretului doctorului Honigberger, lămurind însă pe deplin treptele de iniţiere ale d-rului Zerlendi, precum şi dispariţia sa, în căutarea „tărâmului nevăzut". Caietul constitue un fel de manual al practicelor yogice, din care d. Mircea Eliade dă câte ceva, ferindu-se să divulge secretul suprem, a cărui destăinuire o interzisese d-rul Zerlendi.

Desigur, aceste practice sunt destul de interesante, mai ales pentru cine nu le cunoaşte deloc şi nici nu a avut curiozitatea să asiste la exibiţii fakirice. O parte din ele, într'adevăr, sunt descrise mai pe scurt în cartea despre Yoga, a d-lui Mircea Eliade. De aceea *Secretul doctorului Honigberger* nu e altceva decât o romanţare a practicelor yogice, ceea ce nu putea intra în cadrul operei ştiinţifice numite. Dar mai este ceva : opul pomenit, printr'o omisiune puţin explicabilă, ignorase cu totul încununarea practicelor respective, prin căutarea „tărâmului nevăzut", a Shambalei. Tabla alfabetică dela sfârşitul eseului nu consemnează nicăeri cuvântul misterios, sau echivalentul său, dacă nu ne înşelăm, cu numele Agarttha. Iată dar prilejul minunat de a compensa omisiunea desigur nu neesenţială, din tratat. Urmărind deci diversele trepte de iniţiere ale yoginului

dispărut, dela ritmarea respirației *(pranayama)*, la experiența intimității conștiinței în somn, la trecerea dela starea de somn cu vise la starea de somn adânc fără vise, la pătrunderea în starea de catalepsie *(turiya)*, la meditația asupra sunetelor și literelor *(mantra-yoga)*, la puterea de a se face nevăzut *(samyama)*, la reactivarea ochiului dintre sprâncene (ochiul lui Shiva), etc., autorul ne lasă în pragul misterului suprem, când d-rul Zerlendi s'a decis să plece în căutarea „tărâmului nevăzut", în starea de *samyama*, care i-a ascuns plecarea.

Misterul se înțelește prin faptul că povestitorul care sustrăsese caietul spre a-l descifra acasă nu mai e recunoscut de ai casei, când revine și găsește gazdele transformate și casa înnoită. Fiica pretextează chiar că biblioteca fusese risipită de mulți ani și că însăși jupâneasa care-l introdusese în timpul cercetărilor, murise de 15 ani. Toate au un tâlc, dar povestitorul, căruia nu-i rămâne ascuns, preferă să-l păstreze pentru dânsul. Așa se desăvârșește atmosfera de mister din casa d-rului Zerlendi și rămâne nedeslegat „secretul doctorului Honigberger".

Mărturisim că preferința noastră, rezistând acestei povestiri de erudiție yogică, deși foarte „captivantă", se îndreaptă către a doua bucată din volum : *Nopți la Serampore*. Este o istorisire fantastică, de proiecțiune într'un spațiu istoric revolut, care pare a ține de forțele magice „tantrice".

Povestitorul, însoțit de câțiva prieteni, se rătăcește cu automobilul într'o noapte, pe drumuri cunoscute, dar cu peisajul modificat până la nerecunoaștere, bănuește o crimă, petrecută în apropiere, ajunge în casa tatălui victimei, pe jos, părăsește locuința îndoliată și doarme cu tovarășii la liziera pădurii, deoarece mașina îi lăsase pe drum ; ajunși pe jos acasă, a doua zi dimineața, află că nu plecaseră nicăeri și că automobilul îi așteaptă din ajun, pentru plimbarea proiectată. Povestitorul anchetează și află că tatăl victimei, cu nume arhaic și desuet, trăise într'adevăr, în secolul al XVIII-lea și că legenda îi perpetuiază amintirea; peisajul imaginar, prin care trecuse povestitorul era acela din trecut, nemodificat de civilizație. Printr'o serie de dibace deducții, autorul crede că, turburând meditația unui tantrist, a fost vrăjit, dimpreună cu tovarășii săi, fiind proiectați într'un alt timp și spațiu, și modificând prin prezența lor, evenimentele. Comunicând deducțiile, unui medic-ascet, acesta le primește neîncrezător și-l transportă în aceleași locuri, printr'o altă vrajă, pe care povestitorul nu o mai poate suferi.

Consecvent metodei sale fantastice, d. Mircea Eliade nu dă nici de rândul acesta deslegarea dorită, stăruind în mister.

Mai puţin cărturărească decât povestea precedentă, *Nopţi la Serampore* e o bucată delectabilă în deosebi prin puternica atmosferă de vrajă a „nopţilor" respective, evocate fermecător, cu un vădit talent descriptiv şi cu un dar foarte rar de a concretiza nu numai vizual, dar şi olfactic, senzaţiile exotice. Impletind fantasticul de esenţă cerebrală, cu descrierea locurilor văzute, d. Mircea Eliade îşi confirmă încă o dată talentul excepţional de povestitor. Fără acest dar natural, genuin, de o încântătoare cursivitate, poveştile sale fantastice, deduse din cultură (indianistica şi romanele englezeşti de aventură), nu s'ar putea susţine. Acesta e secretul reuşitei unui erudit al cărui bagaj ştiinţific nu-i striveşte sprintenele afabulaţii.

ŞERBAN CIOCULESCU

CRONICI

„REFLEXIILE" LUI ALBERT THIBAUDET

Examenul unei opere literare nu deschide numai o perspectivă centrală asupra universului propriu al creației, dar conduce și la o cunoaștere uneori amănunțită a vieții interioare a artistului : fără să fie identice sau fuzionate, cele două ordine de realități se presupun cu necesitate. Observația e valabilă și pentru operele critice. Nu numai poetul și romancierul revelează analistului, prin intermediul operelor lor, indicele lor personal de viziune a lumii și sacrificiul vieții lor lăuntrice ; criticul, deși nu se manifestă direct, prin vădirea nemijlocită a vieții lui afective, oferă totuși îndestulătoare elemente din a căror însumare se poate configura viața sa lăuntrică în toată complexitatea ei. Adiacența cu o operă literară revelează de sigur din partea criticului o trăsătură comună cu viața intimă a acelei opere ; receptivitatea lui variabilă, selecțiile pe care le operează sau opunerile pe care le mărturisește ne conduc la structura lui sufletească; reacțiile criticului la o lectură, acceptarea entuziastă sau respingerea fermă, lunecarea reticentă sau jocul pe subtilități, scepticismul temperamental sau denegația iritată, îl definesc prin repetiția și regularitatea lor. Se pot contura, fără îndoială, dincolo de tipurile generale ale scrisului critic, structurile sufletești particulare ale criticilor, așa cum se înfățișează din contactul direct al acestora cu operele literare. Putem defini, prin urmare, prin răsfrângerea unei opere în sensibilitatea sa, însăși structura și viața internă a criticului, cu reacțiile ei emotive, cu inhibițiile ei, cu gradul ei de obiectivitate sau cu impulsurile ei irezistibile, conducând fie la aprecieri pătimașe sau interesate, fie la onestitatea intelectuală și elevația morală a gândului, necontaminat de considerații lăuntrice artei. Dar se definește în același timp, și mai cu deosebire, formula intelectuală și orientarea generală de spirit a criticului. Utilizarea unei metode, a unui sistem de gândire călăuzitor al activității sale, în același timp rod al reflexiilor personale și încoronare a unui îndelung contact cu ope-

rele literare, dezvălue orientarea intimă a gândului critic. Dar evitarea unei atari supuneri metodelor rigide şi sistemelor nu înlătură putinţa de definire a vieţii spirituale şi a formulei intelectuale a criticului. Oricât ar fi de mlădios în activitatea sa şi oricât şi-ar varia perspectivele de privire, criticul va prezenta în lungul activităţii sale principii de cercetare şi deprinderi intelectuale statornice. Lipsită de coloane susţinătoare, chiar inaparente, o activitate critică ar fi invertebrată, neconsistentă, surpându-şi singură autoritatea şi prestigiul.

Reflexiile lui Albert Thibaudet, publicate în lungul anilor în *La Nouvelle Revue Française* şi aflate în prezent în curs de publicare [1]) sub îngrijirea directorului revistei, Jean Paulhan, ne îngăduie dacă nu o definire a fizionomiei intelectuale a lui Thibaudet, cel puţin o orientare în modul său particular de a gândi problemele literare.

Aflat la capătul unei lungi evoluţii literare şi critice, cunoscător, am spune, profesional al vieţii literare franceze şi streine, sprijinit pe o adâncită cultură clasică, Thibaudet a înţeles să-şi păstreze o independenţă intelectuală care-l ferea de categorisirea lui într'o direcţie de gândire precisă. A cunoscut toate curentele de sensibilitate şi a urmărit până în mecanismele lor intime, apreciindu-le eficienţa, toate sistemele critice, fără să adere exclusiv la vreuna din aceste formule. Putem totuşi lămuri în viaţa interioară a lui Thibaudet câteva preocupări intelectuale dominante, explicând consacrarea lui pasionată unei probleme sau unei opere. Putem desprinde în evoluţia lui Thibaudet o epocă mallarméană, a cărei încoronare se află în studiul său consacrat poetului, sau o epocă flaubertiană egal de pasionată şi de prelungită ; pentru Taine, Albert Thibaudet mărturiseşte multă admiraţie ; filosofia bergsoniană avea să-i alcătuiască, de sigur, un principiu fundamental al cercetării critice ; şi-a făcut campania purtând în raniţă opera lui Tucidide, iar viaţa politică i-a reţinut îndelung luarea aminte. Aceste preocupări nu s'au succedat însă riguros în evoluţia lăuntrică a lui Thibaudet, în sensul că odată depăşite ele ar fi fost uitate rând pe rând, pentru a face loc unor alte orientări. Fazele evoluţiei lui spirituale nu i-au ştirbit continuitatea vieţii interioare. Vom regăsi deci vechile preocupări reînnoite şi alimentate de noi lecturi. Thibaudet ne va

[1]) Ciclul va cuprinde cinci volume. Au apărut până în prezent, în editura Gallimard : *Réflexions sur le roman*, 1938 ; *Reflexions sur la littérature*, 1938 ; *Réflexions sur la critique*, 1939. Vor urma : *Réflexions sur la littérature*, II şi *Réflexions sur la politique*.

apărea astfel la intersecția unor direcții de gândire și sensibilitate foarte variate. Gânditor „eclectic" s'a spus, întrunind în sine, într'o armonioasă și echilibrată sinteză orientări atât de diferite.

Dar Thibaudet nu era numai expresia unei culturi exclusiv livrești, oricât de temeinică ar fi fost aceasta ; el scobora dincolo de opere în viața contradictorie, refractară orânduirilor noastre logice ; acest respect pentru viață l-a împiedecat, după exemplul maeștrilor săi, Flaubert și Taine, de a înnăbuși „à force de travail l'absurdité de la vie". Cuvântul e sugestiv ; el conține în același timp o trăsătură spirituală și poate un program de lucru. Thibaudet nu s'a mărginit la un examen uscat al unei opere sau al unei probleme ; el nu a izolat obiectul de cercetare de legăturile lui cu viața, ci l-a amănunțit în complexul în care apărea. Eruditul care nu se mărginise la adâncirea culturii grecești prin texte și referințe savante, ci a pornit pe jos în lungul Eladei năzuind să capteze suflul intim al unei culturi apuse, nu a considerat o operă în simetria ei lăuntrică și în izolarea ei, de creație anonimă. Cunoașterea substanței ei intime era întregită de o raportare permanentă a operei la viața autorului, și dincolo de aceasta, la atmosfera spirituală a vremii în care a apărut. O operă nu e un fapt izolat, ea e rezultatul ultim al unor interferențe nesfârșite de factori, deopotrivă literari, sociali sau politici. Examenul operei este integrat deci unei atmosfere culturale, rezultat ultim al unei evoluții istorice îndelungi, de care nu poate fi desprinsă. Intre operele aceluiași timp se stabilesc legături, influențe sau asemănări de structură, datorite apariției lor simultane în același mediu cultural. Thibaudet cuprinde prin urmare realitățile în întregul lor, raportând manifestările singulare la complexele de care depind. Este, într'un fel, o aplicare a principiului tainian al „momentului", la care trebuește raportată orice manifestare spirituală.

De aci discuția critică a lui Thibaudet, coordonatele pe care le stabilește operelor examinate, cercetarea lor în grup, după afinitățile dintre autorii lor și după caracterele lor comune ; de aci desele sale comparații între opere, stabilirea de contacte între fapte în aparență depărtate, ca și asociațiile bogate, sugestive, ale acestei critici. Gândirea lui Thibaudet era orientată către întreg, către complexul care se afla deasupra operelor, oamenilor și accidentalului. Importanța pe care o dădea „generației" nu era deci o simplă concesie făcută unui cuvânt de ordine, la modă. Era o metodă de lucru, ingăduindu-i să înțeleagă în întregul ei firesc o operă și un om. Simțul evoluției, de care Thibau-

det dă dovadă, conduce la o înțelegere a vieții culturale ca o desfășurare prin realizări treptate de complexe culturale, realizate în generații literare, avându-și fiecare o fizionomie interioară proprie. Acest principiu valabil în istoria literară își găsește aplicare și la critica de foileton, ce tinde să situeze o operă în cadrul din care s'a dezvoltat. Pentru a putea însă împlini această integrare, va trebui ca epoca „generației" să fie cuprinsă în întregul ei, în totalitatea aspectelor și manifestărilor sale, literare, artistice, filosofice, sociale, politice : a fost năzuința lui Thibaudet. Putem presupune deci câtă suplețe intelectuală, ce varietate de cunoștințe, ce întindere de curiozitate poate presupune o atare metodă. Dar mai ales, pentru a-i chezășui eficiența, cât „spirit de finețe", câtă nuanțare în judecată și ce deschidere de orizont!

Reflexiile lui Thibaudet nu aveau deci drept țintă deprinderea unor concluzii limitate la operele care-i reținea pentru un moment luarea aminte, ci năzuiau către o sinteză mai vastă, cuprinzând acea „durée vivante", continuitatea de viață a unei culturi. Sub această perspectivă va trebui să luăm și accepția dată problemei generației : „Les générations constituent le tissu même de la durée sociale, et s'il est peut-être dangereux de vouloir ramener la durée sociale à une durée psychologique, la réflexion sur le probleme de la durée, la prise et la suite de ce problème dans son centre et dans son acte pourraient conduire à des résultats précieux". Rânduri presupunând în același timp și caracterul provizoriu, de încercări pregătitoare, a acestor „reflexii", care aveau să conducă pe autor către o sinteză largă a literaturii și vieții franceze.

Critica lui Albert Thibaudet urmărește deci un făgaș propriu, recunoscând de sigur înrâurirea filosofiei bergsoniene. Discuția criticului e liberă, personală, analiza lui nu e supusă canoanelor, cercetarea lui nu izvorăște dintr'o disciplină sau dintr'un sistem general de vederi critice. Intâlnim însă în mersul gândirii sale o rigoare și o desfășurare strictă, amintind ordonanța de expunere a profesorului. Scurtul esseu *Pour une définition de l'Europe*" [1]) ne poate da un exemplu de această progresiune : o scurtă introducere, conținând enunțul problemei, o analiză conținând o enumerație a principalelor caractere alcătuitoare ale problemei studiate, câteva discriminări finale, pregătind o concluzie, pe care însă spiritul mlădios și ușor sceptic al autorului o înlătură cu eleganță și prudență : „Exercices de tableau noir,

[1]) V. *Anthologie des essayistes français contemporains.* Editions Kra, 1929, p. 138 și urm.

tout cela, manière de poser des questions, et encore d'en résoudre. Il n'y a pas de conclusion : l'enquête reste ouverte". Încheiere caracteristică alcătuirii spirituale a criticului, care nu năzuește către soluții definitive, acceptând deopotrivă punctele de vedere cele mai diferite, mărginindu-se să le discute cu pătrundere, deși uneori înțelegând să le atenueze în ceea ce ele aveau mai riguros. Spirit relativist, Thibaudet s'a mărginit a „pune probleme", a le discuta și a deschide perspectivele unor noi soluții. Dar în cursul acestei discuții, câte discriminări subtile, câte sugestii și apropieri semnificative între domenii sau fapte aparent depărtate, și adesea, concesie deprinderii profesorale și nevoii de claritate, câte distincții și clasificări, îngăduind o orientare sigură în varietatea problemelor discutate !

Primul articol din volumul *Réflexions sur le roman* ne va da un atare exemplu. Autorul își distribue dela început materialul de examen, urmărind o primă limpezire a *Esteticei romanului* în trei capitole : izvorul, compoziția și scopul romanului. Continuând o discuție prilejuită de lectura unei cărți a lui Bourget, el operează o primă clasificare a romanelor după compoziția lor (p. 18), oprindu-se trei pagini mai departe asupra compoziției, căreia îi distinge trei sensuri diferite. (Această nevoie de a vedea clar și de a cuprinde complexitatea unei probleme sub toate aspectele ei, îl conduce adesea la atari clasificări : cf. p. 78, clasificarea tripartită a romanului de aventuri). Distincții subtile, contribuții prețioase aduse discuției, care însă, in spiritul autorului nu sunt chemate a rezolvi datele problemei. Concluzia la *Estetica romanului* întâlnește în această privință încheierea esseului mai sus amintit : „Mais la matière est évidemment trop riche... La discussion peut-être n'en laissera pas grand'chose, *mais comme c'est elle-même qui est le but de ces lignes* (subliniat de noi), je m'y résigne et m'en applaudis".

Atitudine în același timp reticentă, ușor sceptică, mărginindu-se la discuția pentru discuție. Vedem aci dominanta criticei lui Thibaudet, și poate principalul izvor de slăbiciune a acestei critici. Pasionat pentru idei, știind să desprindă dintr'o realitate și dintr'o operă semnificația lor generală, putând ilustra o poziție sau susține o idee, Thibaudet a fost mai degrabă un vânturător de idei, decât un critic. Principiul bergsonian al „simpatizării" cu o operă, subliniat de Bergson însuși în *Omagiul* consacrat de revista *la Nouvelle Revue Française* (juillet 1936, pp. 10-11) sau cufundarea criticului în durata operei sau vieții creatorului, subliniat de Ramon Fernandez în același loc (p. 51), nu se mai întâlnesc în *Reflexii*. Aci opera și creatorul nu mai sunt studiate în ei înșiși, ci alcătuesc puncte de plecare pen-

tru desfăşurarea de discuţii subtile, pentru ilustrări de idei generale. Cititorul care va urmări *Reflexiile* lui Thibaudet nu va găsi în aceste pagini analize critice şi caracterizări de opere, profiluri de scriitori ; el va găsi în schimb dezbateri de probleme, comparaţii şi legături între opere sau sugestii asupra preocupărilor dominante ale vieţii intelectuale a epocii. Scrisul lui Thibaudet se depărtează aşa dar de funcţiunea cardinală a criticei. Thibaudet nu ia atitudini răspicate, nu emite judecăţi şi nu stabileşte ierarhii de valoare în producţia literară a timpului. Atitudinea a decepţionat pe literaţii contemporani. Dar nu trebue să cerem unui scriitor mai mult decât a putut sau a vrut să dea. Trebue să-l acceptăm în specificul lui de viaţă lăuntrică, în formula intelectuală pe care i-o conturează opera. Nu vom deplora deci derivaţia vădită de Thibaudet în *Reflexiile* lui şi nici demisia dela principala funcţie a criticului. Il vom urmări în desfăşurarea subtilă, adesea neprevăzută, a inteligenţei lui, orientată către problemele mari, către ideile generale şi către discuţii amănunţite, cărora le-a sacrificat prea adeseori ministerul critic.

ION BIBERI

ALAIN, DISCIPOLUL FILOSOFILOR

Se svonise la Paris, la începutul acestui război, că Alain fusese arestat. Prietenului care îmi aducea vestea i-am răspuns că nu putea fi adevărată. Alain s'a menţinut totdeauna în limitele unui conformism legal, care nu dă nici o priză legilor celor mai draconice. Scurt timp după aceea svonul fu de altfel infirmat. Citind acum *Histoire de mes pensées,* [1]) mă duc cu gândul la bătrânul maestru. „In primăvara aceea, — povesteşte el în *Souvenirs de guerre,* — Jupiter tună mult, şi tunetul acesta al cerului părea ridicol". Ridicol pentru cei care cunoscuseră cerul dela Verdun, care, de departe „părea că reflectează un gigantic cuptor ; zgomotul, când marele baraj este în funcţiune, depăşeşte orice închipuire". Mai tânăr, Alain s'ar fi angajat, totuşi, voluntar şi de data aceasta.

Histoire de mes pensées, care opune cititorului aceleaşi dificultăţi ca şi scrierile precedente ale lui Alain, aminteşte de „Autobiografia" lui Stuart-Mill. Ca şi pozitivistul englez, Alain lasă la o parte tot ce este intim în viaţa sa şi povesteşte

[1]) Alain, *Histoire de mes pensées,* Gallimard, Paris 1936.

„partea din existența mea de care răspund cu bucurie". Configurația spirituală și geneza gândurilor sale sunt expuse cu aceeași cunoscută libertate și independență față de opinie, care se traduc până și în stilul tăiat, cu neașteptate desfășurări și digresiuni, cu opriri bruște ; dar mărturiile despre sine, un anume fel de a vorbi despre sine, lipsesc cu totul. „Nu-mi plac confidențele" spune Alain ; și, mai departe : „Am știut să uit și să reîncep", metodă practică din care rezultă regula de „a nu se povesti". Nimic abstract totuși. Alain participă la toată vâltoarea umană a epocii pe care-o trăiește, alege și refuză cu patimă. In opera lui întreagă [1]), aproape nu este pagină care să nu oglindească frământarea vieții franceze, în așa fel încât observația apare justificată, că Alain își exprimă mai bine epoca, decât Montaigne pe a sa. Poate că mai bine decât cu Montaigne, ar fi de comparat Alain cu Socrate : e, mai mult decât un filosof (un filosof optimist, practicând dubiul metodic), un *înțelept* în sensul antic, care afirmă necontenit libertatea gândirii. Asupra acestei teme revine Alain în toate chipurile. „Gândirea liberă este inviciabilă ; exemplul lui Socrate dovedește aceasta îndeajuns. Nu a putut fi decât omorît" spunea Alain undeva. Libertatea spiritului este singura libertate ; dar și cea mai amenințată, pândită cum este dinăuntru. Gândirea care o afirmă este nespus de grea, și chiar revoltătoare pentru însuși cel ce o poartă. „Furia este primul efect al unui gând" a explicat Alain în *Minerve*. Și tot acolo : „...dificultățile spiritului vin în mod obișnuit din contrarietatea dintre idei. Este deci important, în primul rând a se familiariza cu neajunsurile faptului de a gândi. Este un aer care trebue respirat. Este aerul platonician". Dar atâta n'ar fi de ajuns. Un sistem de idei, al oricui, trebue să fie conform universului. Preceptul acesta elementar, dar capital ca importanță, schițează toată problema acțiunii : „...trebue să știi să te miri și câteodată să descoperi cauza mirării. Se câștigă mult când se descoperă că o idee care părea ușor de dărâmat se justifică în cele din urmă". Gândire și acțiune fac toată viața. Alain le conduce mână în mână, cu o nelimitată independență față de opinia comună — independență „care m'ar fi dus foarte departe", spune el, „dacă n'aș fi avut totdeauna grija de a ține mai întâi în ordine și echilibru un bun număr de adevăruri de preț". Alain nu se ocupă de impresia pe care o lasă, nu caută efectul. Această „indiferență" o arată el însuși. Vorbind de contradicțiile inexora-

[1]) Peste patruzeci de volume publicate — și un număr considerabil de „Propos"-uri, apărute în N. R. F., La Lumière, Les Feuilles Libres, etc., etc.

bile de care se loveşte gândirea şi spunând că a dispreţuit problemele cu obiecţii şi cu soluţii, preferând un gen de obscuritate „qui n'est point vide ni creuse" ci, dimpotrivă, plină şi substanţială, Alain adaogă: „Am dat câteodată o altă imagine despre mine... In ceea ce mă priveşte nu vedeam în aceasta nici un rău, şi nici în urmări, căci părerea pe care-o las despre mine nu-mi pasă; şi celora care mă judecau drept uşuratec sau chiar mai rău, n'am mişcat nici măcar un deget, să le schimb părerea. Şi astăzi încă rămân acelaşi". Trăsătura aceasta caracteristică îl apropie de Socrate înţeleptul. pe care-l face să spună într'un *Propos:* „Spiritul meu este fără îndoială lent şi amorţit. Cu toate acestea, aşa cum este, îl am în grije, şi numai pe el. Simt în mod hotărît că este acel lucru din mine care mă face om. Nu trebue să-mi trădez spiritul". Această consecvenţă cu sine însuşi este „spaţiul liber", care „îmi trebue ca şi cailor de curse". De aceea în raporturile cu editorii şi presa „nici un gen de critică nu era primit, nici chiar elogiul".

Dacă originalitatea „esenţială" a lui Alain este discutabilă (şi la aceasta contribue chiar el, cum am văzut, şi încă şi prin faptul că şi-a împrăştiat ideile într'un mare număr de scrieri fără nici o grije de a da un sistem), găsim la el o evidentă originalitate „temperamentală" — adevărată totuşi, coherentă şi fără capriciu, — cu totul excepţională în epoca noastră, şi al cărei *lux* nu şi-l putea permite, poate, decât o civilizaţie ca cea franceză. Atitudinea şi personalitatea de gânditor ale lui Alain sunt seducătoare. Cititorul nu încetează de-al urmări cu sentimentul că îşi onorează propriul său spirit. Este o libertate care duce la acţiunea promptă, care taie toate reflexiunile prin schimbarea situaţiilor. „Reflectând mai apoi la aceste subite schimbări de direcţie, şi irevocabile, am înţeles că mi-au fost mai ales de folos în conducerea gândurilor mele... în felul acesta m'am hotărît, dându-mă de partea primei decizii apărute şi nerevenind nicidecum înapoi... nu este deosebire între a decide şi a face".

Poate că partea cea mai de seamă, aici, şi cea mai nouă, este aceea în care Alain descrie formaţia sa de gânditor, influenţele pe care le-a primit şi experienţa pe care a urmat-o neîncetat; partea în care se povesteşte *ca discipol.* Nota dominantă, datorită influenţei hotărîtoare a lui Jules Lagneau, este „pietatea" faţă de marii autori, grija mereu înnoită de a-i găsi în adevărul lor, de a-i vedea din unghiul cel bun, fără micşorare sau deformare în favoarea propriilor sale nevoi. „Cunoscui un gânditor, îl admirai, hotărîi să îl imit", spune el despre Lagneau, care, arătând cum universul lucrurilor este fapt de

gândire, întregea această teză prin ideea că „gândirea este cea care măsoară" prin care gândirea însăși făcea ca lumea să înceteze a mai fi dependentă de ea, înlăturând orice scepticism. Lagneau revela astfel o ordine mobilă întru câtva împotriva lui însuși. „Poate că acest om se îngrozea uneori descompunând și desfăcând din nou toată ordinea posibilă... Cititorul bănuește că indiferența față de opinie și gustul chiar de a clătina un pic ordinea atât de mulțumită de sine, mi-au făcut meseria de gânditor mai puțin grea decât maestrului meu. Eu am putut trăi fericit din ea, pe când maestrul a murit". Această „meserie de gânditor", aducându-l mereu la texte și luminându-i mereu propria experiență, îl fac să măsoare necontenit masa de adevăruri purtate de acestea. Ea îi amintește mereu o lecție din tinerețe din care „reținui mai întâi, ca o politețe față de marii autori, acest fel de a le da totdeauna dreptate". Nu este nici o servilitate aici: prin aceste „metode din epoca de piatră", cum le numește el, idei foarte vechi care pot fi bune totdeauna, „am tras poate din experiența mea, care este aceea a oricărui om, cunoștințe care, dimpotrivă, scapă celor care caută să alerge după ultima idee". Alain însuși spune că adesea „începe să fie discipol". Timp de ani de zile revine la Platon, la Descartes, la Kant, la Hegel, la Comte — nu pentru plăcerea abstractă de a relua sistemele lor filosofice, ci trăind cu aceste idei „încercate" și ducându-le în viața concretă, luminând cu ele atitudini politice, „activând" în sensul cel mai acut al cuvântului și, în cele din urmă, găsind idei noi și ajungând la o originalitate necăutată și nevoită. Kant revine în discuțiile asupra materialismului („materialismul și determinismul ies din creuzetul criticii kantiene ca două diamante purificate. Principiile kantiene formează un cod al materialismului celui mai riguros"), Comte în controversele sociologice. Comte, de altfel, este astăzi aproape necunoscut; de aceea; „asupra lui Comte nu trebue crezut decât Comte", a cărui idee e adesea uitată, că omul nu este om decât prin societatea oamenilor, tot atât de necesară și inevitabilă ca și sistemul solar. Viziune copleșitoare, care cere cunoașterea de aproape a întregii serii a științelor „altfel ne amenință disperarea fizico-chimică... Dar ce pot face sociologii noștri rău pregătiți, care *cred* astronomia și nu o cunosc, care *cred* fizica și nu o cunosc".

Negreșit, Alain nu este un filosof în felul lui Bergson sau lui Husserl : el face mai curând parte, cum am spus, din șirul vechi al înțelepților, început de Socrate. Alain n'are ce face cu filosofia cultivată *pentru* filosofie ; această *tehnică a gândirii* trebue pusă în serviciul omenirii : „Platon spune... că nu trebue

lăsat înțeleptul să se piardă în știința adevărată, ci că trebue adus cu forța în caverna în care au rămas semenii săi". E drept că toți filosofii au avut în vedere omenirea : acesteia îi închină ei toată munca lor ; dar aproape toți, parcă prin temperamentul lor, au rămas departe de *acțiunea directă* asupra contemporanilor, pe care nu i-au înrâurit decât pe cale de consecință. Au urmărit cu o admirabilă, cu o uimitoare stringență cucerirea aproape supra-omenească a domeniului proteic și rebel al gândirii ; dar au lăsat întâmplării și destinului orb realizările istorice înăuntrul cărora au durat. Numai așa se explică cum, treptat, omul a putut subjuga natura prin rațiune, rămânând cu toate acestea sclavul demn de milă al propriei lui soarte. Gândirea este elementul pe care omul îl introduce în țesutul de nepătruns ale destinului. In numele ei, în numele spiritului acest reformator practic al omului caută, nu să seducă nici să convingă, ci să transforme omul, dându-i o conștiință cât mai adâncă de natura lui proprie de creator spiritual. Și pentrucă libertatea spirituală, sub forma ei manifestă de inteligență critică (cum a și fost înjghebată de Socrate și purificată prin remarcabile distilări istorice : Descartes, Kant, Hegel, Comte) — pentrucă libertatea spiritului nu se poate integra în istorie decât dacă gânditorul însuși este *martorul viu* al ei, trăind-o în mijlocul contemporanilor — am zice : încarnând-o — Alain duce, în timp de pace sau de război, o existență exemplară de apostol liber. Acesta este sensul citatului de mai sus din Platon. *Souvenirs de Guerre* sau *Histoire de mes pensées* sunt de o lectură edificatoare în această privință : „Niciodată nu lua omul, cel din tine sau pe ceilalți, ca un mijloc ; totdeauna ca un scop. Este o maximă a lui Kant. Maximă practică, de preț în ciuda oricărei teorii. Pe această poziție poți sta neclintit... Ceea ce am vrut să fac să se vadă, este că această ținută e cu mult mai puțin grea, și pot spune chiar mai puțin crudă, dacă te știi mai întâi spirit, și din regatul spiritelor" *(Histoire...)*.

Acesta este bătrânul maestru...

Invățământul său concret, pe care l-am simțit atât în Franța, a dat naștere unei frământări fecunde de idei, mult mai importantă, mai tânără și mai virilă decât bergsonismul. Acest învățământ exemplar lămurește considerabila influență a gânditorului Alain, discipol și martor viu al filosofilor.

CORIN EUGENIU GROSU

F. T. MARINETTI

Anul trecut s'au împlinit treizeci de ani dela apariția primului manifest futurist.

Viitorismul sau futurismul nu este o simplă mișcare literară. Scopul și intențiile sale, dealtfel mărturisite destul de zgomotos în numeroase manifeste, ziare și reviste, a fost de a impune un stil de viață și de a crea altă etică omului.

Susținut de tineretul vremii, F. T. Marinetti a militat pentru o cultură potrivită veacului nostru.

Simplificarea vieții, artei și moralei, — operație salutară de chirurgie spirituală, pe care o dorea Marinetti încă de acum câteva decenii, supăra mai mult rutina vechilor forme de cultură comodă decât însești formele de cultură ale poporului.

După cum declară Marinetti în primul manifest, apărut în ziarul „Figaro" din 20 Februarie 1909, s'au creat alte condiții și posibilități sensibilității omului de azi.

„Literatura preamărind până acum imobilitatea gândirii, extazul și somnul, noi vrem să exaltăm îndrăzneala, febra insomniei, pasul gimnastic, saltul primejdios, tifla și lovitura pumnului".

Viteza care stăpânește manifestările vieții moderne impune activității omului un ritm vioi, accelerat, frenetic.

„Declarăm că splendoarea lumii s'a îmbogățit cu o frumusețe nouă: frumusețea vitezei. Un automobil de cursă cu lada lui împodobită cu tuburi mari asemenea unor șerpi ce respiră explosiv... un automobil furios, țâșnind parcă dintr'o mitralieră, este mai frumos decât Victoria dela Samothrace".

Marinetti mai recomanda vremii sale:

Să aibă oroare de tot ce este învechit și de mult știut.

Să stimuleze activitatea și să exalte personalitatea individului.

Să valorifice energiile prin înmulțirea ambițiilor omenești.

Să încerce a ști, printr'o cunoaștere exactă, ce se poate și cât se poate, pentru a se vedea ce este inaccesibil și imposibil.

Să înfăptuiască egalitatea spirituală și socială între femeie și bărbat.

Să ajungă la simplificarea dragostei, înlăturând luxuria și sentimentalismul.

Să încerce a adopta o concepție nouă despre patriotism, care trebue să fie înțeles ca: *„idealizarea eroică a solidarității artistice, industriale și comerciale a unui popor"*.

Marinetti anunță apoi:

„Vrem să glorificăm războiul, — singura igienă a lumii — militarismul, patriotismul...“.

In alt loc (manifestul din 11 Mai 1913) precizează că războiul trebue să fie *„o punere la punct sângeroasă și necesară a forței unui popor“.*

In capitolul *„Sensibilitatea futuristă“* (Manifestul din 11 Mai 1913), găsim aceste îndemnuri:

Să fim pasionați, îndemânateci și idealiști în afaceri, deci o nouă sensibilitate financiară.

Omul, ajutat și multiplicat de mașină, să se ia la întrecere cu randamentul motorului și cu forțele naturii.

Să avem pasiune pentru sporturi.

Să ajungem la o nouă sensibilitate creată prin turism, avioane și transatlantice.

Să nu disprețuim viața orașului — dimpotrivă ar fi bine să mai persiflăm peisajul!

„Să cântăm... vibrația nocturnă a arsenalelor și a șantierelor sub lumina violentă a lunilor electrice; gările înghițitoare lacome de șerpi care fumegă; uzinele suspendate în nori prin firele de fum; podurile zvârlindu-se cu salturi de atleți pe dantelăria diabolică a fluviilor însorite; vapoarele îndrăznețe atingând orizontul; locomotivele cu pieptul mare, suflând din greu pe șine, asemeni unor cai uriași de oțel, cu țevi lungi; în sfârșit zborul alunecos al aeroplanelor, a căror elice are fâlfâiri de steag și aplauze de lume entuziastă“.

In locul legăturii în timp cu trecutul să dorim legătura în spațiu cu toate popoarele lumii.

Să avem dezgust de linia curbă și de spirală — prețuind în schimb linia dreaptă.

Să ne fie spaimă de încetineală, de analize și explicații prolixe.

Intr'un cuvânt să avem deviza: iubire de viață, de abreviație, de rezumat și de sinteză.

„Spune-mi imediat totul în două cuvinte!“ zice Marinetti, pentru a exemplifica printr'o propoziție expresia acestui stil de viață.

Să fim întotdeauna preocupați de adâncime și de esențial în toate exercițiile spiritului.

*

Marinetti a fost un mare animator.

Astfel, din îndemnul său, pe lângă manifestele publicate de

dânsul, au mai fost lansate numeroase manifeste de către prietenii și colaboratorii săi.

Iată ordinea în care au apărut:

1. Manifestul futurismului (Marinetti) 20 Februarie 1909.
2. Să ucidem clarul de lună (Marinetti) Aprilie 1909.
3. Manifestul pictorilor futuriști (Boccioni, Carrà, Russolo, Balla, Severini) 11 Aprilie 1910.
4. Cartea Veneției passéiste (Marinetti, Boccioni, Carrà, Russolo) 27 Aprilie 1910.
5. Manifestul muzicienilor futuriști (Pratella) Mai 1911.
6. Contra Spaniei passéiste (Marinetti) Iunie 1911. Manifest publicat în revista „Prometeo" din Madrid.
7. Manifestul femeii futuriste (Valentine de Saint-Point) 25 Martie 1912.
8. Manifestul tehnicei și sculpturii futuriste (Boccioni) 11 Aprilie 1912.
9. Manifestul tehnicei literaturii futuriste (Marinetti) 11 Mai 1912.
10. Supliment la manifestul tehnicei literaturii futuriste (Marinetti) 11 August 1912.
11. Manifestul futurist al Luxuriei (Valentine de Saint-Point) 11 Ianuarie 1913.
12. Arta zgomotelor (Russolo) 11 Martie 1913.
13. Imaginația fără fir și Cuvintele în libertate (Marinetti) 11 Mai 1913.
14. Antitradiție futuristă (Guillaume Apollinaire) 29 Iunie 1913.
15. Pictura sunetelor, zgomotelor și parfumurilor (Carrà) 11 August 1913.
16. Music-hall (Marinetti) Manifest publicat în ziarul „Daily-Mail" 29 Septembrie 1913.

*

In manifestul „Imaginația fără fir" și „Cuvintele în libertate" Marinetti aduce în discuție temele sale preferate, dând deslușiri privitoare la spiritul și tehnica ce va sta la temelia *Poeticei* viitoare.

Pentru a se evita o înțelegere greșită a celor anunate de dânsul, Marinetti precizează:

„Manifestul tehnic al literaturii futuriste" (11 Mai 1912), *în care explicam cele trei invenții succesive: lirismul esențial, imaginația fără fir* și *Cuvintele în libertate, privește în mod exclusiv inspirația poetică.*

„Filosofia, ştiinţele, politica, jurnalismul vor trebui să se servească de sintaxă şi punctuaţie. Astfel, eu însumi sunt obligat de a mă servi de toate acestea pentru a vă putea expune concepţia mea".

Lirismul, pentru Marinetti, este *„facultatea de a ne îmbăta de viaţă şi a îmbăta viaţa de noi înşine".*

El mai este *„facultatea de a preface în vin apa chioară a vieţii"* şi totodată *„facultatea de a colora lumea cu vopselele speciale ale eului nostru schimbător".*

Artistul îşi va comunica printr'un „strict necesar" de expresie senzaţiile pe care le percepe.

Arta va fi schematizarea vieţii.

In plastică va fi redată mişcarea obiectelor.

Astfel, atunci când vom reprezenta un tren în mişcare, nu ne va interesa trenul ca obiect. Va trebui să exprimăm viteza lui şi poate însăşi ideea de viteză!

In ce priveşte imaginaţia poetului, aceasta va trebui să fie *„fără fire conducătoare"* legând cele mai îndepărtate lucruri prin analogii şi cuvinte esenţiale.

Prin „imaginaţia fără fir" Marinetti înţelege libertatea desăvârşită a imaginilor şi analogiilor exprimate, fără robirea sintaxei şi ortografiei.

Vom avea deci: metafore condensate, imagini telegrafice, sume de vibraţii, noduri de gândire, evantalii de mişcări, analogii prescurtate, etc.

„In loc să fie umanizate animalele, vegetalele, mineralele, putem animaliza, vegetaliza, mineraliza, electriza sau lichefia stilul, făcându-l să trăiască din viaţa însăşi."

Astfel artistul pătrunde în inima vieţii!

*

Activitatea de scriitor a lui Marinetti s'a desfăşurat mai ales în paginile revistei *Poesia,* care apărea sub conducerea sa, încă din anul 1905, la Milano.

Dintre poeţii mai însemnaţi ai mişcării futuriste pot fi citaţi acei care figurează în antologia publicată de Marinetti în editura aceleiaşi reviste, în anul 1912.

Iată numele lor: Libero Altomare, Mario Bètuda, Paolo Buzzi (cunoscut prin volumul de versuri *Aeroplani,* apărut în anul 1909), Enrico Cavacchioli (cunoscut prin volumele: *Le ranocchie turchine,* 1909 şi *L'incubo velato),* Auro D'alba, Luciano Folgore, Corrado Govoni, G. Manzella-Frontini, Aldo Palazzeschi (cunoscut prin volumul *L'incendiario,* 1910) şi în sfârşit F. T. Marinetti.

Dintre operele acestuia mai cunoscute au fost cele apărute în limba franceză : *La conquête des Etoiles* (versuri) și *Le Roi Bombance* (tragedie satirică în proză, apărută în editura „Mercure de France", în anul 1909).

Deși format la școala simbolismului, F. T. Marinetti a izbutit, ca și Remy de Gourmont, să descopere viața și să se emancipeze de influența livrescă a unei poezii convenționale și artificiale.

In paginile revistei *Poesia* se întâlnesc numele multora dintre poeții francezi contemporani, care publică versuri și trimit răspunsuri la *„Ancheta internațională asupra versului liber"*.

Iată cine sunt aceștia : Mistral, Gustave Kahn, Albert Mockel, Paul Adam, Rachilde, Catulle Mendès, Lucie Delarue-Mardrus, Louis De Cardonnel, Léon Bocquet, La comtesse de Noailles, Camille Mauclair, Hélène Vacarescu, Henri de Régnier, Francis Jammes, Emile Verhaeren, Francis Vielé-Griffin, Stuart Merrill, etc.

*

In jurul futurismului s'au dezvoltat mai multe curente, unele simple anexe, altele centrifugale.

In ce privește raporturile dintre futurism și aceste curente, precum și relațiile dintre futurism și celelalte arte, ar fi necesare câteva lămuriri.

Cubismul — al cărui teoretician mai cunoscut a fost renumitul pictor spaniol Picasso — își găsea aplicația în artele plastice, punând accentul pe ideea de spațiu.

Această estetică vede totul arhitectural.

Dacă sculpturii lui Rodin i se poate face reprosul de a fi prea picturală, neglijând volumul și dând prea mare însemnătate umbrei și luminii, o constatare contrară se poate face asupra picturii cubiste : sculpturalul tinde spre exagerare, se schematizează și se geometrizează, devenind o pură construcție de volumuri, planuri și linii.

In această privință, se poate spune că în artele plastice a avut mai multă influență cubismul decât futurismul.

Artele plastice, fiind statice, ideile lui Picasso sunt mai conforme cu viziunea artistului. Mișcarea nu intră în posibilitățile sculpturii, picturii și arhitecturii, în felul în care ar fi dorit Marinetti.

Intre futurism și cubism sunt însă și multe asemănări : astfel, însemnătatea liniei, schematizarea și preocuparea de esențial sunt comune și unuia și altuia.

In cubism, pictorul trebue să fie stăpân pe ştiinţa compoziţiei, în futurism primează inspiraţia şi improvizaţia. Astfel, în vreme ce arta cubistă este o adevărată construcţie, care pune o întreagă serie de probleme de tehnică, plastica futuristă este mai spontană şi totdeodată mai inconsistentă şi labilă, supusă arbitrariului.

Cubismul este prea rigid.

Dimpotrivă futurismul este liber, plin de viaţă şi spiritual.

Mişcarea de înnoire a artei şi literaturii, care s'a produs în Germania în vremea şi după încetarea războiului mondial, este cunoscută sub numele de expresionism.

Această mişcare corespunde mai bine, atât sufletului nordic, cât şi momentului, în care s'a dezvoltat.

Epoca de suferinţi şi tristeţi a războiului mondial a imprimat expresionismului un caracter grav şi adânc spiritual.

Intre revendicările futuriste întâlnim şi cuvintele : *„distrugere a sentimentului de dincolo"*. Stăpânită de materie, viaţa individului se goleşte de orice sens transcendent. Astfel, totul se petrece vertiginos şi la periferia sufletului.

In această privinţă, expresionismul este transcendental, mai umanizat şi adânc spiritual. Expresionismul este mai apropiat de sufletul nostru, de multe ori însă i se poate reproşa caracterul deprimant, morbid, întunecat.

Nu trebue să uităm că futurismul a apărut în Italia.

Sprinteneala şi seninătatea din concepţia lui Marinetti, precum şi însemnătatea acordată senzaţiei şi mişcării sunt însuşiri care pot fi atribuite rasei şi climatului.

Sunt caractere esenţiale uşor de recunoscut ale rasei mediteraneene.

In privinţa dadaismului, nu prea sunt multe de spus, fiindcă n'a avut o influenţă deosebită : singura originalitate care-i poate fi recunoscută este aceea a titlului sub care s'a prezentat.

Suprarealismul apărut în Franţa, în 1929, este cunoscut prin *„Manifestul Suprarealist"* datorit lui André Breton. Influenţat de perspectiva psichanalitică a concepţiei lui Freud, suprarealismul pare a avea mai multe afinităţi cu simbolismul decât cu futurismul.

Influenţele cele mai puternice le-a exercitat futurismul asupra artelor decorative, asupra teatrului şi muzicei.

In special teatrul revoluţionar rusesc a fost mult influenţat de ideile lui Marinetti. Au fost multe probleme de regie şi interpretare pe care concepţia futuristă le-a rezolvat în mod fericit.

In privința muzicei moderne, între cei asupra cărora futurismul și-a exercitat în mare măsură influența, poate fi amintit Igor Stravinski, care a folosit în egală măsură folklorul muzical rusesc. In simfonia *„Pasărea de foc"* se poate recunoaște lesne această influență.

In Franța, muzica nouă are ca exponent pe Milhaud, a cărui principală operă cunoscută este *„Creațiunea Lumii"*.

Milhaud, împreună cu Paul Hindemith (Germania), Fincke (Boemia), Joaquin Turina (Spania) și Pratella (Italia), sunt reprezentanții așa zisei *muzici lineare.*

Muzica *„lineară"* are la bază principiul contrapunctului liniar, folosind voci independente și linii metodice libere, în ritmuri variate, fără preocupări de integrarea lor într'un ansamblu armonic.

Astfel într'o sonată liniară, 3 voci independente ca melodie și ritm merg alături, una fiind condusă de flaut, alta de vioară și alta de pian .

*

Vitalismul și dinamismul sunt principiile fundamentale ale futurismului.

In dezbaterea problemelor puse în discuție de Marinetti n'au lipsit și argumentări documentate, în revistele vremii.

Intre articole poate fi menționat acela apărut în revista *„La Belgique artistique et littéraire"* (Iulie 1912) întitulat *„Le Futurisme et la Philosophie"* semnat de Auguste Joly, care susține apropierea concepției lui Marinetti de filosofia lui Bergson.

„Ce programme d'action se trouve en merveilleuse concordance avec les programmes de pensée que nous proposent les philosophies nouvelles dont celle de Bergson, le pragmatisme, semble être la plus efficace. On peut dire que la base du pragmatisme se trouve dans la défiance de l'idée".

Apropiat de filosofia lui Bergson sau programatismul lui William James, în multe privinți substratul programului futurist pare a fi filosofia lui Fr. Nietzsche !

Individul inteligent, liber și sălbatec de puternic pe care vrea să-l pregătească Marinetti : *„Omul viitorului"*, este același pe care-l întrezărea Nietzsche : *supraomul.*

Marinetti este crainicul acestei atitudini de libertate și de înnoire : Manifestele sale se adresează întotdeauna generațiilor sănătoase și optimiste, emancipate de rutina formelor de viață învechită.

„Cei mai bătrâni dintre noi n'au încă 30 ani și cu toate acestea am risipit atâtea comori, comori de forță, de dragoste,

de curaj şi de voinţă îndârjită, în grabă, în delir, fără socoteală, pierzându-ne răsuflarea".

. . . . . .

„Obiecţiunile voastre? Ajunge! Le cunosc, ştiu ceea ce frumoasa şi falsa inteligenţă ne afirmă. Noi nu suntem, zice ea, decât rezultatul şi prelungirea strămoşilor noştri.

Poate! Fie... ce-are face? Nu mai vrem să le auzim!

. . . . . .

„Futurismul are ca principiu reînnoirea totală a sensibilităţii omeneşti, supusă acţiunilor marilor descoperiri ştiinţifice.

„Aproape toţi care se servesc azi de telegraf, telefon, gramofon, tren, bicicletă, motocicletă, automobil, transatlantic, dirijabil, aeroplan, cinematograf şi de marele cotidian (sinteză a unei zile din lume) nu se gândesc deloc că toate acestea exercită asupra spiritului nostru o influenţă decisivă.

„Trenul oferă oricărui provincial posibilitatea de a părăsi în zori micul său oraş leşinat, cu maidane, în care soarele, praful şi vântul se amuză tânjind, şi de a se plimba seara într'o capitală plină de gesturi, de lumini şi de strigăte. Locuitorul unui sat din Alpi poate în fiecare zi cu ajutorul unui jurnal de un ban să palpite de nelinişte din pricina revoltelor chineze şti, a sufragetelor din Londra sau din New-York, a doctorului Carrel şi a săniilor exploratorilor polari.

„Locuitorul sedentar al unui oraş de provincie poate să-şi ofere beţia pericolului urmărind la cinematograf aventurile unei vânători de animale sălbatice în Congo.

„El poate să admire pe atleţii japonezi, pe boxeurii negri, pe jongleurii americani cu trucuri inepuizabile, parizienele elegante, totul pentru un franc, ducându-se la un Music-Hall.

„Culcat mai târziu în patul său burghez, el va putea să se delecteze ascultând vocea îndepărtată a lui Caruso.

„Toate aceste posibilităţi nu deşteaptă nici o curiozitate în spiritele superficiale, care sunt incapabile de a adânci cât de puţin lucrurile, ca Arabii care priveau cu indiferenţă primele aeroplane pe cerul din Tripoli".

Futurismul a fost cel mai devotat omagiu adus vieţii şi spiritului modern. El reprezintă reacţiunea împotriva idealismului romantic. In această privinţă mişcarea deslănţuită de Marinetti întreprinde o adevărată profilaxie morală împotriva îmbătrânirii spirituale şi „spleen"-ului ce contaminase sensibilitatea întregii lumi.

Spontaneitatea şi viteza în acţiune, afirmarea forţei spirituale şi biologice sunt însuşirile omului viitorului.

In această privinţă dacă nu li s'ar putea reproşa uneori automatismul în viaţa socială, Americanii par a se fi conformat cel mai mult principiilor futuriste — înainte chiar de apariţia primului manifest futurist !

In sfârşit, am da o interpretare greşită ideilor lui Marinetti, dacă prin exagerarea drepturilor individului, futurismul ar fi înfăţişat ca „echivalentul" în artă şi literatură al anarhismului, care ameninţa viaţa socială şi politica.

Insemnătatea istorică a futurismului constă în faptul că într'un moment de marasm al epocii noastre, această mişcare a izbutit să aducă şi să impună o nouă viziune şi înţelegere a lumii.

Individul, pentru expansiunea şi deplina sa dezvoltare, are nevoie de suportul vieţii colective ; izolat, va fi condamnat unei inevitabile sterilităţi.

Astfel integrarea futurismului în fascism s'a făcut din necesitate şi nu din oportunism. Integrarea mişcării futuriste în fascism este o dovadă că realizarea idealului lui Marinetti nu se putea face decât prin oameni liberi şi disciplinaţi

Pentru înţelegerea mai bine a mişcării ar fi bine să ne gândim la atmosfera apăsătoare care înăbuşea la începutul veacului nostru viaţa artistică, socială şi politică a Italiei.

Amintim cuvintele lui Marinetti din primul manifest :

„Urem să salvăm Italia de cangrena profesorilor, arheologilor, ciceronilor şi anticarilor.

. . . . . .

„Urem s'o liberăm de muzeele nenumărate care o acoperă ca nişte cimitire.

„Muzee ! Cimitire !

„Dormitoare publice în care dorm pentru totdeauna alături fiinţe care se urăsc şi nu se cunosc.

. . . . . .

„Să se facă o vizită în fiecare an, cum te duci să-ţi vezi morţii o dată pe an... Am putea admite !

„Să se depună chiar flori o dată pe an la picioarele Giocondei, am înţelege ! Să ne ducem însă pentru a ne plimba zilnic în muzee tristeţile, îndrăznelile fragile şi neliniştile noastre, nu admitem ! Vreţi să vă otrăviţi ? Vreţi să putreziţi ?

. . . . . .

„Intr'adevăr, vizitarea zilnică a muzeelor, bibliotecilor şi academiilor, aceste cimitire de sforţări pierdute, aceste calvaruri de visuri crucificate, aceste registre de elanuri sfârâmate, este pentru artişti ceea ce este tutela prelungită a părinţilor

pentru tinerii inteligenți, îmbătați de talentul și de voința lor ambițioasă".

Academismul în pictură și sculptură, manierismul și formalismul decadent în literatură, birocratismul în viața de stat înăbușeau orice început de activitate creatoare și închideau orizontul spiritual al Italiei.

Nu greșim că fascismul, apărut mai târziu, prin spiritul său inovator, ar putea fi considerat ca adevăratul „corespondent" în viața socială și politică al mișcării pe care a inițiat-o și pentru care a militat Marinetti.

In această privință sunt pline de semnificație cuvintele pe care le-a rostit F. T. Marinetti în ziua de 3 Ianuarie 1938 cu prilejul unei festivități politice :

„Nu sunt om politic, sunt poet și uneori anticipator al viitorului. In această calitate vreau să vă vorbesc din inimă și să vă spun că tot ce a făcut, a voit, a realizat și a cucerit Revoluția fascistă se datorește sentimentelor.

„Nu vă voi analiza fapte, dar adunând impresiile mele de poet, vă declar că toți acei partizani care urmăreau să lovească în fascism reprezentau critica sterilă, înțepătoare și meschină împotriva adevăratului suflet al Peninsulei, în ardoarea ei de măreție, în prestigiul ei în fața primejdiei și în nemăsuratul ei elan pentru viitor".

Incununarea activității literare a lui Martinetti și recunoașterea oficială a valorii operei sale s'au făcut prin intrarea sa în „Academia Regală a Italiei" (Reale Academia d'Italia).

Incercând să se ridice împotriva anchilozei spirituale și a climatului vetust al Academiilor pe care le-a combătut cu multă vervă, Marinetti a izbutit să ocupe un fotoliu de academician.

F. T. Marinetti poate fi considerat ca una din valorile spirituale universale ale Italiei.

Intr'adevăr, el a fost primul și cel mai îndrăzneț deschizător de drum al generației abia sosite în pragul secolului nostru.

VIRGIL HUZUM

„PROBLEMELE SANITARE ALE POPULAȚIEI RURALE DIN ROMÂNIA"

Afirmarea structurii net agricole a țării noastre trece azi, în urma devalorizării conținutului ei intuitiv prin circulație, drept un loc comun. Intovărășită când de emfaza oratorică superficială, când de o tonalitate care aduce a regret și resem-

nare, propoziţiunea devenită clişeu nu mai are pentru conştiinţele ce-o receptează, adeseori, decât o realitate verbală. Că un stat agrar implică o sumă de probleme demografice, geopolitice sau pur şi simplu economice, atunci când nu se urmăresc şi consecinţele lor mai îndepărtate, mentalitatea comună ignoră. Pentru suficienţa unei anumite categorii de orăşeni, atunci când nu ia aspecte de idilă sămănătoristă, satul reprezintă doar o foarte îndepărtată realitate neinteresantă decât poate pentru randamentul său turistic, în cele mai bune cazuri. O campanie împotriva acestui fel de a vedea lucruri care merită un interes de prim ordin, înseamnă îndrumarea echipelor regale spre lumea satelor, în vacanţele mai calme care s'au scurs de câţiva ani încoace. Iniţiativa regală n'a însemnat numai trezirea interesului public pentru populaţia rurală, aducerea adică pe primul plan a problemelor ei şi conştiinţa că de buna stare integrală a ţărănimii depinde aşezarea întregii fiinţe a statului, ci şi o însemnată contribuţie informativă, pe care, alături de cea nu totdeauna exactă şi completă, a administraţiei, avea s'o folosească eventualitatea unei acţiuni politice îndrumate de necesităţile puse în evidenţă prin studiul direct întreprins astfel.

Preocuparea constantă de realităţile sanitare ale păturii rurale, care reprezintă 81,8% din totalul populaţiei României, a fost linia continuităţii *Revistei de Igienă Socială* de sub direcţia d-lui *Dr. G. Banu,* în toţi cei zece ani ai utilei sale apariţii. Numărul festiv (1-6, Ianuarie-Iunie 1940, 1826 p. in-4°) al revistei este aşa dar firesc închinat *problemelor sanitare ale populaţiei rurale din România.* Pentru intelectualul care n'a pierdut simţul concretului, dorinţa onestă, mărturisită în prefaţa d-lui Dr. Banu, de a mărturisi deschis ce se ştie şi mai ales ce nu se ştie în biologia şi igiena rurală, e prilejul unei revizuiri — ori cât ar părea de banală formularea, ea nu e mai puţin expresia sinceră a unei reacţii sufleteşti — unei revizuiri a conştiinţei.

Parcurgând mai întâi indiferent, primele din cele aproape 2000 de pagini ale volumului, apoi pe măsura cursului lecturii, din ce în ce mai interesat, imensul material documentar al fiecărui capitol (gândit autonom de autorii diverşi, însă uşor încadrabil în sistemul unitar, organic al problemei, aşa cum l-a schiţat directorul revistei), cititorul are, ajuns la ultimele pagini, aş spune o criză care-l mână să se îndoiască de moralitatea unor strict culturale ocupaţii, ca speculaţia teoretică, arta sau literatura. Apar, printr'o ciudată catalizare, toate a-

cestea drept ilicite, într'o țară în care atâta suferință fizică, atâta mizerie materială poate fi îndurată de patru cincimi din populație, în văzul indiferent al minorității favorizate. Deși problema abordată e de domeniul medicinei sociale, faptul că spiritul în care sunt văzute lucrurile, mărturisește o înțelegere *sociologică* a problemei, iscă în cititor o sumă de incalculabile reacții. Desigur, nu la compasiunea stearpă aspiră studiul obiectiv. El e gândit a fi o prefață la acțiunea viitoare. Convins că o acțiune eficientă nu e posibilă fără o justă cunoaștere prealabilă a stării de lucruri, d. Dr. Banu își dă seama de necesitatea înțelegerii radicale a tuturor determinantelor ei. Studiile de biometrie și biotipologie, necesare în vederea constituirii unei biologii generale a populației rurale, năzuesc să înfățișeze în sine *omul*, desprins de contingențele lui exterioare. Ele trebuesc acordate cu problemele de eugenie și demografie, pentru a se putea înfiripa imaginea obiectului atât sub aspectul său static, cât și în evoluția lui actuală, față de cea ideală. Studiile d-lor D-ri Făcăoaru, Rămneanțu și Manuilă se înscriu aici.. *„Situația calitativă"* a populației sătești, țintă a cercetărilor, opun faza lor actuală fazei numerice, cantitative, de până acum. Căutând alături de *structura* complexă a elementului social, *relația* lui cu mediul fizic, economic și cultural [1]), d. Dr. Banu mărturisește în alcătuirea planului, o concepție structuralistă și funcțională, afirmată și în alegerea criteriului *„formei totalitare de viață"* pentru unificarea varietății aspectelor prezentate de cercetările parțiale. Capabil să asigure organicitatea concepției, criteriul funcționează în edificarea schelăriei monumentalului volum. Problema recreației, considerată ca odihnă compensatoare pentru organismul a cărui nevoe de echilibru mintal și moral se simte tot atât cât a repaosului fizic (d-nii S. și V. Manuilă), e alăturată astfel problemei deficienței igienei personale, problemei insalubrității locuinței, și problemei de capitală importanță pentru producția economică și stadiul biologic al populației, a alimentației. Chiar dacă nu socotește ca anumiți filozofi materialiști germani că omul este ceea ce mănâncă („Der Mensch ist was er isst !"), d. Dr. Banu acordă problemei subalimentației cantitative și deficienței calitative a hranei, o importanță deosebită. Rezultatele

[1]) Studiul d-lui Dr. *Marius Sturza* aduce pentru prima oară la noi noțiunea de climă și de geologie în explicarea vieții sanitare a ruralului. D. *Anton Golopenția* adaogă un incisiv studiu despre starea economică și culturală a populației rurale.

obținute de cercetători [1]) cu privire la *valoarea calorică, energetică* a rației, alături de valoarea *calitativă*, capacitatea de asimilație organică, de împrospătare celulară a alimentelor, vădesc deplorabilul dezechilibru al principiilor alimentare (glucide, grăsimi, etc.), carența vitaminică, decalcifierea și defosforizarea organismului ; o sumă de neajunsuri endemice, care pe lângă că scad potențialul energetic, slăbind rezistența organică a indivizilor, acționează și ca factori profund disgenici în evoluția unui neam.

Problemele patologiei rurale se leagă strâns de problemele alimentației. E cunoscută corelația dintre pelagră și plantele nepanificabile, cea dintre gușa endemică și apa potabilă.

Bolile sociale, tuberculoza, bolile venerice, malaria, cancerul, trahomul, turbarea, gușa, sunt studiate de o seamă de profesori dintre cei mai competenți [2]) în corelație cu factorii care le produc, prilejuesc sau favorizează. Soluțiile propuse merită toată atenția.

Bolile organice [3]) și cele mintale, [4]), patologia mamei și a copilului [5]) dovedesc, comparate cu studiile de istoriografie medicală dela începutul volumului [6]), lipsa oricărui progres în domeniul sănătății la țărani, dacă nu chiar — e imposibil de știut cert din pricina lipsei datelor statistice, dar n'ar fi deloc exclus, mai ales că e ușor previzibilă condiționarea agravării — un regres.

---

1) Prof. G. Benetato, G. K. Constantinescu, I. I. Nițescu, Dr. I. Claudian, S. Nitzulescu, D. C. Georgescu, M. Enescu, S. Boldescu, D. Andronescu, I. Braghină, D. Rusu, prof. I. Voicu, Dr. M. Zolog și Gh. Tătăranu studiază alimentația. D-nii E. Răsmeriță și M. Tiriung, locuința ; — A. Voina, igiena personală.

2) D-nii M. Nasta, A. Voina, S. Longhin, C. Anghelescu, D. A. Cornelson, S. Nitzulescu, M. Derevici, D. Ionescu, își alătură la acest capitol, contribuțiile de acelea ale d-lor Prof. M. Ciucă, D. Danielopolu, I. I. Nițescu, E. C. Crăciun, D. Manolescu.

3) Th. Dobrescu și Al. D. Lăzărescu.

4) Prof. P. Tomescu.

5) Dr. G. Banu, I. Nemoianu, A. Mușiu, A. Simon, L. Daniello, P. Chiper, N. Bumbăcescu, A. Iancu, C. Oprișin, I. Voichița, caută să stabilească normele de luptă în domeniul protecției materno-infantile, pentru înlăturarea imensei morto-natalități, mortalității anti-natale a mamei, mortalității intra și post-natale, din pricina lipsei de asistență medicală, și a mortalității infantile, dureros record al țării noastre.

6) Prof. V. Bologa : Contribuțiuni la cunoașterea igienei rurale în trecutul nostru ; P. G. Samarian : Sănătatea și igiena rurală în trecutul românesc.

In cercetarea bolilor infecțioase, institutul Cantacuzino, prin contribuția directă a d-lor Profesori C. Ionescu-Mihăești și M. Ciucă, sau prin munca de supraveghere depusă de domniile-lor, pentru restul studiilor, și-a făcut mai mult decât simpla datorie [1]) expunând ravagiile epidemiilor la țară.

Un lucid studiu al d-lui Prof. I. Moldovan în colaborare cu d. M. Zolog, despre organizarea sanitară rurală, îi scoate în evidență neajunsurile actuale.

Partea documentară a volumului se completează cu studii comunicate de cercetători străini, cu privire la igiena rurală a câtorva țări învecinate. Se stabilește astfel un fericit început de organizare a intercolaborării statelor vecine [2]).

Zece pagini de bibliografie a lucrărilor de medicină rurală de la 1920 până azi, în afară de bibliografia fiecărei probleme în parte, fac trecerea înspre rezumatele sumare în limba franceză, engleză și germană.

Credincios principiului „une année d'analyse pour une heure de synthèse", d. Dr. Banu purcede pe 120 pagini, la un examen critic și sintetic al materialului. Rezultatele la care vor trebui să ducă cercetările sunt, după d. Dr. Banu, cunoașterea mai întâi a caracterelor medico-sociale *comune* întregii țări, odată cu schițarea *profilului regional* al problemei. O anticipație i se pare d-sale a putea face, stabilind patru mari trăsături valabile pentru tot cuprinsul României:

1. *ignorarea biologiei generale a poporului,*
2. *subalimentația.*
3. *deficiența organizărilor preventive*
4. *deficiența educației sanitare a populației.*

Criteriile politicei medico-sociale vor trebui să fie „indicii sintetici", care să aibă în vedere diferențele dintre medii, instituind principii elastice ca interpretare, lesne adaptabile practic realităților particulare ale trecutului.

---

[1]) Afară de studiul cu caracter general al d-lor Profesori Ionescu-Mihăești și Ciucă, se ocupă de scarlatină d. Dr. V. Albescu, de rugeolă Dr. Vrancea, de tifosul exantematic prof. I. Bălteanu, G. Calalb de dizenterie, G. Combiescu de febra tifoidă, A. Magheru de holeră, M. Marbe de difterie, B. Wisner de poliomielită, P. Condrea de tetanos. Prof. I. Bălteanu, M. Franke și Fl. Popa de infecția cărbunoasă.

[2]) St. Z. Ivanic și B. Constantinovic-Jugoslavia; B. Iohan, Th. Szél, I. Tomcsik, A. Gàal-Ungaria; Prof. G. P. Alivisatos și V. G. Valaoras-Grecia; Asim Arar-Turcia; Prof. Pétroff-Bulgaria, aduc studii parțiale asupra anumitor probleme de medicină socială, cercetate în țările respective.

„Normalizarea biologică, segregând non-valorile și selecționând valorile superioare ale națiunii, făcând deci *politică eugenică*, politica rasei românești ; *intensificarea, organizarea, generalizarea măsurilor pentru redresarea deficiențelor, făcând deci o efectivă medicină curativă ;* în fine punerea în valoare a medicinei *preventive*", acestea sunt cele trei idei fundamentale care vor sta la baza viitoarei politici sanitare, preconizată de d. Dr. G. Banu.

Aportul informativ al lucrării tinde, după expresia D-sale, să trezească un minut mai devreme inițiativele. Rostul ei s'ar dovedi împlinit abia atunci când unul geamăn, de astădată consfințind realizări, ar veni tot așa de impunător să se adaoge acestuia, în conștiința cititorului.

Realizarea d-lui dr. Banu înseamnă una din lucrările monumentale ale literaturii sociale românești și e esențială pentru înțelegerea realităților care ni se impun.

Pentru dificila și migăloasa muncă a comparării și reordonării datelor informative, care să poată servi, descărcate de semnificațiile cu care le-au investit autorii studiilor parțiale, în urmărirea unor probleme mai vaste de astădată, d. G. Banu se poate considera răsplătit — și meritul se răsfrânge asupra tuturor celor care au contribuit la aceasta — mai mult decât de emoția cu care intelectualii pomeniți îi parcurg valoroasa carte (fiindcă o carte e !), de promisiunea ce, interior, își face fiecare din ei : să lupte oricum, oricât, pentruca sănătatea să nu mai fie, de aici încolo, o simplă formulă de bună-ziua.

Cartea d-lui Banu înregimentează spirite, pentru acțiunea politicei medico-sociale așteptate.

MIRCEA VUIAN

REVISTA REVISTELOR

STRĂINE

INTRE ISTORIE ŞI ROMANUL ISTORIC

Die neue Literatur, anul 41, No. 6, Iunie 1940.

Problema romanului istoric preocupă tot mai mult cercurile criticei. O delimitare între activitatea istoricului şi cea a romancierului-poet a devenit de aceea necesară.

Gerhart Schmidt o conturează în felul următor:

„Poetul poate să mânuiască materia, aşa cum nu-i e îngăduit istoricului; în multe cazuri, el va trebui să plămădească liber dacă vrea să obţină un efect susţinut căci istoria nu-i oferă tragedii pe de-a-gata. Poate că materialul îi serveşte numai ca pretext pentru a concretiza o nouă imagine a lumii. El nu tinde să redea realitatea care pentru el e munca brută, ci trebue să creeze o nouă icoană care este înrădăcinată în el supunându-se cu totul numai formei sale poetice. Adevărul poeziei e neatârnat de cel istoric şi e condiţionat exclusiv de îndemânarea poetului.

„Istoricul e legat de realitate. Ea nu-i este numai aparenţă şi echivalenţă, ci are valoare proprie; el n'o făureşte după legile lui imanente, ci trebue să-i copieze liniile şi imaginea astfel obţinută s'o compare cu ea. Şi subiectul îi e mai limitat odată ce gândul său urmează să pornească dela stat pentru a-i zugrăvi puterile ce purced dela el şi se îndreaptă spre el. Ideea poetului sălăşlueşte în moral şi pe treapta cea mai de sus în religios, de aceea el apare totdeauna ca un *factor activ*; cea a istoricului — în cunoaştere care se înalţă pe un alt plan şi el reapare ca un *contemplator* căruia o voinţă subiectivă prea accentuată i-ar tulbura obiectivitatea necesară.

CEI TREI SUTE DE ANI DELA MOARTEA LUI PETRU PAUL RUBENS

Die Kunst im Deutschen Reich, anul IV, seria VI, Iunie 1940.

Amintirii celor trei sute de ani dela moartea pictorului *Petru Paul Rubens*, îi închină revista de artă germană un studiu-editorial al profesorului

flamand dr. *Iosef Muls*. Sunt notele esențiale ale unei prelegeri ținute la Berlin la 3 Aprilie 1940. Cu o sigură intuiție și viziune de ansamblu pătrunde istoricul de artă citat în lumea interioară a lui Rubens.

„El stăpânește lumea în cel mai deplin și puternic înțeles al cuvântului. Nu mai trebue s'o descopere ca meșterii primei renașteri : piatră de piatră, plantă de plantă, floare de floare, fiecare fibră a corpului omenesc până ce aflau cum toate se leagă între ele, până la cercetarea amănunțită a întregului. Ca toată epoca sa, el a depășit examinarea analitică. Lumea pe care pe seama sa a creat-o, n'a fost înfiripată din părticele cercetărilor anterioare care considerau lucrurile fiecare pentru sine, în contururile lor bine desemnate și izolate. El nu mai intuia fragmentul, ci cuprindea întregul cosmic. Linia interioară a creațiilor sale n'a mai fost aceea a limitării și a determinării obiectelor singuratice, ci trecea pe nesimțite dela un obiect la altul prin spațiu în așa fel încât toate obiectele păreau legate între ele : pământul cu plantele și animalele, arborii înalți cu apele subterane"...

Se insistă apoi asupra păgânismului rubensian :

„Rubens a fost păgân ca pământul și întreaga natură : El respira aceeași fericire și bunătate cu care ne întâmpină dimineața și seara roua și caldele adieri ale zefirului Era pătruns de aceeași exuberanță pe care o împărtășeau și vara și toamna, era mânat de aceeași putere care mișcă și rodește pământul și care izbucnește în milioane de muguri...

A fost iubitul zeilor care l-au dăruit cu mai mult noroc pământesc decât el însuși și-ar fi putut dori".

CENTENARELE LUI ALPHONSE DAUDET ȘI CLAUDE MONNET

Revue de Paris — Anul 47 — Nr. 6 — 15 Martie 1940.

D. Albert Flament închină rânduri pioase amintirii lui Alphons Daudet și Claude Monnet ale căror centenare dela naștere au fost comemorate de curând.

„Romanele lui Alphonse Daudet nu sunt invariabil capodopere, însă numărul acelora care rămân capodopere depășește pe celălalt și acordă un loc foarte mare autorului lor în timpul celei de-a doua jumătăți a veacului al XIX-lea. Cine știe dacă am fi avut pe Bourget, dacă nu l-ar fi precedat Daudet ? Cine știe dacă am fi avut unele pagini din Zola, unele caractere de femei mai puțin sumare decât acelea pe care le cioplea cu o secure mânuită atât de brutal, dacă nu ar fi avut, nu spun „lângă el", ci în același cenaclu, pe celălalt meridional, acest contemporan atât de deosebit de el, pe Daudet din *Sapho*, din *Fromont jeune*, din *Jack*, și din atâtea pagini asupra Parisului, în care ochiul miopului se preumbla cu o finețe atât de fericită, încât ni se pare că fetele, femeile, și... celibatarii sunt pentru totdeauna îmbrăcați de noi, de el ? Câte profiluri luminate de o lampă, câte inimi sfâșiate sub un vestmânt îndoliat, câte copilării pline de

nelinişti, în timp ce cerul îşi joacă feeria-i tragică a fiecărui amurg, peste casele înalte... Cine ştie ceea ce însuşi Marcel Proust îi datoreşte lui Alphonse Daudet, la care se grăbea Joi, la ieşirea dela o cină, cu garoafa la butonieră, cu ochii încercănaţi şi ieşiţi din orbită ca aceia ai paserilor de noapte ?"

„Toate pânzele lui Monnet nu sunt cap.odopere. A fost un moment când unii negustori au încercat să *facă avere*, adică să realizeze pe socoteala lor, „flerul" pe care-l arătaseră când îi cumpăraseră o pânză, din timp în timp .. Aceasta nu este o judecată critică dusă împotriva unor anumiţi negustori... Cât timp au păstrat în prăvăliile lor, *ani îndelungaţi*, pânze pe care le expuneau periodic fără cel mai mic succes. Le-au vândut adesea cu un preţ inferior unui câştig bănuit, după ce imobilizaseră ani îndelungaţi sume adesea importante, dacă nu considerabile, îngăduind prin aceasta amatorilor să realizeze câştiguri considerabile. Şi apoi, negustorii din vremea aceea, aceia din clasa unui Durand-Ruel, a unui Vollard, trăiau în dosul unor dughene misterioase şi înghesuite, în acea luminaţie proastă şi acea desordine pe care arta le-a îndrăgit totdeauna, chiar în subsoluri unde veneau să adulmece criticii de artă, acei ce nu se mulţumeau numai cu Saloanele oficiale, cu *Salonul* artiştilor adoptaţi de un public care imită prosteşte pe alţii. Aceste reuniuni, frecventate de un Antonin Proust, de un Zola, au creat mişcarea din care s'a ivit atunci şcoala franceză care a dat, de mai bine de o jumătate de veac, tonul lumii întregi şi a influenţat tot ce a fost civilizat în Europa şi în America, până în Japonia".

ROMÂNEŞTI

CONTRIBUŢIILE FILOSOFILOR ROMÂNI

Revista de Filosofie — Vol. XXV Nr. 1 — Ianuarie-Martie 1940.

D. Grigore Tăuşan încearcă o definire a concepţiilor diferiţilor filosofi români în studiul său „Câteva sisteme metafizice româneşti". După ce arată marea influenţă pe care a exercitat-o Titu Maiorescu asupra evoluţiei cercetărilor filosofice la noi şi după ce se ocupă de manifestarea atât de respectabilă, dar fără să fi avut o puternică înrâurire asupra cugetătorilor noştri, a lui Vasile Conta, care în schimb a influenţat politica naţionalistă, aici el fiind un creator de curent social, creatorul curentului de etnicitate, autorul trece la analizarea şi definirea concepţiilor şi atitudinilor filosofilor contemporani, d-nii Prof. C. Rădulescu-Motru, I. Petrovici, P. P. Negulescu şi Lucian Blaga.

Reproducem următoarele observaţii şi aprecieri privind filosofia Profesorului C. Rădulescu-Motru :

„D. Rădulescu-Motru, prin educația filosofică primordială (elev al lui Maiorescu și autor al unei teze de doctorat din Leipzig, despre Kant), pornește în construcția metafisicei sale dela filosoful german, dar adăugând interpretări și critici care, chiar în forma primelor scrieri dovedesc contribuția nouă ce avea să urmeze. Astfel, dela început, pe gânditorul român nu-l mulțumea interpretarea kantiană asupra raporturilor dintre conștiința individuală, care este constituită din elemente empirice și ajungerea, totuși, pe această conștiință la o sinteză cu caracter universal și necesar.

D. Rădulescu-Motru nu vede progresul cunoașterii științifice decât întemeind o filosofie care va unifica conștiința individuală cu o realitate persistentă. Se întrevede chiar în această primă declarare de credință filosofică, înspre ce direcție aveau să meargă cercetările profesorului român, — adică spre crearea *unei filosofii în care conștiința omenească să se integreze într'un evoluționism psihic.*

In fața marelui mister al lumii, se pot inventa atitudini, cum au fost de fapt născocite și până acum, având drept autori pe cei al căror nume au devenit eroice în istoria filosofiei. Se poate închipui o explicație dată lumii externe, ca fiind o creație a cugetării noastre. Omul psihic ar fi un demirug universal al universului creat de el, prin puteri de spontaneitate, care anihilează externul, zeificând puterile interne omenești. Am putea să credem și într'un dualism platonician, într'o materie care e o negație, o pasivitate și ideea care e o forță creatoare și activă, un dualism între ceea ce nu este, pentrucă e derivație și *ceea ce* este efectiv, adică spiritul însuși. Un dualism astfel, pe care-l regăsim în legende depărtate ca și în sisteme de filosofie propriu zise. După cum admițând concepția naivă materialistă, putem crede că sufletul se evaporă, substanța eternă și reală fiind masivitatea materială.

Gânditorul român a așezat prin al său „personalism energetic", nu o dublură a existenței, nu o interpretare în stil propriu a ceea ce se întâmplă și a ceea ce este dincolo de el; nu un epifenomen al existenței, ci o energie care se seriază în ansamblul dinamicei universale.

Filosofia d-lui C. R.-Motru ne presintă astfel o tălmăcire metafisică și românească a puterilor sufletești în colaborație cu puterea naturii, așa cum legenda și poesia populară românească au înfrățit întotdeauna pe om cu natura însăși.

Sistemul d-lui C. R.-Motru este astfel un idealism monistic și evolutiv în care conștiința devine un fundament universal, deoarece — spune textual d. C. R.-Motru :

„Toate cât pot intra în ciclul unei evoluții pot fi socotite ca având o conștiință, fiindcă simplul fapt al evoluției lor coincideau cu existența conștiinței".

BALADA PREOTULUI SAS STEPHAN LUDWIG ROTH

Ordinea, Anul IX, nr. 2442 — 1 Iunie 1940.

Reproducem aci, în excelenta traducere a d-lui Eugen Jebcleanu, opera poetului sas Adolf Meschendoerfer inspirată de luminoasa figură a preotului Ştefan Ludwig Roth, la care se referă una din notele noastre de mai jos.

In piaţa din Cluj, înfruntând,
Stă 'n lanţuri preotul Roth.
I se dă o bună mâncare.
Ultima. Trei ceasuri înainte de-a fi mort.
Doisprezece flăcăi secui în mare paradă
Păstrează paza şi ordonă mişcarea,
Şi când mulţimea furtunos urlă,
Baionetele lor îşi arată fulgerarea.
Totuşi, preotul stă ca'n odaia sa de lucru
Şi gustă pentru ospăţul de moarte vinul unguresc.
E roşu şi bun. Dar razele soarelui sângeros îl zugrăvesc.
Un clopot îşi pierde sunetul. Cât poate fi de târziu?
El împrumută ceasul dela unul din soldaţi
Şi-l aşează înainte-i pe masa de brad,
Acum, îi atinge duhovnicul umărul:
„Frate, se apropie... orele scad...
Sufletul vostru... — stană rămâne cu dinţi clănţănind,
Răsfoieşte 'n cartea sa de rugăciuni şi 'ncremeneşte
Şi priveşte nemilostivul arătător,
Care înainte, pururi înainte goneşte.
Preotul ia un condei.
I s'a pus şi-o călimară pe masă.
Pe urmă, scrie: „Dragii mei copii,
Mă despart acum de lumea frumoasă,
Vă las moştenire doar numele meu;
Totuşi un nume bun este lucru de preţ mare,
O greutate crescută pentru copii şi nepoţi,
Pe care odihneşte a strămbunilor binecuvântare.
Păstraţi-l nedeslipit şi păstraţi credinţa,
In fiecare ceas cu rugăciuni neînfrânate şi cu tot!
Nu vă fie frică de nimeni, dar iubiţi oamenii!
Domnul păzească poporul meu, Stephan Ludwig Roth".
Ascultă! O companie cu tobe 'nnăbuşite.
Drepţi! Aliniaţi! — ei pun arma la umăr,
Apoi, zăngănind conduc pe Roth în mijlocul lor.
In urmă, aleargă zgomotoşi oameni în mare număr.
Afară, la cetăţuie. Acolo sclipesc grădinile,

Colinele 'n verdele de sărbătoare.
Acum, se minunează Roth și bea cu ochii,
Halucinant, veșnica devenire și redeșteptare.
Aici, venea copil fiind și saluta țara.
Și flutura pălăria spre orașul primitor și 'ndepărtat,
Aici, i s'au înălțat cele mai mărețe gânduri,
Dintre cari pe niciunul nu l-a uitat.
Drepți ! Aliniați ! Armele zăngănesc,
Acum, sas, arată ! Indrăzneala mai ți-este vie ?
Roth smulge legătura depe ochi,
Azvârle 'n iarbă larg răsfrânta pălărie.
Stă ca un pisc și vede doar munții,
Colinele, grădinile, orașul necredincios
Acum, șuieră împușcăturile în liniște de ghiață
Și pe cel care și-a cucerit coroana de viață,
Il așternu, în genunchi, pe ultima-i voință, jos !

PROBLEMA CONTINUITĂȚII IN DACIA

Revue de Transylvanie, Tome VI, No. 1, Cluj : Janvier-Mars 1940, pp. 3-72.

D. Profesor *C. Daicoviciu* face o expunere critică a elementelor privitoare la continuitatea daco-romană în locurile ocupate azi de poporul român. Acest studiu se compune dintr'o introducere cu caracter general, în care se insistă asupra necesității de a adânci cunoașterea istorică și arheologică a regiunilor din nordul Dunării (datele istoricilor unguri neoferind toate garanțiile de obiectivitate cerute) ; și din mai multe capitole, tratând pe rând despre Dacia pro-romană ; influența romană în Dacia și persistența elementului autochton dac după cucerire ; persistența unei populații daco-romane în Dacia post-romană.

„Datele oferite de istoria antică și de archeologie vor permite să se constitue o imagine aproximativă *a mediului material și spiritual de unde a putut — sau nu — ieși romanitatea medievală din nordul Dunării.* Ele vor fi o contribuție — decisivă numai într'o anumită măsură — pentru a întemeia teoria continuității ; ele vor da o bază medievistului și linguistului pentru a sprijini cu tărie, de va fi cazul, clădirea lor"...

1. Istoria Daciei pre-romane stabilește o așezare *„antică* și *permanentă"* a elementului geto-dac în locurile pomenite. ...*Nici o mutare forțată, nici o migrație în curs de aproape două mii de ani, ci dimpotrivă o legătură organică strânsă între popor și solul din care pare a fi eșit și care îl hrănește.* Iată un fapt care, din lipsă de înțelegere istorică, se trece câteodată cu vederea când se admite, fără probe peremptorii o extirpare radicală sau o emigrare totală a autochtonilor".

„...*La venirea Romanilor pe teritoriul României actuale, vechile triburi*

scitice şi celtice erau în întregime dacizate; celelalte erau pe cale de a fi; numai numele lor mai aminteşte originea lor străină.

„In sfârşit altceva reiese hotărît din studiul formelor de viaţă în Dacia în epoca pre-romană: este *unitatea de civilizaţie şi unitatea politică ce îmbrăţişează regiunile din Transilvania ca şi regiunile întinse din Moldova, Valachia şi Oltenia.* E un fenomen care mai fusese observat în ceea ce priveşte perioadele cele mai vechi de civilizaţie umană din nordul Dunării-de-Jos. *Aceasta este o probă în plus de unitatea perfectă între cei doi versanţi ai Carpaţilor, unitate care nu s'a desmînţit până în zilele noastre*".

2. Ajunsă în acest stadiu de evoluţie Dacia era, încă din epoca lui August, o ţară deschisă Romanilor, a căror influenţă se făcea simţită. Raporturile dintre imperiu şi lumea dacă trebue să fi fost strânse: „Literatura latină din sec I în. şi d. Chr. cuprinde prea multe aluzii la Daci şi la Geţi pentru ca ţara acestora să fi putut fi cu totul izolată".

„... acest contact direct, pacific şi războinic, între Imperiul roman şi Dacia liberă a durat două secole înaintea cuceririi şi încorporării Daciei în Imperiu. In afară de lupte, de incursiuni... au fost relaţii pacifice fecunde *care au pregătit viitoarea romanizare a ţării*".

„Sensul ocupării Daciei.. cerea în mod imperios o cucerire totală şi rapidă de către romanitate. Ceea ce Roma voise cucerind Dacia era să câştige, nu o provincie orientală oarecare mai mult, ci un bastion, un „propugnaculum" sigur pentru expansiunea romanităţii. Dar romanizarea provinciei este dovedită mai întâi de toate prin mărturiile archeologice şi epigrafice incontestabile; acestea sunt în număr impresionant, şi demonstrează pentru orice cercetător imparţial caracterul roman occidental al formelor de viaţă".

3. Deşi caducă, adversarii interesaţi ai persistenţei dace în Dacia romană susţin încă şi astăzi teoria lui Rössler, după care, în urma războaielor, Dacia devenise o pustietate (ceea ce pregăteşte, în spiritul lor, concluzia că Aurelian a putut evacua cu uşurinţă această provincie, în care nu mai există o populaţie autochtonă, legată de pământul strămoşesc). „Nimic nu ne îndreptăţeşte să considerăm că aceste pierderi (ale războaielor) ar fi nimicit populaţia dacă; ar fi un fapt fără precedent în istoria umanităţii; faptul este inadmisibil pentru o populaţie numeroasă, care avea un trecut de două mii de ani pe acest pământ, unde crease mari imperii...".

Archeologia aduce probe hotărîtoare de persistenţa elementului dac.

„In faţa acestor urme, este greu să se admită exterminarea totală a poporului dac şi dispariţia subită a civilizaţiei sale. Ea rămâne în *mediul rural* unde trăise în mare parte până atunci. In special partea de est a provinciei, lipsită de mari centre urbane, a trebuit să fie un loc prielnic acestei desvoltări: şi co-existenţei daco-romane; mărturiile pe care le-am citat vin în cea mai mare parte din aceste regiuni...".

4. In ce condiţii şi împrejurări a fost evacuată Dacia de către autorităţile romane în perioada critică a năvălirilor barbare ?

Izvoarele directe arată în mod hotărît că armata romană (legiuni şi formaţiuni auxiliare) rămâne în Dacia până în momentul când este retrasă de Aurelian.

Prin părăsirea Daciei se renunţă la politica cesariană de expansiune şi se aplică politica lui Augustus : „... a se păstra înăuntrul frontierelor sale naturale fortificate, opera imensă de umanitate civilizată ce o continua imperiul roman. Intr'o asemenea politică de conservare cu orice preţ a bunurilor câştigate. Dacia... trebuia sacrificată. Se spera, prin acest sacrificiu să se poată apăra mai cu eficacitate Moesia şi Illyria, atât de des ameninţate în această epocă, pe linia naturală a Dunării".

5. După părăsirea Daciei de către Aurelian, populaţia daco-romană rămâne în provincie — cu atât mai mult cu cât „în momentul când retragerea a fost ordonată, şi chiar înainte, provinciile care suferiseră mai mult de năvăliri erau tocmai Moesia şi Illyria .." pe când Oltenia şi platoul transylvan erau încă relativ sigure

Cum influenţa romană se exercitase de multă vreme asupra popoarelor barbare dela hotarele imperiului, poporul de jos s'a putut înţelege cu ele. Pe de altă parte imperiul este influent în nordul Dunării până la venirea Bulgarilor. Contactul cu populaţia autochtonă romanizată este permanent — iar probe archeologice de existenţa acestei populaţii sunt numeroase. Astfel, tradiţia locală este foarte puternică mai ales în ceramică. .,*Cei care au păstrat această tradiţie şi după sfârşitul dominaţiei romane sunt autochtonii*"...

„... *Suntem siguri că nu poate fi vorba de o evacuare totală a Daco-romanilor. Nu este cu putinţă să se precizeze acum câţi au rămas şi câtă vreme s'au putut menţine. Totul ne face să credem că numărul lor a fost destul de însemnat şi că au jucat un rol de seamă în formaţia unei noi populaţii române în nordul Dunării* ..

EXAMINATORII EXAMINAŢI

Cuvântul Şcoalei, Anul I, Nr. 2, Aprilie—Iunie 1940.

Din studiul d-lui Ion I. Macovei, *Despre examenele şi notarea elevilor*, extragem următoarele pasaje :

„In primăvara anului 1937 părinţii elevilor şi directorul unui mare şi frumos liceu din capitala unei provincii nu mai puţin frumoase, s'au alarmat de faptul că în ultimele trei clase la o materie (filosofie) din 94 elevi, 58 au fost declaraţi corijenţi şi repetenţi şi numai 36 promovaţi. S'au plâns, evident, Ministerului care a decis reexaminarea celor 58 elevi de o comisie compusă din : un inspector g-l de specialitate şi doi membri profesori secundari, şi ei de specialitate, din acea localitate, dar din alte şcoli. Reexa-

minarea care a avut loc imediat după încheierea situației școlare din Iunie, a dat următoarele rezultate : din 58 elevi „trântiți" de profesorul școalei, 36 au fost promovați de comisiune cu următoarele note : 1 cu nota 8, 2 cu 7, 15 cu 6 și 18 cu 5".

. . . . . .

„Experiența făcută de noi cu prilejul conferinței din anul 1938, în fața întregului corp didactic din Chișinău, a fost și mai concludentă ca probă de insuficiență a sistemului nostru de examinare.

Am proiectat pe ecran următorul text al unei lucrări scrise a unui absolvent de curs primar elementar făcută la examenul de admitere în clasa I-a de liceu (păstrând ortografia și punctuația):

Toamna
Compunere

„Iată că veni și toamna. Toamna nu mia dus veselii, căci eu nu sunt prea sârguincios. Mamițica mea mă'ndeamnă mereu. Eu nu pot, fiincă sunt un copil slab. Da nu am să mă mai îngraș.

Toamna vine cu ploae și cu necaz".

Ionel.

Am propus colegelor și colegilor din sală să dea note, individual și secret, pe o foiță de hârtie. Iată rezultatele : din 47 profesori și profesoare, 2 i-au dat lui Ionel nota 9, 7 nota 8, 10 nota 7, 14 nota 6, 11 nota 5, 2 nota 4 și 1 nota 3".

Numeroase experiențe duc la conclusia că „aprecierile profesorilor asupra aptitudinilor elevilor, făcute pe calea obișnuitelor examene, sunt compromise printr'un prea mare grad de subiectivitate : cercetările psihologice combat valoarea lor științifică".

TRADIȚIA CĂRTURĂREASCĂ A DINASTIEI NOASTRE

Gândirea — Iunie 1940.

Citĕm din eseul d-lui Nichifor Crainic

„Astăzi, nimic nu pare mai firesc decât ca aristocrația sângelui să agreeze aristocrația spiritului, reprezentată de acești superbi golani ai neamului. In Dinastia noastră însă nu e vorba numai de un simplu patronaj, născut din conștiința continuității istorice în stat. In sânul ei, cartea e o pasiune asimilitoare, dar și o pasiune creatoare. Carmen Sylva, ale cărei poezii, magistral tălmăcite de George Coșbuc, ar trebui reeditate, e o fecundă făuritoare de cărți și totdeodată o evlavioasă miniaturistă în stilul artiștilor medievali. Cultul cărții a dus-o la cultul Evangheliei. Frumosul exemplar scris și împodobit de mâna-i augustă, omagiu adus Mântuitorului, străjue lângă mormântul dela Argeș. Carol I, patronul atent al dicționarului limbii

românești, este el însuși scriitorul sobru de impresii de călătorie și de memorii politice. Puternica personalitate a Reginei Maria închină o mare parte, din excepționala-i energie cărților, dintre care strălucește acea magnifică evocare a pământului și a duhului românesc, care e „Țara mea“ Regele Ferdinand, așa cum îl portretizează principesa Marta Bibescu, lăuntric și religios. iubea cu pasiune îndelunga meditare a cărților și avea minunatul dar al improvizației în discursuri, dar transmis cu atâta amploare în oratoria Lui. Principesele Elisabeta și Ileana au publicat în prima tinerețe, cea dintâi povestiri, cea de a doua articole de spirit constructiv. Cărturăria e o îndeletnicire a sângelui nostru regal.

„Iubirea Lui pentru ea este o moștenire familiară care și-a descoperit afinitățile în tradiția voevodală a culturii noastre istorice.

„E parcă un sentiment de recunoștință în cultul instituit de Rege pentru carte. Nimeni n'a glorificat-o cu emoție mai concentrată.

„De aceea, în gândirea regală, dintre toate formele de cultură, ca trece ca primul instrument de ridicare a poporului la nivelul superior al elitelor creatoare. Nimeni n'a văzut la noi problema răspândirii cărții mai just ca Suveranul. „Este trist ca la un popor de 17 milioane de suflete, — zicea în 1931 — să se găsească abia 5—6000 de cetitori. Aceasta arată clar ce enorm teren de muncă avem încă înaintea noastră“.

NOTE

IULIE

Ziua de 25 Iunie a fost o zi de doliu oficial pentru naţiunea franceză, căci a fost intrarea în vigoare a armistiţiului. Generalul Weygand a adresat trupelor un ordin de zi, în care mulţumindu-le pentru bravura lor spunea între altele: „Adversarii noştri au ţinut să omagieze virtuţile voastre războinice demne de gloriile noastre, de tradiţiile noastre. Onoarea a fost salvată".

E cert că, deşi condiţiile impuse de Germania şi Italia au fost destul de aspre, ele au fost totuşi cu respectul unui anume stil militar cavaleresc, care a fost un fel de loial şi discret omagiu al comandamentelor superioare ale învingătorilor pentru figura impresionantă a Mareşalului Pétain. De altfel acestea au dus războiul într'o notă de respect al valorilor care îl deosebeşte mult de cel precedent. Astfel au fost cruţate cu toată înverşunarea bombardamentelor, aproape toate catedralele, ba încă am putut vedea în jurnalele filmate în mijlocul unui oraş francez cu totul ruinat numai maldăre de dărâmături, singură catedrala în picioare, apărată de incendiu cu furtune de apă, de către soldaţii germani, chiar în timpul bombardamentului francez.

Şi pentru că veni vorba de film să arătăm că unul din modurile extraordinare ale acestui război este şi nemaipomenita colaborare la istorie a cinematografului. Momentele au fost fixate astfel în unicitatea lor istorică. *Generaţiile viitoare cât vor dura şi se vor reface cópiile, vor avea astfel imaginea autentică a şedinţei de armistiţiu când în vagonul istoric al Mareşalului Foch, Führerul şi generalii săi primesc pe delegaţii francezi. Clipa în care, după ce a impus un act de atâta însemnătate pentru istoria lumii, d. Adolf Hitler coboară gânditor treptele vagonului încheindu-şi mănuşa, este de o expresivitate copleşitoare şi va inspira probabil multă literatură.*

Armistiţiul Franţei nu a fost însă fără grave dificultăţi care au dus nu numai la înveninarea raporturilor cu Anglia, dar chiar la lupte navale penibile între foştii aliaţi. Astfel numai în bătălia de la Oran au căzut peste 1200 de marinari francezi din cei care poate apăraseră retragerea englezilor la Dunkerque.

Şi pentru că vorbirăm de cavalerismul germano-italian e locul să adăugăm aici că însăşi această stranie comportare a Angliei, din clipa în care Franţa s'a hotărît pentru armistiţiu, nu e lipsită de o notă emoţionantă de sinceritate

și hotărîre, care contrastează în mod neașteptat cu suspiciunile dureroase pe care le-a trezit comportarea ei față de proprii aliați, până la 25 Iunie 1940. Sunt desigur multe lucruri pe care foștii aliați ai Angliei nu le vor putea pricepe. Astfel d. Churchill declară că Anglia are nevoie de aci încolo de vreo doi ani de pregătiri ca să fie gata. Totul e de când încep acești doi ani. Începuți în 1935 după războiul din Abisinia, ori în 1938 sau 1939, altă însemnătate ar fi avut pentru aliații Angliei și pentru Anglia însăși, sorocul acestor doi ani de pregătiri.

Intre altele Anglia ar fi fost cruțată poate de umilința pe care i-a impus-o în Mediterana, aviația italiană. O bună parte din flota sa de război în care se cuprinde și Hood, cel mai mare vas de linie din lume, e silită să se apere, și cu câtă dificultate, în loc să atace.

Au loc lupte de altfel între trupele coloniale engleze și italiene pe toată frontiera de răsărit a Libiei, ca și pe frontierele Abisiniei, în care italienii arată un „mordant" remarcabil.

Intr'o astfel de luptă a căzut eroic Mareșalul Italo Balbo pe când sbura deasupra unei regiuni apărate. Acest sfârșit demn de un mare Condottiere al văzduhului, va rămâne probabil legendar căci a impresionat lumea întreagă.

S'a așteptat imediat după semnarea armistițiului cu Franța ca Germania și Italia să pornească lupta hotărîtoare pentru soarta Angliei. căci în genere între diferitele faze ale războiului Führerul nu a lăsat să treacă niciodată o săptămână întreagă. Dar și aci comandamentul german dă dovadă de competență și seriozitate. Pe când opinia publică mondială, nestabilă ca o femeie, vedea Londra deja cucerită, dimpotrivă germanii care știu să vadă, prelungesc pregătirile. E paradoxal, dar adevărul e că situația astăzi e răsturnată și Anglia are o anume șansă împotriva Germaniei, care, dacă aceasta este imprudentă, poate fi decisivă. Este șansa celui foarte slab, care e o șansă extraordinară prin dislocările psihologice pe care le provoacă. Această șansă a fost până acum de partea Germaniei, și Anglia care nu și-a dat seama de ea a pierdut aproape tot. S'a realizat însă acea „trecere bruscă de la cantitate la calitate" din filosofia hegeliană. In realitate Anglia reprezintă încă posibilități de apărare considerabile, căci de pildă n'a riscat încă în mod serios *soarta flotei ei, a tot păstrat-o, iar pe de altă parte pentru Germania, care a devenit aproape stăpâna Europei, situația a devenit grea fiindcă acum în caz de insucces are ce pierde. Trecerea dela cantitativ la calitativ ar putea fi realizată prin comparația activă între* cantitatea *șanselor care sunt de 90% pentru Germania și* calitatea *celor zece șanse la sută rămase pentru Anglia.*

Iată pentru ce comandamentul german care s'a dovedit până acum genial, șovăie, amână, se pregătește.

De altfel șansele englezilor sunt încă mai scăzute din pricină că ei nu au încă o reprezentare a proporțiilor pregătirii unui război modern. Ei anunțau în ultimii ani cu mândrie că sunt de fiecare dată de zece ori mai tari decât

fuseseră acum un an. Dar Hoare Belisha a precizat că în 1938 armata engleză avea 23.000 de oameni. Erau deci sinceri când spuneau că sunt de zece ori mai tari decât au fost. La noi, mărturisim că am văzut acelaşi lucru. Astfel fostul ministru de finanţe a fost ironizat de noi aci, fiindcă era foarte mândru că a realizat un împrumut de zece miliarde, când nouăzeci de miliarde dacă ar fi fost, ar fi încă prea puţin. Ce să mai spunem de oameni serioşi care aveau aerul mirat că în doi ani, cu 30-40 de miliarde, nu s'a realizat o înzestrare militară pe care s'o opunem uneia dintre cele mai mari puteri militare din lume? Ar fi trebuit încă de mult să se pregătească ţara pentru eforturile financiare reale *pe care le cere o adevărată pregătire de război modern.*

*

Pentru noi Românii, ziua de 3 Iulie a fost o zi de doliu naţional, căci frontierele ţării au fost schimbate. O bună parte din Moldova lui Ştefan cel Mare a fost smulsă. Pentru tot ceea ce am gândit şi n'am putut grăi, pentru tot ceea ce am vrut şi nu a fost cu putinţă, pentru tot ceea ce a fost lamă înfiptă cráncen în inima noastră şi nu s'a putut arăta, pentru tot ceeâ ce e nădejde şi nu se poate spune aşa cum se cuvine, va veni ziua lămuririlor necesare. Atunci se va vedea ce răspundere a purtat această burghezie politicianistă care dela 1918-1938 având ţara întreagă pe mână nu şi-a dat seama că fiecare ceas avea un preţ de viaţă şi moarte, n'a văzut tot ceea ce e ameninţare permanentă, despre care încă în numărul festiv închinat Restauraţiei, condeiul nostru însemna un memento întunecat şi crispat, ca o viperă neagră într'un strat de flori involte.

C. P.

D. *Otto Folberth* a consacrat o mare parte din activitatea sa figurii simbolice a preotului şi animatorului sas *Stefan Ludwig Roth,* nu mai puţin însemnată şi pentru noi Românii, pentru şi alături de care a luptat în epoca ce a culminat în revoluţia dela 1848. Avem aici două plachete (reluări ale unor conferinţe ţinute în Martie şi August 1939 şi publicate apoi de *Lanuri* dela Mediaş), consacrate raporturilor lui Stefan Ludwig Roth cu Românii.

In 1842, când la Dieta din Cluj „nerăbdătorul naţionalism maghiar" cere, prin reprezentanţii săi, înlocuirea limbii oficiale latine cu cea maghiară, — Românii şi Saşii având un răgaz de zece ani pentru deprinderea acestei limbi, Stefan Ludwig Roth publică *„Lupta pentru limbă în Ardeal.* O lumină aruncată asupra originii şi ţintei de urmărit" în care, spune O. F., „sfătuia pe Unguri să renunţe la planul de a-şi realiza ideea unui stat naţional cu preţul siluirii altor popoare".

„Domnii dela Dieta din Cluj", scria Stefan Ludwig Roth, „vor fi dat ei naştere unei limbi de cancelarie şi, acum, poate se felicită că în sfârşit copilul a văzut lumina zilei, — dar a declara o limbă drept limbă a ţării, iată un lucru de care nu e nici o nevoe. Căci această lim-

bă a ţării o avem de-mult. Ea nu este însă nici germana nici cea ungurească: ea este cea românească! Putem noi, naţiunile politice, să ne dăm după deget, putem să gesticulăm cât vom pofti, lucru este aşa şi nu altfel... toţi avem, în fond, această convingere. Dacă e să vorbim de o limbă de circulaţie generală în această ţară, apoi — asta e credinţa noastră — nu poate fi vorba decât de limba românească.... Socot în zadar anumite lucruri să le ascunzi sub tăcere: oricât te-ai feri să le pomeneşti, ele există. Mai bine să le spunem pe nume şi să meditäm asupra lor, decât să nu vorbim şi să nu gândim...."

„Românilor le trebue hrana dreptăţii şi răcoritoarea băutură a unui tratament uman...."

„Ce am de spus despre limbă? Nu mult, şi, totuşi, nu puţin! Puteţi să-i daţi românului literatura voastră maghiară cu toptanul... ea nu va domoli dorinţele, nu va mulţumi aşteptările şi nu va bătura nădejdile lui. Speranţa de a putea câştiga pe Români prin maghiarizare e clădită pe nisip... Cu oferta voastră voi vă bateţi joc: ea nu e decât ironie. Ei vă vor râde în obraz şi vă vor întoarce spatele. Iar, dacă, după zece ani... vreţi să întrebuinţaţi forţa şi să pătrundeţi în biserici — ceea ce, de altfel, n'ar ajuta la nimic — atunci luaţi seama la ce faceţi şi nu aruncaţi cu criminală îndrăzneală jăratec în paie. Voi semănaţi vânt şi veţi culege furtună!"

După ce ia parte la adunarea din Câmpia Libertăţii, a cărei însemnătate istorică o înţelege în totul şi pe care o descrie cu simpatie frăţească, Ştefan Ludwig Roth, — care „a ştiut să aşeze puterea poporului român în locul ce i se cuvenea în socotelile politice ale Ardealului" — se află alături de Români şi în timpul faptelor de arme din 1848-49, şi are centrul la Cetatea de Baltă, unde conduce, alături de Ştefan Moldovan, oştile răzvrătiţilor. Când Ungurii cuceresc Ardealul, iar Moldovan împreună cu mulţi români şi saşi se refugiază în Muntenia, Ştefan Ludwig Roth rămâne în Ardeal, încrezător în cuvintele generalului Bem că nimeni nu se va atinge de el; după scurt timp este însă arestat. Condamnat la moarte, ultimul gând îi este pentru fratele său de cruce Moldovan, căruia îi lasă moştenire câteva exemplare ale Noului Testament, încredinţate pe vremuri, pentru răspândire, lui Gh. Bariţiu.

Se cuvine, neamăgiţi de nălucirile ceasului de faţă, impunătoare dar efemere, să întreţinem focul sacru şi idealurile omeneşti permanente, pentru care, alături de fraţii săi de cruce dela 1848, a luptat şi a murit Ştefan Ludwig Roth, proclamând drepturile sociale româneşti.

C. E. Gr.

Fără nici o pornire pătimaşă, ci, dimpotrivă, într'un adevărat spirit ştiinţific sunt analizate relaţiile dintre Români şi Unguri în recenta lucrare a d-lui C. Sassu, doctor în Litere dela Viena şi Directorul Arhivelor Statului din Braşov, unul dintre tinerii noştri istorici, care dovedesc, ca şi unii din iluştrii lor înaintaşi, nu numai o cunoaştere te-

meinică a documentelor, dar şi o profundă capacitate de a concepe sintetic o situaţie şi de a orândui datele perfect adevărate într'o formă deplin logică. Cartea se chiamă *Românii şi Ungurii, Premize Istorice* (Editura Cugetarea) şi este subîmpărţită în 27 capitole, care-şi desvoltă conţinutul aproape *more geometrico*. Deşi extrem de condensată, mărginindu-se la fapte şi situaţii tipice şi la argumentări majore, cartea d-lui C. Sasu se citeşte uşor, ca orice înfăţişare de adevăruri inteligent orânduite.

Autorul porneşte dela caracterul şi structura privilegială a regatului apostolic medieval maghiar, arătând artificialitatea formei de stat creată de Regele Ştefan I, formă care, dintru început, a nesocotit realităţile etnice şi geografice. In acest stat anaţional, păturile privilegiate ale Ardealului îşi vor aroga titlul de „naţiuni", termen care, multă vreme, va mistifica adevărul, căci el nu corespunde înţelesului real. Siluind condiţiile adevărate şi realităţile etnice existente, printr'o ordine constituţională şi printr'o ierarhie socială „în flagrantă nepotrivire şi contrazicere cu stările naturale date", Ungaria a deschis calea năvălirilor otomane, anulându-şi astfel şi misiunea istorică pentru care fusese creat statul apostolic, misiune pe care Principatele noastre au putut-o apăra tocmai pentru că au fost organic constituite. Mai târziu, statul apostolic, recunoscând drepturile confesiunilor reformate, şi-a şubrezit însăşi temelia care i-a condiţionat întregul sistem privilegial. „Numai confesiunea de rit ortodox a majorităţii populaţiei a rămas mai departe exclusă dela această recunoaştere, pentru că nu era a niciuneia din cele trei corporaţiuni privilegiale". Religia ortodoxă şi poporul român nu au fost considerate ca făcând parte din statul maghiar. Poporul român a fost „numai tolerat pentruca munca sa să producă cele necesare binelui public".

Acestea au fost „păcate capitale" pe care le-au recunoscut şi unii patrioţi unguri, ca baronul Wesseleny, care-şi dădeau seama de forma artificială sau neorganică a statului, care era firesc să se descompuie.

In afară de astfel de observaţii şi relatări de fapte, d. C. Sassu aduce în cartea sa şi o seamă de documente noi sau puţin cunoscute, ca relatările lui Iosif al II-lea, fiul şi coregentul Impărătesei Maria Tereza. Monarhul a rămas îngrozit „de situaţia pe care a găsit-o în Transilvania, Banat şi ţinuturile învecinate de lângă Tisa, în anul 1773, când a vizitat cu deamănuntul aceste ţări". Printre altele, Iosif II scria într'un raport al său: „aceşti săraci supuşi români, care sunt, fără îndoială, cei mai vechi şi mai numeroşi locuitori ai Transilvaniei, sunt chinuiţi şi împovăraţi, cu nedreptăţi de toată lumea... aşa de mult că, într'adevăr, soarta lor, când o cunoşti, este foarte de compătimit şi nu este decât de mirat că se mai găsesc atâţia din aceşti oameni şi că n'au fugit cu toţii".

Alt document. acesta cu totul necunoscut, este raportul Generalului comandant în Ardeal, între anii 1771-1784, Feldmarchallieutenant Johann Franz v. Preiss, înaintat spre

documentare lui Iosif II, din care reiese că din totalul populației de 1.066.017, Românii erau în număr de 677.308, față de 388.709 Unguri, Secui și Sași. Această populație era stăpânită de 5356 nobili privilegiați (magnați, nobili și văduvele lor).

Aceste date, publicate în anexa Nr. 6, după cinci hărți atât de semnificative pentru adevărul științific, arată seriozitatea și noutatea lucrării d-lui C. Sassu, de care nu ne-am ocupat aici decât pentru a semnala capitala-i importanță pentru toți cei care vor să ție seamă de realitate și adevăr.

P. Com.

Sub titlul *Problema Sociologiei, sistem și metodă*, d. Prof. *Dimitrie Gusti* publică în „Memoriile" Academiei cele trei *Comunicări* făcute de d-sa în fața înaltei instituții. După ce a stârnit entuziasmul activ al tinerelor generații intelectuale, dornice de muncă în serviciul unui ideal, după ce a atras interesul din ce în ce mai viu al străinătății competente asupra operei sale de mare amploare, fondatorul Sociologiei românești dă Academiei Române prilejul de a cunoaște rezultatele obținute de școala activă pe care a creat-o, punând în lumină concepția sa despre realitatea și acțiunea socială, dezvăluind probleme „care-mi sunt prea scumpe, pentru a nu le dori cunoscute după valoarea lor".

„Sistemul științelor sociale pe care-l înfățișez, nu încearcă numai să unifice cunoștințe și probleme, creând astfel o cunoștință și o problemă nouă, ci confruntă și verifică toate rezultatele obținute, în cercetări la teren, pentru a le da un temei experimental !...

... De aceea, el n'are nimic din rigiditatea și dogmatismul construcțiilor speculative, care fug de orice confruntare cu realitatea, făcând un sistem trăit, fără preferințe doctrinale, tot atât de departe de teorii fără fapte cât și de fapte fără teorii și având ca lozincă : „Aici gândul se trăește și viața se gândește"

Acest „*Sistem*" este înfățișat în prima comunicare, în care, dezvoltând o concepție originală, autorul arată cum trebuesc contopite în unitatea realității sociale, nu numai cunoașterea sociologică, ci și politica și etica.

„O reformă, bunăoară, a satului românesc, dacă urmărește a depăși o simplă bunăvoință generoasă sau inferior utilitaristă, pentru a fi într'adevăr adânc transformatoare și eficace, trebue să aibă în vedere, paralel și cu o egală atenție, atât reforma sănătății, cât și cea economică. reforma culturală cât și cea moral-juridică. Orice reformă integrală a satului,... trebue să armonizeze întreaga lui activitate în raport cu noile condiții de viață".

Celelalte două comunicări sunt de ordine tehnică și privesc *Monografia sociologică*. In prima se studiază, în liniile sale generale, *planul* de lucru. In a doua comunicare se studiază *metoda* de lucru. Ambele aceste comunicări tind să arate cum se poate obține științificește un corp

unitar de cunoştinţe, care să constitue, în cele din urmă, o *„Ştiinţă a Naţiunii"*.

C. E. Gr.

Intors dintr'o lungă călătorie în tr'ale lucrului, am început să tai paginile cărţilor pe care lunile le-au îngrămădit pe masa mea de scris, şi cea dintâi care îmi cade sub privire mi se pare ireală ca un vis: „Souvenirs littéraires" de René de Weck. E viaţa literară de pe la 1910 încoace povestită de un scriitor care a iubit scrisul cu un soi de orgoliu care nu poate să displacă nici unui cărturar.

E preţuirea ficţiunii scrise, înălţate cu mândrie pe piscuri tot atât de greu de ajuns ca şi munţii albi şi regi ai patriei romande, căci René de Weck este un scriitor elveţian de limbă franceză. Iată de pildă ce scrie acest îndrăgostit al gândului literar, în 1939 chiar.

„Din punctul de vedere al lui Sirius, care trebue să rămână acela al artistului, ce e un război, ce e o revoluţie?... Om pieritor, condamnat să-şi trăiască viaţa scurtă într'un sector din spaţiul planetar, Goethe, cel dela Valmy, e neliniştit pe drept cuvânt de semnificaţia acestei bătălii. Artist, lucrând pentru umanitatea eternă, Goethe cel dela Iena are dreptul să închidă fereastra la bubuitul de tun (ca să nu fie tulburat la scris, în timpul bătăliei cu acest nume)".

Farmecul desuetului evocat, umbrele nervoase din redacţia acelui Mercure de France, care totuşi rămâne stihia simbolismului francez, graţia livrescă a acestei studentimi din pragul celuilalt război, toate aşternute în pagini de cea mai bună tradiţie literară franceză, trezesc în scriitorul prins în încrâncenarea istorică, un surâs de adeziune, sfioasă şi plină de regret, ca pentru acele lucruri pe care le recunoşti imposibile, după ce le-ai dorit mult. Nu e mai puţin adevărat că pentru ca Elveţia de vre-o sută de ani încoace să-şi îngădue liniştea de podiş european de acum, a trebuit ca sute de ani strămoşii celor de azi să ducă lupte sângeroase, purtând faima de luptători vajnici a muntenilor până în inimile regatelor şi imperiului vecin...

Nici fereastra, nici uşa măcar nu mai pot fi închise azi, iar cel ce se trudeşte într'ale gândirii scrise, trebue să stea la masa lui cu o voinţă dârză, supra-omenească, ca un combatant care profită că lupta e întreruptă şi aşa, sub traiectoriile proiectilelor duelului cotidian, scrie crispat celor de acasă ce au de făcut.

C. P.

Printre cele mai potrivite iniţiative ale Fundaţiei pentru literatură şi artă „Regele Carol II", se aşează desigur întemeierea *Bibliotecii Oraşelor"* în care au apărut până acum cele trei lucrări cunoscute despre Bucureşti, Constanţa şi Braşov. La acestea se adaugă apoi din Biblioteca *„Informativă"* cele două excelente ghiduri istorice şi artistice ale d-lui *Gr. Ionescu* despre Bucureşti şi Curtea-de-Argeş.

Să poposim puţin în marginea acestei iniţiative a cărei valoare şi

rodnicie nu pare a fi fost prețuită îndeajuns.

Colecția aceasta de „orașe" are mai întâi meritul de a înfățișa zorile vieții noastre urbane, străduniile noastre spre civilizația centrelor mai mari de populație. Este un fel de comunitate românească ce a luat avânt prea vădit spre a nu fi oglindită în sensibilitatea și gândirea scriitorului nostru înclinat până mai ieri spre descrierea numai a vieții rustice. Se subliniază apoi implicit spiritul creator românesc și în acest domeniu. Trăsătura aceasta prinde relief în provinciile de peste Carpați mai cu seamă unde în cadrul vechilor așezări străine, puterea noastră făuritoare n'a pregetat o clipă să întemeieze instituții, să înalțe clădiri, să desfășoare o viață socială și spirituală de cea mai bună calitate. Socotesc chiar că Fundația ar trebui să alcătuiască un plan sistematic al colecției de orașe de dincolo de munți spre a ilustra cu evidență câtă muncă și străduință românească s'au frământat aci nu numai înainte de 1918, ci și mai ales după. Se va vedea atunci ce contribuție remarcabilă au adus Românii la urbanistica ardeleană.

Dar colecția de care vorbim, urmărește și un alt țel: ea își propune să dezvolte acel patriotism local ce ne lipsește atât de mult, să lege pe oameni de vetrele lor de baștină arătându-le însemnătatea istorică, spirituală, posibilitățile de viitor. Pentru un popor cu tendințe atât de centripete cum e al nostru, opera aceasta are o semnificație deosebită. Căci nu e pentru nimeni o noutate faptul că nu avem pentru cadrul imediat înlănțuitor nici un fel de atracție și că o amară și dizolvantă plictiseală cuprinde pe toți provincialii noștri ce se consideră osândiți a purta crucea orașului în care viețuesc. A le înfățișa propria lor urbe într'o nouă lumină, e o misiune de cea mai înduioșătoare valoare etică. Firește, aceste biografii ale orașelor nu trebuesc scrise cu un impresionism prea ascuțit menit a renunța cu totul la date și a dizolva imaginea obiectivă a urbei într'o nebuloasă lirică fără contururi, dar nici cu o armătură științifică prea severă ca o monografie sociologică. Și aci plăcutul trebue îmbinat cu utilul izbutindu-se o lucrare de informație, dar și de artă.

Iată motive și dorinți care ne îndeamnă să așteptăm cu nerăbdare continuarea și îmbogățirea acestei colecții a orașelor ce reprezintă noi și alese manifestări ale spiritului nostru creator în laturea comunităților de mai mari dimensiuni și de alte valori civilizatorii.

Al. D.

In Februarie s'au împlinit o sută de ani de la apariția revistei „Dacia literară". Câte numere au apărut și care era periodicitatea ei, se întreabă d. Petre V. Haneș în articolul prin care fixează „Locul Daciei literare în istoria literaturii românești" *(Preocupări literare,* Martie 1940); d-sa crede că revista care n'a durat decât un semestru, era lunară.

In catalogul periodicelor românești, editat de Academia Română,

se afirmă că au apărut trei numere. Acesta e adevărul. Revista apărea la două luni o dată, după cum se vede din însemnarea tipărită în fiecare număr, în josul câte unei coale: „Ghenarie, Februarie", până la pag. 120, „Mart, April", pag. 121-308, „Mai-Iunie", pag. 303-481.

M. Kogălniceanu, redactorul ei, a plecat de la constatarea că cele mai bune gazete românești, ca „Albina românească" a lui G. Asachi, „Curierul românesc" al lui I. Eliad și „Foaia inimii" a lui Barit, sunt aproape exclusiv consacrate politicei și prea regionale. Ca urmare, s'a hotărît să scoată o revistă pur literară, cu caracter de „repertoriu general a literaturei românești, în carele ca într'o oglindă se vor vedea scriitori Moldoveni, Munteni, Ardeleni, Bănățeni, Bucovineni, fiește carele cu ideile sale, cu limba sa, cu chipul său". Pe lângă producerile redactorilor permanenți, locali, aveau a se adăuga „cele mai bune scrieri originale" din „deosebitele jurnaluri românești". Pe cale antologică, așadar, revista își propunea să înmănunchieze creația literară din toate provinciile românești, într'o sinteză până atunci remaiîncercată. „Dacia literară" a născut la o apropiere culturală a Românilor din Principate și de peste munți, prin mijlocirea literaturii. In vederea acestui rezultat, „ca Românii să aibă o limbă literară comună pentru toți", M. Kogălniceanu n'a adus numai înfocatul patriotism care-l însuflețise încă din primele-i lucrări istorice, ci și un criteriu. Cultura națională trebue să aibă la temelie o literatură originală „Dulul național" e ucis de „dorul imitației", prin nenumăratele traduceri, și nici măcar bune, din literaturile străine. „Traducțiile însă nu fac o literatură".

Impotriva acestei tendințe, revista ia o atitudine răspicată. „Noi vom prigoni cât vom putea această manie ucigătoare a gustului original, însușirea cea mai prețioasă a unii literaturi". Din istoria națională, din obiceiurile noastre, „destul de pitorești și de poetice", se pot „găsi și la noi sujeturi de scris, fără să avem pentru aceasta, trebuință să ne împrumutăm ce la alte nații". Profesiunea de credință mai comportă o poziție etică: „noi ne vom sili ca moralul să fie pururea pentru noi o tablă de legi, și scandalul o urîciune izgonită". Critica operelor va fi nepărtinitoare și nu va ținti la persoana autorilor. Se vor evita discuțiile învrăjbitoare, deoarece „literatura are trebuință de unire, iar nu de disbinare".

Introducerea se încheie, prin anunțarea economiei rubricelor: compunerile originale ale colaboratorilor permanenți, articole originale din celelalte periodice românești, critica operelor literare din „deosăbitele provincii a vechei Dacii" și înștiințări despre cărțile în curs de apariție sau apărute, despre „adunările învățaților români", despre „literatorii noștri", etc.

De bună seamă, programul nu s'a putut realiza deplin, abia în cursul unui singur semestru, cât a dăinuit publicația. Totuși, producția originală a fost deosebit de strălucită. Aici s'au publicat, printre altele, „Alecsandru Lăpușneanu", de C.

Negruzzi, „Buchetiera de la Florenţa" prima compunere a lui V. Alecsandri şi „Anul 1840" de Grigore Alexandrescu. Rubrica antologică a cules fragmente literare şi istorice din „Foaia pentru minte", „Curierul românesc", „Albina românească" şi „Arhiva românească", unele semnate de C. Negruzzi, I. Eliad, C. Asachi şi M. Kogălniceanu. Contribuţia critică a fost mai puţin densă decât rubrica informativă.

Din „Dacia literară" s'a desprins însă un spirit nou: este vorba de directiva imprimată literaturii originale şi autohtone, de către M. Kogălniceanu. Condamnarea spiritului de imitaţie şi promovarea subiectelor naţionale, din trecut sau din obiceiurile locale, spiritul de armonie între producerile româneşti din provinciile deosebite şi dezideratul unei singure limbi şi a unei literaturi pentru toţi Românii, sunt tot atâtea elemente noi, care au contribuit să dea un impuls hotărîtor, acum o sută de ani. M. Kogălniceanu a fost cel dintâi care a denunţat condiţia neprielnică a scriitorului român, într'o societate necultivată, ai cărei conducători, înstrăinaţi, nu citesc româneşte şi nu proteguesc limba naţională. Cu o vehemenţă neobişnuită, a înfierat „xenomania" clasei conducătoare.

Prin caracterul ei naţionalist, „Dacia literară" şi-a atras suprimarea. Ea a făcut însă epocă, situându-se în fruntea acţiunii de naţionalizare a literaturii româneşti. Primatul etnic şi inspiraţia originală sunt cele două puncte de program, călăuzitoare, împotriva directivei lui I. Eliad, care văzuse în imitaţie şi traduceri rosturile principale ale progresului literar.

„Junimea" duce mai departe criticismul lui M. Kogălniceanu, iar „Sămănătorul" reia şi intensifică programul etnic al „Daciei literare".

Revista întemeiată de M. Kogălniceanu a fost totodată cel dintâi semnal de raliere a provinciilor româneşti de dincoace şi dincolo de munţi.

Ea a intuit ideea-forţă a unităţii româneşti şi a conferit literaturii, rolul de unificare a conştiinţelor.

Ş. C.

Cine şi-ar putea închipui că printre precursorii cei mai hotărîţi ai germanismului cultural se numără făptura atât de orientală în toate fibrele ei a logofătului *Costache Conachi*, a cărui poezie abia suită cu o treaptă deasupra Văcăreştilor nu e stropită mai puţin cu siropurile parfumate ale timpului? Scriitor de o naivă şi lenevoasă sensualitate, legat încă de farmecul reveriilor răsăritene şi ale iatacului comod, îndreptat spre apus ca toţi contemporanii doar prin reflexele obosite ale neoclasicismului francez, boierul acesta ciudat când a fost pus să judece rosturile şcoalei şi „sporirea învăţăturilor" a ştiut să se scuture de lianele înăbuşitoare ale mediului şi să îndemne pana să scrie:

„Ceea ce priveşte la propunerea: în care din limbile străine să se înveţe literatura? — zic în limba acelei naţii... care mi se pare a fi limba nemţească şi care ca o megie-

şită şi împreunată ar înlesni toate împărtăşirile negutătoreşti şi moraliceşti...",

Se rosteşte în aceste cuvinte un anume realism cultural cu totul surprinzător la acest *Conachi* cu atât mai mult cu cât el vorbeşte înainte de Koglăniceanu, cel care se forma în acea vreme în atmosfera spirituală a Germaniei.

Amintirea acestui moment uitat al istoriei noastre culturale e cu atât mai semnificativă cu cât *„împărtăşirile negutitoreşti şi moraliceşti"* sunt tocmai pricinile pentru care şi şcoala românească de astăzi tinde a se apropia de germanismul spiritual în cadrul noilor ei directive.

Al. D.

Precipitarea ameţitoare a evenimentelor a făcut să treacă aproape neobservat un eveniment cultural românesc plin de semnificaţie : la 20 Iunie 1940 s'a inaugurat, în local propriu, *Muzeul de Antropologie*, instituţie pusă sub conducerea Profesorului *Dr. Fr. Rainer.*

Această instituţie, anexă a Facultăţii de Medicină din Bucureşti, este dotată cu un laborator de cercetări şi cu un serviciu de conservare a cadavrelor şi prepararea diferitelor piese anatomice. Prin inaugurarea ei sub conducerea Prof. Rainer, se recunoaşte implicit munca de savant autentic a marelui anatomist care are astfel prilejul să continue şi după ieşirea din profesorat efortul său de cercetător devotat ştiinţei. Un centru românesc de cercetări ştiinţifice în domeniul antropologiei capătă astfel o bază materială

In ceea ce priveşte Muzeul propriu zis, el se întemeiază pe considerabilul material antropologic strâns de Prof. Rainer în decursul unei vieţi întregi. Acest material se compune din două colecţii : 1) O colecţie de cranii, numărând în prezent 5.000 de exemplare şi putând fi socotită printre colecţiile cele mai însemnate din Europa — va servi ca punct de plecare în studiul craniologic al poporului român ; 2) O colecţie de schelete şi oase patologice, de asemenea fără multe rivale în Europa, — colecţie care va fi de un nepreţuit folos nu numai antropologului (în stadiul actual al ştiinţei antropologice înţelegerea osului ca formaţie vie şi a reacţiunilor pe care le prezintă în faţa incitărilor exo- şi endogene este capitală), dar va fi utilă şi diferitelor categorii de medici-specialişti : ortopedişti, chirurgi, roentgenologi...

In frământările epocii pe care o trăim faptul de cultură al acestei inaugurări dovedeşte valorile şi realităţile cu caracter permanent prin care se afirmă un popor.

C. E. Gr.

O activitate ce depăşeşte obişnuitele cadre şi perspective ale factorilor culturali din provincie este aceea a Părintelui C. Mătase dela Piatra-Neamţ. In afară că este însufleţitorul vieţii culturale a oraşului străjuit de Ceahlău şi înviorat de apa Bistriţei, preotul îşi depăşeşte creator misiunea printr'o susţinută activitate arheologică, acum

sprijinită și prețuită de specialiști. In orașul cu biserică dela Ștefan cel Mare, Părintele a întemeiat un Muzeu Regional de Arheologie, chiar în clădirea Casei Naționale Regina Maria, unde se țin și ședătorile culturale organizate, în mare măsură prin devoțiunea sa și unde au venit să conferențieze atâția oameni de seamă ai țării.

Grație lui s'au putut identifica, în ultimii ani, 94 de stațiuni antice, județul Neamț fiind astăzi unul din cele mai cunoscute districte preistorice ale Daciei. Cercetările și săpăturile au fost întreprinse prin stăruința și munca părintelui Mătase, care dela început a făcut apel la luminile specialiștilor. Astfel arheologi ca Prof. Radu Vulpe, d-na Ecaterina Vulpe și Prof. Vladimir Dumitrescu au putut face săpături și descoperi obiecte de mare însemnătate. Intr'o recentă lucrare publicată mai întâi în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice" și, apoi, tipărită cu o prefață de d. Radu Vulpe, *Cercetări din preistoria Județului Neamț*, preotul C. Mătase ne arată rezultatele laborioasei și creatoarei sale activități. Din cele 94 de stațiuni, 4 sunt din cultura pre cucuteneană, 8 cucutenene cu ceramică pictată stil A, 46 cucutenene cu ceramică mai târzie sau stil B, 7 din bronz și 38 din epoca fierului, în general La Tène. Unele din ele dovedesc o îndelungată dăinuire a unor oameni având un dezvoltat simț artistic și o evoluată tradiție culturală. Tradiția preistorică a liniilor de pătrățele săpate, făcute în pasta moale cu un instrument dințat, s'a continuat și la șase sau șapte din așezările medievale.

Preot, autor de lucrări literare, organizator de viață culturală, Părintele dela Piatra-Neamț, credincios în căile văzute și nevăzute ale Dumnezeirii, a adus și științei un sprijin de mare preț, deschizând arheologilor și Arheologiei temeinică ofertă întru cunoaștere. Dela Gheorghe Asaki, care a cunoscut cea dintâi așezare preistorică din Neamț, pe moșia sa, Vălenii, unde credea că descoperise vechea cetate getică Petrodava, și până la Profesorul I. Andrieșescu, care a îndemnat pe Părintele Mătase să cerceteze ținutul acesta, în toate bogat, s'a realizat un progres și al inimii și al spiritului românesc, ce se ivește atât de făgăduitor, în minunata colaborare dela Neamț.

P. Com.

Expoziția Theodor Pallady a putut fi un eveniment capital în mișcarea plasticei noastre, chiar în momente în care arta putea fi socotită de unele conștiințe, drept un lux; inutilă și imorală, odată ce problemele care se puneau pe atunci publicului nostru, erau departe de a-i da liniștea proprie contemplației.

Succesul maestrului e însă acum, după închidere, un fapt dintre cele care nu se ignoră. Theodor Pallady a dovedit astfel îndreptățirea esteticismului. Posesor al unei concepții aristocratice despre viață, cu ramificații lesne de surprins în arta sa, Pallady confirmă caracterul dezinteresat al noblețeî și raționalis-

mul idealist al manierelor ei: tot ceea ce ține de simpatia sensuală față de materie s'a spiritualizat în fața unei ataraxii de înalt epicurism. Pictura lui Pallady izbutește să realizeze paradoxul știut, năzuind să delecteze fără reprezentarea materială a nici unei juisări interesate. De domeniul corporalității nu mai țin obiectele odată desnămolite de orice altă proprietate afară de culoarea lor, receptibilă pur vizual. Tactila adâncime spațială se topește în nuanțe. Organizarea plană a suprafeței pictate, raportul tonurilor și al nuanțelor între ele, echilibrarea imponderabil realizată a petelor de culoare, menite să recompună un univers de lumină, atmosferă și reflexe, par preocupările de căpetenie ale acestei arte. Spiritul de finețe vorbește în ea spiritelor saturate de geometrie.

Vaporizarea realității nu se produce totuși prin procedeul divisionismului impresionist. Petele sunt omogene. Schematizarea extremă a valorilor reduce diferența dintre ele la două tonuri, plus albul, însă în acest „plus", stă secretul lui Pallady. Nimeni n'a înțeles mai deplin valoarea picturală a pânzei goale, transpărând deseori între sectoarele ei colorate, sau prin ele. Economia interioară a unui tablou de Pallady e impresionantă în sobrietatea ei. Elegant, calculat și avar cu avânturile sale, Pallady nu lasă mai puțin impresia unei generozități artistice boierești. Perfecția meșteșugului său îi permite să se exprime, dacă se poate spune, chiar tăcând. Problemă de viziune mai curând decât de expresie, stenograma coloristică a maestrului nu acceptă, din această pricină, contrafaceri. Pallady poate influența. Niciodată nu poate fi însă imitat. Tehnica sa e identică viziunii proprii. E stadiul spre care năzuesc în van atâția.

Numai că subtilitatea e un bun ce nu e în comerț.

I. Fr.

H. Lebesgue, fost coleg al genialului matematician Gh. Țițeica și actualmente profesor la Collège de France, evocă amintiri dela *École Normale*. (*Natura*, nr. 3, Martie 1940). In marile școli franceze (Normale, Polytechnique, Beaux-Arts, Saint-Cyr, etc.) începutul anului școlar dă prilejul unor ceremonii, comice prin caracterul lor medieval, în cadrul cărora elevii vechi ai școlii primesc pe noii veniți.

„Profanii își închipue că intrarea în Școala Normală se face pe baza unui concurs. Greșală! Normaliștii formează o astfel de elită („Nimic mai bine, nimic mai subțire ca un normalist" zice un cântec de-al nostru), sunt asemenea supraoameni încât nu pot descinde din vulgara speță umană. A crede că un succes la un concurs conferă cuiva calitățile și virtuțile unui normalist, este a comite o crimă de „lèse-majestate" normalistă.

„De-aceea *pătrate* și *cuburi* (elevii din anul II și II) condamnă la o moarte josnică pe *vilsgnoufs* („neciopliții, bădăranii") care la începutul fiecărui Noemvrie sosesc la școală și se cred veterani. Timp de câteva zile bădăranii sunt pregătiți de moarte prin îndeplinirea unor

rituri hazlii. Și iată momentul solemn: toți bădăranii, „fiare turbate", sunt exterminați, leșurile lor zac la pământ. Atunci „pătratele" și „cuburile" cântă imnuri sacre, care, prin virtuțile lor magice, încarnează pe recruți, dotați cu toate calitățile spiritului și trupului, în cohorta bădăranilor dispăruți. Toată această înscenare este întovărășită de cuplete mai mult sau mai puțin plăcute și de „bancuri" variate, care permit o cercetare a caracterului recruților. Cel care se deosebește prin ceva de ceilalți este o țintă binevenită.

„Preocuparea constantă pe care o relevă multe năzbâtii normaliste, este de a evita ridicolul de a crede într'adevăr că un normalist este „mai bine, mai subțire" decât ceilalți oameni; este de a nu uita că un succes, o situație obținută, trebue justificată printr'o muncă continuă, că ele creează mai multe îndatoriri decât drepturi.

„Este un loc unde nu se urăște, în adevăr, decât ipocrizia și lașitatea, opiniile se exprimă pe față și se înfruntă fără mască; reprobarea este directă ca și lauda, dar aceasta este todeauna întovărășită de-un *„canulard"* (o mistificare) care o face mai ușor de primit și care o împiedică să fie exagerată. In urma triumfătorilor romani, în fața noului papă, în momentul încoronării, este un om a cărui misiune este de a-i spune: „Amintește-ți că nu ești decât un om". Este ceea ce face „canulard"-ul dela începutul anului școlar față de noii elevi".

C. E. Gr.

Soare de Paști este romanul de mare succes al lui Peter Neagoe, un român care dincolo de Atlantic, departe de a se înstrăina, simte mai românește decât o seamă de scriitori de ai noștri ce se complac în problematici fără vreo aderență cu geniul neamului românesc. Autorul speculează cu un superior simț dramatic belșugul superstițiilor noastre populare. Romanul, cu atmosfera sa apăsătoare și străbătută de o aprigă poezie, apropie pe autorul „Soarelui de Paști" de Jean Giono. Traducerea d-lui Ionel Jianu ne dăruiește într'o limbă inspirată toate frumusețile și nuanțele textului american.

P. L.

Ediția omagială a Poveștilor lui Ion Creangă, dată la iveală de Municipiul București, constitue fără îndoială una dintre cele mai izbutite cărți de artă ce au apărut până azi. Intr'o substanțială prefață, domnul Liviu Rebreanu scrie: „Nu există pedeapsă mai grea ca obligația de a citi cărți moarte". S'ar putea vorbi, credem, și despre ediții moarte; despre obligația de-a citi opere vii, artistice, prețioase editate sărăcăcios.

Ediția îngrijită de domnul L. Rebreanu din potrivă este din acelea ce prin farmecul prezentării, prin ilustrațiile în colori calde, — compoziții de o rustică și naivă poezie, ale pictorului Th. Kiriakoff, — dăruiește operei lui Ion Creangă desăvârșirea pe care sfătosul scriitor negreșit a dorit-o pentru Poveștile sale.

P. L.

Una din piesele de succes ale stagiunii a fost *Capul de Răţoi*, prezentată de Studio Teatrul Naţional. In loc de obişnuitele triunghiuri amoroase sau de redarea fotografică a unor medii, care nu valorează artistic decât când sunt semnificativ interpretate, d. G. Ciprian a tratat o temă rară în literatura noastră. E vorba de reacţiunea oamenilor cu imaginaţie împotriva clişeelor şi obiceiurilor automate. Patru neadaptabili, — în care încă stărue mania bravadei şi dorinţa unei originalităţi cu orice preţ, căpătate în anii de liceu, când „haiul" reprezintă un mod de afirmare şi o compensare, prin care se iese din complexul de inferioritate, căpădu-se anumite satisfacţii de comică străşnicie, — îşi continuă şi la maturitate această purtare. Ciriviş, Macferlan, Bălălău şi Pentagon îşi întreţin viaţa din contrazicerea şi scandalizarea oamenilor mărginiţi şi conformişti. Aşa cum în liceu au debutat prin a depăşi ipotezele logice ale profesorului de filosofie, care ar fi înţeles să i se fure răţoii sau să i se fi lăsat leşurile răţoilor, dar nu numai capetele lor, nepunând deci ipoteza că cineva ar fi făcut-o numai spre a-şi râde de el, aceşti copii bătrâni se vor lega de barba respectabilului domn Dacian sau vor convinge pe un biet evreu că este o altă persoană sau vor argumenta unui mahalagiu că pomul de pe locul său nu este al său, contrazicând cu alte cuvinte „habiturile" logice, juridice, economice sau prestigiul social al unor oameni respectaţi, mai mult din pricina ifoselor decât pentru merite.

Această temă simpatică tuturor acelora care vor mai multă inimă şi inteligenţă între oameni, mai multă autenticitate şi noutate, deci izbăvirea de un conformism, care sterilizează şi banalizează, făcându-ne nişte biete automate, nu este totuşi ferită nici chiar de obiecţiile acelora care detestă conformismul necreator. Eroii d-lui Ciprian nu sunt constructivi. Nu sunt nici mari artişti, nici intelectuali superiori, nici ideologi, nici spirite care bravează mediocritatea profitoare în numele unor valori eterne sau măcar superioare. Intrebarea pe care şi-o pune orice spectator inteligent se iveşte după primul act: cu ce-ar înlocui cei patru bărbaţi - cu - mentalitate - de - liceeni, convenţiile, atitudinile, clişeele pe care le-ar nimici?

A face un *Weltanschaung* din „haiul" colegian este mult prea puţin. „Haiul" celor patru inadaptabili este doar o cale, un mijloc pentru care ar trebui neapărat un scop. Şi Charlie Chaplin este un neadaptabil, simbolizând pe omul simplu şi cumsecade, care reacţionează împotriva automatizării vieţii prin maşinism. Dar într'o ordine mai umană, el n'ar mai reacţiona, ci ar fi fericit. Pe când pe cei patru membrii ai fantezistei asociaţii *„Capul de Răţoi"* nu îi presimţi constructivi în nici o ipoteză, ei neîntrupând nici o valoare şi nici un sentiment creator, ci doar permanentul resentiment şi pura bucurie de a contrazice. Ei sunt duşmanii raţiu-

nii ca și ai bărbii d-lui Dacian, evoluând sau, mai precis, decăzând dela combaterea silogismelor profesorului de filosofie la combaterea bărbii. Ei știu că, orice se va întâmpla, vor avea totdeauna ce contrazice.

In fond, d. Ciprian a căutat să se menție la un pur joc comic, atacând numai căile vieții și nu valorile ei, fiind sigur că anumite mijloace compromit scopurile omeniei noastre. O metodă care combate o altă metodă, așa cum suprarealismul combătea academismul. Dar valoarea unei metode nu se învederează decât în funcție de scopurile la care vrea să ducă. In economia piesei, d-sa nu poate convinge că stilul de viață al celor patru este preferabil stilului conformist, dar la reprezentație el ajută spectatorii ca, fiecare în felul lui, să completeze deficiența eroilor, atribuindu-le diferite scopuri nobile. Așa se și explică succesul acestei comedii serioase, care nu este câtuși de puțin dizolvantă.

Cu excepția actului ultim, unde se învederează lipsa unei finalități a eroilor pe care autorul îi păstrează copii teribili, mai mult cu imaginație decât cu inimă, ferindu-i deci de a ajunge la anarhie sau la nebunie, singurele ieșiri pentru niște combativi care știu să lupte, dar nu știu pentru ce, — piesa este bine scrisă și construită, având mai tot timpul momente de autentic humor și disociație, ducându-ne cu gândul la Chaplin sau mai curând la cei trei frați Marx, căroia, dacă li s'ar adăoga și pe nefericitul Urmuz, aproape că s'ar putea constitui o paralelă cu Ciriviș, Macferlan, Bălălău și Pentagon.

Paralela aceasta nu este în defavoarea d-lui Ciprian, care și-a țesut piesa într'o atmosferă atât de apropiată de folclorul românesc. Chiar dacă aspirațiile sunt general omenești, pomul care centralizează conflictul este mai aproape de cuiul lui Pepelea sau de isprăvile lui Nastratin. In humorul oarecum intelectualizat al piesei *Capul de Răţoi* se găsește mult din comicul folclorului nostru, ca și din ghidușiile liceenilor și tinerilor români dela oraș.

P. Com.

TIPOGRAFIA